

Вільгельм Гаўф

КАЗКИ

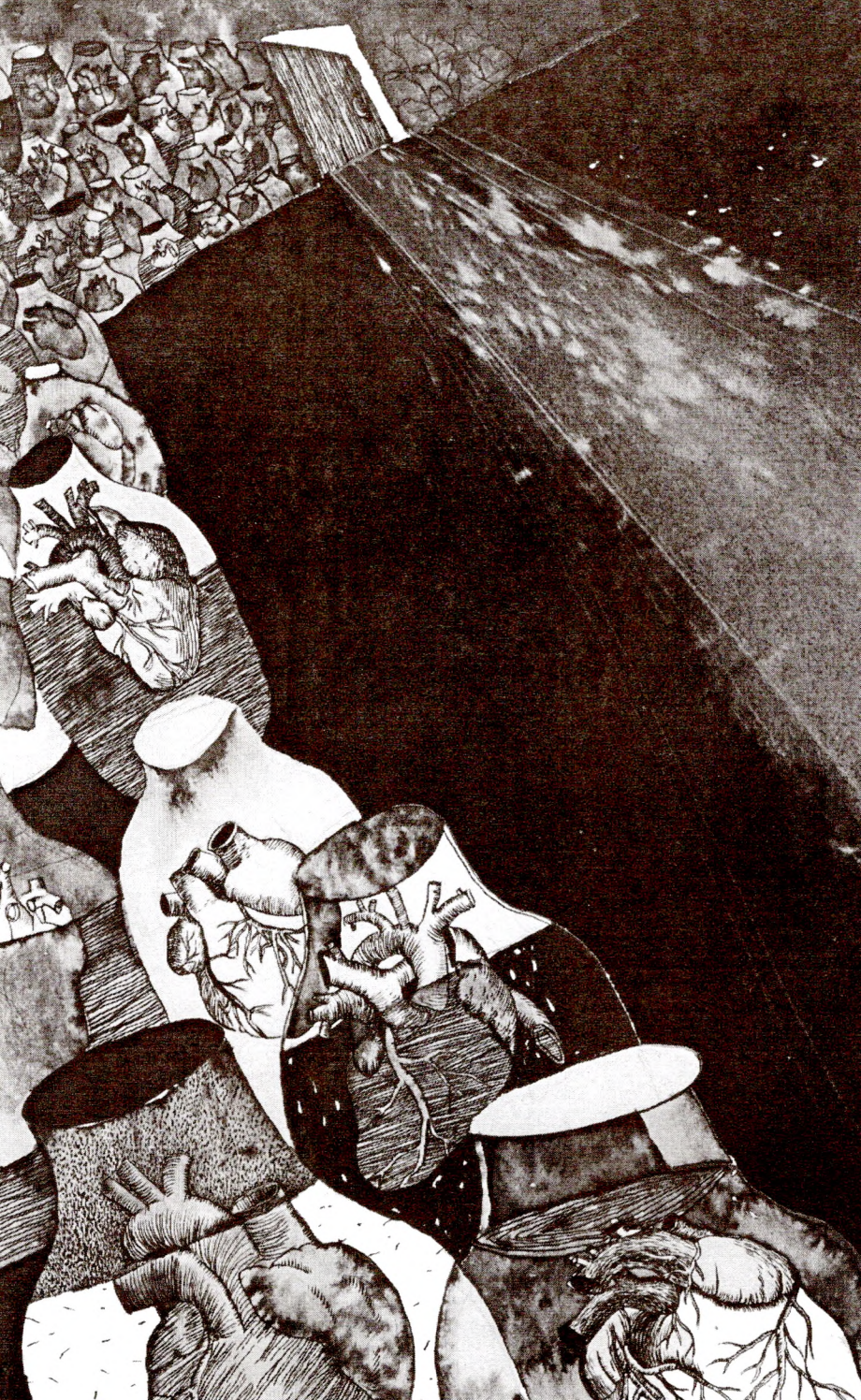

В і л ь г е л ь м   Г а ў ф

КАЗКИ

В і л ь г е л ь м   Г а ў ф

КАЗКІ

Пераклад з нямецкай мовы

Мінск
«Кнігазбор»
2015

УДК 821.112.2-93
ББК 84(4Гем)-44
Г24

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»

Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum»

Пераклад з нямецкай мовы
Альгерда Бахарэвіча, Наталлі Давыдоўскай, Аляксея Жбанавы,
Ігара Крэбса, Уладзіміра Папковіча

Укладальнік Ганна Янкута
Мастак Кацярына Дубовік

Гаўф, В

Г24 Казкі / Вільгельм Гаўф ; уклад. Ганна Янкута ; пер.
з ням. А. Бахарэвіча, Н. Давыдоўскай, А. Жбанавы, І. Крэб-
са, У. Папковіча. — Мінск : Кнігазбор, 2015. — 336 с. —
(Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігар-
ня пісьменніка»; Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет»
«PostScriptum»).

ISBN 978-985-7119-62-2.

Свет казак Вільгельма Гаўфа — змрочны і таямнічы. Тут ёсць усё, што толькі магло прымроіцца нямецкаму рамантыку ў XIX стагоддзі: жорсткія і яркія гісторыі з краінаў Усходу, якіх ніколі не існавала, разбойнікі і караваны, што рухаюцца праз пустэлю, — і гэтыя вечныя героі, якіх палюбіла ўжо шмат пакаленняў чытачоў. Кніга ўключае казкі Вільгельма Гаўфа, якія выйшлі ў трох альманахах — за 1826, 1827 і 1828 гады, прычым першы з альманахаў быў перакладзены для гэтага зборніка цалкам. Большасць змешчаных у кнізе перакладаў друкуецца ўпершыню.

УДК 821.112.2-93
ББК 84(4Гем)-44

ISBN 978-985-7119-62-2

- © Бахарэвіч А., Давыдоўская Н., Жбанавы А.,
Крэбс І., Папковіч У., пераклад, 2015
- © Янкута Г., уклад., 2015
- © Дубовік К., ілюстрацыі, 2015
- © Афармленне. ПУП «Кнігазбор», 2015

АЛЬМАНАХ КАЗАК НА 1826 ГОД
ДЛЯ СЫНОЎ І ДАЧОК
ЗНАТНЫХ САСЛОЎЯЎ

КАРАВАН

Аднойчы вялікі караван ішоў праз пустэльнію. На велізарнай раўніне, дзе не было відаць нічога, апроч пяску і неба, здалёк чуліся званочкі вярблюдаў і срэбныя бразготкі коней. Шчыльнае воблака пылу ляцела перад ім і папярэджвала пра ягоную блізкасць, а калі парыў ветру развейваў пыл, бліскучая зброя і яркае ўбранне сляпілі вочы. Такім убачыў караван вандроўнік, набліжаючыся да яго збоку. Ён скакаў на прыгожым арабскім кані, накрытым тыгравай шкурай, на пунсвай збруі віселі срэбныя званочкі, а на конскай галаве развяваўся прыгожы султан. Вершнік выглядаў унушальна, і ягоная вопратка адпавядала харакству скакуна. Белы турбан, багата вышыты золатам, пакрываў галаву, шаравары былі яркага чырвонага колеру, на баку вісела крывая шабля з багатым дзяржальнам. Нізка насунуты на твар турбан, а таксама чорныя вочы, што блішчэлі з-пад кусцістых броваў, доўгая барада пад гарбатым носам надавалі вершніку дзікі, мужны выгляд.

Калі вершнік наблізіўся да галавы каравана прыкладна на пяцьдзясят крокаў, ён прышпорыў каня і праз некалькі імгненняў быў ужо побач. Пабачыць у пустэльні самотнага вершніка было так нязвыкла, што варта, баючыся нападу, выставіла насустрэч яму дзіды.

— Чаго вы турбуецеся, — закрычаў вершнік, пабачыўшы ваяўнічы прыём, — няўжо вы думае-

це, што адзін чалавек можа напасці на ваш караван?

Засаромленая варта падняла дзіды, а яе ачольца пад'ехаў да чужака і спытаў, чаго той хоча.

— Хто гаспадар каравана? — пацікавіўся вершнік.

— Караван не належыць аднаму гаспадару, — адказаў ачольца варты, — тут некалькі купцоў, якія вяртаюцца на радзіму з Меккі, а мы суправаджаем іх праз пустэльнію, таму што ўсялякі зброд часта непакоіць падарожнікаў.

— Тады адвядзіце мяне да купцоў, — пажадаў чужак.

— Цяпер гэта немагчыма, — адказаў ачольца варты, — таму што мы павінныя ісці не спыняючыся, а купцы не менш як за чвэрць гадзіны ад нас. Але вы можаце ехаць са мной, пакуль мы не станем лагерам для абедзеннага адпачынку, тады я змагу выканаць вашае пажаданне.

Чужак нічога не адказаў, а выцягнуў доўгую люльку, прытарочаную да сядла, і пачаў курыць яе доўгімі зацяжкамі, едучы побач з ачольцам варты. Той не ведаў, што рабіць з чужаком, не наважваўся спытаць ягонае імя і няўкладна спрабаваў завязаць размову. На ягонае «вы курыце добры тытунь» ці «ў вашага варанага слаўная хада» чужак увесь час адказваў толькі кароткім «так, так».

Нарэшце яны дайшлі да месца, дзе збіраліся зладзіць абедзены адпачынак. Ачольца паставіў сваіх людзей на варту, а сам трымаўся побач з чужаком, чакаючы падыходу каравана. Каля іх прайшлі трыццаць цяжка нагружаных вярблюдаў,

кіраваных узброенымі павадырамі. За імі на прыгожых конях з'явіліся пяць купцоў, якім належаў караван. Амаль усе яны былі пажылыя і выглядалі сур'ёзнымі і паважнымі, толькі адзін здаваўся значна маладзейшым за астатніх і больш жыццядасным і вясёлым. Мноства вярблюдаў і ўючных коней замыкала караван.

Разбілі шатры, а вярблюдаў і коней паставілі вакол. У сярэдзіне змясцілі вялікі шацёр з блакітнага шоўку. Туды ачольца варты прывёў чужака. Калі яны зайшлі за полаг шатра, то ўбачылі пяцярых купцоў, якія сядзелі на расшытых золатам падушках. Чорныя рабы падавалі ім стравы і напоі.

— Каго гэта вы да нас прывялі? — звярнуўся малады купец да ачольцы варты.

Не паспеў той адказаць, як чужак прамовіў:

— Мяне клічуць Селім Барух, я з Багдада. Па дарозе ў Мекку мяне ўзяла ў палон банда рабаўнікоў, і я таемна вызваліўся тры дні таму. Вялікі Прарок дазволіў мне здалёк пачуць званочкі вашага каравана, так я знайшоў вас. Дазвольце мне падарожнічаць у вашым таварыстве! Вы не возьмеце пад сваю ахову нявартага, і калі прыйдзеце ў Багдад, я шчодро ўзнагароджу вашу дабрыню, бо я пляменнік вялікага візіра.

Найстарэйшы з купцоў узяў слова:

— Селім Барух, — сказаў ён, — вітаем цябе ў нашым шатры. Мы радыя табе дапамагчы, але перадусім сядай, еш і пі разам з намі.

Селім Барух сеў да купцоў, еў і піў з імі. Пасля абеду рабы прыбралі посуд і прынеслі доўгія люлькі і турэцкі шарбет. Купцы нейкі час сядзелі

моўчкі, пускаючы блакітнаватыя аблокі дыму, і назіралі, як яны віюцца і рассейваюцца, а потым канчаткова знікаюць у паветры. Нарэшце малады купец перарваў маўчанне:

— Так мы сядзім ужо тры дні, — вымавіў ён, — на кані і за сталом, нічым не забаўляючыся. Я моцна знудзіўся, бо пасля ежы звычайна гляджу танцы ці слухаю музыку і спевы. Няўжо вы, мае сябры, зусім не ведаеце спосабу прабавіць час?

Чатыры старэйшыя купцы працягвалі курыць і, здавалася, пра нешта разважалі, чужак жа вымавіў:

— Калі мне будзе дазволена, я хачу нешта вам прапанаваць. Я мяркую, на кожным прыпынку адзін з нас мог бы што-небудзь расказаць астатнім. Гэта дакладна дапамагло б нам забавіцца.

— Селім Барух, ты маеш рацыю, — прамовіў Ахмет, найстарэйшы купец, — мы прымаем тваю прапанову.

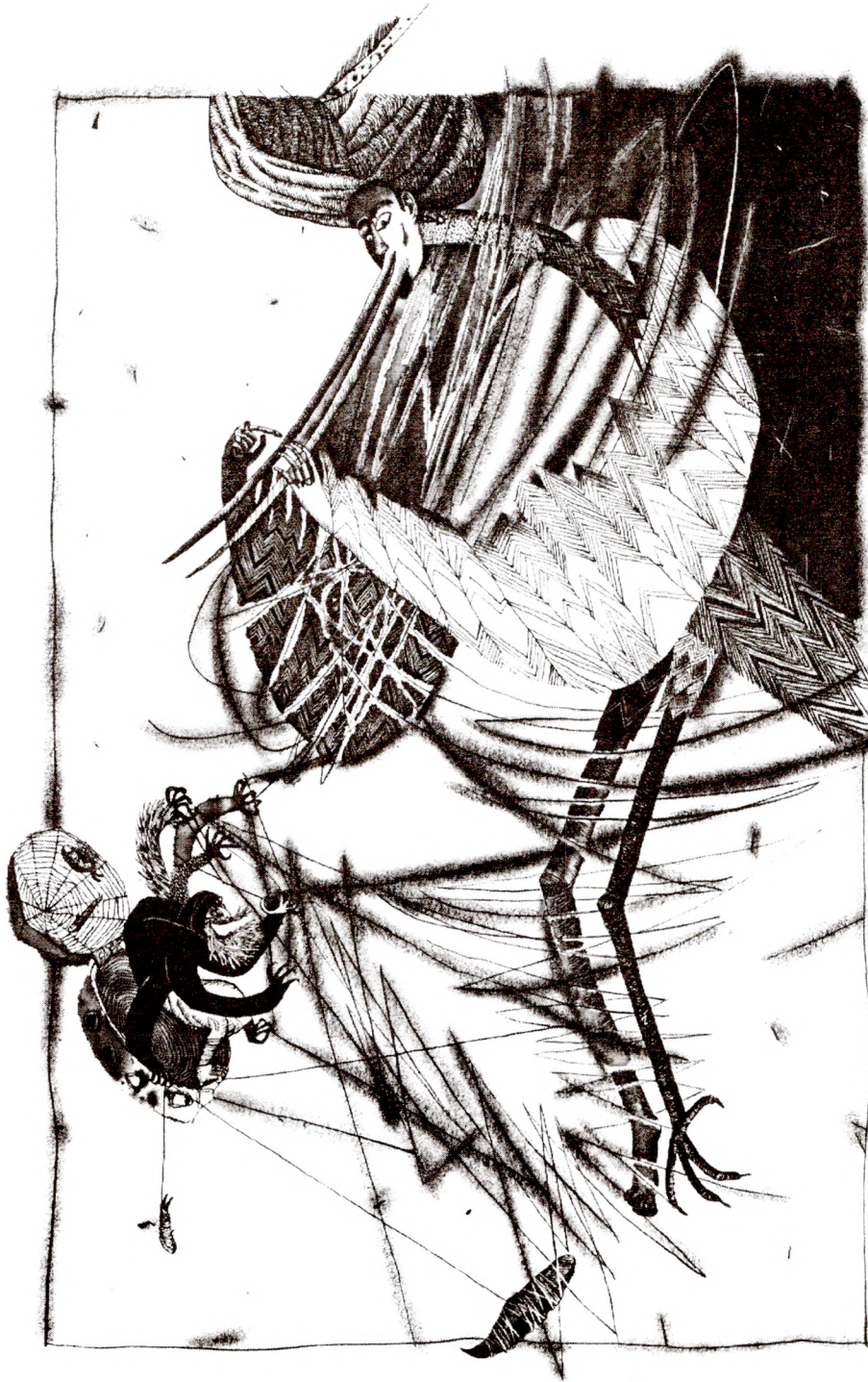
— Мяне радуе, што яна вам даспадобы, — сказаў Селім, — а каб вы ўпэўніліся, што я не маю на ўвазе нічога кепскага, я сам хачу пачаць.

Пяцёра купцоў з задавальненнем ссунуліся бліжэй, а чужака пасадзілі ўсярэдзіне. Рабы зноў напоўнілі чашы, набілі люлькі свежым тытунём і прынеслі распаленыя вуглі для прыкурвання. Селім асвятляў голас добрым глытком шарбету, разгладзіў бараду і сказаў:

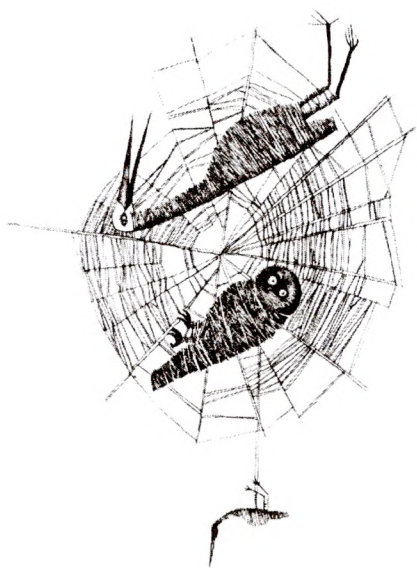
— Дык слухайце ж гісторыю пра каліфа-бусла.

КАЛИФ-БУСЕЛ

Аднойчы ў цудоўны паабедзены час багдадскі каліф Хасід утульна сядзеў на сваёй канапе. Ён крыху паспаў, бо дзень быў спякотны, і выглядаў пасля кароткага сну вельмі задаволеным. Ён курыў доўгую люльку з ружовага дрэва, патроху папіваў каву, якую падліваў яму раб, і пасля кожнага глытка з асалодай пагладжваў бараду. Адным словам, было бачна, што каліф пачуваецца сапраўды хораша. У гэтую гадзіну з ім заўсёды было добра размаўляць, таму што ён быў лагодны і добразычлівы, і вялікі візір Мансор ва ўсе дні наведваў яго менавіта тады. Гэтым разам ён таксама прыйшоў пасля абеду, але выглядаў вельмі задуменым, не такім, як звычайна. Каліф выцягнуў люльку з рота і спытаў:

— Чаму ў цябе такі задумены твар, вялікі візір?

Вялікі візір скрыжаваў рукі на грудзях, схіліўся перад гаспадаром і адказаў:

— Уладару, я не ведаю, ці задумены ў мяне твар, але ўнізе, каля палаца, стаіць гандляр... у яго такія прыгожыя рэчы, і мне прыкра, што я не маю на іх лішніх грошай.

Каліф ужо даўно жадаў нечым парадаваць вялікага візіра, таму адправіў свайго чорнага раба ўніз, каб той прывёў гандляра. Гэта быў маленькі тоўсты чалавек са смуглявым тварам, апрануты ў лахманы. У яго была скрынка з разнастайнымі

таварамі: жэмчугам, пярсцёнкамі, багата аздобленымі пісталетамі, кубкамі і грабянямі. Каліф разам з візірам перагледзеў усё і ўрэшце набыў сабе і Мансору пісталеты, а жонцы візіра — грэбень. Калі гандляр хацеў закрыць скрынку, каліф заўважыў невялікую шуфлядку і спытаў, ці ёсць там яшчэ тавары. Гандляр выцягнуў шуфлядку і паказаў каробачку з чарнаватым парашком і паперай з дзіўным надпісам, які ні каліф, ні Мансор не маглі прачытаць.

— Я атрымаў гэта ад аднаго купца, які знайшоў яе ў Мецы на вуліцы, — сказаў гандляр, — і не ведаю, што там. Я вазьму няшмат, бо не ўяўляю, што з ёй рабіць.

Каліф, якому падабалася трымаць у бібліятэцы старыя манускрыпты, нават калі ён не мог іх прачытаць, набыў паперу і каробачку і адаслаў гандляра. Але, захацеўшы даведацца, што напісана ў паперы, каліф спытаў візіра, хто змог бы разабраць надпіс.

— Міласцівы ўладару і гаспадару, — адказаў той, — каля вялікай мячэці жыве чалавек, якога клічуць Селім-вучоны і які ведае ўсе мовы. Загадай яму прыйсці, магчыма, ён зразумее гэтыя таямнічыя знакі.

Вучонага Селіма хутка прывялі.

— Селім, — сказаў яму каліф, — кажуць, ты вельмі разумны. Паглядзі на гэты надпіс. Ці зможаш ты яго прачытаць? Калі так, атрымаеш ад мяне новую святочную вопратку, калі не — дванаццаць удараў па шчоках і дваццаць пяць па ступнях, таму што тады цябе дарэмна называюць Селімам-вучоным.

Селім пакланіўся і адказаў:

— Няхай здзейсніцца твая воля!

Ён доўга разглядаў надпіс і раптам усклікнуў:

— Гэта лаціна, о ўладару, ці загадай мяне павесіць!

— Скажы, што там напісана, — наказаў каліф, — калі гэта лаціна.

Селім пачаў перакладаць: «Чалавек, які гэта знойдзе, няхай узясе хвалу Алаху за ягоную міласць. Хто ўдыхне парашку з гэтай каробачкі і скажа пры гэтым «мутабар», зможа ператварыцца ва ўсякага звера і будзе разумець мову жывёлаў.

Калі ён захоча ізноў вярнуцца да чалавечага выгляду, то павінны будзе тры разы пакланіцца на ўсход і прамовіць тое самае слова. Але сцеражыся засмяцца, калі будзеш ператвораны ў жывёлу. Чароўнае слова знікне з тваёй памяці, і ты жывёлай і застанешся».

Каліф быў надзвычай задаволены, пачуўшы гэта. Ён загадаў вучонаму захоўваць таямніцу, падарыў яму прыгожую вопратку і адпусціў. Свайму ж вялікаму візіру ён сказаў:

— Гэта я называю добрай пакупкай, Мансор! Я прагну ператварыцца ў звера. Заўтра раніцай ты прыйдзеш да мяне, мы пойдзем на поле, трохі паנוхаем з маёй каробачкі і падслухаем, што кажуць у паветры і ў вадзе, у лесе і ў полі!

Ледзь толькі наступнай раніцай каліф Хасід паснедаў і апрануўся, з'явіўся вялікі візір, каб згодна з загадам суправаджаць яго на шпацыр. Каліф заткнуў каробачку з чароўным парашком за пояс, загадаў свіце заставацца ў палацы і выправіўся

ў дарогу з адным толькі вялікім візірам. Спачатку яны ішлі праз неабсяжныя сады каліфа і дарэмна выглядвалі што-небудзь жывое, каб выпрабаваць чары. Урэшце візір прапанаваў пайсці далей, да стаўка, дзе ён часта бачыў звяроў і птушак, да прыкладу, буслоў, якія сваімі паважнымі паводзінамі і шчоўканнем дзюбаў забіралі ягоную ўвагу.

Каліф ухваліў прапанову візіра і пайшоў з ім да стаўка. Там яны ўбачылі бусла, які з сур'ёзным выглядам праходжваўся тут і там, вышукваючы жаб і сам сабе шчоўкаючы дзюбай. У той жа момант высока ў небе яны заўважылі іншага бусла, які спускаўся да першага.

— Іду ў заклад на сваю бараду, міласцівы гаспадару, — усклікнуў вялікі візір, — што два гэтыя даўгалыгі завядуць паміж сабой прыемную размову. Можа, ператворымся ў буслоў?

— Цудоўна! — адказаў каліф. — Але перад тым яшчэ раз успомнім, як нам ізноў зрабіцца людзьмі. Правільна, трэба тры разы пакланіцца на ўсход і сказаць «мута́бар», тады я ізноў буду каліфам, а ты візірам. Але дзеля ўсяго святога, не смяяцца, інакш мы прапалі!

У гэты момант ён убачыў другога бусла, які кружыў па-над ягонай галавой і павольна апускаўся на зямлю. Ён спешна выцягнуў каробачку з-за пояса, узяў добры шчопаць, прапанаваў каробачку вялікаму візіру, які таксама панюхаў парашок, і абодва ўсклікнулі «мута́бар»!

Іхныя ногі адразу зморшчыліся, сталі тонкімі і чырвонымі, прыгожыя жоўтыя пантофлі каліфа

і ягонага спадарожніка ператварыліся ў няўключныя бусліныя пальцы, рукі ў крылы, шыя выцягнулася на локаць, барада знікла, а цела пакрылася мяккім пер'ем.

— У вас вельмі прыгожая дзюба, спадару вялікі візір, — вымавіў каліф, калі апамятаўся пасля доўгага здзіўлення. — Клянуся барадой Прарока, я ніколі ў жыцці не бачыў нічога падобнага!

— Шчыра дзякую, — адказаў вялікі візір, кланяючыся, — аднак я адважуся сцвярджаць, што бусел з вашай вялікасці ці не прыгажэйшы за каліфа. Але хадземце, калі вы жадаеце паслухаць нашых таварышаў вунь там і даведацца, ці разумеем мы бусліную мову.

Тым часам другая птушка прыязмлілася, пачысціла дзюбай ногі, прывяла ў парадак пер'е і падышла да першай. Новыя буслы паспяшаліся да іх і са здзіўленнем пачулі наступную размову:

— Добры дзень, спадарыня Даўгалыжка, так рана і ўжо на лузе?

— І вам добрага дня, дарагая Трашчотка! Я ўсяго толькі здабывала сабе невялікі сняданак. Не жадаеце пачаставацца чвэртачкай яшчаркі ці жабіным кумпячком?

— Шчыра дзякую, у мяне зусім няма апетыту. Я прыляцела на луг з іншай нагоды. Я павінная сёння танцаваць перад гасцямі майго бацькі і хачу трошкі спакойна папрактыкавацца.

І юная бусліха, дзіўна рухаючыся, пайшла праз поле. Каліф і Мансор аслупянела глядзелі ёй услед. Калі ж яна спынілася ў маляўнічай позе на адной назе і пачала грацыёзна махаць крыламі,

абодва не змаглі стрымацца. З іх дзюбаў вырваўся нястрымны рогат, пасля якога яны доўгі час не маглі аддыхацца. Каліф першы прыйшоў у сябе:

— Гэта была пацеха, — усклікнуў ён, — якую за золата не купіш! Шкада, што сваім смехам мы спудзілі птушак, інакш яны, безумоўна, яшчэ б і заспявалі!

Але тут вялікі візір успомніў, што смяцца было нельга. Ён падзяліўся страхам з каліфам.

— Клянуся Меккай і Медынай, кепская была б пацеха, калі б я застаўся буслам! Нагадай мне тое дурное слова, я не магу яго вымавіць.

— Мы павінныя тры разы пакланіцца на ўсход і пры гэтым сказаць «му-му-му...»

Яны павярнуліся на ўсход і пачалі без перапынку рабіць паклоны, амаль дакранаючыся дзюбамі да зямлі. Але які жах! Чароўнае слова вылецела з іх галоваў. Колькі б каліф ні кланяўся, як бы палымяна ягоны візір ні выгукваў пры гэтым «му-му», усе ўспаміны пра слова зніклі, і бедны Хасід з візірам засталіся бусламі.

Зачараваныя сумна бадзяліся па палях, нават не ўяўляючы, як уратавацца з бяды. Яны не маглі скінуць буслінае пер'е і вярнуцца ў горад. Назваць сябе яны таксама не маглі, бо хто паверыў бы буслу, што ён каліф? А калі б і паверылі, ці захацелі б жыхары Багдада мець бусла за каліфа?

Так яны туляліся шмат дзён, убога харчаваліся зернем, якое праз доўгія дзюбы не маглі нармальна есці. Да яшчарак і жаб яны не мелі апетыту, бо баяліся такімі далікатэсамі сапсаваць сабе страўнікі. Адзінай іхнай радасцю ў такім сумным

становішчы была магчымасць лётаць, і яны часта ўздымаліся на дахі Багдада, каб пабачыць, што там дзеецца.

Спачатку яны заўважылі на вуліцах вялікае хваляванне і смутак. Аднак на чацверты дзень, сядзячы на даху палаца каліфа, убачылі шыкоўную працэсію. Гралі барабаны і дудкі, на святочна ўбраным кані сядзеў чалавек у расшытай золатам ярка-чырвонай накідцы, аточаны бліскучымі служкамі. Палова горада бегла яму ўслед, і ўсе крычалі: «Няхай жыве Міцра, уладар Багдада!»

Абодва буслы на даху зірнулі адзін на аднаго, і каліф Хасід прамовіў:

— Цяпер ты здагадаўся, чаму я зачараваны, вялікі візір? Гэты Міцра — сын майго смяротнага ворага, магутнага чараўніка Кашнура, які ў адну нядобрую гадзіну пакляўся мне адпомсціць. Але я не трачу надзеі. Давай жа, верны спадарожнік у няшчасці, адправімся да магілы Прарока, можа, у святых мясцінах чары развеюцца.

Яны падняліся з даху палаца і паляцелі ў напрамку Медыны.

Аднак ляцець атрымлівалася не надта добра, бо абодва буслы яшчэ мала практыкаваліся.

— О гаспадару, — прастагнаў вялікі візір праз пару гадзінаў, — я, з вашага дазволу, доўга не вытрымаю, вы леціце занадта хутка! Ужо вечар, самы час парупіцца пра начлег.

Хасід прыслухаўся да просьбы свайго слугі. Унізе ў даліне ён якраз заўважыў руіны, якія маглі паслужыць ім прытулкам, і яны паляцелі туды. Месца, дзе яны ўладкаваліся на ноч, здавалася,

было раней замкам. Прыгожыя калоны выступалі з абломкаў, шматлікія пакоі, што даволі добра захаваліся, сведчылі пра былое хараство. Хасід і ягоны спадарожнік абыходзілі дом, каб знайсці сухое месцейка. Раптам бусел Мансор спыніўся.

— Мой гаспадару і ўладару, — прашаптаў ён, — безумоўна, гэта недарэчна для вялікага візіра, а тым больш для бусла — баяцца прывідаў. Але мяне бярэ жуда, бо я толькі што пачуў, як побач нехта ўздыхнуў і застагнаў.

Каліф таксама спыніўся і выразна пачуў ціхі плач, які належаў хутчэй чалавеку, чым зверу. Не ведаючы, чаго чакаць, ён хацеў наблізіцца да месца, адкуль даносіліся журботныя гукі, але візір схапіў яго дзюбай за крыло і папрасіў не рызыкаваць. Але дарэмна! Каліф, у якога нават пад бусліным крылом білася адважнае сэрца, вырваўся, згубіўшы некалькі пер’яў, і паспяшаўся ў цёмны праход. Хутка ён апынуўся перад дзвярыма, якія здаваліся толькі прычыненымі, і пачуў з-за іх выразныя ўздыхі і ціхія ўсхліпы. Ён штурхнуў дзюбай дзверы і ўражана спыніўся на парозе. У разбураным пакоі, куды святло пранікала толькі праз закратаванае акенца, ён убачыў вялікую начную саву, што сядзела на падлозе. Буйныя слёзы струменілі з вялікіх круглых вачэй, а з кривой дзюбы вырываліся хрыплыя стогны. Заўважыўшы каліфа, які праслізнуў у пакой, яна радасна ўскрыкнула. Грацыёзным рухам крыла яна выцерла слёзы з вачэй і, да вялікага здзіўлення абодвух, на бездакорнай арабскай мове чалавечым голасам сказала:

— Сардэчна вітаю вас, буслы! Вы — добры знак майго выратавання, бо мне прадказалі, што буслы прынясуць мне вялікае шчасце!

Калі здзіўленне каліфа прайшло, ён схіліў доўгую шыю, грацыёзна паставіў тонкія ногі і прамовіў:

— Начная сава! З тваіх словаў я разумею, што ў нас агульнае няшчасце. Але, на жаль, надзея на тое, што мы прынясем табе выратаванне, дарэмная. Ты сама пераканалася ў нашай бездапаможнасці, калі пачуеш нашу гісторыю.

Сава папрасіла расказаць усё, што каліф адразу і зрабіў.

Калі каліф скончыў, яна падзякавала яму і вымавіла:

— Паслухай і ты маю гісторыю і даведайся пра тое, што я не шчаслівейшая за цябе. Мой бацька — уладар Індыі, я ягоная адзіная няшчасная дачка, клічуць мяне Луза. Той Кашнур, які зачараваў вас, быў прычынай і маёй бяды. Адноўчы ён прыйшоў да майго бацькі і запатрабаваў мяне ў жонкі свайму сыну Міцру. Але бацька, чалавек гарачы, спуціў яго з лесвіцы. Ліхадзей змог зноўку ў чужым абліччы пракрасціся да мяне. Адноўчы, калі я ў садзе пажадала халоднага напою, ён пераапануўся ў раба і нападў мяне трункам, які ператварыў мяне ў гэтую агідную істоту. Ад жаху я страціла прытомнасць, ён перанёс мяне сюды і пракрычаў страшным голасам мне ў вуха: «Тут ты застанешся, пачварная, пагарджаная нават звярамі, да свайго канца ці да таго часу, пакуль нехта па сваёй волі не пажадае ўзяць цябе за жонку нават

у гэтым жудасным абліччы. Так я адпомшчу табе і твайму ганарліваму бацьку».

З таго часу прайшло шмат месяцаў. У журбе і самоце жыву я ў гэтых руінах, ненавідная ўсяму свету, брыдка я нават звярам. Характва прыроды я не бачу, бо ўдзень страчваю зрок, і толькі калі месяц лье бледнае святло на гэтыя руіны, заслона спадае з маіх вачэй.

Сава скончыла і зноў выцерла вочы крылом, бо аповед пра пакуты змусіў яе заплакаць.

Выслухаўшы прынцэсу, каліф глыбока задумаўся.

— Калі я не памыляюся, — прамовіў ён, — паміж нашымі няшчасцямі ёсць таемная сувязь. Але дзе я знайду ключ да гэтай загадкі?

Сава адказала яму:

— О гаспадару! У мяне такое ж прадчуванне, бо аднойчы ў раннім юнацтве адна мудрая жанчына прадказала, што бусел прынясе мне вялікае шчасце, і, магчыма, я ведаю, як мы маглі б урагавацца.

Каліф быў вельмі здзіўлены і спытаў, як такое магчыма.

— Чараўнік, які зрабіў нас абаіх няшчаснымі, — сказала яна, — адзін раз на месяц наведваецца сюды. Непадалёк ад гэтага пакоя ёсць зала, дзе ён звычайна частуе сваіх сяброў. Я шмат разоў іх падслухоўвала. Яны расказваюць адзін аднаму пра свае нядобрыя справы, магчыма, ён скажа чароўнае слова, на якое вы забыліся.

— О найдаражэйшая прынцэса! — усклікнуў каліф. — Скажы, калі ён прыходзіць і дзе тая зала?

Сава трошкі памаўчала і сказала:

— Не судзіце мяне сурова, але вашу просьбу я магу выканаць толькі пры адной умове.

— Кажы! Кажы! — закрычаў Хасід. — Загадвай, я выканаю ўсё.

— Я таксама хацела б адразу вызваліцца, але гэта здарыцца толькі калі адзін з вас прапануе мне сваю руку.

Такая прапанова збянтэжыла буслоў, і каліф зрабіў свайму слугу знак выйсці з ім.

— Вялікі візір, — сказаў каліф перад дзвярыма, — таргавацца тут недарэчна, але вы маглі б узяць яе за жонку.

Той адказаў:

— Каб мая жонка, калі я вярнуся дадому, выдрапала мне вочы? Акрамя таго, я стары чалавек, і вы, малады і нежанаты, хутчэй можаце прапанаваць руку юнай прыгожай прынцэсе.

— У тым і рэч... — уздыхнуў каліф, сумна павесіўшы крылы, — хто табе сказаў, што яна юная і прыгожая? Гэта называецца купляць ката ў мяшку!

Размаўлялі яны яшчэ доўга, і калі ўладар канчаткова зразумеў, што візір хутчэй застанецца буслам, чым ажэніцца з савой, то вырашыў сам выканаць умову. Сава вельмі ўзрадавалася. Яна прызналася, што яны сустрэліся ў найлепшы час, бо чараўнікі могуць сабрацца ў гэтую ноч.

Разам з бусламі сава пакінула пакой, каб адвесці іх да той залы. Яны доўга крочылі цёмным калідорам, пакуль з паўразбуранай сцяны не заблішчэла яркае святло. Калі яны падышлі, сава параіла ім паводзіць сябе вельмі ціха. Праз

адтуліну, каля якой яны стаялі, была відаць вялікая зала, упрыгожаная калонамі і шыкоўна аздобленая. Шматлікія каляровыя лямпы замянялі дзённае святло. У цэнтры залы стаяў круглы стол, поўны вытанчаных страваў. Вакол стала цягнулася канапа, на якой сядзелі восем мужчынаў. У адным з іх буслы пазналі гандляра, які прадаў ім чароўны парашок. Ягоны сусед запатрабаваў, каб той раскажаў пра свае апошнія здзяйсненні. Апроч іншага чараўнік апавёў гісторыю каліфа і ягонага візіра.

— Што ж за слова ты ім загадаў? — спытаў у яго іншы чараўнік.

— Адно вельмі цяжкае лацінскае слова: «мута́бар».

Як толькі буслы каля адтуліны ў сцяне гэта пачулі, то ашалелі ад радасці. Яны так хутка беглі на сваіх доўгіх нагах да брамы руінаў, што сава амаль не паспявала за імі. Там каліф расчулена звярнуўся да яе:

— Выратавальніца майго жыцця і жыцця майго сябра, на знак вечнай удзячнасці за дапамогу дазволь стаць тваім мужам!

Потым ён павярнуўся на ўсход. Буслы тройчы сагнулі доўгія шыі насустрач сонцу, якое якраз уздымалася з-за гораў. Яны ўсклікнулі «мута́бар» і ў той жа момант ператварыліся ў людзей. Ад вялікай радасці зноў падоранага жыцця ўладар і слуга са смехам і плачам кінуліся адзін аднаму ў абдымкі.

Хто мог бы апісаць іх здзіўленне, калі яны азірнуліся! Перад імі стаяла прыгожая, раскошна

апанутая жанчына. Яна з усмешкай падала каліфу руку.

— Вы больш не пазнаяце сваю начную саву? — спытала яна.

Каліф быў у захапленні ад яе хараства і прывабнасці.

Усе трое не марудзячы выправіліся ў Багдад. Каліф знайшоў у сваёй вопратцы не толькі каробачку з чароўным парашком, але і кашалёк. У найбліжэйшай вёсцы ён купіў усё патрэбнае для падарожжа, і яны хутка дабраліся да багдадскай брамы. Там з'яўленне каліфа выклікала вялікае здзіўленне і радасць, бо яго абвясцілі мёртвым, і народ быў шчаслівы зноў вярнуць свайго любімага гаспадара.

Тым большую нянавісць выклікаў ашуканец Міцра. Яны пайшлі ў палац і ўзялі пад варту старога чараўніка і ягонага сына. Старога каліф адаслаў у той жа пакой у развалінах, дзе жыла прынцэса, калі была савой, і загадаў павесіць. Сыну ж, які нічога не разумеў у штукарствах бацькі, каліф даў выбар: памерці або панюхаць парашку. Калі той выбраў апошняе, вялікі візір прапанаваў яму каробачку. Добры шчопаць парашку і чароўнае слова, прамоўленае каліфам, ператварылі Міцру ў бусла. Каліф загадаў пасадзіць яго ў клетку і выставіць у садзе.

Доўга і весела жыў каліф Хасід са сваёй жонкай-прынцэсай. Самымі радаснымі ягонымі гадзінамі былі паабедзеныя, калі заходзіў вялікі візір. Яны размаўлялі пра бусліныя прыгоды, і калі каліф быў сапраўды ў гуморы, ён прыкідваўся

вялікім візірам у бусліным абліччы. З сур'ёзным выглядам на незгінальных нагах ён хадзіў па пакоі, шчоўкаў, махаў рукамі, нібы крыламі, і паказваў, як візір марна кланяўся на ўсход і выгукваў «му-му». Кожны раз гэты спектакль прыносіў вялікую радасць жонцы каліфа і іх дзецям. Калі ж каліф шчоўкаў, нахіляўся і крычаў «му-му» надта доўга, візір жартаўліва пагражаў расказаць жонцы каліфа, пра што вяліся перамовы перад дзвярыма прынцэсы-савы.

Тут Селім Барух скончыў сваю гісторыю. Усім купцам яна вельмі спадабалася.

— Напраўду, дзень прайшоў, а мы і не заўважылі, — сказаў адзін з іх, адкідаючы полаг шатра. — Вечаровы вецер прыносіць прахалоду, і мы маглі б прайсці значны кавалак дарогі.

Ягонья спадарожнікі пагадзіліся, сабралі шатры, і караван выправіўся ў дарогу ў тым самым парадку, у якім прыйшоў сюды.

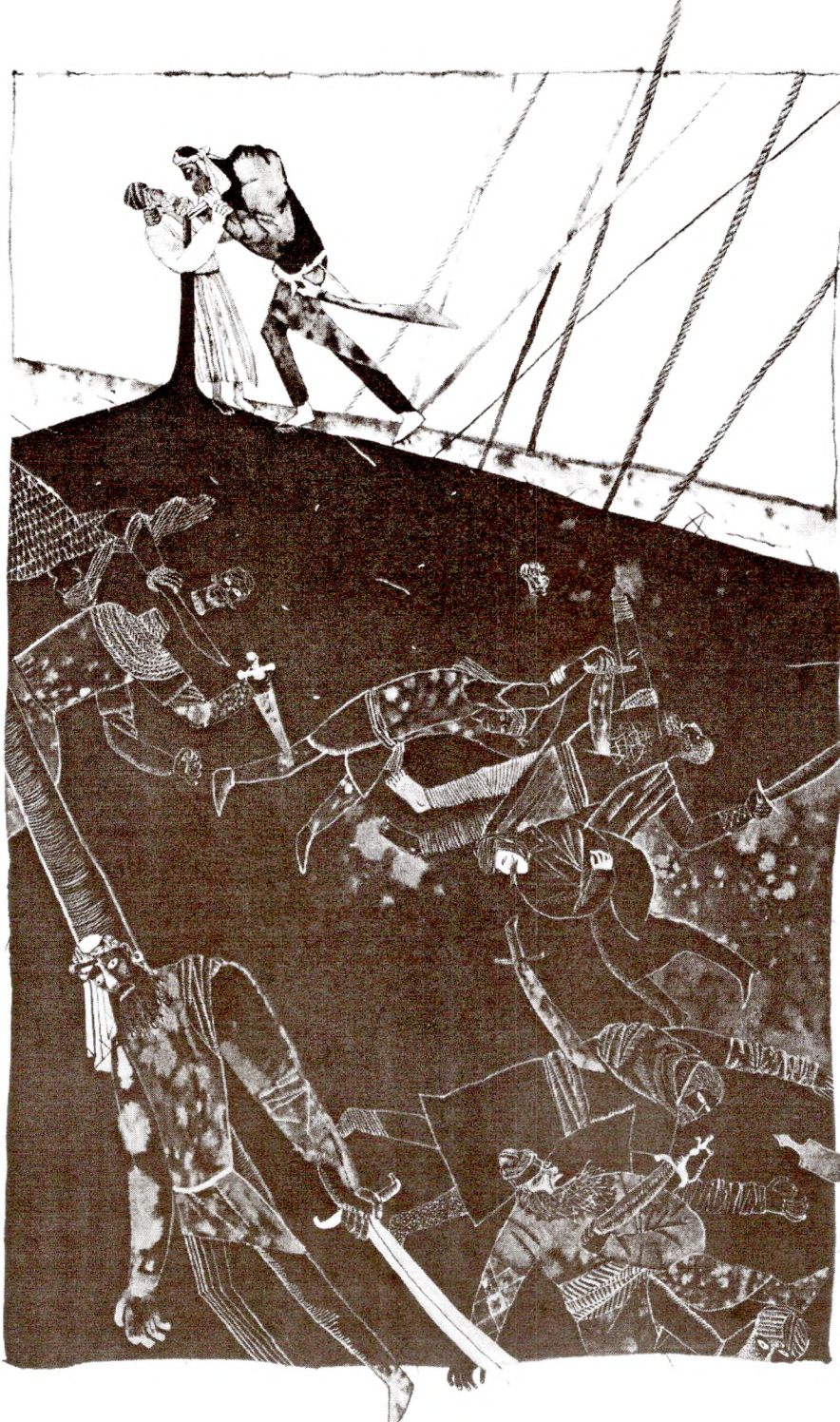
Яны ехалі амаль усю ноч, таму што дзень быў задушлівы, а ноч — прыемная і зорная. Нарэшце яны знайшлі зручнае месца для лагера, паставілі шатры і леглі адпачываць. Пра чужога чалавека купцы клапаціліся так, нібыта ён быў іх найдаражэйшым госцем. Адзін даў яму падушку, другі — коўдры, трэці — рабоў. Адным словам, ён быў дагледжаны не горш, чым дома. Калі купцы ўсталі, было ўжо спякотна, і яны аднадушна вырашылі дачакацца тут вечара. Разам пад'еўшы, яны зноўку падсунуліся бліжэй адзін да аднаго, і малады купец звярнуўся да старэйшага са словамі:

— Селім Барух дапамог нам учора весела прабавіць паабедзены час. Можа, і вы, Ахмет, раскажаце нам штосьці са свайго доўгага жыцця, у якім, напэўна, здарылася шмат прыгодаў, ці нейкую мілую казку?

Ахмет пэўны час маўчаў, быццам разважаючы, што варта расказаць, і нарэшце загаварыў:

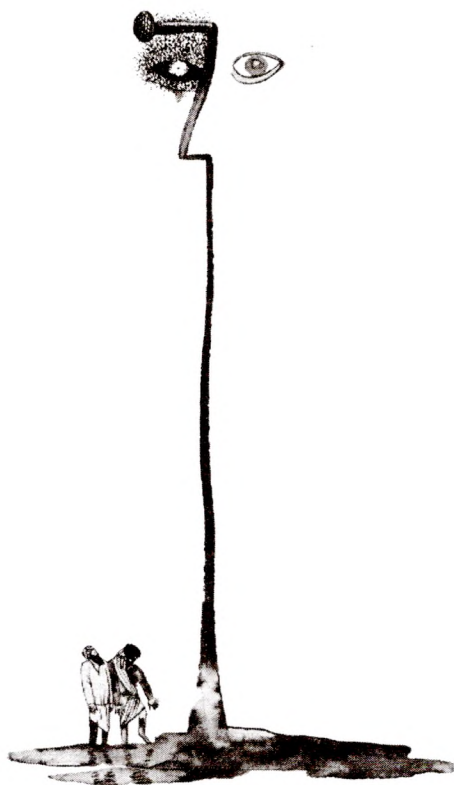
— Дарагія сябры! Падчас гэтага падарожжа вы паказалі сябе вернымі таварышамі, Селім таксама заслужыў мой давер, таму я хачу расказаць вам пра тое, што здарылася ў маім жыцці і што звычайна расказваю неахвотна і не кожнаму: гісторыю пра карабель прывідаў.

Пераклаў Ігар Крэбс

КАРАБЕЛЬ ПРЫВІДАЎ

Мой бацька валодаў невялікай крамай у Бальсоры. Ён не быў ні бедны, ні багаты, проста адзін з тых людзей, якія неахвотна ідуць на рызыку са страху страціць тое малое, што маюць. Ён выхоўваў мяне проста і шчыра, і неўзабаве я ўжо мог стаць яму памочнікам. Акурат калі мне было васьмнаццаць і калі ён толькі-толькі заключыў сваю першую вялікую ўгоду, бацька памёр — хутчэй за ўсё гаруючы, што даверыў мору тысячу сваіх залатовак. І ўсё ж я мог бы назваць яго шчасліўцам, які адышоў у лепшы свет своечасова, бо праз колькі тыдняў пасля яго смерці прыйшла вестка, што карабель, які перавозіў бацькаў тавар, патануў. Аднак маёй юнацкай адвагі гэта пахіснуць ніяк не магло. Я перавёў у грошы ўсё, што мой бацька паспеў па сабе пакінуць, і выправіўся прэч з горада, каб паспытаць шчасця ўдалечыні ад радзімы, а суправаджаў мяне толькі стары бацькаў слуга.

Гнанья спадарожным ветрам, мы выйшлі з гавані Бальсоры. Карабель, на якім я купіў сабе месца, кіраваўся ў Індыю. Ішоў пятнаццаты дзень нашага цалкам спакойнага падарожжа, калі капітан абвясціў, што насоўваецца бура. Твар ягоны зрабіўся заклапочаным, выдавала на тое, што ён не надта добра знаёмы з фарватарам у гэтай частцы акіяна, каб спакойна сустрэць шторм. Ён загадаў апусціць усе ветразі, і наш карабель

зусім запаволіў ход. Надышла ноч, было ясна і холадна, і капітан падумаў, што з прадвесцем буры ён памыліўся. Раптам нейкі карабель — раней мы яго не заўважалі — залунаў над морам зусім блізка ад нашага. Дзікі лямант і крыкі данесліся з яго палубы, што нямала здзівіла мяне ў гэтую поўную страху гадзіну перад надыходам буры. А капітан — той смяротна збляднеў.

— Мой карабель загінуў! — усклікнуў ён. — Гэта імчыць на ўсіх ветразях сама Смерць!

Не паспеў я запытацца пра прычыну яго дзіўнага воклічу, як на палубу з распачнымі крыкамі выскачылі матросы.

— Вы яго бачылі? — крычалі яны. — Цяпер нам канец!

Капітан загадаў чытаць суры з Карана і сам стаў за стырно. Аднак марна! Бура прыкметна набліжалася, і не мінула й гадзіны, як карабель затрашчаў і замёр у вадзе. Былі спушчаныя лодкі, і не паспеў апошні матрос перасесці, як карабель пайшоў на дно проста на нашых вачах, і поўным жабраком я паплыў у марскі прастор. Але канец бедствам яшчэ не надышоў. Бура грымела ўсё страшней, лодка больш не слухалася кіравання. Я моцна абняў свайго старога слугу, і мы паабяцалі адзін аднаму не разлучацца. Тым часам урэшце развіднела. Але з першым пробліскам світання вецер схапіў лодку, у якой мы сядзелі, і перакуліў яе. Нікога з маіх спадарожнікаў я больш не бачыў. Гэты ўдар ветру аглушыў мяне, і ачуныў я ў руках майго старога вернага слугі, які ўратаваўся на перакуленай лодцы і зацягнуў мяне да сябе.

Бура сцішылася. Ад нашага карабля нічога не засталася, але непадалёк мы пабачылі іншы карабель, у кірунку якога і гналі нас хвалі. Калі мы наблізіліся, я пазнаў тое самае судна, што прапывала міма нас уначы і што так напалохала нашага капітана. Я адчуваў дзіўны жах перад гэтым караблём. Словы капітана, якія атрымалі такое жудаснае пацверджанне, непрыветны, закінуты выгляд карабля, на якім, як бы блізка да яго мы ні падпывалі, як бы гучна ні крычалі, ніхто не паказваўся, палохалі мяне. Але гэта была нашая адзіная магчымасць уратавацца, таму мы ўзнеслі хвалу Прароку, які такім цудоўным чынам захаваў нам жыццё.

З фарштэўня карабля звісала доўгая ліна. З усяе моцы працуючы рукамі й нагамі, мы нарэшце здолелі за яе ўхапіцца. Я яшчэ раз падаў голас, але на караблі панавала поўная цішыня. Тады мы ўскараскаліся па ліне наверх, спачатку я як маладзейшы... але які жах! Якая сцэна з'явілася перад маімі вачыма, калі я ступіў на палубу! Яе паверхня была ўся чырвоная ад крыві. Там ляжала каля трыццаці трупаў у турэцкім адзенні, а каля сярэдняй мачты стаяў багата апрануты чалавек з шабляй у руцэ, аднак твар ягоны быў увесь белы, а ў ілбе тырчаў доўгі цвік, які і трымаў яго прыбітым да мачты — ён таксама быў мёртвы. Жах скоўваў мае крокі, мне ажно заняло дых. Нарэшце на палубу ўзбраўся і мой спадарожнік, якога не менш за мяне ўразіў выгляд палубы, дзе не было відаць нічога жывога — толькі мноства жудасных трупаў. У страху сваім душэўным звярнуўшыся па

дапамогу да Прарока, мы ўрэшце наважыліся рушыць далей. На кожным кроку мы азіраліся, ці не пабачым чагосьці новага, яшчэ больш жахлівага, але ўсё заставалася як было, ніякіх прыкметаў жыцця, толькі мы і бясконцы марскі абшар. Мы нават гаварыць гучна не маглі, баючыся, што прыбіты да мачты капітан паверне да нас нерухомыя вочы або нехта з мерцвякоў павядзе ў наш бок галавой. Урэшце мы дайшлі да сходаў, што вялі ў сярэдзіну карабля. Нерашуча спыніўшыся там, мы паглядзелі адзін на аднаго, бо ніхто не мог вымавіць таго, што думае.

— О гаспадар! — сказаў мой верны слуга. — Тут адбылося нешта жудаснае. Аднак нават калі там, унізе, нас чакаюць забойцы, лепш аддацца іх літасці, чым далей бавіць час тут, у кампаніі мерцвякоў.

Я пагадзіўся з ім. Мы неяк сунялі дрыготку і асцярожна спусціліся, чакаючы найгоршага. Але і ўнізе панавала мёртвая цішыня, былі чутныя адно нашыя крокі. Мы сталі перад дзвярыма каюты. Я прыклаў вуха да дзвярэй і прыслухаўся — ні гуку. Я адчыніў дзверы. У пакоі панавала бязладдзе. Адзежа, зброя, іншыя рэчы ляжалі як папала. Поўны гармідар. Каманда — або прынамсі капітан — напярэадні, відаць, добра пагулялі, бо ўсё было перакуленае дагары нагамі. Мы пераходзілі з каюты ў каюту, з памяшкання ў памяшканне і паўсюль бачылі багатыя запасы ядвабу, перлінаў, цукру і гэтак далей. Я дужа ўзрадаваўся, пабачыўшы такое, бо меркаваў, што калі ўжо на караблі няма нікога жывога, дык можна спакойна

прысабечыць гэтае майно, але Ібрагім звярнуў маю ўвагу на тое, што мы, відаць, яшчэ вельмі далёка ад сушы і ніколі не зможам трапіць туды самі, без чалавечае дапамогі.

Мы пацешылі сябе ежаю і напоямі, якіх тут было больш чым дастаткова, і зноў падняліся на палубу. Але там ад выгляду трупаў у нас па скуры зноў забегалі мурашкі. Мы вырашылі пазбавіцца ад мерцвякоў і выкінуць трупы за борт, аднак наколькі паменшаў наш імпэт, калі мы высветлілі, што ніводнага з іх немагчыма зварухнуць з месца. Як прыкаваныя, яны ляжалі на палубе, і трэба было выломліваць дошкі, каб іх прыбраць, а для гэтага нам спатрэбіўся б інструмент. Дый капітана немагчыма было аддзерці ад ягонай мачты, мы шмат разоў спрабавалі выкруціць шаблю са здранцвелай рукі. Дзень мы правялі ў бязрадасным сузіранні, а калі пачало цямнець, я дазволіў старому Ібрагіму легчы спаць, сам жа вырашыў не класціся і застацца на палубе, каб абдумаць спосабы магчымага выратавання. Аднак калі ўзышоў месяц і я вылічыў па зорках, што цяпер прыкладна адзінаццатая гадзіна, мяне апанаваў такі неадольны сон, што я міжволі зваліўся за бочку, якая стаяла на палубе. Праўда, гэта было хутчэй аглушэнне, чым сон, бо я выразна чуў, як мора б'ецца ў борт і як рыпяць і пасвістваюць ветразі. Раптам мне падалося, што я чую на палубе мужчынскія галасы і крокі. Я хацеў выпрастацца, каб зірнуць, што там адбываецца, але нябачная сіла скавала мае члены, і я быў не ў змозе расплюшчыць вочы. Галасы рабіліся ўсё выразнейшыя, здавалася, цэлая каманда весела высыпала на

палубу. Мне падалося, я чую гучны голас, які аддае каманды матросам, чую, як падымаюць ветразі і нацягваюць ліны. Але маё ўспрыманне ўсё больш слабела, я праваліўся ў глыбокі сон, у якім мне чуўся адно грукат зброі. Я прачнуўся толькі тады, калі сонца ўжо стаяла высока і апякала мне твар. Здзіўлены, я агледзеўся. Бура, карабель, мерцвякі і ўсё, што я чуў уначы, падалося мне сном, а калі я падняў вочы, усё было зусім як учора. Нерухома ляжалі мёртвыя, нерухомы быў капітан, прыбіты да мачты. Я пасмяяўся са свайго сну і падняўся, каб знайсці старога слугу.

Той сядзеў у каюце, моцна задумаўшыся.

— О гаспадар! — усклікнуў ён, калі я ўвайшоў. — Лепш мне ляжаць на дне мора, чым правесці яшчэ адну ноч на гэтым зачараваным караблі!

Я запытаўся пра прычыну ягонай трылогі, і ён адказаў:

— Паспаўшы некалькі гадзін, я прачнуўся і пачаў думаць, што гэта рухаецца туды-сюды над маёй галавой. Спачатку вырашыў, што гэта вы, але іх было прынамсі дваццаць — тых, хто бегаў па палубе, — гучалі крыкі і воклічы. Урэшце я пачуў, як нехта цяжка спускаецца па сходах. Тады я ўжо ведаў, што гэта не вы, і тут, апрытомнеўшы, пабачыў таго самага чалавека, які прыбіты цвіком да мачты там, наверху, пабачыў, як ён сядзіць вунь за тым сталом, спявае і п'е, а той, у чырвоным, які валяўся паблізу, сядзеў побач і піў разам з ім.

Вось што раскажаў мне мой стары слуга. Можце паверыць, сябры мае: нядобра зрабілася ў мя-

не на душы, бо выходзіла, што гэта была не галюцынацыя: я ж таксама чуў тых мерцвякоў. Плыць у такой кампаніі было жудасна. А мой Ібрагім зноў глыбока занурыўся ў думкі.

— Вось што я мяркую! — усклікнуў ён нарэшце: яму прыгадалася замова, якую ён даведаўся ад свайго дзядулі, абазнанага чалавека, якому дзе толькі не даводзілася падарожнічаць. Замова дапамагала ад любых чараўніцтваў і зданяў. А яшчэ ён сказаў, што наступнай ноччу мы зможам перамагчы той ненатуральны сон, які нас адолеў, калі будзем чытаць з належнай стараннасцю суры з Карана. Прапанова старога прыйшла мне даспадобы. У нецярплівым чаканні мы глядзелі, як апускаецца ноч. Побач з каютай была каморка, у якую мы вырашылі перабрацца. Мы прасвідравалі ў дзвярах шмат адтулін, досыць вялікіх, каб назіраць праз іх, што адбываецца ў каюце, потым замкнулі пакой знутры так добра, як толькі маглі, і Ібрагім напісаў імя Прарока ва ўсіх чатырох кутах. Так мы пачалі чакаць начных жахаў. Было зноў каля адзінаццаці, калі мяне неадольна пачало хіліць у сон. Мой спадарожнік параіў чытаць малітвы з Карана, і гэта дапамагло. Раптам на версе пачалося нейкае ажыўленне, ліны зарыпелі, на палубе пачуліся крокі, і стала выразна чуваць, як гаворыць адразу некалькі галасоў. Пэўны час мы праседзелі ў такім напружаным чаканні, слухаючы, як нехта спускаецца па сходах. Калі стары пачуў гэта, ён прамовіў малітву супраць зданяў і чараўніцтва, якой навучыўся ад свайго дзёда:

З паветра бераце вы сілы,
 Ці з мора чорнай глыбіні,
 Ці з нетраў цёмнае магілы,
 Ці нарадзіліся ў агні —
 Алах ёсць панам па-над вамі,
 Яму слухмяныя ўсе здані.

Трэба прызнаць, я не вельмі верыў у гэты заклён, і валасы падняліся на маёй галаве, калі дзверы адчыніліся. У пакой увайшоў той мажны, ладнай паставы чалавек, якога я бачыў прыбітым цвіком да мачты. Цвік і цяпер праходзіў акурат пасярэдзіне ягонага ілба, але меч ён схаваў у похвы. За ім увайшоў яшчэ адзін, апрануты амаль з гэткай самай раскошай, яго я таксама пазнаў — ён валяўся там, наверху. Капітан — а гэта быў, без сумневу, ён — меў бледны твар і вялікую чорную бараду і дзіка круціў вачыма, аглядаючыся вакол. Мне было вельмі добра відаць, як ён набліжаецца да нашых дзвярэй, але, здаецца, дзверы, за якімі мы стаіліся, яго не надта цікавілі. Абодва ўселіся за стол, што стаяў пасярэдзіне пакоя, і завялі між сабою гучную, амаль да крыку, размову на незнаёмай мове. Размова рабілася ўсё гучнейшая і палчэйшая, пакуль урэшце капітан не грукнуў па стале так, што пакой ажно скалануўся. Другі чалавек з дзікім рогатам ускочыў і махнуў капітану рукою, запрашаючы ісці за сабой. Той падняўся, выцягнуў шаблю з похваў, і абодва пакінулі пакой. Мы пачалі дыхаць вальней, калі яны выйшлі, але страх наш трываў яшчэ доўга. На палубе рабілася ўсё больш і больш шумна. Было чутно, як там бе-

гаюць і крычаць, смяюцца і скавычуць. Урэшце пачаўся сапраўды пякельны вэрхал, мы падумалі, што палуба зараз абрынецца проста на нас разам з усімі ветразямі, мы чулі звон зброі і лямант — і раптам павісла ціша. Калі праз некалькі гадзін мы нарэшце наважыліся выйсці, усё выглядала як раней: целы ляжалі ў тых самых позах. Усе зноў здранцвелі.

Так мы прабавілі на караблі шмат дзён. Ён увесь час плыў на ўсход, дзе, паводле маіх разлікаў, мусіла быць зямля. Аднак калі ўдзень мы пакідалі за спінай мілю за міляй, то ўначы, як мне здавалася, карабель вяртаўся туды, дзе й быў, бо калі ўзыходзіла сонца, мы ўсё яшчэ знаходзіліся ў тым самым кутку акіяна. Кожную ноч мерцвякі на ўсіх вятрах кіруюць карабель назад — іншага тлумачэння ў нас не было. Каб запабегчы гэтага, з надыходам цемры мы нацягнулі ветразі, скарыстаўшыся тым самым сродкам, што і ў каюце: напісалі на пергаменты імя Прарока, а таксама дзядулеў заклён, і абвязалі іх вакол нацягнутых ветразяў. Седзячы ў сваёй каморцы, мы са страхам чакалі, ці прынясе гэта поспех. Падвалася, што прывіды разышліся гэтым разам яшчэ мацней, але глядзі ж ты: наступнай раніцай ветразі засталіся нацягнутыя так, як мы іх пакінулі. Мы нацягнулі столькі ветразяў, колькі было неабходна, каб карабель імчаў наперад, і так адолелі за пяць дзён неблагую адлегласць.

Урэшце раніцай шостага дня мы заўважылі зусім блізка сушу і ўзнеслі хвалу Алаху і ягонаму Прароку за нашае цудоўнае выратаванне. Дзень

і ноч мы плылі да сушы і на сёмую раніцу пабачылі нейкі горад. З цяжкасцю апусцілі ў мора якар, і як толькі ён крануўся дна, спусцілі на ваду шлюпку, што стаяла на палубе, і з усяе моцы павеславалі да горада. Праз паўгадзіны мы апынуліся ў вусці ракі, што ўпадала ў мора, і нарэшце выйшлі на бераг. Ля гарадской брамы мы даведаліся, як называецца места: высветлілася, што гэта індыйскі горад, які ляжыць недалёка адтуль, куды я думаў выправіцца. Мы пасяліліся ў караван-сараі і адпачылі ад нашага поўнага прыгодаў падарожжа. Я распытаў у мудрага і прыстойнага чалавека, у якім адразу пазнаў гаспадара, дзе тут можна знайсці каго-небудзь абазнанага ў чараўніцтве. Ён завёў мяне на адну з аддаленых вуліц да нічым не прыкметнага дома, пагрукаў і развітаўся, сказаўшы, што я мушу спытаць Мулея.

У доме мяне сустрэў стары чалавечак з сівой барадой і доўгім носам і запытаўся, што мяне прывяло. Я сказаў яму, што шукаю мудраца Мулея, і той адказаў, што гэта ён і ёсць. Я папрасіў у яго толькі адной парады: што мне рабіць з мерцвякамі і як зрабіць так, каб прыбраць іх з карабля. Ён адказаў, што каманда карабля была хутчэй за ўсё зачараваная за нейкі бунт у моры, і ён мяркуе, што з чараўніцтвам можна было б зладзіць, калі перанесці іх на сушу, але гэта можна зрабіць, толькі аддзёршы іх разам з дошкамі, на якіх яны ляжаць. Карабель і ўся маёмасць, што на ім, згодна з зямным і боскім законам належаць мне, таму што гэта я знайшоў і тое, і другое. Але калі я захаваю ўсё ў таямніцы і зраблю яму маленькі па-

дарунак з рэшты свайго багацця, сказаў Мулей, ён са сваімі рабамі дапаможа мне прыбраць мёртвыя целы. Я паабяцаў шчодро ўзнагародзіць мудраца, і мы з пяццю рабамі, узброенымі піламі і сякерамі, выправіліся да карабля. Па дарозе чараўнік Мулей не стамляўся хваліць нашую ідэю абвязаць ветразі пергаментамі з сурамі Карана. Гэта, сказаў ён, быў адзіны сродак уратавацца.

Яшчэ стаяў ясны дзень, калі мы дабраліся да карабля. Мы адразу ж прыняліся за працу, і праз гадзіну чацвёрта мерцвякоў ужо ляжалі ў чоўне. Рабы мусілі завезці іх на сушу, каб закапаць там. Калі рабы вярнуліся, то расказалі, што мерцвякі спрасцілі ім працу: калі іх паклалі на зямлю, яны рассыпаліся ў пыл. Мы працягвалі адпілоўваць дошкі з трупамі, і да вечара ўсе яны ўжо ляжалі ў зямлі. Нікога не засталася на борце карабля, апроча таго, што быў прыбіты цвіком да мачты. Дарэмна намагаліся мы выцягнуць цвік з дрэва — ніякая сіла не здольная была яго зварухнуць. Я не ведаў, што рабіць: нельга ж секчы мачту, каб перавезці капітана на бераг. Але тут дапамог Мулей. Ён хуценька паслаў на сушу раба, каб той прывёз гаршчок з зямлёй. Калі раб вярнуўся, чараўнік прамовіў нейкія таямнічыя словы і высыпаў зямлю на галаву мерцвяка. Той адразу ж расплюшчыў вочы, зрабіў глыбокі ўдых — і рана на ягоным ілбе пачала кроватачыць. Цяпер мы лёгка выцягнулі цвік, і паранены паваліўся проста на рукі рабоў.

— Хто прывёў мяне сюды? — запытаўся ён пасля таго як трохі ачуняў. Мулей паказаў на мяне, і я падышоў. — Дзякуй табе, невядомы чужы-

нец, ты ўратаваў мяне ад доўгіх пакутаў. Пяцьдзясят гадоў плавае па гэтых хвалях маё цела, і душа мая была асуджаная кожны дзень вяртацца ў яго. Зямля нарэшце кранулася маёй галавы, і я магу мірна выправіцца да маіх прабацькаў.

Я папрасіў яго расказаць, як ён трапіў у такое жудаснае становішча, і ён загаварыў:

— Пяцьдзясят гадоў таму я быў магутны, паважаны чалавек і жыў у Алжыры. Прага да багацця пагнала мяне купіць і аснасціць карабель, каб выпраўляцца на марскі рабунак. Гэтай справай я займаўся некалькі гадоў, і вось неяк у Зантэ я ўзяў на борт аднаго дэрвіша, які хацеў плыць задарма. Я і мая каманда былі людзі не надта цырымонныя і не зважалі на святасць яго асобы, а я шмат насміхаўся з яго. Адноўчы, пасля таго як ён у сваёй святой апантанасці пачаў дакараць мяне за грэшны лад жыцця — а я тады добра выпіваў са стырнавым у сваёй каюце, — мяне ахапіў гнеў. Ашалеўшы ад словаў дэрвіша, якіх я не стаў бы трымаць нават ад султана, я кінуўся на палубу і ўсадзіў кінжал яму проста ў грудзі. Паміраючы, дэрвіш выкляў мяне разам з камандаю: ні я, ні мае матросы не маглі ні памерці, ні жыць, пакуль нашыя галовы не лягуць у зямлю. Дэрвіш аддаў Богу душу, мы кінулі яго труп у мора і пасмяяліся з яго праклёнаў, але ў тую самую ноч ягоныя словы спраўдзіліся. Частка маёй каманды ўзбунтавалася супраць мяне: сварка была шалёная, мае прыхільнікі былі перабітыя, а мяне прыбілі цвіком да мачты. Але і бунтаўнікоў даканалі іхныя раны, і неўзабаве мой карабель ператварыўся ў адну вялікую магілу.

Мае вочы заслаў туман, дых заняло, я падумаў, што памёр. Але тое, што пазбавіла мяне сілаў, было толькі здранцвеннем. Наступнай ноччу, дакладна ў тую самую гадзіну, калі мы выкінулі дэрвіша за борт, я і мая каманда ачунялі, жыццё вярнулася да нас, але мы не маглі ні гаварыць, ні рабіць нічога, апрача таго, што гаварылі і рабілі ў тую ноч. Так мы плавалі пяцьдзясят гадоў, не жывучы і не паміраючы; як мы маглі трапіць на сушу? Са шчырай радасцю накіроўвалі мы наш карабель у самае сэрца буры, бо спадзяваліся нарэшце наляцець на рыф і спакойна скласці галовы на марскім дне. Але ў нас нічога не атрымлівалася. Цяпер жа я нарэшце магу памерці. Яшчэ раз дзякую табе, невядомы збаўца, і калі мае скарбы могуць быць табе ўзнагародай, вазьмі гэты карабель на знак маёй удзячнасці.

Капітан апусціў галаву і развітаўся з жыццём. Як толькі гэта адбылося, ён, як і яго спадарожнікі, ператварыўся ў пыл. Мы сабралі той пыл у скрыначку і пахавалі ў зямлі, а я наняў у горадзе рабочых, якія прывялі карабель у належны выгляд. З выгадаю абмяняўшы тавар, што быў на караблі, я знайшоў сабе матросаў, шчодро ўзнагародзіў Мулея і выправіўся на радзіму. Праўда, паплыў я кружнай дарогаю, высаджваючыся на розных выспах і ў розных краях ды прапаноўваючы свой тавар на рынках. Прарок блаславіў мой гандаль. Праз дзевяць месяцаў я, маючы багацця ўдвая болей, чым пакінуў мне капітан, кінуў якар у Бальсо-ры. Суайчыннікі вельмі здзівіліся маёй заможнасці і маёй удачы: яны думалі, што мне пашчасціла

адшукаць Дыяментавую даліну знакамітага вандроўніка Сіндбада. Я не стаў іх разупэўніваць, і вось з таго часу маладыя людзі з Бальсоры, якім споўнілася васьмнаццаць, выпраўляюцца ў падарожжа, каб, таксама як я, знайсці сваё шчасце. А я жыву сабе спакойна, у міры, і кожныя пяць гадоў ладзіў падарожжы ў Мекку, каб у святых мясцінах узнесці хвалу Уладару за яго ласку да мяне і прасіць за капітана і яго каманду, каб Усёмагутны ўзяў іх у рай.

На наступны дзень караван без перашкодаў рушыў далей, і калі на прывале ўсе як след адпачылі, чужаземец Селім звярнуўся да Мулея, наймалодшага з купцоў:

— Вы, што праўда, наймалодшы сярод нас, але ж заўжды ў гуморы і, пэўне ж, маеце расказаць нам нешта займальнае. Пацешце нас гісторыяй, каб гэта падтрымала ўсіх пасля дзённай спёкі!

— Я ахвотна раскажу вам адну такую гісторыю, — адказаў Мулей. — Думаю, яна прыйдзеца ўсім даспадобы. Аднак жа маладым належыць захоўваць сціпласць у сваіх паводзінах, таму няхай спачатку атрымаюць слова мае старэйшыя спадарожнікі. Цалёйкаса заўсёды такі сур'ёзны і замкнёны, чаму б яму не расказаць, што так азмрочвае ягонае жыццё? Можна стацца, што мы здольныя неяк дапамагчы ягонай бядзе, калі яна і праўда яго напаткала: мы заўжды гатовыя служыць свайму брату, нават калі ён іншай веры.

Той, пра каго зайшла гаворка, быў грэцкі купец сярэдняга веку, прыгожы і здаровы, але на-

самрэч вельмі сур'ёзны. І хаця ён сапраўды быў няверны (то бок не мусульманін), спадарожнікі любілі яго, бо асоба Цалёйкаса выклікала ў іх павагу і давер. Трэба сказаць, што ён меў толькі адну руку, і некаторыя з таварышаў меркавалі, што гэтая страта і ёсць прычынай ягонага засмучэння.

— Ваш давер — для мяне вялікі гонар, — адказаў Цалёйкас на спагадлівае пытанне Мулея. — Ніякай бяды ў мяне няма — прынамсі, такой, у якой мне можна было б дапамагчы, нават маючы найлепшыя намеры. Аднак, здаецца, Мулей папракае мяне змрочным выглядам. Таму я раскажу вам нешта, што патлумачыць, чаму я змрачнейшы за іншых людзей. Вы ўсе бачыце, што ў мяне няма левай рукі. Я выглядаю так не з самага нараджэння, гэта здарылася ў найжахлівейшыя дні майго жыцця. Ці нясу я за гэта віну, ці правільна раблю, што выглядаю з таго часу больш змрочным, чым належыць чалавеку ў маім становішчы, можаце меркаваць самі, калі пачуеце гісторыю пра адсечаную руку.

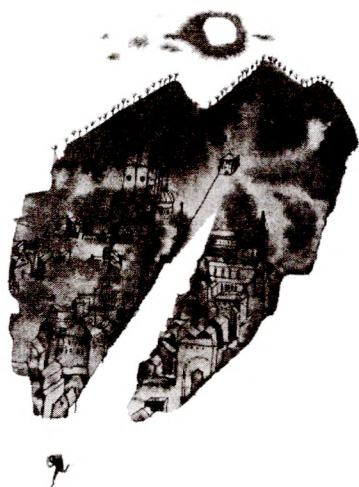
Пераклаў Альгерд Бахарэвіч

АДСЕЧАНЯ

РУКА

Нарадзіўся я ў Канстанцінопалі. Мой бацька служыў драгаманам у Порце і, акрамя таго, вёў даволі прыбытковы гандаль араматычнымі эсенцыямі і шаўковымі тканінамі. Ён даў мне добрае выхаванне, часткова навучаючы мяне сам, а часткова даручаючы заняткі нашаму святару. Спачатку бацька планаваў перадаць мне сваю справу, аднак я паказаў вялікія здольнасці, і таму, па парадзе аднаго сябра, ён вырашыў вучыць мяне на лекара (тым больш што лекары, калі яны адукаваныя крыху лепш за звычайных махляроў, якія швэндаюцца па рынку, могуць дасягнуць у Канстанцінопалі значнага поспеху). У наш дом прыходзіла шмат франкаў, і вось адзін з іх пераканаў майго бацьку адпусціць мяне на ягоную радзіму, у горад Парыж, дзе гэтай спецыяльнасці навучаюць бясплатна і найлепшым чынам. Да таго ж ён без усялякай платы ўзяўся суправаджаць мяне туды на зваротным шляху. Бацька мой, які і сам у маладосці вандраваў, даў згоду, і франк сказаў, каб я рыхтаваўся да ад'езду праз тры месяцы. А я проста шалеў ад радасці пабачыць чужыя землі.

Нарэшце франк зрабіў усе справы і пачаў рыхтавацца да падарожжа. Вечарам перад ад'ездам бацька завёў мяне ў сваю спальню. Там убачыў я на стале прыгожае адзенне і зброю. Аднак наймацней прываблівала мой позірк вялікая купа за-

латых, бо яшчэ ніколі не бачыў я адразу столькі грошай. Бацька абняў мяне і сказаў: «Вось, мой сыне, я падрыхтаваў табе ў дарогу адзенне. Гэтая зброя цяпер таксама належыць табе. Яе даў мне твой дзед, калі я выпраўляўся на чужыну. Я ведаю, ты валодаеш зброяй. Ніколі не карыстайся ёю, каб напасці, аднак для абароны бі на поўную моц. Маёмасць мая невялікая. Глядзі, я падзяліў яе на тры часткі: адну аддаю табе, другая застанеца мне на пражыццё і на чорны дзень, трэцяя ж будзе для мяне святой і недатыкальнай, яна паслужыць табе ў цяжкую часіну». Так казаў мой бацька, і ў ягоных вачах блішчалі слёзы: напэўна, ён прадчуваў, што мы ніколі ўжо больш не пабачымся.

Падарожжа прайшло добра, хутка мы прыплылі ў краіну франкаў і яшчэ праз шэсць дзён дабраліся да вялікага горада Парыжа. Тут мой франкскі сябар наняў для мяне пакой, а таксама параіў ашчадна выдаткоўваць грошы, якіх было ў мяне дзве тысячы талераў. Я пражыў у Парыжы тры гады, вывучаючы ўсё, што павінны ведаць адукаваны лекар, аднак схлусіў бы, калі б сказаў, што заставаўся там з ахвотаю. Звычайі гэтага народа не падабаліся мне, да таго ж у мяне было там вельмі мала блізкіх сяброў. Што праўда, тыя нямногія былі вельмі годнымі маладымі людзьмі.

Туга па радзіме ўсё больш адольвала мяне, ды і пра бацьку не меў я ўвесь гэты час ніякіх звестак, таму вырашыў пры першай зручнай нагодзе вярнуцца дадому.

З краіны франкаў у Высокую Порту адпраўлялася дыпламатычнае прадстаўніцтва. Я наняўся

хірургам у суправаджэнне пасла і шчасліва дабраўся да Стамбула. Аднак бацькоўскі дом быў зачынены, і суседзі, пабачыўшы мяне, здзівіліся, бо бацька ўжо два месяцы як памёр. Святар, што калісьці вучыў мяне, прынёс ключы. Самотны і пакінуты сноўдаўся я па асірацелым доме і знаходзіў усё такім жа і на тым самым месцы, як яно было пры бацьку. І толькі грошай, пра якія ён мне казаў, нідзе не было. Я спытаўся пра іх у святара, і той, пакланіўшыся, адказаў: «Ваш бацька памёр святым чалавекам. Усе свае грошы ён перадаў царкве».

Гэта было і ёсць для мяне загадкай. Аднак што я мог зрабіць? Супраць святара ў мяне не было сведак, таму заставалася толькі суцяшацца тым, што ён не забраў разам з грашыма бацькаў дом і тавары.

Гэта было першае няшчасце, якое напаткала мяне. Потым яны пасыпаліся адно за адным. Я не займеў шырокай вядомасці як лекар, таму што саромеўся карыстацца прыёмамі, якімі так плённа паслугоўваюцца рыначныя махляры, і мне паўсюль не ставала бацькавай падтрымкі, бо ён мог бы ўвесці мяне ў кола багатых і магутных людзей. Да таго ж бацькавы пакупнікі пасля ягонаў смерці рассяліся, а новыя набываюцца марудна. І вось аднойчы, калі я зноў у распачы разважаў пра сваё становішча, мне прыйшло на памяць, што калі я жыў у замежжы, то часта бачыў там сваіх суайчыннікаў. Яны вандравалі па краіне і прапаноўвалі на рынках і кірмашах розныя тавары. Я згадаў таксама, што іхныя заморскія тавары заўсёды ахвотна куплялі і што такі гандаль можа

прывнесці вялікае багацце. Так я і прыняў рашэнне. Я прадаў бацькоўскі дом, частку грошай аддаў на захаванне надзейнаму сябру, а на астатнія купіў тавараў, якія за морам лічыліся рэдкімі: шалі, шаўковыя тканіны, пахошчы і алей, — арандаваў месца на караблі і выправіўся ў другое падарожжа ў краіну франкаў.

Ледзь толькі ўмацаванні Дарданэлаў засталіся за спінаю, лёс, здавалася, зноў пачаў мне спрыяць. Паездка нашая была кароткай і прыемнай. Я хадзіў па мястэчках і гарадах і паўсюль знаходзіў удзячных пакупнікоў. Сябар перасылаў мне са Стамбула ўсё новыя і новыя запасы, і маё багацце расло з кожным днём. І вось аднойчы, калі грошай было ўжо дастаткова для вялікага прадпрыемства, я сабраўся і пайшоў у Італію. Дзе-нідзе па дарозе я спыняўся, каб выкарыстаць сваё лекарскае майстэрства, і гэта таксама давала неблагі прыбытак. Прыходзячы ў чарговы горад альбо мястэчка, я абвясчаў, што тут знаходзіцца грэцкі лекар, які ацаліў мноства хворых. І сапраўды, мае бальзамы і лекі прыносілі мне колькі цэхінаў.

Так вандруючы, нарэшце дабраўся я да італьянскай Фларэнцыі. Я меркаваў прабыць там доўга, часткова таму, што гэты горад спадабаўся мне, а часткова таму, што хацеў адпачыць ад цяжкасцяў валацужнага жыцця. Я арандаваў лаўку ў гарадскім квартале Санта Крочэ, а ў карчме, што стаяла недалёка адтуль, наняў два цудоўныя пакоі з балконам. Потым я распаўсюдзіў абвесткі, дзе гаварылася, што я лекар і купец. Ледзь толькі паспеў я адчыніць маю лаўку, як туды валам

павалілі пакупнікі. І хоць цэны ў мяне былі крыху вышэйшымі, чым у суседзяў, прадаваў я больш, бо заўжды быў ветлівым і добразычлівым. Так я пражыў у Фларэнцыі чатыры цудоўныя дні і аднойчы вечарам, зачыніўшы лаўку і папаўняючы, паводле старой завяздэнкі, слоікі з мазіямі, заўважыў у адным з іх паперку, якую, наколькі мне помнілася, туды не клаў. Я разгарнуў цыдулку і знайшоў там запрашэнне прыйсці сёння ноччу роўна ў дванаццаць гадзін на Понтэ Вэк'ё. Я доўга гадаў, хто ж мог запрасіць мяне туды, і падумаў — бо не ведаў у Фларэнцыі аніводнай душы, — што мяне хутчэй за ўсё хочучь правесці да нейкага хворага. Я пастанавіў ісці, але ўзяць з сабою дзеля ўласнае бяспекі падараваную мне бацькам шаблю.

Бліжэй да поўначы я выправіўся ў дарогу і хутка прыйшоў на Понтэ Вэк'ё. На мосце было пуста і бязлюдна, але я вырашыў чакаць, пакуль не высветліцца, хто ж мяне сюды клікаў. Ноч была халодная, ярка свяціў месяц. Я стаяў і пазіраў з моста ўніз, дзе пераліваліся ў месяцавым святле хвалі Арна. У гарадскіх касцёлах прабілі поўнач. Я выпрастаўся і ўбачыў перад сабою высокага чалавека. Постаць ягоная хавалася пад доўгім чырвоным плашчом, крысом якога ён захінаў сабе твар.

Спачатку мяне працяў лёгкі страх ад такога раптоўнага з'яўлення гэтага чалавека ў мяне за спінаю, аднак я хутка авалодаў сабою і сказаў:

— Калі гэта вы загадалі мне прыйсці сюды, то ласкава прашу патлумачыць сваю волю.

Чырвоны плашч павярнуўся і павольна вымавіў:

— Ідзі за мной!

Але мне стала неяк вусцішна ісці сам-насам з гэтым незнаёмцам, таму я не зрушыўся з месца і сказаў:

— Не, спадар. Прашу вас спачатку растлумачыць мне, куды мы ідзем, а таксама адкрыць на хвілінку свой твар, каб я мог пераканацца, што вы не задумалі супраць мяне злога.

Аднак чырвоны, падобна, застаўся абыякавым да маіх словаў:

— Калі не хочаш, Цалёйкас, то заставайся, — сказаў ён і пайшоў далей.

Тут я ўспыхнуў:

— Вы мяркуеце, што такі чалавек, як я, дазволіць глуміцца з сябе кожнаму дурню і будзе халоднай ноччу дарэмна чакаць на мосце?!

Трыма скачкамі дагнаў я незнаёмца, схапіў яго за крысо плашча і, трымаючы другой рукой шаблю, закрычаў яшчэ гучней. Аднак плашч застаўся ў маёй руцэ, а незнаёмец знік за першым жа рогам. Мой гнеў пакрысе сціх, тым больш што я меў у руках плашч, які мог быць ключом да разгадкі гэтай незвычайнай начной прыгоды.

Я захутаўся ў плашч і рушыў дадому, аднак не зрабіў і сотні крокаў, як нехта ўшчыльную наблізіўся да мяне і прашаптаў на франкскай мове: «Прыміце да ведама, граф, што сёння ноччу нічога не атрымаецца». Не паспеў я азірнуцца, як незнаёмец ужо знік, і я зноў пабачыў толькі мільганне ценю на сценах дамоў. Тое, што словы

гэтыя адрасаваліся плашчу, а не мне, не выклікала сумневу, аднак ніяк не тлумачыла маіх прыгодаў. Раніцай наступнага дня я вырашыў, як буду дзейнічаць. Спачатку я хацеў даць аб'яву, нібыта знайшоў плашч. Аднак тут была магчымасць, што яго забярэ нейкая трэцяя асоба, і я застануся ні з чым. Разважаючы так, я больш уважліва разгледзеў плашч. Ён быў зроблены з цяжкага генуэзскага аксаміту, падбіты каракулем і багата аздоблены золатам. Цудоўны выгляд плашча падштурхнуў мяне да іншага рашэння, якое я і паспяшаўся выканаць.

Я прынёс плашч у лаўку і выставіў яго на продаж. Цану, аднак жа, прызначыў такую высокую, што — у гэтым я быў упэўнены — ніхто не захачеў бы яго купіць. Сэнс маёй задумы быў у тым, каб уважліва разгледзець кожнага, хто ім зацікавіцца. Бо хоць я і бачыў незнаёмца, які згубіў праз мяне свой плашч, толькі мімаходзь, не было сумневу, што я пазнаў бы ягоную постаць сярод тысячы іншых. Траплялася шмат ахвочых купіць плашч, выключная прыгажосць якога прыцягвала позіркі, аднак ніводзін з іх нават аддалена не нагадваў майго незнаёмца, ніводзін не захачеў заплаціць высокую цану ў дзвесце цэхінаў. Таксама звярнуў я ўвагу на тое, што калі пытаўся ў таго ці іншага, ці не бачыў ён у Фларэнцыі яшчэ аднаго такога плашча, кожны адказваў, што не, не бачыў, і спяшаўся запэўніць мяне, нібыта ўпершыню сустракае такую дарагую і густоўную рэч.

Ужо вечарэла, калі ў лаўку прыйшоў адзін малады чалавек, які часта бываў у мяне і сёння

таксама шмат заглядаўся на плашч. Ён кінуў на стол кашалёк з цэхінамі і крыкнуў:

— Богам клянуся, Цалёйкас, я мушу мець гэты плашч, нават калі аддам за яго апошнія грошы!

З гэтымі словамі ён пачаў пералічваць свае залатыя. Я быў моцна збянтэжаны: плашч вывешваўся толькі дзеля таго, каб прывабіць позірк майго незнаёмца, а тут прыходзіць нейкі малады вар'ят і хоча заплаціць вялізныя грошы. Што мне яшчэ заставалася? Я саступіў яму, бо, паглядзеўшы на ўсё з іншага боку, вырашыў узнагародзіць сябе за начныя прыгоды такім вось цудоўным чынам. Юнак захутаўся ў плашч і пайшоў, але неўзабаве вярнуўся, трымаючы ў руках паперку, якую знайшоў у плашчы.

— Цалёйкас, — прамовіў ён, — гэта да плашча дачынення не мае.

Абыякава ўзяў я цыдулку, але потым убачыў, што там было напісана: «Прынясі плашч сёння ў вядомы час на Понтэ Вэк'ё, і чатырыста цэхінаў — твае».

А каб на мяне пярун! Я сам так па-дурному аддаў сваё шчасце і звёў на нішто ўвесь сэнс маёй задумы! Доўга не разважаючы, схапіў я дзвесце цэхінаў, дагнаў юнака, які купіў плашч, і сказаў:

— Дарагі дружа, вазьмі назад свае цэхіны і аддай мне мой плашч — на жаль, я ніяк не магу прадаць яго.

Такія словы пасля шчаслівага завяршэння гандлю — а ён жа сапраўды лічыў, што яму пашэнціла, — раззлавалі хлопца, ён пачаў абзываць мяне дурнем, і справа дайшла да бойкі.

Мне ўдалося ў гэтым гармідары выхапіць плашч, і я ўжо хацеў кінуцца наўцёкі, але юнак паклікаў на дапамогу паліцыю, і нас з ім пацягнулі ў суд. Суддзя быў вельмі здзіўлены нашым выпадкам і прысудзіў плашч майму супраціўніку. Аднак я прапаноўваў юнаку дваццаць, пяцьдзясят, восемдзясят, нават сто цэхінаў звыш ягоных двухсот, калі ён верне мне плашч. Чаго не змаглі просьбы, зрабіла золата. Ён узяў мае сумленна заробленыя цэхіны, а я трыюмфальна забраў сабе плашч, не дбаючы пра тое, што цяпер уся Фларэнцыя будзе лічыць мяне вар'ятам. Я быў абьякавы да меркавання іншых, бо ведаў лепш за іх, што яшчэ выйграю ў гэтым гандлі.

З нецярпліваасцю чакаў я ночы. У той жа час, што і ўчора, я скіраваўся, трымаючы пад пахаю плашч, на Понтэ Вэк'ё. З апошнімі ўдарамі звона з цемры вынырнула постаць і рушыла да мяне. Несумненна, гэта быў учарашні незнаёмец.

— Плашч пры табе? — спытаўся ён.

— Так, сін'ёр, — адказаў я. — Але ён каштаваў мне сотні цэхінаў. —

— Ведаю, — адказаў незнаёмец. — Зірні сюды. Тут чатырыста.

Мы падышлі да шырокіх парэнчаў моста і пералічылі залатыя. Іх было чатырыста. Як звабна блішчэлі яны ў месяцавым святле, як радавалася маё сэрца іх бляску! Ах, не адчувала яно, што гэта была ягоная апошняя радасць! Я засунуў грошы ў торбу і ўжо хацеў лепш разгледзець прыязнага незнаёмца, аднак на твары ягоным была маска, з якой на мяне страшна пазіралі цёмныя вочы.

— Спадар, я вельмі ўдзячны вам за вашу дабрыню, — сказаў я. — Што загадаеце рабіць далей? Аднак скажу адразу: я не згодны ні на што супрацьзаконнае.

— Дарэмна турбуецца, — адказаў ён, накідваючы на плечы плашч. — Мне патрэбная ваша лекарская дапамога. Аднак не для жывога, а для памерлага.

— Як гэта?! — ускрыкнуў я, не ў змозе схаваць здзіўленне.

— Я прыехаў на чужыну разам з сястрою, — пачаў ён і зрабіў мне знак ісці за ім. — Тут я жыву ў аднаго сябра нашага дому. Мая сястра раптоўна памерла ўчора ад хваробы, і сваякі хочуць заўтра пахаваць яе. Аднак паводле старажытнага звычаю, ўсіх памерлых з нашай сям’і належыць хаваць у фамільным склепе. Многія з тых, хто паміраў на чужыне, былі забальзамаваныя і прывезеныя дадому. Сваякам я аддам толькі цела, а бацьку завязу галаву, каб ён мог апошні раз зірнуць на сваю дачку.

Звычай адразаць галовы дарагім крэўным падаўся мне жудасным, аднак я не наважыўся сказаць пра гэта, баючыся абразіць незнаёмца. Я толькі запэўніў яго, што меў справу з бальзамаваннем трупаў, і папрасіў правесці мяне да памерлай, але потым усё ж не стрымаўся і запытаў, чаму ўсё гэта трэба рабіць у такой таямніцы і ноччу. Ён адказаў мне, што сваякам ягоныя намеры падаюцца вельмі жорсткімі, і днём яны будуць чыніць перашкоды ажыццяўленню задуманага. Калі ж ён патаемна адрэжа галаву, то яны ўжо нічога не змо-

гуць зрабіць. Вядома, ён мог бы проста прынесці мне галаву, аднак зразумелыя пачуцці не дазволілі яму самому адцяць яе.

Тым часам мы падышлі да вялікага багатага дома, на які мой спадарожнік паказаў мне як на мэту нашай начной вандроўкі. Мы прамінулі парадны ўваход, нырнулі ў маленькую брамку, якую незнаёмец старанна зачыніў за сабой, і ў цемры пачалі падымацца па цесных сходах. Яны прывялі ў цмяна асветлены калідор, з якога мы трапілі ў пакой, дзе свяціла падвешаная пад столь лямпа.

У гэтай святліцы і стаяў ложак з целам. Незнаёмец затуліў твар, жадаючы, напэўна, схваць слёзы. Потым паказаў мне на ложак і загадаў добра і хутка выканаць сваю працу, пасля чаго скіраваўся да дзвярэй.

Я дастаў інструменты, якія як лекар заўжды трымаў пры сабе, і наблізіўся да ложка. Відаць была толькі галава трупа, але яна была такая прыўкрасная, што мяне міжволі ахапіў глыбокі жаль. Доўгія цёмныя косы, твар бледны, вочы заплюшчаныя. Я зрабіў надрэз на скуры, як гэта звычайна робяць лекары, перш чым адрэзаць нейкую частку цела. Затым узяў свой самы востры нож і адным ударам рассек горла. Але які жах! Мёртвая расплюшчыла вочы — і адразу ж ізноў апусціла вейкі, з глыбокім стогнам толькі цяпер выдыхнуўшы з сябе жыццё. І ў тое самае імгненне з раны хлынуў на мяне струмень гарачай крыві. Я зразумеў, што ўпершыню запэцкаў рукі забойствам. А тое, што дзяўчына памерла, не выклікала сумневу, бо ад такой раны паратунку не было.

Хвіліну я стаяў, скамянелы ад таго, што адбылося. Чырвоны плашч падмануў мяне або ў ягонай сястры была толькі ўяўная смерць? Апошняе падавалася мне найбольш верагодным. Аднак я не мог сказаць брату памерлай, што дзяўчыну можна было б абудзіць нашмат меншай, зусім не смяротнай ранай, таму вырашыў адрэзаць галаву да канца. Няшчасная прастагнала яшчэ раз, балесна выцягнулася і памерла. Жах ахапіў мяне, і я, не чуючы пад сабою ног, кінуўся са святліцы. У калідоры было цёмна, лямпу нехта патушыў. Не заўважна было ніякага следу майго спадарожніка, і я мусіў у цемры навобмацак паўзці ўздоўж сцяны, каб трапіць на сходы. Нарэшце я знайшоў іх і, то падаючы, то спаўзаючы, пайшоў уніз. Аднак і ўнізе нікога не было. Дзверы аказаліся адчыненымі, і я ўздыхнуў з палёгкаю, калі нарэшце апынуўся на вуліцы, бо знаходзіцца ў гэтым доме было нясцерпна. Жах падганяў мяне, і я паімчаўся на сваю кватэру, зарыўся там у падушкі, як у бярог, каб забыцца на тое жахлівае, што я ўчыніў. Ды сон не ішоў да мяне, і ледзь толькі заняўся світанак, я зноў пачаў баяцца арышту. Было зразумела, што той чалавек, які наслаў на мяне — а цяпер мне бачылася ўсё менавіта так! — гэтае пракляцце, нізавошта мяне не выдасць. Таму я палічыў найлепшым пайсці гандляваць у лаўку, удаючы як мага больш бестурботнага чалавека. Але ж мой Божа! Новыя акалічнасці, якія заўважыў я толькі цяпер, памножылі мой смутак. Пры мне не было ні маёй шапкі, ні пояса, ні нажа. Я забыў іх, напэўна, у пакоі забітай або, сабе на пракляцце,

згубіў па дарозе. Першае выглядала найбольш праўдападобным, і цяпер было вельмі лёгка выкрыць мяне як забойцу.

Я адчыніў лаўку ў звычайны час, і мой сусед — чалавек вельмі кампанейскі — завітаў да мяне, як рабіў гэта кожную раніцу.

— Ці чулі вы жудасную гісторыю, што здарылася сёння ноччу? — спытаўся ён.

Я зрабіў выгляд, што нічога не ведаю.

— Як? Вы не ведаеце, пра што гаворыць увесь горад? Не ведаеце, што найцудоўнейшая кветка Фларэнцыі — Б'янка, дачка губернатара, — была забітая гэтай ноччу? Мой Божа, яшчэ ўчора бачыў я, як яна радасная ехала па вуліцы са сваім жаніхом! А на сёння ж было прызначанае вяселле!

Кожнае слова суседа стралой упівалася мне ў сэрца. І гэтая пакута вярталася зноў і зноў, бо кожны, хто заходзіў у маю лаўку, расказваў мне пра забойства, і новае апавяданне было страшнейшым за папярэдняе. Але ніхто не мог пераказаць той жах, які перажыў я сам.

Бліжэй да абеду ў лаўку прыйшоў чалавек і прапанаваў мне адпусціць усіх пакупнікоў.

— Сіньёр Цалёйкас, — звярнуўся ён да мяне, трымаючы згубленыя ўчора рэчы, — гэта належаць вам?

Я памкнуўся было ўсё адмаўляць, аднак, пабачыўшы праз прачыненыя дзверы майго гаспадара і шмат іншых знаёмых, зразумеў, што хлусня не выратуе становішча, бо кожны можа паказаць супраць мяне.

Судовы чыноўнік загадаў мне ісці за ім. Мы прыйшлі ў вялікі будынак, у якім я хутка пазнаў турму, і ён замкнуў мяне ў цямніцы.

Там на самоце задумаўся я пра сваё жахлівае становішча. Думка, што я — няхай нават і супраць волі — зрабіўся забойцам, не адступалася ад мяне. І я не мог таксама не прызнаць, што бляск золата затуманіў мне розум, інакш хіба мог бы я так бяздумна трапіць у пастку! Праз дзве гадзіны пасля ўвязнення мне загадалі выйсці з цямніцы. Вялізныя сходы вялі ўніз, у вялікую залу. Вакол доўгага, засланага чорным стала сядзелі дванаццаць мужоў, пераважна старых. Уздоўж сцен цягнуліся лаўкі, на якіх размясціліся прадстаўнікі фларэнтыйскай арыстакратыі, а на галерэі ўверсе шчыльна тоўпіліся гледачы. Калі мяне падвялі да чорнага стала, падняўся чалавек з панурым і сумным абліччам. Гэта быў губернатар. Ён сказаў, што як бацька забітай ён не можа быць суддзёй і гэтым разам перадае свае паўнамоцтвы найстарэйшаму сенатару. На выгляд таму было не менш за дзевяноста гадоў. Ён стаяў сагнуўшыся, скроні ягоныя былі пакрытыя рэдкімі белымі валасамі. Але агонь гарэў у ягоных вачах, і голас старога гучаў моцна і ўпэўнена. Спачатку ён спытаўся, ці гэта я здзейсніў забойства. Я папрасіў яго выслухаць мяне і смелым пераканаўчым голасам расказаў, што я павінны быў зрабіць і што ведаў. Я заўважыў, што падчас майго аповеду губернатар то бялеў, то чырванеў, а калі я скончыў, ён гнеўна закрычаў:

— Як, нікчэмны? Ты хочаш цяпер абвінаваціць некага іншага ў злачынстве, якое ўчыніў праз сваю сквапнасць?!

Аднак сенатар асудзіў ягонае ўмяшальніцтва, бо ён сам перадаў свае правы, а таксама заўважыў, што губернатар бяздоказна абвінавачвае мяне ў карысталоўстве, бо, паводле ягоных жа словаў, у забітай нічога не знікла. Ён пайшоў яшчэ далей і патлумачыў губернатару, што той мусіць даць справаздачу аб жыцці ягонае дачкі, бо толькі ведаючы ўсе акалічнасці, можна меркаваць, праўду я сказаў альбо не. На гэтым сенатар спыніў сённяшняе паседжанне, як ён патлумачыў, з прычыны пільнае неабходнасці азнаёміцца з перададзенымі губернатарам паперамі памерлай. Мяне прывялі назад у маю вязніцу, дзе я зноў і зноў перажываў гэты страшны дзень, пестуючы разам з тым надзею, што адшукаецца хоць якая-небудзь сувязь паміж забітай і чырвоным плашчом. Поўны спадзяванняў, ступіў я назаўтра ў судовую залу. На сталі было шмат лістоў. Стары сенатар спытаў мяне, ці мой гэта почырк. Я паглядзеў на паперы, і мне падалося, што напісаныя яны той самай рукой, што і дзве атрыманыя мною цыдулкі. Гэта я і сказаў сенатару. Аднак словы мае не былі прынятыя да ўвагі, і мне заўважылі, што маё аўтарства відавочнае, тым больш пад лістамі стаіць подпіс «Ц.» — першая літара майго імені. У тых лістах былі пагрозы на адрас памерлай і папярэджанні наконт вяселля — пагрозы, цалкам ажыццёўленыя.

Губернатар даваў дзіўныя тлумачэнні адносна маёй асобы, і наогул абыходзіліся са мною сёння недаверліва і сурова. Каб апраўдацца, я спаслаўся на паперы, якія павінныя былі знайсціся ў маім пакоі. Аднак мне было заяўлена, што там ужо

шукалі і нічога не знайшлі. Так пад канец таго дня я страціў рэшткі надзеі, і калі мяне прывялі ў судовую залу на трэці дзень, я пачуў, што мяне за спланаванае і здзейсненае забойства асудзілі на смяротнае пакаранне. Такі вось выпаў мне лёс. Мала таго, што пакінуў я тое адзінае, што было мне яшчэ дарагім на гэтай зямлі, — маю радзіму, дык яшчэ мушу, няшчасны, памерці ад сякеры ў самым росквіце гадоў.

Вечарам жахлівага дня, які вырашыў мой лёс, сядзеў я ў самотнай сваёй вязніцы. Надзея пакінула мяне, а ўсе думкі былі пра смерць. Раптоўна дзверы турмы адчыніліся, і зайшоў нейкі чалавек. Ён доўга моўчкі глядзеў на мяне.

— Вось так давялося нам зноў сустрэцца, Цалёйкас, — прамовіў ён.

Пры цьмяным святле лампы я не пазнаў яго, аднак ягоны голас разварушыў ува мне старыя ўспаміны. Ну канечне, гэта быў Валеці, адзін з нешматлікіх сяброў, якіх я знайшоў падчас навучання ў Парыжы. Ён раскажаў, што выпадкам трапіў у Фларэнцыю, дзе бацька ягоны быў паважаным чалавекам, пачуў пра маю гісторыю і прыйшоў сюды, каб ад мяне самога даведацца, як мог я ўчыніць такое цяжкое злачынства. Я раскажаў яму сваю гісторыю. Ён быў вельмі здзіўлены і заклінаў мяне адкрыць яму, свайму адзінаму сябру, усю праўду, каб не ісці на пакуты з цяжарам хлусні. Я прысягнуў яму ўсімі святымі, што раскажаў чыстую праўду і што няма на мне іншай віны, акрамя той, што, аслеплены бляскам золата, не мог заўважыць неверагоднасці апавядання незнаёмца.

— Дык ты не быў знаёмы з Б'янкай? — спытаўся ён.

Я запэўніў, што ніколі не сустракаўся з ёю. Валеці раскажаў мне, што смерць гэтая ахінутая глыбокай таямніцай, што губернатар патрабуе найхутчэйшага выканання прысуду і што ходзяць чуткі, нібыта я даўно ўжо быў знаёмы з Б'янкай і забіў яе з рэўнасці, калі яна вырашыла выйсці замуж за іншага. Я заўважыў, што словы гэтыя нашмат лепш пасуюць чырвонаму плашчу, але я ніяк не змагу даказаць ягоны ўдзел у забойстве. Валеці са слязьмі абняў мяне і паабяцаў зрабіць усё, каб выратаваць мае жыццё. Я не меў асаблівай надзеі, аднак ведаў, што Валеці — чалавек разумны, дасведчаны ў юрыспрудэнцыі і зробіць усё магчымае для майго выратавання. Два доўгія дні прайшлі ў невядомасці. Нарэшце з'явіўся Валеці і сказаў:

— Я прынёс табе суцяшэнне, аднак жа і яно нярадаснае. Ты застанешся жыць і цябе выпускаць на свабоду, аднак ты страціш адну руку.

Узрушана дзякаваў я майму сябру за выратаванае жыццё. А ён сказаў мне, што губернатар быў няўмольны адносна перагляду справы, аднак урэшце, каб не выглядаць несправядлівым, пастанавіў, што калі знойдзецца ў гісторыі Фларэнцыі падобны выпадак, то мае пакаранне будзе такім самым, якое выканалі мінулым разам. Дзень і ноч Валеці і ягоны бацька чыталі старыя кнігі і нарэшце знайшлі апісанне такога самага здарэння. Пакаранне было наступным: адсячы забойцу левую руку, маёмасць адабраць, а самога яго асудзіць на вечнае выгнанне. Я не хачу апісваць вам той страшны час, калі

стаяў я на рынкавым пляцы і бачыў на калодзе сваю руку, а потым мая ўласная кроў хлынула мне на ногі!

Валеці ўзяў мяне ў свой дом, і я жыў там, пакуль канчаткова не ачуняў. Пасля ён даў мне даволі значную суму грошай на падарожжа, бо ўсё, што зарабіў я цяжкой працай, стала здабычай суда. З Фларэнцыі я накіраваўся ў Сіцылію, а адтуль на першым жа караблі — у Канстанцінопаль. Я спадзяваўся на грошы, што пакінуў сябру, а таксама папрасіўся пажыць у яго некаторы час. Аднак якім было маё здзіўленне, калі ён спытаўся, чаму я не хачу пасяліцца ў сваім уласным доме! Аказваецца, нейкі іншаземец набыў на маё імя дом у грэцкім квартале і сказаў суседзям, што і сам я прыеду неўзабаве. Не марудзячы я пайшоў туды разам з сябрам і быў радасна сустрэты ўсімі маімі знаёмымі. Адзін стары купец перадаў мне ліст, які пакінуў тут той, хто купіў для мяне дом.

Я прачытаў: «Цалёйкас! Дзве рукі будуць нястомна клапаціцца, каб ты не заўважаў страты адной. Дом, у якім ты знаходзішся, а таксама ўсё, што ёсць у доме, належыць табе. Акрамя таго, штогод ты будзеш атрымліваць суму, дастатковую, каб належаць да самых багатых людзей твайго народа. Павер, я больш няшчасны, чым ты».

Я мог здагадацца, хто напісаў гэты ліст, ды і стары купец на маё пытанне адказаў: «Гэта быў мужчына, здаецца, франк, ён насіў чырвоны плашч».

Усё сведчыла пра тое, што незнаёмец не зусім быў пазбаўлены высакароднага ладу думак. У маім новым доме ўсё было ўладкаванае найлепшым чы-

нам, а тавары ў лаўцы былі нават лепшымі за страчаныя.

З таго часу мінула ўжо дзесяць гадоў. Больш па старой звычцы, чым з неабходнасці, выпраўляюся я ў гандлёвыя падарожжы, аднак ніколі больш не наведваў краіну, дзе стаў такім няшчасным. Штогод я атрымліваю тысячу залатых, і хоць гэта, прызнаюся, цешыць мяне, няшчасны незнаёмец павінны ведаць, што ягонья грошы не могуць выкупіць смутак маёй душы, бо назаўжды будзе жыць у ёй жудасны вобраз забітай Б'янкі.

Цалёйкас, грэцкі купец, скончыў сваё апавяданне. Усе слухалі яго з вялікім спачуваннем, асабліва ўзрушаным выглядаў чужак, і Мулею нават здалася, што ён выцірае слёзы. Доўга разважалі яны пра гэтую гісторыю.

— Вы, напэўна, ненавідзіце гэтага незнаёмца, праз якога страцілі найвысакароднейшую частку цела ды яшчэ ледзь не развіталіся з жыццём? — спытаўся іншаземец.

— Раней і праўда былі часы, калі маё сэрца вінаваціла яго перад Госпадам за тое, што ён распаліў ува мне гэты смутак і атруціў усё маё жыццё, але я знайшоў суцяшэнне ў веры маіх дзядоў, а яна вучыць нас любіць ворагаў нашых. Да таго ж гэты чалавек сапраўды больш няшчасны, чым я.

— Вы шляхетны чалавек! — ускрыкнуў іншаземец і ўзрушана паціснуў Цалёйкасу руку.

Аднак ачольца варты перапыніў іхнюю размову. З заклапочаным выглядам ён увайшоў у шацёр і сказаў, што зараз трэба быць пільнымі, бо ў гэтым

месцы звычайна нападаюць на караваны, а ягоныя людзі, здаецца, заўважылі ўдалечыні вялікі атрад коннікаў.

Купцы моцна ўстрывожыліся ад гэтага паведамлення, але Селім, іншаземец, здзівіўся іхнай трывозе, бо лічыў, што ахова ў іх дастаткова магутная, каб яны маглі не баяцца купкі арабскіх разбойнікаў.

— Так, пане, — адказаў яму ачольца варты. — Калі б гэта быў звычайны зброд, можна было б спаць спакойна і не пераймацца, але не так даўно тут зноў з’явіўся жахлівы Арбазан, а гэта значыць, што трэба быць пільнымі.

Іншаземец спытаўся, хто такі Арбазан, і Ахмет, стары купец, адказаў:

— У народзе шмат чаго расказваюць пра гэтага незвычайнага чалавека. Адны лічаць яго звышчалавечай істотай, бо ён часта перамагае ў бойцы пяцярых або шасцярых чалавек адначасова, іншыя прымаюць яго за мужанага франка, якога занесла ў гэтыя мясціны няшчасце, аднак, ва ўсякім выпадку, дакладна можна меркаваць, што ён — агідны Богу забойца і рабаўнік.

— Усё ж вы не можаце гэтага сцвярджаць, — запырэчыў яму Леза, адзін з купцоў. — Хоць ён і рабаўнік, аднак чалавек высакародны: мой брат сам пераканаўся ў гэтым, і я магу вам гэта давесці, расказаўшы ягоную гісторыю. Арбазан падпарадкаваў сабе ўвесь свой род, і пакуль ён ходзіць па пустыні, ніякія іншыя плямёны не наважваюцца сюды сунуцца. І ён не рабуе, як іншыя, а проста бярэ даніну з караванаў, і той, хто згаджа-

ещца яму плаціць, можа ісці далей. Бо Арбазан — валадар пустыні.

Так падарожнікі размаўлялі ў шатры паміж сабою, а ў гэты час варта, выстаўленая вакол стану, пачала непакоіцца: даволі шматлікі атрад узброеных вершнікаў паказаўся на адлегласці паўгадзіны язды; відавочна, яны скіроўваліся да стану. Адзін з вартаўнікоў зайшоў у шацёр, каб папярэдзіць пра магчымае нападзенне. Купцы пачалі раіцца, што рабіць: выступіць наперад або чакаць тут. Ахмет і два старэйшыя купцы хацелі застацца на месцы, а гарачыя Мулей і Цалёйкас настойвалі на першым і прасілі іншаземца падтрымаць іх. Той жа спакойна дастаў з-за пояса маленькую блакітную хустку з чырвонымі зоркамі, прывязаў яе да дзіды і даў аднаму з рабоў, каб той пачапіў яе на шацёр. Ён прысягаў сваім жыццём, што калі вершнікі ўбачаць гэты знак, то спакойна абмінуць іх. Хоць Мулей і не верыў, што гэта дапаможа, раб усё ж прымацаваў дзіду на верх шатра. Між тым купцы пабралі зброю і з напружаным чаканнем глядзелі на вершнікаў. Але разбойнікі, пабачыўшы вывешаны знак, раптоўна змянілі кірунак і вялікай дугой абмінулі іх.

Здзіўленыя вандроўнікі пэўны час пазіралі то на вершнікаў, то на іншаземца. Той жа стаяў зусім спакойны, нібыта нічога такога не адбылося, перад шатром і глядзеў на раўніну. Нарэшце Мулей перарваў маўчанне:

— Хто ж ты такі, магутны іншаземец, — ускрыкнуў ён, — калі твайму знаку падпарадкоўваюцца дзікія плямёны пустыні?

— Мае магчымасці не такія вялікія, як вам падалося, — адказаў Селім Барух. — Я ўзяў з сабою гэты знак, калі ўцякаў з палону. Не ведаю, што ён азначае, аднак дакладна магу сказаць, што ён служыць магутнай абаронай вандроўнікам.

Купцы дзякавалі іншаземцу і называлі яго сваім збаўцам. Колькасць вершнікаў сапраўды была такой вялікай, што караван наўрад ці змог бы ім супрацьстаяць.

З палёгкаю ў сэрцах усе пайшлі адпачываць, а калі сонца пачало апускацца і над пустынной роўнядзю падзьмуў вечаровы вецер, яны рушылі далей.

На наступны дзень караван спыніўся на адлегласці ўсяго аднаго дня падарожжа да канца пустыні. Калі ўсе вандроўнікі зоў сабраліся ў вялікім шатры, слова ўзяў купец Леза:

— Учора я казаў, што жахлівы Арбазан — высакародны чалавек. Дазвольце мне сёння даказаць гэта вам аповедам пра лёс майго брата. Бацька мой быў кадзі ў Акары. У яго было трое дзяцей. Я — старэйшы, а сястра і брат нашмат маладзейшыя за мяне. Калі мне было дваццаць, мяне паклікаў да сябе брат майго бацькі. Ён прызначыў мяне спадкаемцам усяго ягонага добра, аднак з тою умовай, што я застануся з ім да самай ягонай смерці. Ён пражыў доўгае жыццё, таму я толькі два гады таму змог вярнуцца на радзіму і нічога не ведаў пра жахлівы лёс, які напаткаў мой дом, і пра тое, як Алах добра ўсё вырашыў.

Пераклала Наталля Давыдоўская

ВЫРАТАВАННЕ

ФАЦІМЫ

Мой брат Мустафа і сястра Фаціма амаль аднаго ўзросту, ён толькі на два гады старэйшы за яе. Яны шчыра любілі адно аднаго і разам рабілі ўсё, каб аблегчыць нашаму хваравітаму бацьку цяжар ягонага ўзросту. У шаснаццаты дзень народзінаў Фацімы брат зладзіў свята. Ён сабраў усіх яе сябровак, падаў на стол у бацькоўскім садзе вытанчаныя стравы, а калі наступіў вечар, запрасіў іх на арандаваную ўпрыгожаную барку, каб трошкі пакатацца па моры. Фаціма і яе сяброўкі з радасцю пагадзіліся, бо вечар быў цудоўны, і з мора на горад мусіў адкрыцца прыгожы від. Дзяўчатам так на барцы спадабалася, што яны ўгаворвалі майго брата плыць усё далей у мора. Мустафа пагаджаўся неохвотна, бо некалькі дзён таму побач бачылі пірацкі карабель. Непадалёк ад горада ў мора ўдаваўся мыс. Дзяўчаты хацелі яшчэ і туды, каб убачыць, як сонца апускаецца ў ваду. Калі яны абышлі мыс, то заўважылі зусім побач барку з узброенымі людзьмі. Прадчуваючы бяду, брат загадаў веслярам развярнуць судна, каб ісці да берага. Выглядала на тое, што яго страх недарэмна, бо тая барка хутка пайшла следам, перагнала іх, таму што мела больш весляроў, і перарэзала дарогу да берага. Дзяўчаты ж, усвядоміўшы, у якую небяспеку яны трапілі, ускочылі з месцаў, пачалі крычаць і наракаць. Дарма Мустафа спрабаваў іх супакоіць, дарма ўгаворваў сядзець

ціха, бо сваёй беганінай яны маглі перакуліць барку. Нічога не дапамагала, і калі другая лодка ўрэшце наблізілася, усе кінуліся на карму баркі, якая перавярнулася. Тады ж на беразе заўважылі чужую лодку, а паколькі з нядаўняга часу людзі асцерагаліся карсараў, яна падалася падазронай. Некалькі барак адплыло ад берага, каб дапамагчы нашай. Але яны ледзь паспелі ўратаваць тых, хто тануў. У мітусні варожая лодка знікла, а на абедзвюх барках не ведалі, ці ўсе выратаваліся. Баркі сышліся, і, на жаль, выявілася, што маёй сястры і адной яе сяброўкі няма. Адначасова знайшлі чужака, якога ніхто не ведаў. Пад пагрозамі Мустафы той прызнаўся, што ён з непрыяцельскага карабля, які стаў на якар за дзве мілі на ўсход, і што яго пакінулі падчас паспешлівых уцёкаў, калі ён дапамагаў вылоўліваць дзяўчат. Акрамя таго, ён нібыта бачыў, як дзвюх дзяўчат зацягвалі на карабель.

Боль майго старога бацькі быў бязмежны. Мустафа таксама быў смяротна засмучаны не толькі таму, што згубілася любімая сястра (а ў яе няшчасці ён вінаваціў сябе), але і таму, што сяброўка Фацімы, якая раздзяліла яе бяду, была абяцаная бацькамі дзяўчыны яму ў жонкі. Ён пакуль яшчэ не наважыўся прызнацца ў гэтым нашаму бацьку, бо яе сям'я была бедная і нізкага паходжання. Мой бацька быў чалавек суровы. Як толькі ягоны боль крыху супакоіўся, ён паклікаў да сябе Мустафу і сказаў:

— Тваё глупства пазбавіла мяне ўцехі ў старасці і радасці маіх вачэй. Прэч! Я навечна пра-

ганяю цябе, праклінаю цябе і тваіх нашчадкаў, і толькі калі ты вернеш Фаціму, з тваёй галавы будзе зняты бацькаў праклён.

Такога мой бедны брат не чакаў: ён і сам вырашыў адшукаць Фаціму і яе сяброўку і збіраўся папрасіць на гэта бацькоўскага блаславення. А цяпер той выпраўляў яго з праклёнам у свет. І калі раней гора прыгнятала яго, то цяпер усёабдымнае няшчасце, якога ён не заслугоўваў, загартавала ягоную мужнасць.

Ён пайшоў да палоннага марскога пірата, распытаў, куды накіроўваецца карабель, і даведаўся, што яны займаюцца гандлем рабамі і звычайна ездзяць на вялікі рынак у Бальсору.

Калі ён вярнуўся дадому, каб сабрацца ў падарожжа, гнеў бацькі, здаецца, трошкі сцішыўся, і ён перадаў Мустафу ў дарогу кашалёк золата. Мой брат з плачам развітаўся з бацькамі Зараіды (так звалі ягоную каханую нявесту) і выправіўся ў Бальсору.

Мустафа паехаў сушай, бо з нашага маленькага гарадка ў той час туды не ішоў ніводны карабель. Ён мусіў рабіць вельмі доўгія дзённыя пераходы, каб не нашмат пазней за піратаў прыйсці ў Бальсору. У яго быў добры скакун і не было ніякай паклажы, таму ён спадзяваўся дабрацца туды да канца шостага дня. Але вечарам чацвертага дня, калі ён у поўнай самоце ехаў сваёй дарогай, на яго раптоўна напалі тры незнаёмцы. Калі ён заўважыў, што яны добра ўзброеныя і моцныя і што квапяцца хутчэй на ягонае жыццё, чым на золата і каня, ён крыкнуў ім, што хоча здацца.

Яны сышлі з коней і звязалі яму ногі пад жыватом ягонага скакуна. Яго самога паставілі ў сярэдзіну кавалькады (адзін з нападнікаў трымаў павады ягонага каня) і імкліва паскакалі адтуль, не кажучы ні слова.

Мустафу ахаліў задушлівы адчай: здавалася, праклён бацькі пачаў здзяйсняцца. І як ён мог спадзявацца выратаваць сваю сястру і Зараіду, калі, пазбаўлены ўсяго, мог аддаць дзеля іх выратавання толькі сваё вартае жалю жыццё?

Мустафа і ягоныя маўклівыя канваіры праехалі, можа, не больш за гадзіну і збочылі ў невялікую даліну, аточаную высокімі дрэвамі. Мяккая цёмна-зялёная трава і ручай, які цёк праз даліну, запрашалі да адпачынку. І сапраўды, Мустафа ўбачыў пятнаццаць-дваццаць шатроў, да калкоў якіх былі прывязаныя вярблюды і прыгожыя коні. З аднаго шатра даносілася вясёлая мелодыя цытры і спеў двух прыгожых мужчынскіх галасоў. Майму брату здалася, што людзі, якія абралі для свайго лагера такое мілае месца, не могуць задумаць супраць яго нядобрае, і таму на загад сваіх праваднікоў без боязі сышоў з каня, калі яго развязалі. Яго завялі ў самы вялікі шацёр, які ўнутры быў годна, амаль вытанчана ўпрыгожаны. Раскошныя вышытыя золатам падушкі, тканыя дываны, залачоныя курыльніцы маглі б недзе ў іншым месцы сведчыць пра багацце і заможнасць, тут жа яны сведчылі толькі пра смелы рабунак. На адной з падушак сядзеў стары маленькі чалавек з брыдкім тварам і цёмна-карычневай бліскачай скурай, і агідны выраз падступнай

хітрасці ў яго вачах і лініі рота выклікаў нянавісць да ягонага аблічча. Хаця ён намагаўся неяк надаць сабе важнасці, хутка Мустафа зразумеў, што не для гэтага чалавека шацёр так багата ўпрыгожаны. Словы ягоных праваднікоў пацвердзілі яго думку.

— Дзе важак? — спыталі яны недаросліка.

— Ён выправіўся на невялікае паляванне, — адказаў той, — але даручыў мне замяніць яго.

— Гэта ён не вельмі разумна зрабіў, — вымавіў у адказ адзін з разбойнікаў, — бо хутка трэба будзе вырашаць, павінны гэты сабака памерці ці заплаціць, а гэта важак ведае лепш за цябе.

Маленькі чалавек годна ўзняўся і выпрастаўся, каб дацягнуцца да вуха праціўніка. Ён відавочна збіраўся ўдарыць крыўдзіцеля. Але зразумеўшы, што намаганні дарэмныя, пачаў лаяцца. Праўда, іншыя таксама не засталіся ў даўгу, і шацёр затросся ад спрэчкі. Тут раптоўна полаг шатра адкінуўся, і ўвайшоў высокі, статны чалавек, малады і прыгожы, як персідскі прынц. Ягонья вопратка і зброя, за выключэннем багата аздобленага кінжала і бліскучай шаблі, былі сціплыя і простыя. Аднак сур'ёзны позірк і ўся ягоная постаць выклікалі павагу, не наганяючы страху.

— Хто гэта наважыўся распачаць спрэчку ў маім шатры? — кінуў ён спалоханым разбойнікам.

Паўны час панавала глыбокая цішыня, і нарэшце адзін з тых, хто прывёў Мустафу, сказаў, як усё адбылося. Твар важака, як яны яго называлі, пачырванеў ад гневу.

— Калі гэта я паставіў цябе на сваё месца, Гасан? — закрычаў ён на недаросліка страшным голасам.

Той сціснуўся ад жаху, зрабіўшыся яшчэ меншым, і слізгануў да полагу шатра. Аднаго штурхалля хапіла, каб ён забаўным скачком вылецеў вонкі.

Калі недарослік знік, разбойнікі падвялі Мустафу да гаспадара шатра, які між тым лёг на падушкі.

— Мы прывялі табе таго, каго ты загадаў злавіць.

Той акінуў палоннага доўгім позіркам і прамовіў:

— Зулейкійскі паша! Тваё сумленне мусіць падказаць табе, чаму ты стаіш перад Арбазанам.

Пачуўшы гэта, мой брат кінуўся ніцма і адказаў:

— О гаспадару! Ты памыляешся. Я бедны гаротнік, а не паша, якога ты шукаеш!

Усе ў шатры здзівіліся, але гаспадар сказаў:

— Тваё прытворства мала табе дапаможа, бо я паклічу людзей, якія цябе напэўна ведаюць.

Ён загадаў прывесці Зулейму. У шацёр увялі старую жанчыну, якая на пытанне, ці пазнае яна ў маім браце зулейкійскага пашу, адказала:

— Безумоўна! — і паклялася магілай Прарока, што гэта паша і ніхто іншы.

— Бачыш, нікчэмны, твая хітрасць пайшла з дымам! — злавесна пачаў вajak. — Ты занадта паскудны, каб пэцкаць мой добры кінжал тваёй крывёй. Але заўтра, калі ўзыходзіць сонца, я прывяжу цябе да хваста майго скакуна і буду скакаць з табой па лясках, пакуль яно не схваецца за пагоркамі Зулейкі!

Мой бедны брат зусім упаў духам.

— Гэта праклён майго суровага бацькі, як прывядзе мяне да ганебнай смерці, — выклікнуў ён з плачам, — і ты таксама прапала, мая мілая сястра, і ты таксама, Зараіда!

— Тваё прытворства табе не дапаможа, — сказаў адзін з разбойнікаў, звязваючы яму рукі за спінай, — выходзь з шатра! Важак ужо кусае вусны і паглядае на свой кінжал. Хадзем, калі хочаш пражыць яшчэ адну ноч!

Калі разбойнікі выводзілі майго брата з шатра, яны сутыкнуліся з трыма іншымі, што заходзілі з новым палонным.

— Вось, мы злавілі пашу, як ты нам загадаў, — сказалі яны і падвялі палоннага да важака, які ляжаў на падушках.

На ўваходзе ў шацёр мой брат змог разгледзець палоннага і заўважыў, што той да яго вельмі падобны. Гэты няшчасны быў усяго толькі цямнейшы тварам і меў чарнейшую бараду.

Важак быў вельмі здзіўлены з'яўленнем другога палоннага.

— Хто з вас сапраўдны? — прамовіў ён, па чарзе аглядаючы абодвух.

— Калі ты маеш на ўвазе зулейкійскага пашу, — ганарліва адказаў палонны, — то гэта я!

Важак паглядзеў на яго страшным і жорсткім позірам, а потым моўчкі даў знак вывесці пашу.

Пасля гэтага ён падышоў да майго брата, кінжалам разрэзаў вяроўкі і даў яму знак сесці побач з ім.

— Мне шкада, незнаёмец, — сказаў ён, — што я прыняў цябе за тую пачвару. Але прыпішы гэта

волі нябёсаў, якія прывялі цябе ў рукі маіх братоў якраз тады, калі той пракляты быў асуджаны на смерць.

Мой брат папрасіў толькі пра адну міласць: зараз жа адпусціць яго ў падарожжа, бо кожная затрымка можа стаць для яго згубнай. Ваяк пацікавіўся ягонымі неадкладнымі справамі, і калі Мустафа яму ўсё расказаў, той пераканаў яго за-стацца нанач у шатры. Ён і ягоны конь патрабуюць адпачынку, а на наступны дзень Мустафу пакажуць дарогу, якой ён даедзе да Бальсоры за паўтара дня. Мой брат пагадзіўся, яго выдатна пачаставалі, і ён да раніцы спакойна заснуў у шатры разбойніка.

Ён прачнуўся зусім адзін, пачуўшы за полагам некалькі галасоў, якія гаварылі адначасова. Падобна, яны належалі гаспадару шатра і маленькаму цёмна-карычневаму чалавечку. Ён трошкі прыслухаўся і, да свайго жаху, пачуў, што недарослік заклікаў неадкладна забіць чужака, бо калі яго адпусціць, той можа ўсіх выдаць.

Мустафа адразу прыкмеціў, што недарослік злуецца на яго, бо гэта праз Мустафу з ім учора так кепска абышліся. Ваяк, напэўна, некалькі імгненняў разважаў.

— Не, — сказаў ён, — гэта мой госць, а закон гасціннасці для мяне непарушны. Непадобна, што ён хоча нас выдаць.

Сказаўшы гэта, ён адкінуў полаг і ўвайшоў.

— Мір табе, Мустафа! — сказаў ён. — Вып’ем ранішняга напою — і рыхтуйся да ад’езду!

Ён падаў майму брату кубак шарбету. Пасля яны зацуглялі коней, і Мустафа з палёгкай у сэр-

цы ўскочыў на каня. Неўзабаве шатры засталіся ззаду, і вершнікі збочылі на шырокую сцяжыну, якая вяла ў лес. Вajak расказаў майму брату, што той паша, якога яны схапілі на паляванні, паабяцаў ім не чапаць іх і цярпець у сваёй мясцовасці, аднак некалькі тыдняў таму схапіў ці не самага смелага з ягоных людзей і пасля найжахлівейшых катаванняў загадаў павесіць. Вajak доўга падпільноўваў пашу, і яшчэ сёння той мусіць памерці. Мустафа не наважваўся гэ-таму прэчыць, бо сам быў рады выйсці сухім з вады.

У канцы лесу вajak спыніў каня, апісаў майму брату дарогу, падаў руку і сказаў:

— Мустафа, ты выпадкова стаў госцем разбойніка Арбазана. Я не буду прасіць не расказаваць пра тое, што ты бачыў і чуў. Ты несправядліва перажыў страх смерці, і я мушу цябе ўзнагародзіць. Вазьмі на памяць гэты кінжал, і калі табе будзе патрэбная дапамога, дашлі яго мне, і я паспяшаюся да цябе. А гэты кашалёк табе, магчыма, спатрэбіцца ў падарожжы.

Мой брат падзякаваў яму за велікадушнасць, узяў кінжал, але ад кашалька адмовіўся. Тады Арбазан яшчэ раз паціснуў яму руку, кінуў кашалёк на зямлю і з хуткасцю ветру паскакаў у лес. Ubачыўшы, што яго ўжо не нагнаць, Мустафа злез з каня, каб падняць кашалёк, і напалохаўся шчодрасці гаспадара, бо ў кашальку было шмат золата. Ён падзякаваў Алаху за выратаванне, даручыў ягонай міласці высакароднага гаспадара і ў бадзёрым настроі працягнуў свой шлях у Бальсору.

Леза змоўк і запытальна паглядзеў на Ахмета, старога купца.

— Не, калі гэта так, — вымавіў той, — я ахвотна змяню сваё меркаванне пра Арбазана, бо ён добра абышоўся з тваім братам.

— Ён зрабіў як сапраўдны мусульманін, — усклікнуў Мулей, — аднак, я спадзяюся, на гэтым гісторыя не скончылася, бо мы ўсе прагнем пачуць, што здарылася з тваім братам і ці вызваліў ён Фаціму, тваю сястру, і чароўную Зараіду.

— Калі вам не надакучыла, я ахвотна працягну, — адказаў Леза, — бо гісторыя майго брата сапраўды поўная прыгодаў і цудаў.

У сярэдзіне наступнага дня Мустафа ўвайшоў у браму Бальсоры. Спыніўшыся ў караван-сараі, ён спытаўся, калі адкрываецца штогадовы рынак рабоў, але атрымаў жахлівы адказ: ён спазніўся на два дні. Яму паспачувалі і расказалі, што ён шмат страціў, бо ў апошні рыначны дзень прыбылі рабыні такой прыгажосці, што прыцягнулі позіркі ўсіх пакупнікоў. За іх змагаліся не на жарт, і яны, зразумела, былі набытыя за такія высокія кошт, які не напалохаў толькі іх новага гаспадара. Мустафа падрабязней распытаў пра абедзвюх, і ў яго не засталася сумневу, што гэта былі тыя няшчасныя, якіх ён шукаў. Таксама ён даведаўся, што чалавек, які іх купіў, жыве за сорок гадзін ад Бальсоры і завецца Ціўлі-Кос. Гэта знатны, багаты і ўжо немалады чалавек, які раней быў капудан-пашой у султана. Цяпер ён, назапасіўшы багацця, пайшоў на адпачынак.

Мустафа хацеў адразу сесці на каня, каб нагнаць Ціўлі-Коса, які апярэджваў яго менш чым на

дзень. Але разважыўшы, што ён сам-адзін дакладна нічога супраць магутнага падарожніка не зможа зрабіць і не адбярэ ягоную пакупку, ён пачаў шукаць іншае выйсце і хутка яго знайшоў. Падбенства да зулейкійскага пашы, якое ледзь не каштавала яму жыцця, навяло яго на думку ўвайсці ў дом Ціўлі-Коса пад гэтым імем і паспрабаваць выратаваць абедзвюх няшчасных дзяўчат. Таму ён наняў служак і коней, для чаго яму прыдаліся грошы Арбазана, справіў сабе і служкам раскошную вопратку і пусціўся ў дарогу да палаца Ціўлі-Коса. Праз пяць дзён ён наблізіўся да палаца, што знаходзіўся ў прыгожай даліне і быў абкружаны высокім мурам, з-за якога ледзь выглядвалі будынкi. Прыбыўшы туды, Мустафа пафарбаваў валасы і бараду ў чорны колер, а твар намазаў сокам расліны, якая надала яму карычняватае адценне, дакладна як у таго пашы. Пасля гэтага ён паслаў свайго слугу ў палац і ад імя зулейкійскага пашы папрасіў начлегу. Слуга хутка вярнуўся з чатырма прыгожа апранутымі рабамі, якія ўзялі каня Мустафы за аброць і павялі ў двор палаца. Там яны дапамаглі яму злезці з каня, а чатыры іншыя рабы суправадзілі яго па мармуровай лесвіцы да Ціўлі.

Стары весялун пачціва прыняў майго брата і загадаў падаць на стол найлепшае, што мог прыгатаваць ягоны кухар. Пасля ежы Мустафа паступова перавёў гутарку на новых нявольніц, і Ціўлі пачаў выхваляцца іх прыгажосцю, паскардзіўшыся толькі, што яны ўвесь час сумныя. Але ён, маўляў, перакананы, што гэта хутка пройдзе. Мой брат

застаўся вельмі задаволены прыёмам і лёг адпачываць з найлепшымі спадзяваннямі.

Прыкладна праз гадзіну яго пабудзіла святло лямпы, асляпіўшы вочы. Узняўшыся, ён падумаў, што бачыць сон, бо перад ім стаяў маленькі цёмна-карычневы нягоднік з шатра Арбазана. У ягонай руцэ была лямпа, а шырокая пыса расцягнулася ў агіднай усмешцы. Мустафа ўшчыкнуў сябе за руку і пацягнуў за нос, каб упэўніцца, ці сапраўды ён не спіць, але здань засталася як была.

— Што табе трэба каля майго ложка? — закрычаў Мустафа, апамятаўшыся ад здзіўлення.

— Не трэба так турбавацца, пане! — вымавіў недарослік. — Я здагадаўся, чаго вы тут з'явіліся. Я ваш годны твар добра памятаю, і калі б я сваёй рукой не дапамагаў вешаць пашу, вы, магчыма, і ўвялі б мяне ў зман. Цяпер жа я тут, каб вырашыць адно пытанне.

— Спачатку скажы, як ты сюды трапіў! — закрычаў Мустафа, раззлаваны, што яго выкрылі.

— Гэта я і хачу вам расказаць, — адказаў той. — Я не змог больш ладзіць са важаком і ўцёк. І гэта ты, Мустафа, быў прычынай нашай сваркі, за што мусіш аддаць мне сваю сястру за жонку, а я дапамагу вам ва ўцёках. Калі ты мне яе не аддасі, я пайду да майго новага гаспадара і раскажу яму нешта пра так званана пашу.

Мустафа не помніў сябе ад жаху і гневу: калі ён быў упэўнены, што наблізіўся да жаданай мэты, з'явіўся гэты нягоднік і ўсё знішчыў. Існаваў толькі адзін сродак, які мог выратаваць ягоны план: ён павінны забіць маленькага монстра. Таму ён ад-

ным скачком з ложка накінуўся на недаросліка. Але той, напэўна, нешта такое падазраваў. Ён кінуў лямпу, так што яна згасла, і ў цемры адскочыў убок, страшэнным голасам гарлаючы аб дапамозе.

Цяпер Мустафа мусіў адмовіцца ад ратавання дзяўчат і думаць пра сябе, а таму падышоў да акна, каб паглядзець, ці можна праз яго ўцячы. Да зямлі было далёка, а на тым баку ўзвышаўся мур, цераз які трэба было пералезці. У роздуме ён стаяў перад акном і раптам пачуў шматлікія галасы, якія набліжаліся да ягонага пакоя. Яны ўжо былі чуваць каля дзвярэй, і тады ён у адчаі схапіў свой кінжал і вопратку ды выскачыў з акна. Падзенне было жорсткім, але ён адчуў, што не зламаў ніводнай косткі, а таму ўскочыў на ногі і пабег да мура, які атачаў двор, на здзіўленне пераследнікаў, ускараскаўся на яго і хутка апынуўся на волі. Потым бег, пакуль не дасягнуў маленькага лесу, дзе знясілена ўпаў на зямлю і пачаў разважаць, што рабіць далей.

Каня і слуг давялося пакінуць на волю лёсу, але грошы, якія Мустафа насіў у поясе, ён выратаваў.

Вынаходлівы розум падказаў яму новы спосаб выратавання. Мустафа пайшоў далей па лесе, пакуль не дайшоў да вёскі, дзе за невялікія грошы набыў каня, які імкліва данёс яго да горада. Там Мустафа спытаўся пра лекара, і яму параілі аднаго старога дасведчанага чалавека. За некалькі залатых манет той падказаў яму настой, што выклікае падобны да смерці сон, які ў імгненне вока можна перапыніць іншым зеллем. Займеўшы гэты на-

стой, ён купіў сабе доўгую фальшывую бараду, чорную мантыю і ўсялякіх бутэлчак і колбачак, каб належным чынам удаваць вандроўнага лекара. Ён пагрузіў рэчы на асла і зноў накіраваўся ў палац Ціўлі-Коса. Ён мог быць упэўнены, што гэтым разам яго не выкрыюць, бо барада так яго змяніла, што ён сам сябе не пазнаваў. Прышоўшы да Ціўлі, ён загадаў прадставіць сябе як лекара Хакаманкабудзібабу, і атрымалася так, як ён задумаў: мудрагелістае імя надвычай зацікавіла старога дурня, і той адразу запрасіў Мустафу да абедзеннага стала.

Хакаманкабудзібаба з'явіўся перад вачыма Ціўлі, і паразмаўляўшы з ім менш за гадзіну, стары вырашыў, што мудры доктар будзе лячыць усіх ягоных рабыняў. Той з цяжкасцю схаваў сваю радасць, што зараз убачыць любімую сястру, і з трымценнем у сэрцы пайшоў за Ціўлі ў сераль. Яны зайшлі ў прыгожа прыбраны пакой, у якім, аднак, нікога не было.

— Хамбаба, ці як цябе там, дарагі лекар, — сказаў Ціўлі-Кос, — бачыш тую адтуліну ў сцяне? У яе кожная з маіх рабынь будзе прасоўваць руку, і ты зможаш пераканацца, хворы ці здаровы пульс.

Мустафа запырэчыў, але ўбачыць рабынь яму не дазволілі. Тым не менш Ціўлі пагадзіўся расказаць яму пра ўсіх нявольніц і пра тое, як яны звычайна сябе адчуваюць. Ціўлі выцягнуў з-за пояса доўгі спіс і пачаў гучным голасам выклікаць рабынь па імені, пасля чаго ў сцяне з'яўлялася рука, і лекар правяраў пульс. Былі зачытаныя ўжо шэсць імёнаў, і ўсе нявольніцы былі абвешчаныя

здоровымі. Нарэшце сёмай Ціўлі назваў Фаціму, і маленькая белая ручка праслізнула ў адтуліну. Дрыжучы ад радасці, Мустафа схапіў гэтую руку і з важнай мінай сказаў, што гэтая рабыня сур'ёзна хворая. Ціўлі вельмі ўсхваляваўся і загадаў свайму мудраму Хакаманкабудзібабу неадкладна прыгатаваць лякарства. Лекар выйшаў і напісаў на маленькай цыдулцы: «Фаціма! Я хачу цябе выратаваць, калі ты наважышся прыняць лякарства, якое на два дні зробіць цябе мёртвай. Але я маю сродак, які зноў верне цябе да жыцця. Калі ты згодная, то толькі скажы, што напой табе не дапамог, і гэта будзе для мяне знакам, што ты згадзілася».

Затым ён вярнуўся ў пакой, дзе яго нецярпліва чакаў Ціўлі. Мустафа ўзяў з сабой бясшкодны напой, яшчэ раз праверыў у хворай Фацімы пульс і адначасова падсунуў цыдулку ёй пад бранзалет, а напой перадаў праз адтуліну ў сцяне. Ціўлі здаваўся вельмі занепакоеным праз Фаціму і адклаў агляд астатніх рабынь да зручнейшага часу. Пакінуўшы разам з лекарам пакой, Ціўлі сумна спытаў:

— Хадзібаба, скажы шчыра, што ты думаеш пра хваробу Фацімы?

Хакаманкабудзібаба цяжка ўздыхнуў:

— Ах, гаспадару, няхай Прарок суцешыць цябе! У яе цяжкая ліхаманка, якая можа яе даканаць.

Гэта выклікала ў Ціўлі гнеў:

— Што ты такое вярзеш? Шалудзівы ты сабака, а не лекар! Я аддаў за яе дзве тысячы залатых, а яна памрэ, як карова? Ведай: калі ты яе не выратуеш, застанешся без галавы!

Мой брат зразумеў, што сказаў глупства, і зноў абнадзеіў Ціўлі. Падчас іх размовы з сераля прыйшоў чорны раб, каб паведаміць лекару, што напой не дапамог.

— Скарыстай усё сваё майстэрства, Хакам-дабабельба, ці як ты там падпісваешся, я заплачу табе колькі захочаш! — усклікнуў Ціўлі-Кос, ледзь не выючы ад страху страціць столькі золата.

— Я дам ёй настой, які вызваліць яе ад любога ліха, — адказаў лекар.

— Так! Так! Дай ёй настой, — усхліпнуў стары Ціўлі.

У добрым настроі Мустафа пайшоў па свой сонны напой. Перадаўшы яго чорнаму рабу і паказаўшы, колькі трэба прыняць, ён вярнуўся да Ціўлі і, сказаўшы, што яму трэба сабраць на возеры нейкія лекавыя травы, паспяшаўся за браму. На возеры непадалёк ад палаца ён зняў фальшывую вопратку, кінуў яе ў ваду, і яна забаўна палыла паблізу. Сам жа Мустафа схаваўся ў хмызняку і, дачакаўшыся ночы, прабраўся ў пахавальны склеп побач з палацам Ціўлі.

Не прайшло і гадзіны пасля сыходу Мустафы з замка, як Ціўлі паведамілі жахлівую навіну: ягоная рабыня Фаціма памірае. Ён паслаў людзей да возера, каб тыя як найхутчэй прывялі лекара, аднак пасланцы вярнуліся адны і расказалі, што бедны лекар зваліўся ў ваду і ўтапіўся: ягоная чорная мантыя плавае ў возеры, а ў хвалях час ад часу бачная санавітая барада. Зразумеўшы, што ратунку няма, Ціўлі пракляў сябе і ўвесь свет, пачаў драць бараду і біцца галавой аб сцяну. Але ўсё

гэта не магло дапамагчы: Фаціма неўзабаве адышла на руках іншых жанчын. Пачуўшы навіну пра яе смерць, Ціўлі загадаў адразу зрабіць труну, бо не цягнеў мёртвых у сваім доме, і аднесці цела ў пахавальны склеп. Насільшчыкі перацягнулі туды труну, паставілі яе і збеглі, бо пачулі стогны і ўздыхі з іншых трунаў.

Мустафа, што схаваўся за трунамі і адтуль прымусіў насільшчыкаў кінуцца наўцёкі, выйшаў і запаліў лямпу, прынесеную з сабой. Затым ён дастаў шклянку з абуджальным сродкам і падняў вечка труны Фацімы. Які жах ахапіў яго, калі ў святле лямпы праступіла чужое аблічча! Ні маёй сястры, ні Зараіды ў труне не было. Яму спатрэбілася шмат часу, каб апамятацца пасля новага ўдару лёсу. Урэшце літасць перамагла ягоную злосць: ён адкрыў шклянку і заліў у вусны дзяўчыны лякарства. Тая ўздыхнула, расплюшчыла вочы і доўга спрабавала зразумець, дзе яна. Нарэшце, успомніўшы ўсё, што адбылося, яна ўстала з труны і кінулася ў ногі Мустафу.

— Як я магу аддзячыць табе, добры чалавек, — усклікнула яна, — за тое, што ты вызваліў мяне з жахлівага палону?

Мустафа перапыніў яе падзякі пытаннем, як жа здарылася так, што ён выратаваў не сваю сястру Фаціму. Дзяўчына здзіўлена паглядзела на яго.

— Цяпер мне зразумела, як я выратавалася, хоць раней не магла сабе гэтага патлумачыць, — адказала яна. — Ведай жа, у палацы мяне называлі Фацімай, і ты даў цыдулку і ратавальны напой мне.

Мой брат запатрабаваў, каб вызваленая расказала пра ягоную сястру і Зараіду, і даведаўся, што абедзве знаходзяцца ў палацы, але Ціўлі па сваёй звычцы даў ім іншыя імёны. Цяпер іх клікалі Мірза і Нурмагаль.

Убачыўшы, што мой брат вельмі прыгнечаны, Фаціма, выратаваная рабыня, сучешыла яго і паабяцала падказаць сродак, з дапамогай якога абедзвюх дзяўчат усё ж можна вызваліць. Узбадзёраны надзеяй, Мустафа акрыяў духам і папрасіў яе назваць гэты сродак. Яна адказала:

— Хаця я была нявольніцай Ціўлі толькі пяць месяцаў, я ад самага пачатку марыла пра ратунак. Але мне адной было цяжка гэтага дабіцца. Ва ўнутраным двары палаца ты мусіў заўважыць фантан, дзе вада б'е з дзесяці труб. Гэты фантан забраў маю ўвагу. Я ўспомніла, што ў доме майго бацькі быў такі самы. Вада ў яго трапляла праз прасторны водаправод. Каб даведацца, ці пабудаваны гэты фантан гэтак жа, я аднойчы пахваліла Ціўлі яго хараство і спытала пра дойдліда. «Я сам яго пабудоваў, — адказаў ён, — і тое, што ты тут бачыш, — толькі маленькая яго частка. Вада праходзіць сюды не менш за тысячу крокаў ад крыніцы і ідзе праз скляпеністы водаправод вышынёй з чалавечы рост. І гэта ўсё я вынайшаў сам». Пачуўшы гэта, я часта марыла ўсяго на адно імгненне займець мужчынскую моц, каб ссунуць камень збоку фантана. Тады я б магла ўцячы куды пажадаю. Я пакажу табе водаправод, праз які ты зможаш уначы прабрацца ў палац і вызваліць дзяўчат. Але з табой павінныя быць не менш за

два чалавекі, каб адолець двух рабоў, якія сцерагуць сераль.

Так сказала яна. Мой жа брат Мустафа, нягледзячы на тое, што надзея ўжо двойчы яго падманула, зноў ажыў душой і паспадзяваўся, што Алах дапаможа яму выканаць план нявольніцы. Ён паабяцаў паклапаціцца пра яе вяртанне на радзіму, калі яна дапаможа яму трапіць у палац. Аднак адна думка не давала яму спакою: дзе знайсці двух ці трох памочнікаў? Тут ён успомніў пра кінжал Арбазана і ягонае абяцанне прыйсці на дапамогу, калі яна спатрэбіцца. Таму ён і Фаціма выйшлі са склепа, каб знайсці разбойнікаў.

У тым самым горадзе, дзе ператварыўся ў лекара, ён на апошнія грошы набыў скакуна і ўладкаваў Фаціму ў адной беднай жанчыны ў прадмесці, а сам паспяшаўся ў горы, дзе ўпершыню сустрэў Арбазана, і дасягнуў іх праз тры дні. Ён хутка знайшоў тыя самыя шатры і неспадзявана з'явіўся перад Арбазанам, які яго прыязна павітаў. Мустафа раскажаў яму пра свае няўдалыя спробы, і суровы Арбазан не мог час ад часу ўтрымацца ад смеху, асабліва калі ўяўляў сабе лекара Хакаманкабудзібабу. Але яго раз'юшыла здрада недаросліка, і ён пакляўся павесіць яго ўласнай рукой, як толькі знойдзе. Майму брату ён адразу паабяцаў дапамагчы, калі той адпачне з дарогі. Так Мустафа зноў правёў ноч у шатры Арбазана. Арбазан узяў з сабой трох самых смелых людзей з коньмі і зброяй, і з першымі промнямі сонца яны пусціліся ў дарогу. Ехалі яны хутка і праз два дні прыбылі ў гарадок, дзе Мустафа пакінуў

вызваленую Фаціму. Разам з ёй яны скіраваліся ў маленькі лес, адкуль быў бачны палац Ціўлі, і там спыніліся, каб дачакацца ночы.

Як толькі сцямнела, яны пракраліся да крыніцы, дзе пачынаўся водаправод, і хутка яго знайшлі. Там яны пакінулі Фаціму і слугу з коньмі і спусціліся ўніз, але перад тым Фаціма яшчэ раз усё дакладна паўтарыла: праз фантан яны трапяць ва ўнутраны двор палаца, там па кутах злева і справа дзве вежы, за шостымі дзвярыма, лічачы ад правай вежы, знаходзяцца Фаціма і Зараіда пад аховай двух чорных рабоў. Са зброяй і ламамі Мустафа, Арбазан і два іншыя разбойнікі спусціліся ў водаправод. Яны адразу па пояс пагрузіліся ў вадку, але бадзёра рушылі наперад. Праз паўгадзіны яны дайшлі да фантана і ўзяліся за ламы. Мур быў тоўсты і трывалы, але ён не мог супрацьстаяць агульным намаганням чатырох мужчын. Хутка яны прадзяўблі дастаткова вялікую адтуліну, праз якую можна было праціснуцца. Арбазан пралез першы і дапамог астатнім. Калі яны ўсе апынуліся ў двары, то агледзелі той бок палаца, які быў перад імі, але не змаглі вырашыць, якія з дзвярэй ім патрэбныя, бо калі лічылі злева направа, то заўважылі замураваныя дзверы і цяпер не ведалі, ці палічыла іх Фаціма. Аднак Арбазан не збіраўся доўга разважаць.

— Мой добры меч адчыніць любыя дзверы, — усклікнуў ён і падышоў да шостых дзвярэй, а астатнія пайшлі за ім.

Яны адчынілі дзверы і знайшлі за імі шэсць чорных рабоў. Яны ўжо збіраліся ціха выйсці, калі

нехта ў куце падняўся і добра знаёмым голасам паклікаў на дапамогу. Гэта быў недарослік з лагера Арбазана. Але яшчэ да таго як чорныя нявольнікі зразумелі, што адбываецца, Арбазан накінуўся на недаросліка, разарваў напалам свой пояс, заткнуў яму рот і звязаў рукі за спінай. Потым ён заняўся рабамі — некаторых з іх ужо звязалі Мустафа і два разбойнікі — і дапамог канчаткова іх адолець. Аднаму з рабоў прыставілі да грудзей кінжал і спыталі, дзе Нурмагаль і Мірза, і тыя пацвердзілі, што дзяўчаты ў суседнім пакоі. Мустафа ўварваўся ў гэты пакой і знайшоў Фаціму і Зараіду, якіх пабудзіў шум. Яны хутка сабралі ўпрыгожанні ды сукенкі і пайшлі за Мустафой. Абодва разбойнікі прапанавалі нарабаваць што знойдуць, але важак забараніў гэта, сказаўшы:

— Ніхто не павінны казаць пра Арбазана, што ён прабіраецца ў дамы, каб красці золата!

Мустафа і вызваленныя дзяўчаты паспешна праслізнулі ў водаправод, Арбазан паабяцаў неадкладна пайсці за імі. Калі яны сышлі ўніз, Арбазан і адзін з разбойнікаў узялі недаросліка і вывелі яго на двор. Там яны завязалі вакол ягонай шыі прынесены дзеля гэтага шаўковы шнурок і павесілі на самым версе фантана. Пакараўшы такім чынам няшчаснага за здраду, яны спусціліся ў водаправод і пайшлі за Мустафой. Са слязьмі на вачах абедзве дзяўчыны пачалі дзякаваць высакароднаму збаўцу Арбазану, але той падганяў іх, бо Ціўлі-Кос мог адправіць пагоню ва ўсе бакі. На наступны дзень у вялікім хваляванні Мустафа і выратаваныя дзяўчаты развіталіся з Арбазанам,

паабяцаўшы ніколі пра яго не забываць. Фаціма ж, вызваленая рабыня, пераапрунулася, каб яе не пазналі, і накіравалася ў Бальсору, адкуль караблём адплыла на радзіму.

Пасля кароткага і прыемнага падарожжа мае сваякі вярнуліся дадому. Радасць сустрэчы ледзь не забіла майго старога бацьку. На наступны дзень пасля іх прыезду ён зладзіў вялікае свята, у якім паўдзельнічаў увесь горад. Мой брат быў вымушаны расказаць сваю гісторыю перад вялікім сходам сваякоў і сяброў, і ўсе аднагалосна ўсхвалілі яго і высакароднага разбойніка.

Калі мой брат скончыў сваё апавяданне, бацька ўстаў і падвёў да яго Зараіду.

— Такім чынам, — пачаў ён урачыстым голасам, — я здымаю праклён з тваёй галавы. Бяры яе ў якасці ўзнагароды, якую ты здабыў дзякуючы нястомнай упартасці. Прымі маё бацькоўскае блаславенне, і няхай нашаму гораду ніколі не бракуе людзей, роўных табе ў братэрскай любові, розуме і настойлівасці!

Караван дасягнуў краю пустэльні, і падарожнікі радасна прывіталі зялёныя пашы і парослыя лістотай дрэвы: гэтага мілага відовішча яны былі пазбаўленыя шмат дзён. У прыгожай даліне стаяў караван-сарай, які яны абралі дзеля начлегу. І хаця ён прапаноўваў няшмат утульнасці і прахалоды, уся грамада зрабілася больш бесклапотнай і даверлівай, чым раней. Думка пра тое, што небяспекі і цяжкасці падарожжа праз пустэльнію скончыліся, адкрыла ўсе сэрцы і душы ды настроіла

на жарты і ўцехі. Мулей, малады вясёлы купец, станчыў камічны танец і да таго ж праспяваў песні, якія выклікалі ўсмешку нават у сур'ёзнага грэка Цалёйкаса. Павесяліўшы сваіх спадарожнікаў танцам і відовішчам, ён забавіў іх яшчэ і абяцаным апавяданнем. Адпачыўшы ад скокаў, ён пачаў разказваць гісторыю пра Маленькага Мука.

Пераклаў Ігар Крэбс

МАЛЕНЬКІ
МУК

У Нікеі, улюбёным маім родным горадзе, жыў колісь чалавек, якога клікалі Маленькім Мукам. Я магу яшчэ — хоць і быў тады зусім малы — вельмі добра ўявіць сабе ягоную постаць, тым больш што менавіта праз яго мой бацька збіў мяне аднойчы на горкі яблык. У час, калі я ведаў Маленькага Мука, той быў ужо стары, але расточку хіба тры ці чатыры футы ад зямлі. Прытым ён меў надта дзіўны выгляд, бо цела ягонае, хоць малое і кволае, мусіла несці галаву значна буйнейшую, чым у іншых людзей. Жыў ён сам-адзін у вялікім доме і нават сам гатаваў сабе ежу. Месцічы, мабыць, і зусім не ведалі б, жывы ён ці ўжо памёр — бо стары выходзіў вонкі адно раз на чатыры тыдні, — калі б апоўдні з дома не ўздымаўся магутны слуп пары. Зрэшты, частку бачылі й вечарамі, як ён крочыў туды-сюды па сваім даху, прычым з вуліцы падавалася, што шпацыруе толькі ягоная галава. Я і мае прыяцелі былі сапраўдныя падшыванцы і любілі пацвяліць ды высмеяць каго заўгодна. Таму кожны выхад Маленькага Мука на вуліцу быў для нас найлепшым святам. У пэўныя дні мы збіраліся каля ягонага дома і чакалі, пакуль ён з'явіцца. Калі ж урэшце адчыняліся дзверы і спярша вызірала вялікая галава з яшчэ большым турбанам на ёй, следам цягнулася тулаўца ў паношаным каптанку і прасторных шараварах, падперазанае шырокім пасам, на якім вісеў такі даўжэзны кінжал, што

невядома было, гэта ён тырчаў на Муку ці Мук на ім, — вось жа, калі ён так выходзіў з дому, паве-тра ажно здрыгалася ад нашага радаснага ляманту. Мы падкідвалі ўгору шапкі і як шалёныя скакалі вакол яго.

Але Маленькі Мук вітаў нас сур'ёзным кіўком галавы і павольна ішоў вуліцай. Пры гэтым ён заграбаў нагамі, бо меў на іх доўгія, вялікія пантофлі, якія мне ніколі не даводзілася бачыць раней. Мы, хлапчукі, беглі за ім і заўжды крычалі: «Маленькі Мук, Маленькі Мук!»

У нас быў нават вясёлы вершык, які мы раз-пораз напявалі ў яго гонар:

Маленькі Мук, Маленькі Мук,
 Дом вялікі маеш ты,
 Выходзіш стуль гады ў рады.
 Куцаваты, слаўны кныш,
 Галава — як добры глыж.
 Азірніся ж ты на гук
 І схапі нас, спрытны Мук!

Мы даволі часта так забаўляліся, і да свайго сораму мушу прызнацца, што я рабіў гэта горай за ўсіх, бо часцяком тузаў яго за каптанок, а аднаго разу ўвогуле наступіў яму ззаду на вялізныя пантофлі, так што ён паваліўся. Спярша гэта палалося мне страшэнна смешным, але смех адразу знік, калі я пабачыў, як Маленькі Мук клыпае да дома майго бацькі. Ён напраўду зайшоў усярэдзіну і пэўны час заставаўся там. Я схаваўся за дзвярыма і ўгледзеў, як Мук зноўку выйшаў на двор

у суправаджэнні майго бацькі, што пачціва трымаў старога за руку і развітваўся з ім паклонамі. Мне было ніякавата, таму я доўга яшчэ заставаўся ў сваім сховішчы. Урэшце голад, якога я баяўся больш за кухталі, змусіў мяне выйсці, і вось я ўжо стаяў перад бацькам, пакорліва схіліўшы галаву.

— Я чуў, ты лаяўся на добрага Мука? — сказаў той вельмі сур'ёзна. — Я хачу расказаць табе ягоную гісторыю, і тады ты дакладна ніколі больш не будзеш з яго кпіць! Але перад тым і пасля ты атрымаеш тое, што зазвычай.

«Тое, што зазвычай» — гэта, між іншым, дваццаць пяць удараў, якія бацька адлічваў аж занадта правільна. Тады ён узяў свой доўгі цыбук, адкруціў бурштынавы муштук і апрацоўваў мяне так балюча, як ніколі раней. Налічыўшы роўна дваццаць пяць, ён загадаў мне слухаць уважліва і расказаў пра Маленькага Мука.

Бацька Маленькага Мука (які, дарэчы, зваўся Мукра) быў бедны, але шаноўны чалавек тут, у Нікеі. Ён жыў, бадай, гэтак жа адасоблена, як цяпер ягоны сын, якога ён, відаць, не трываў, бо саромеўся яго недаросласці, таму той рос недасведчаны. Маленькі Мук нават у свае шаснаццаць паводзіўся як вясёлы дзіцёнак, і ягоны бацька, чалавек сур'ёзны, заўжды наракаў, што той, хоць мусіў даўно вырасці з кароткіх штонікаў, такі дурыла і недарэка.

Аднаго дня стары здзейсніў нейкі нядобры ўчынак, ад якога і памёр, пакінуўшы Маленькага Мука ў беднасці ды няведанні. Суворыя сваякі, якім памерлы быў вінны больш, чым мог

заплаціць, прагналі няшчаснага малога з дому і параілі яму ісці ў шырокі свет і шукаць там сваёй долі. Маленькі Мук адказаў, што ўжо гатовы да падарожжа, і папрасіў толькі аддаць яму строй ягонага бацькі — на гэта ён атрымаў дазвол. Бацька Мука быў высокі, мажны мужчына, таму вопратка ягоная зусім не пасавала малому. Але той хутка даў рады. Ён абрэзаў усё, што было задоўгае, і нацягнуў на сябе апранахі. Пры гэтым, відаць, забыўся, што мусіў бы яшчэ й завузіць бацькавы рэчы. Так з'явіўся той дзіўнаваты строй, у якім яго можна пабачыць і сёння: вялікі турбан, шырокі пас, прасторныя нагавіцы і блакітны каптанок — усё гэта ён успадкаваў ад бацькі і носіць з таго часу. Доўгі бацькаў кінжал з дамаскай сталі ён заткнуў за рэмень, схапіў кавеньку і рушыў да гарадской брамы.

Радасна вандраваў ён цэлы дзень, бо якраз жа і пакінуў дом, каб шукаць сваё шчасце. Заўважыўшы на зямлі асколак, які блішчэў на сонцы, ён упэўнена паклаў яго ў кішэнь, перакананы, што той неўзабаве ператворыцца ў найпякнейшы дыямент. Прыкмеціўшы на даляглядзе палымяны купал мячэці альбо мігценне азэрнага люстэрка, ён, поўны радасці, спяшаўся туды, бо думаў, што трапіў у чароўны край. Але што такое! Зманлівыя карцінкі знікалі пры яго набліжэнні, а адчуванне стомы і буркатанне пустога страўніка надта хутка нагадвалі, што ён усё яшчэ ў краіне смяротных. Так бадзяўся ён два дні ў голадзе і нястачы і ўрэшце адчаяўся знайсці сваё шчасце. Плады палёў былі яго адзінай ежай, цвёрдая глеба — начным пры-

тулкам. На золку трэцяга дня ён убачыў з нейкага пагорка вялікі горад. Ярка гарэлі паўмесяцы на ягоных вежах, стракатыя сцягі луналі на дахах і нібыта клікалі Мука да сябе. Сцішана стаяў ён, агаломшаны, і аглядаў места і наваколле. «Так, там Маленькі Мук знойдзе сваю долю! — сказаў ён сам сабе і, нягледзячы на стому, падскочыў над зямлёй: — Там альбо нідзе!» Ён сабраў усе свае сілы і рушыў у кірунку горада. Але хоць мэта і здавалася вельмі блізкай, ён змог дасягнуць яе толькі апоўдні, бо маленькія ногі амаль зусім адмаўляліся слухацца, і ён часта мусіў садзіцца ў цені пальмы, каб трохі адпачыць. Нарэшце Маленькі Мук дайшоў да гарадской брамы. Паправіўшы каптанок і прыгажэй навязаўшы турбан, ён расправіў пас і трохі пакрывіў доўгі кінжал, тады сцёр пыл з пантофляў, узяў кавеньку і мужа крочыў праз браму.

Ён прайшоў ужо некалькімі вуліцамі, але нідзе не адчыніліся дзверы і ніхто не паклікаў яго так, як ён гэта сабе ўяўляў: «Маленькі Мук, заходзь, падсілкуйся, наталі смагу і дай сваім ножачкам адпачынак!»

Мук якраз ізноў прагна глядзеў знізу на вялікі прыгожы дом, як раптам прачынілася акно, з яго вызірнула старая жанчына і амаль заспявала:

Дамоў, дамоў!
 Навараны плоў,
 Абед згатаваны,
 Шаноўныя панны!
 Суседзі й суседкі,
 Хутчэй у адведкі!

Дзверы дома адчыніліся, і Мук пабачыў шмат сабак і катой, што рушылі ўнутр. Ён на некалькі імгненняў замёр, сумняваючыся, ці можа таксама скарыстацца з запрашэння. Урэшце набраўся смеласці і зайшоў у дом. Перад ім крочылі дзве маладзенькія коткі, і ён вырашыў кіравацца за імі, бо яны, пэўна, ведалі кухню лепей за яго.

Падняўшыся па сходах, ён спаткаў старую жанчыну, якая толькі што вызірала з акна. Яна кінула на яго непрыветны позірк і спыталася, што яму тут трэба.

— Ну, ты ж запрашала ўсіх на сваю кашу, — адказаў Маленькі Мук, — я вельмі галодны, таму і прыйшоў.

Старая зарагатала і сказала:

— І адкуль жа ты такі, хлопец-дзівак? Цэлы горад ведае, што я гатую ні для кога іншага, акрамя маіх дарагіх коцікаў, а час ад часу, як бачыш, запрашаю суседскіх скласці ім кампанію.

Маленькі Мук расказаў старой, як цяжка давялося яму пасля смерці бацькі, і папрасіў дазволіць яму сёння падсілкавацца разам з катамі. Жанчына, якой, відаць, спадабаўся шчыры расказ малога, згадзілася лічыць яго сваім госцем і дала ўволю наесціся і напіцца. Калі ж той насыціўся і падмацаваўся, яна доўга глядзела на яго і ўрэшце прамовіла:

— Што ж, Маленькі Мук, заставайся мне служыць! Табе не давядзецца шмат напружвацца, затое будзеш мець усё неабходнае.

Мук, якому прыйшла да смаку каціная каша, згадзіўся і так пачаў прыслугоўваць спадарыні

Ахаўджы. Праца ў яго была лёгкая, але незвычайная. Рэч у тым, што гэтая спадарыня мела двух катой і чатырох котак. Вось ім Маленькі Мук мусіў штورانіцы расчэсваць поўсць і націраць выкшталцёнамі мазямі. Калі ж гаспадыня выходзіла, яму належала сачыць за катамі падчас харчавання, падкладаць ежу, а ўночы класці іх на шаўковыя падушкі і ахутваць размаітымі шаўковымі коўдрамі.

У доме жыло яшчэ некалькі малых сабачак, якіх таксама належала даглядаць, але з імі было не так шмат клопату ў параўнанні з катамі, да якіх спадарыня Ахаўджы ставілася бы да ўласных дзяцей. Трэба сказаць, што жыццё Маленькага Мука і тут цякло не менш самотна, чым некалі ў хаце бацькі, бо апрача гаспадыні ён бачыў толькі катой і сабак. Пэўны час Мук пачуваўся вельмі добра, ён заўжды меў што кінуць на зуб і няшмат працы, а старая пані выглядала цалкам задаволенай ім. Аднак свавольства катой штодня ўзрастала. Варта было старой сысці, як яны пачыналі ўтрапёна гойсаць па пакоях, раскідваючы ўсё навокал і б'ючы раз-пораз прыгожы посуд, што трапляўся ім па дарозе. Пачуўшы ж крокі гаспадыні на лесвіцы, яны скручваліся на падушках і прывітальна памахвалі ёй насустрач хвастамі з такім выглядам, нібыта нічога й не здарылася. Спадарыня Ахаўджы, заўважыўшы разгром у сваіх пакоях, раз'юшвалася і спаганяла злосць на Муку. Ён мог як заўгодна даводзіць сваю бязвіннасць, але яна ўсё роўна давярала ўлюбёным катам з іх бяскрыўным выглядам больш, чым іхнаму прыслужніку.

Маленькі Мук надта засмучаўся, што і тут, падобна, не знайшоў свайго шчасця, і вырашыў пайсці ад спадарыні Ахаўджы. Але ён ужо быў навучаны першай вандроўкай, як кепска жыць без грошай, таму пастанавіў неяк атрымаць заўжды абяцаны гаспадыняй, ды так ніколі і не сплачаны ёю заробак. У доме спадарыні Ахаўджы быў пакойчык, які заўсёды быў замкнёны і куды Мук ніколі не зазіраў. Між тым ён часта чуў, як там тупала старая, і яму надта хацелася даведацца, што ж яна можа там хаваць. Падчас разваг пра грошы на дарогу яму прыйшло ў галаву, што ў пакойчыку захоўваюцца каштоўнасці гаспадыні, але дзверы заўжды былі трывала замкнутыя, і ён аніяк не мог зірнуць на тыя скарбы.

Аднаго ранку, калі спадарыня Ахаўджы выйшла, адзін з сабачкаў, да якога старая заўжды ставілася непрыязна і які адчуваў вялікую прыхільнасць да Маленькага Мука праз мноства дробных ласкаў з яго боку, патузаў таго за шырокую штаніну і даў зразумець, каб ён неадкладна ішоў следам. Мук, які ахвотна гуляўся з сабакамі, напраўду рушыў за ім — і вось жа нечаканка! Сабачка прывёў яго ў спальню спадарыні Ахаўджы да маленькіх дзверцаў, якіх Мук ніколі раней не заўважаў. Дзверцы былі прачыненыя. Сабачка праслізнуў у шчыліну, хлопец за ім, і як жа радасна ён быў агаломшаны, калі ўбачыў, што стаіць у тым самым пакоі, які даўно ўжо быў мэтай яго жаданняў. Маленькі Мук хутка агледзеўся ў пошуках грошай, але нічога не знайшоў. Толькі старая адзежа і посуд дзіўнай формы грувасціліся паўсюль. Адна

з тых пасудзін забірала асаблівую ўвагу. Яна была з крышталю і пакрытая прыгожымі разьбянымі фігуркамі. Мук узняў яе і пакруціў у руках. Але вось жа бяда! Ён не прыкмеціў накрыўкі, якая была адно злёгка насунутая на кубак. Накрыўка ўпала і разбілася на тысячу аскепкаў.

Доўга стаяў Маленькі Мук, скамянеўшы ад страху. Цяпер яго лёс канчаткова вырашыўся, цяпер ён мусіў уцякаць, бо старая напэўна паб'е яго да смерці. І ён пастанавіў выправіцца ў дарогу, толькі хацеў напаследак зірнуць навокал, ці не прыдасца ў вандроўцы нешта з пажыткаў спадарыні Ахаўджы. У вочы яму кінулася пара вялізных пантофляў. Яны, што праўда, былі непрыгожыя, але яго ўласны абутак дакладна ўжо больш не вытрымаў бы доўгага падарожжа. Да таго ж вабіў іх памер: калі яны будуць у яго на нагах, людзі ўрэшце пабачаць, што ён даўно вырас з дзіцячых боцікаў! Мук імгненна скінуў свае тэпцікі і заскочыў у вялікія пантофлі. Тут ён заўважыў дарожны кіёчак з прыгожай разной була-вешкай у выглядзе ільва, які, падалося, марна стаяў у кутку. Захапіўшы кіёк, Маленькі Мук кінуўся да выхаду, паспяшаўся ў свой пакой, нацягнуў каптанок, начапіў на галаву бацькаў турбан, заткнуў кінжал за рэмень і з усіх ног пабег прэч з дома і горада. За гарадскоў брамай ён працягваў бегчы ад страху перад старой, пакуль зусім не выбіўся з сіл. Так хутка ён не бегаў ніколі ў жыцці, яму нават здавалася, што ён не зможа спыніцца, бо нябачная небяспека нібы падштурхоўвала яго. Урэшце Мук заўважыў, што пантофлі відавочна маюць нейкі сакрэт, бо яны самі ляцелі наперад і цягнулі яго

за сабой. Ён і так, і гэтак паспрабаваў спыніцца, але нічога не атрымалася. Тады ён у поўным адчаі крыкнуў сам сабе, як загадваюць коням: «А-ей, тпру, а-ей!» Пантофлі тут жа спыніліся, і Мук у знямозе паваліўся на зямлю.

Гэтыя пантофлі надзвычай усцешылі Маленькага Мука. Усё ж ён зарабіў сабе службай нешта такое, што здолее дапамагчы яму здабыць шчасце. Нягледзячы на ўсю радасць, Мук хутка заснуў ад стомы, бо яго маленькае цела, што мусіла трымаць такую цяжкую галаву, не вытрывала. Яму прымоіўся сабачка, які надоечы паспрыяў знайсці пантофлі ў доме спадарыні Ахаўджы. Ён сказаў так: «Дарагі Мук, ты пакуль не напоўніцу ўсведамляеш, як карыстацца пантофлямі. Ведай, што калі ты тройчы крутанешся на абцасе, то зможаш паляцець куды толькі захочаш. А кіёк дапаможа табе знайсці скарбы, бо над закапаным золатам ён стукнецца ў зямлю тры разы, над срэбрам жа — толькі двойчы».

Вось што сасніў Маленькі Мук. Прачнуўшыся, ён трохі паразважаў над дзівосным сном і вырашыў тут жа выпрабаваць свае падарункі. Ён нацягнуў пантофлі, прыўзняў адну нагу і пачаў круціцца на абцасе. Але той, хто калі-небудзь спрабаваў выканаць гэtkі куншцюк тры разы запар у даўжэзнай пантофлі, безумоўна, не здзівіцца, што ў Маленькага Мука атрымалася не адразу, тым больш калі ўлічыць, што яго цяжкая галава пераважвала то ў адзін, то ў другі бок.

Бедны карантыш пару-тройку разоў добра-ткі выцяўся носам, але не адмовіўся ад сваёй мэ-

ты, і ўрэшце яму пашчасціла. Колам крутануўся ён на абцасе, пажадаў трапіць у найбліжэйшы буйны горад — і пантофлі скіраваліся ў паветра, з хуткасцю віхуры пранеслі яго праз аблокi, і перш чым Маленькі Мук паспеў уцяміць, што з ім адбываецца, ён ужо стаяў на вялікім рынкавым пляцы сярод мноства гандлёвых шатроў і незлічоных людзей, што дзелавіта шныпарылі туды-сюды. Ён крыху пабадзяўся сярод люду, але неўзабаве палічыў за лепшае збочыць у больш зацішную вулку, бо на рынку то нехта наступаў яму на пантофлі, так што ён ледзь не падаў, то ён сам чапляў мінакоў сваім адтапыраным кінжалам і толькі цудам пазбягаў кухталёў.

Цяпер Маленькі Мук не на жарт задумаўся, што б такое ўчыніць, каб зарабіць жменю грошай. У яго, праўда, быў кіёк, які мог паказаць схаваныя скарбы, але як хутка натрапіць на месца, дзе закапанае золата ці срэбра? Дзеля грошай ён мог бы выставіць сябе на ўсеагульны агляд, але для такой справы Мук быў занадта ганарлівы. Нарэшце ён ізноў згадаў пра спрыт сваіх ног і падумаў, што мо хіба пантофлі дазваляць неяк пракарміцца. І ён пастанавіў сабе наняцца ганцом. Ён спадзяваўся, што за такія паслугі ў гэтым горадзе найбольш плаціць кароль, таму вырашыў звярнуцца са сваім пытаннем проста ў каралеўскі палац. Ля палацавай брамы стаяў вартаўнік, які запытаўся ў Мука, чаго яму тут трэба. Атрымаўшы адказ, ён скіраваў малога да наглядчыка рабоў. Выклаўшы таму сутнасць запыту, Маленькі Мук папрасіў прыняць яго на службу

каралеўскага ганца. Наглядчык абмераў просьбіта позіркамі і сказаў:

— І як жа гэта ты хочаш з ножкамі, не даўжэйшымі за пядзю, стаць пасыльным караля? Валі адсюль! Я тут не для таго, каб з кожным дурнем бібікі біць!

Але Маленькі Мук запэўніў яго, што мае цалкам сур'ёзныя намеры і гатовы пабіцца аб заклад, што перагоніць найспрытнейшага скарахода. Наглядчыку ўся гэтая гісторыя зусім не падалася вартай смеху. Ён загадаў Муку да вечара падрыхтавацца да спаборніцтва, адвёў яго на кухню і паклапаціўся пра тое, каб той меў уволю ежы і пітва. Сам жа рушыў да караля і расказаў яму пра Маленькага Мука і яго прапанову. Кароль меў вясёлы нораў, таму ўпадабаў ідэю наглядчыка пацешыцца з маленькага чалавека. Ён загадаў падрыхтаваць на вялікім лузе за палацам усё, каб цэлы каралеўскі двор мог зручна назіраць за паядынкамі, і яшчэ раз параіў як найлепш клапаціцца пра карузліка. Усім сваім прынцам і прынцэсам кароль расказаў пра відовішча, што чакала іх увечары. Тыя пераказалі пачутае лёкаям, таму на схіле дня паўсюль панавала напятае чаканне, і ўсё, што мела ногі, імкнулася на луг, дзе ўжо былі збудаваныя памосты, каб лепей пабачыць бег кнышавыхвалюкі.

Калі кароль, яго сыны і дачкі занялі свае месцы на памосце, Маленькі Мук выйшаў на луг і вельмі выкшталцона пакланіўся шаноўнаму панству. Як толькі ўсе агледзелі малога, публіка радасна загула. Ніхто ў жыцці не бачыў такой постаці!

Тулаўца з вялізнай галавой на ім, каптанок і прасторныя шаравары, доўгі кінжал за шырокім пасам, маленькія ножкі ў непамерных пантофлях — о не! Гэта было так пацешна, што проста немагчыма было стрымацца ад гучнага рогату! Але смех зусім не збянтэжыў Маленькага Мука. Ён горда стаяў, абапіраючыся на свой кіёк, і чакаў суперніка. Наглядчык рабоў падабраў, як і прасіў яго Мук, найлепшага бегуна. І вось той з'явіўся, стаў поруч з малым, і абодва наструніліся перад сігналам. Тут, як і было дамоўлена, прынцэса Амарза махнула чадрой, і бегуны, як дзве стралы, выпушчаныя ў адну цэль, паімчалі праз луг.

Спачатку супернік Мука меў значную перавагу. Але той хутка зменшыў адрыў на сваім пантофлевым рухавіку, дагнаў, перагнаў і даўно ўжо стаяў на фінішы, пакуль супернік падб'ягаў, хапаючы ротам паветра. Гледачы на некалькі імгненняў акамянелі ад здзіўлення і ашаломленасці. Калі ж кароль першы запляскаў у далоні, цэлы натоўп радасна загалёкаў: «Няхай жыве Маленькі Мук — пераможца спаборніцтва!»

Маленькага Мука падвялі да караля. Ён паваліўся да ног манарха і прамовіў:

— Вашая наймагутнейшая вялікасьць, я прадэманстраваў малую частку свайго майстэрства! Загадай толькі, каб мне далі пасаду аднаго з тваіх ганцоў!

Але кароль адказаў:

— Не! Ты мусіш быць маім асабістым пасыльным і заўжды суправаджаць мяне, дарагі Мук, будзеш атрымліваць сто залатых на год і харчавацца пры стале майго першага лёкая.

Так Маленькі Мук паверыў, што нарэшце пасля доўгіх пошукаў знайшоў сваё шчасце, і сэрца яго ўсцешылася. Кароль адорваў яго асаблівай прыхільнасцю, бо часта карыстаўся з ягоных паслуг дзеля перадачы найбольш тэрміновых і сакратных дэпеш, якія Мук дастаўляў з найвялікшай дакладнасцю і наймавернай хуткасцю.

Аднак астатнія слугі караля зусім не так прыязна ставіліся да кныша, які, падавалася, не ўмеючы нічога, апроч як спрытна бегаць, адсунуў іх ад дабротаў каралеўскай ласкі. Таму яны ладзілі супраць Мука змовы, каб скінуць яго з пасады, але не мелі плёну, бо кароль вельмі давяраў свайму Галоўнаму асабістаму ганцу (менавіта такі тытул быў яму нададзены ў хуткім часе).

Мук, якога не абышлі гэтыя інтрыгі, нават не думаў пра помсту — надта ўжо добрае сэрца ў яго было. Наадварот, ён прыдумляў розныя сродкі, каб стаць у вачах сваіх ворагаў незаменным і вартым павагі. І тут ён згадаў пра кіёк, на які ўжо забыўся ў сваім шчасці. «Калі б я знайшоў скарбы, — думаў Маленькі Мук — паночкі напэўна б памякчэлі да мяне». Яму часта даводзілася чуць, што яшчэ бацька цяперашняга караля закапаў шмат сваіх набыткаў, калі ворагі напалі на краіну. Казалі таксама, што неўзабаве пасля таго ён памёр, не паспеўшы перадаць таямніцу сыну.

Ад гэтага моманту Маленькі Мук заўсёды браў з сабою кіёк у надзеі як-небудзь прайсці паблізу месца, дзе схаванае золата караля. І вось аднаго вечару выпадак прывёў яго ў аддалены куток палацавага сада, дзе ён рэдка бываў раней, і раптам

Мук адчуў, як кіёк затрымцеў у яго руцэ і тройчы стукнуўся вобзем. Цяпер ён ведаў, што гэта значыць, таму выцягнуў кінжал, зрабіў пазнакі на навакольных дрэвах і неўпрыкмет вярнуўся ў палац. Там ён здабыў рыдлёўку і пачаў чакаць ночы для ажыццяўлення сваёй задумы.

Але само адкопванне скарбу каштавала Маленькаму Муку больш высілкаў, чым ён спярша разлічваў.

Яго рукі былі слабыя, а рыдлёўка вялікая і цяжкая, і яму давялося напружвацца, мусіць, гадзіны дзве, каб паглыбіцца на якіх пару футаў. Нарэшце ён натрапіў на нешта цвёрдае, па гуку падобнае да металу. Цяпер ён капаў старанней, і неўзабаве яго вачам адкрылася вялікае жалезнае века. Ён сам спусціўся ў яму, каб высветліць, што ж гэтае века магло накрываць, і знайшоў напраўду вялізны гаршчок, поўны залатых манет. Але ягоных кволых сіл было замала, каб выцягнуць яго на паверхню. Таму ён набіў манетамі кішэні і каптанок, запхаў іх у пас, а рэшту ў гаршчкку зноў рупліва накрыв і ўзваліў паклажу на спіну. Літасцівы Божа! Калі б не пантофлі, ён бы і з месца не скрануўся — так ціснуў цяжар золата. Яму пашчасціла незаўважна вярнуцца ў свой пакой ды схаваць манеты ў абіўцы канапы.

Стаўшы ўладальнікам такой колькасці золата, Маленькі Мук падумаў, што ўжо цяпер лісток перавернецца, і ён зможа прыдбаць шмат прыхільнікаў і заступнікаў сярод сваіх ворагаў пры двары. Але нават з гэтых развагаў бачна, што Мук, добрая душа, не атрымаў якаснага выхаван-

ня, іначай бы яму не прыйшло ў галаву, што можна прыдбаць сапраўдных сяброў з дапамогай золата. Ах, лепей бы ён у той момант нашмараваў свае пантофлі ды даў лататы з каптанком, поўным залатых манет!

Золата, якое Маленькі Мук цяпер раздаваў поўнымі прыгаршчамі, выклікала лютую зайздрасць іншых прыдворных. Кухмістр Агулі сказаў: «Ды ён жа фальшываманетчык». Наглядчык рабоў Ахмет выказаў здагадку, што Мук выцыганіў гэтыя грошы ў караля. Аднак скарбнік Архаз, яго найбольшы вораг, які сам час ад часу дазваляў сабе зачарпнуць з дзяржаўнай казны, катэгарычна заявіў: «Грошы ён скраў». Каб упэўніцца ў сваёй рацыі, каралеўскія служкі змовіліся і паслалі да караля галоўнага віначэрпа Кархуза, які паўстаў перад Яго вялікасцю прыгнечаны й поўны смутку. Ён дэманстраваў сваю роспач настолькі выразна, што кароль спытаўся, чаго яму не стае.

— Ах, — адказаў той, — я тужу, бо страціў ласку свайго гаспадара.

— Што ты вярзеш, сябра Кархуз? — здзівіўся кароль. — Калі ж гэта я забараніў сонцу маёй ласкі свяціць над табой?

Віначэра адказаў, што, асыпаючы Галоўнага асабістага ганца золатам, кароль між тым нічога не дае сваім бедным верным слугам.

Кароль страшэнна ўразіўся такой навіне, загадаў расказаць пра грашовыя падарункі Маленькага Мука і лёгка дазволіў змоўшчыкам распаліць у сабе падазрэнне, што Мук неяк скраў грошы са скарбніцы. Такі паварот падзей быў вельмі да-

рэчы скарбніку, які і дагэтуль не надта ахвотна складаў справаздачи. Кароль даў загад патаемна сачыць за ўсімі крокамі Маленькага Мука, каб па магчымасці заспець яго на месцы злачынства. І вось калі ўночы пасля гэтага нешчаслівага дня Маленькі Мук вырашыў папоўніць запасы, што прыкметна скараціліся праз яго шчодрасць, узяў рыдлёўку і пракраўся ў палацавы сад, каб захапіць яшчэ грошай са свайго тайніка, за ім рушылі віжы на чале з кухмістрам Агулі і скарбнікам Архам. І калі ён хацеў быў перакласці золата з гаршчка ў свой каптанок, на яго накінуліся, звязалі і адразу ж павялі да караля. Той, і так не ў гуморы ад перабітага сну, прыняў бедака — свайго Галоўнага асабістага ганца — надзвычай непрыязна і адразу даручыў яго дапытаць. Гаршчок цалкам выкапалі і прынеслі да ног караля разам з каптанком, поўным золата, і рыдлёўкай. Скарбнік паведаміў, што разам са стражнікамі заспеў Мука якраз тады, калі ён хаваў гэты гаршчок з золатам у зямлю.

Тады кароль запытаў падазраванага, ці праўду сказаў скарбнік і дзе Мук узяў золата, якое закопваў.

Маленькі Мук, упэўнены ў сваёй невінаватасці, засведчыў, што знайшоў гаршчок у садзе і хацеў не закапаць, а наадварот, адкапаць яго.

Але ўсе прысутныя гучна засмяяліся з гэтай спробы выбачыцца, а кароль, дарэшты раз'юшаны ўяўным нахабствам карантыша, усклікнуў:

— Што, няшчасны? Ты насмельваешся яшчэ й так па-дурному і ганебна хлусіць твайму каралю,

пасля таго як яго абакраў? Архаз! Патрабую сказаць, ці супадае кошт гэтага золата з сумай, якой бракуе ў маёй казне!

Скарбнік адказаў, што цалкам упэўнены ў гэтым, бо ў скарбніцы з некаторага часу не стае і названай сумы, ды і яшчэ большай, і ён гатовы паклясціся, што бачыць менавіта скрадзеныя манеты.

Тады кароль загадаў закуць Маленькага Мука ў ланцугі і адвесці ў вежу. А золата перадаў скарбніку, каб той вярнуў яго ў казну. Задаволены шчаслівым развязаннем справы, скарбнік сышоў, каб палічыць дома бліскучыя залатыя круглячкі. Але гэты нягоднік нікому не сказаў, што на дне гаршчка знайшоў аркуш, дзе было напісана:

Вораг запаланіў маю краіну, таму я хавваю тут частку сваіх скарбаў. Хто б ні знайшоў іх, таго напаткае каралеўскі праклён, калі ён неадкладна не аддасць знаходку майму сыну.

Кароль Садзі

У склепе Маленькі Мук занурыўся ў сумныя разважанні. Ён ведаў, што за крадзеж каралеўскай маёмасці яго чакае смяротнае пакаранне, і ўсё ж не хацеў раскрываць каралю таямніцу свайго кіёчка, бо небеспадстаўна баяўся, што пазбавіцца і яго, і пантофляў. На жаль, пантофлі цяпер таксама не маглі яму дапамагчы, бо ён быў прыкуты цеснымі ланцугамі да мура і не мог, як ні напружваўся, крутануцца на абцасе. Аднак калі назаўтра яму абвясцілі хуткую смерць, Мук разважыў, што

ўсё ж лепей жыць без чароўнага кійка, чым памерці з ім, перадаў каралю просьбу аб таемным допыце і раскрыў яму сваю таямніцу. Спярша кароль не даваў прызнанню аніякай веры, але Мук прапанаваў давесці сваю праўду ў абмен на абяцанне, што яго не заб'юць. На гэта кароль даў слова, даручыў нябачна для Мука закапаць трохі золата ў зямлю і загадаў яму пашукаць сваім кійком. Золата было знойдзенае за некалькі імгненняў, бо над ім кіёк выразна пастукаў у глебу тры разы. Тут кароль уцяміў, што скарбнік яго падмануў, і даслаў яму шаўковы шнурок, як прынята на Усходзе, каб той задушыўся сам.

Але Маленькаму Муку кароль сказаў так:

— Я паабяцаў табе жыццё, але падаецца, што ў цябе больш чым адна таямніца. Таму ты навечна застанешся ў вязніцы, калі не прызнаешся, што хаваецца за тваім скараходствам!

Маленькі Мук, якому адзіная ноч у вежы адбіла ўсю ахвоту да даўжэйшага зняволення, прызнаўся, што ўсё ягонае майстэрства ў пантофлях, але не патлумачыў сакрэт трохразовага кручэння на абцасе. Кароль сам заскочыў у пантофлі, каб выпрабаваць іх, і пачаў як шалёны насіцца па садзе. Не раз хацеў ён спыніцца, але не ведаў, як гэта зрабіць, а Маленькі Мук, які не мог адмовіць сабе ў маленькай помсце, цярпліва чакаў, ажно пакуль кароль не паваліўся ў знямозе.

Ачомаўшыся, кароль страшэнна раззлаваўся на Маленькага Мука, які прымусіў яго так лётаць:

— Я табе слова, што падару табе волю і жыццё. Але ты мусіш цягам дванаццаці

гадзін пакінуць маю краіну, іначай апынешся на шыбеніцы!

І загадаў аднесці пантофлі і кіёк у скарбніцу.

Такі ж бедны, як калісыці, Маленькі Мук пабрыў прэч з краіны, праклінаючы сваю дурноту, якая навяла яго на думку, што ён мог бы адыгрываць значную ролю пры двары. На шчасце, краіна, з якой яго прагналі, была невялікая. Таму ўжо праз восем гадзін Мук дасягнуў мяжы, хоць хадзьба пехатой надта засмучала яго, звыклага да родных пантофляў.

Перайшоўшы мяжу, Мук пакінуў звычайную дарогу, каб зашыцца ў самы бязлюдны гушчар і жыць там дзеля самога сябе, бо знелюбіў усіх людзей. У лясной глушэчы ён натрапіў на закутак, які цалкам пасаваў да прынятага ім рашэння. Чысты ручай, аточаны вялікімі цяністымі смакоўніцамі, ды мяккі мурог прывабілі яго. Тут ён і расцягнуўся, цвёрда пастанавіўшы нічога больш не браць у рот, а толькі чакаць смерці. У такіх змрочных роздумах ён і заснуў. Аднак прагнуўшыся ад пакутлівага пачуцця голаду, Мук разважыў, што галодная смерць — усё ж даволі небяспечная штука, і агледзеўся навокал, ці не знайшлося б чаго пакласці на зуб.

Сакавітыя спелыя плады віселі на дрэве, пад якім яго змарыў сон. Маленькі Мук падняўся, сарваў некалькі фігаў, уволю паласаваўся імі і пайшоў да ручая, каб наталіць смагу. Але як жа ён жахнуўся, пабачыўшы ў люстэрку вады ўласную галаву, «упрыгожаную» двума вялізнымі вушамі і тоўстым доўгім носам! Мук ашаломлена памацаў вушы — яны мелі даўжыню з палову локця.

— Я заслужыў асліныя вушы, — закрычаў бядак, — бо, як асёл, сваімі нагамі растаптаў уласнае шчасце!

Ён доўга бадзяўся паміж дрэвамі, а калі ізноў прагаладаўся, мусіў вярнуцца да смакоўніц, бо не заўважыў на іншых дрэвах нічога спажывага. Пасля другой порцыі фігаў Муку прыйшло ў галаву, што варта паспрабаваць схваць вушы пад вялікі турбан, каб не выглядаць зусім ужо смешна, і тут ён адчуў, што вушы зніклі. Мук пабег назад да ручая, каб пераканацца ў сваім адчужанні, і — о цуд, гэта напраўду было так! Вушы ягоныя набылі ранейшы выгляд, доўгага бясформеннага носа таксама больш не было, і тады ён уцяміў, як гэта адбылося. З’еўшы пладоў з першай смакоўніцы, ён атрымаў доўгія нос і вушы, а фігі з іншага дрэва ацалілі яго. Мук усцешыўся, бо спрыяльны лёс ізноў даваў яму магчымасць стаць шчаслівым. Таму ён нарваў з кожнага дрэва колькі мог знесці і пайшоў назад у краіну, якую перад тым пакінуў. Да непазнавальнасці пераапануўшыся ў першым жа мястэчку, ён пашыбаваў у горад, дзе месціўся палац караля, і неўзабаве дасягнуў мэты. Гэта была яшчэ тая пара году, калі спелая садавіна з’яўлялася нячэста. Таму Маленькі Мук сеў ля брамы палаца, бо добра ведаў, што на гэтым месцы кухмістр набывае асаблівыя ласункі для каралеўскага стала. Пасядзеўшы крыху, Мук сапраўды пабачыў кухмістра, які ішоў праз двор і разглядаў тавары прадаўцоў, што тут сабраліся. Нарэшце яго позірк спыніўся і на Мукавым кошыку.

— Ах, вось далікатэс, — сказаў ён, — які напэўна прыйдзецца даспадобы Яго вялікасці! Колькі ты хочаш за цэлы кош?

Маленькі Мук назваў умераную цану, і яны хутка паразумеліся. Кухмістр перадаў кошык рабу, які ішоў за ім, і рушыў далей. А Маленькі Мук тым часам даў драпака, бо баяўся, што, калі бяда абрынецца на галовы прыдворных, прадаўца ўмомант знойдуць і пакараюць.

Кароль за абедам быў у гуморы і раз-пораз казаў кампліменты кухмістру за яго добрую кухню і дбайнасць пры выбары самых рэдкіх прадуктаў. Але той, памятаючы пра ласунак, прыхаваны на дэсерт, прыязна ўсміхаўся і быў нешматслоўны, кажучы, прыкладам, «гэта яшчэ не вечар», альбо «ці тое яшчэ будзе», ажно прынцэсы зацікавіліся, што ж там такое ён мае падаць да стала. Калі ж кухмістр загадаў унесці ў залу пекныя, вабныя фігі, усе дружна вохнулі.

— Якія ж яны спелыя, якія апетытныя! — заенчыў кароль. — Кухмістр, ты проста малайчына і заслугоўваеш нашай асаблівай ласкі!

З гэтымі словамі манарх, які надзвычай беражліва абыходзіўся з такімі прысмакамі, уласнаручна падзяліў плады паміж прысутнымі. Кожны прынец і кожная прынцэса атрымалі па дзве, прыдворныя дамы, візіры і агі — па адной фізе, рэшту ж ён паставіў перад сабою і пачаў глытаць іх з выразам вялікай асалоды.

— Божа літасцівы, неяк дзіўнавата ты выглядаеш, бацюхна! — раптам ускрыкнула прынцэса Амарза.

Усе здзіўлена паглядзелі на караля: жудасныя вушы звисалі па баках, даўжэзны нос звешваўся ніжэй за падбароддзе. Адно аднаго прыдворныя таксама разглядалі з подзівам і жахам: усе так ці іначай займелі на галовах дзіўныя ўпрыгажэнні.

Можна ўявіць сабе, якая жуда ахапіла каралеўскі двор! Зараз жа паслалі па ўсіх лекараў горада, тыя прыбывалі тузінамі, прапісвалі пігулкі і мікстуры, але насы і вушы заставаліся нязменныя! Аднаму з прынцаў зрабілі аперацыю, але вушы выраслі зноў.

Маленькі Мук пачуў усю гісторыю са сваёй схованкі і вырашыў, што прыйшоў час дзейнічаць. Яшчэ раней ён набыў за грошы, атрыманыя з продажу фігаў, гарнітур, які выдаваў яго за вучонага. Доўгая барада з казінай поўсці дапаўняла ўражанне. Мук прыбрыў да каралеўскага палаца з мяшэчкам фігаў у руках і прапанаваў сваю дапамогу ў якасці замежнага лекара. Спыра да яго паставіліся вельмі падазрона, але калі ён даў нейкаму прынцу з'есці фігу, пасля чаго нос і вушы гаротніка вярнуліся ў ранейшы стан, кожны захацеў атрымаць ацаленне з рук іншаземца. Аднак кароль моўчкі ўзяў яго за руку і павёў у свае пакоі. Там ён адчыніў дзверы, што вялі ў скарбніцу, і даў Муку знак ісці следам.

— Тут сабраныя мае скарбы, — сказаў кароль. — Можаш выбраць што захочаш, усё будзе тваё, толькі пазбаў мяне ад гэтага сораму!

Гэтыя словы прагучалі для Мука чароўнай музыкай. Адразу пры ўваходзе ён прыкмеціў на падлозе свае пантофлі, поруч з якімі ляжаў і кіек.

Мук прайшоўся па зале, нібыта захапляючыся каралеўскімі скарбамі. Але ледзь ён наблізіўся да пантофляў, як спрытна заскочыў у іх, схапіў кіёк, сарваў фальшывую бараду і паказаў ачмурэламу каралю добра знаёмы яму твар выгнанца Мука.

— Вераломны кароль, — сказаў ён, — ты заплаціў няўдзячнасцю за верную службу, прымі ж свой пачварны выгляд як заслужанае пакаранне! Вушы я пакідаю табе, хай яны штодня нагадваюць пра Маленькага Мука!

Прамовіўшы гэта, ён хутка крутануўся на абцасе, пажадаў апынуцца як мага далей і знік, перш чым кароль паспеў паклікаць на дапамогу. З таго часу карантыш жыве тут заможна, але самотна, бо пагарджае людзьмі. Праз уласны досвед ён стаў мудрым чалавекам, які — хоць і выглядае дзіўнавата — варты твайго захаплення больш, чым тваіх кпінаў.

— Так сказаў мне мой бацька. Я запэўніў яго, што шкадую пра свае грубыя паводзіны ў дачыненні да добрага карантыша, і атрымаў другую палову прызначанага мне пакарання. Потым я пераказаў сваім таварышам дзівосную гісторыю маленькага чалавечка, і мы так палюбілі яго, што ніхто яму больш ніколі не сказаў благога слова. Наадварот, мы шанавалі яго да самай ягонай смерці і заўжды схіляліся перад ім гэтак жа, як перад муфціем і кадзі.

Падарожныя вырашылі адпачыць адзін дзень у гэтым караван-сараі, каб падсілкавацца і накарміць жывёлу перад далейшай дарогай. Учорашня

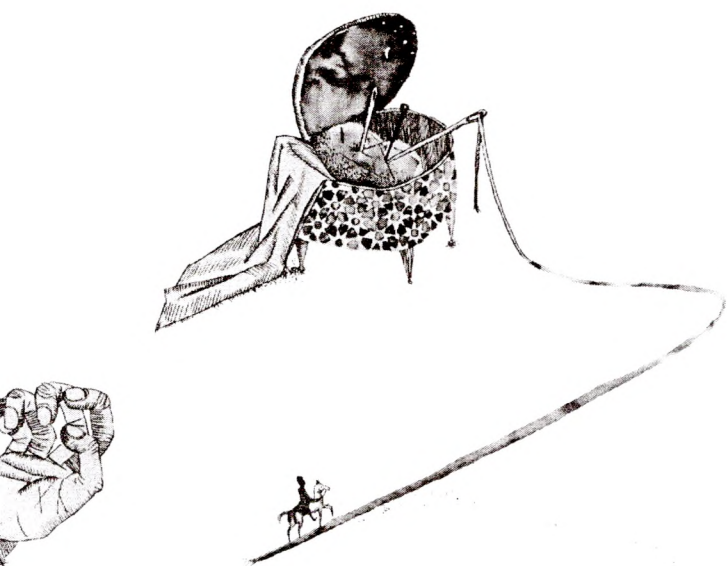

весьлялоць захавалася і назаўтра, і яны цешыліся разнастайнымі гульнямі. Аднак пасля вячэры ўсе запатрабавалі ад пятага купца, Алі Сізаха, сплаціць доўг нароўні з астатнімі і расказаць сваю гісторыю. Ён жа паведаміў, што яго жыццё занадта беднае на яркія падзеі, каб дзяліцца ўласнымі ўспамінамі, таму ён хоча расказаць нешта іншае, а іменна казку пра несапраўднага прынца.

Пераклаў Аляксей Жбанаў

НЕСАПРАЎДНЫ
ПРЫНЦ

Жыў некалі сціплы краўчык па імені Лабакан, які вывучаў рамяство ў вопытнага майстра з Александрыі. Нельга сказаць, што Лабакан быў няспрытны з іголкай: наадварот, ён мог выконваць сапраўды тонкую працу. Таксама было б несправядліва папракаць яго лянотаю, і ўсё ж не зусім гладка ў яго ішло навучанне, хоць ён, бывала, мог шыць гадзінамі без перапынку, так што іголка распальвалася ў руцэ і нітка пачынала курыцца, і тады праца ў яго ладзілася лепш чым у каго. Іншым разам — і так здаралася, на жаль, часцей — ён сядзеў, заглыбіўшыся ў думкі і нерухома ўтаропіўшыся перад сабой. Пры гэтым у ягоным твары і ва ўсім выглядзе было нешта такое незвычайнае, што майстар і іншыя падмайстры казалі пра яго не інакш як: «У Лабакана зноў шляхетны твар».

У пятніцу ж, калі іншыя людзі спакойна вярталіся дахаты пасля малітвы і зноў браліся за працу, Лабакан выходзіў з мячэці ў прыгожай вопратцы, на якую ён ашчадзіў вялікімі намаганнямі, ды павольна й ганарліва крочыў плошчамі і вуліцамі горада. А калі нехта з ягоных таварышаў звяртаўся да яго «Мір табе» ці «Як маешся, Лабакан?», ён міласціва махаў рукой, а надаралася, і высакародна ківаў галавой. Калі ж майстар жартаўліва казаў яму: «З цябе выйшаў бы сапраўдны прыцц, Лабакан», — ён цешыўся і адказваў: «Вы гэта таксама заўважылі?» ці «Я ўжо даўно так думаю».

Так паводзіў сябе сціплы краўчык ужо доўгі час, аднак майстар цярпеў ягонае дзівацтва, бо ў астатнім той быў добры чалавек і ўмелы работнік. І вось аднойчы Селім, брат султана, які якраз праязджаў праз Александрыю, паслаў майстру святочную вопратку, каб нешта ў ёй выправіць, а майстар даў яе Лабакану, бо той рабіў найтанчэйшую працу. Калі ўвечары майстар і вучні разышліся адпачыць ад дзённага клопату, неадольнае жаданне прымусіла Лабакана вярнуцца ў майстэрню, дзе вісела вопратка султанавага брата. Ён доўгі час задуменна стаяў перад ёй, любуючыся то бляскам вышыўкі, то пералівістымі фарбамі аксаміту ды шоўку. Ён нічога не мог з сабой зрабіць, яму трэба было яе надзець. І, бач ты, яна так яму пасавала, нібыта была пашытая на яго.

— Ці ж горшы я прынец за іншых? — пытаўся ён, расхаджаючы па пакоі. — Ці не казаў мне сам майстар, што я нарадзіўся прынцам?

Разам з вопраткай падмайстар, здавалася, прымераў каралеўскі лад думак: ён не мог ні пра што разважаць, а толькі ўяўляў, што ён невядомы каралеўскі сын. У такой якасці ён вырашыў пападарожнічаць па свеце і пакінуць мясціны, дзе людзі былі настолькі неразумныя, што пад абалонкай ніжэйшага саслоўя не заўважалі ягонай відавочнай высакароднасці. Яму здавалася, што раскошную вопратку яму спаслала добрая фея, і ён асцярогся пагрэбаваць такім дарагім падарункам. Узяўшы з сабой невялікія грошы, Лабакан пад покрывам начной цемры выйшаў за браму Александрыі.

Усюды на сваім шляху новы прынц выклікаў здзіўленне, таму што раскошная вопратка і паважны велічны выгляд зусім не пасавалі пешаму. Калі ў яго пыталіся пра гэта, ён з таямнічым выразам на твары звычайна адказваў, што ў яго на тое ёсць асабістыя прычыны. Калі ж ён заўважыў, што ягонае пешае падарожніцтва выклікае насмешкі, то за невялікія грошы набыў старога скакуна, чые спакойны нораў і рахманасць ніколі не ставілі яго ў няёмкае становішча і дазвалялі паказваць сябе дасведчаным вершнікам, што зусім не адпавядала рэчаіснасці.

Аднойчы, калі ён крок за крокам цягнуўся па вуліцы на Мурве (так ён назваў свайго скакуна), да яго далучыўся коннік і папрасіў дазволу ехаць у ягоным таварыстве, таму што дарога ў размоўе нашмат карацейшая. Коннік быў жыццярэдасны малады чалавек, прыгожы з твару і прыемны ў абыходжанні. У хуткім часе ён завёў з Лабаканам гутарку пра «адкуль» і «куды», і высветлілася, што ён таксама, як і краўчык, пайшоў у свет без асаблівага плану. Ён паведаміў, што яго клічуць Амарам, ён пляменнік Эльфі-бэя, няшчаснага пашы Каіра, і падарожнічае, каб выканаць даручэнне, якое даў яму дзядзька на смяротным ложы. Лабакан не стаў гэтак жа шчыра апавядаць пра свае абставіны. Ён толькі даў зразумець, што мае высокае паходжанне і падарожнічае дзеля асалоды.

Абодва маладыя спадары знаходзілі прыемнасць ва ўзаемным таварыстве і працягвалі падарожжа. На другі дзень іх сумеснай вандроўкі Лабакан спытаў спадарожніка наконт даручэнняў, якія

той мусіць выканаць, і са здзіўленнем даведаўся наступнае: Эльфі-бэй, паша Каіра, з ранняга дзяцінства выхоўваў Амара, які ніколі не ведаў сваіх бацькоў. Пасля нападу ворагаў і трох няўдалых бітваў Эльфі-бэй, смяротна паранены, вымушаны быў уцякаць, і тады ён адкрыў свайму выхаванцу, што той не ягоны пляменнік, а сын аднаго магутнага ўладара, які праз страх перад прадказаннем зведара адаслаў маладога прынца, даўшы клятву ўбачыцца з сынам толькі ў ягоны дваццаць другі дзень нараджэння. Эльфі-бэй не назваў імя бацькі, але самым рашучым чынам загадаў Амару на пяты дзень наступнага месяца Рамадана, калі юнаку споўніцца дваццаць два гады, прыбыць да знакамітага слупа Эль-Зэруя за пяць дзённых пераходаў на ўсход ад Александрыі. Людзям, што будуць стаяць каля слупа, ён мусіць уручыць кінжал, які Эльфі-бэй яму даў, і сказаць: «Вось я, той, каго вы шукаеце!» Калі тыя адкажуць: «Няхай будзе шанаваны Прарок, што збярог цябе», — ён павінны пайсці за імі, і яны прывядуць яго да бацькі.

Краўчыка гэтая гісторыя вельмі ўразіла. З таго часу ён з зайздрасцю назіраў за Амарам, раззлаваны тым, што лёс падараваў некаму, хто і так лічыўся пляменнікам магутнага пашы, гонар быць сынам валадара. А ён, які меў усё, што неабходна прынцу, быў здзекліва ўзнагароджаны цёмным паходжаннем і звычайным жыццём. Ён параўноўваў сябе і прынца і мусіў прызнаць, што ў таго вельмі прывабны твар, прыгожыя жывыя вочы, рашуча скрыўлены нос, шляхетныя паводзіны. Карацей

кажучы, яму былі ўласцівыя шматлікія вонкавыя вартасці, здольныя заваяваць сімпатыю кожнага. Але чым больш перавагаў ён знаходзіў у сваім спадарожніку, тым больш пераконваўся, што ён, Лабакан, будзе яшчэ больш жаданым для высакароднага бацькі, чым сапраўдны прынц.

Такія думкі пераследавалі краўчыка ўвесь дзень, з імі ён заснуў на наступным начлезе. Калі ж раніцай прачнуўся і паглядзеў на Амара, які спакойна спаў і мроіў у сне сваё непазбежнае шчасце, то вырашыў хітрасцю ці гвалтам дамагчыся таго, у чым яму адмовіў непрыхільны лёс. Кінжал, распазнавальны знак прынца, што вяртаецца дадому, высоўваўся з-за пояса Амара. Лабакан ціха выцягнуў яго, каб ударыць у грудзі ўладальніка, але думка пра забойства жахнула міралюбнага краўчыка. А таму ён проста схваў кінжал, зацугляў хуткага каня прынца, і перш чым Амар прачнуўся і зразумеў, што ўсе надзеі страчаныя, яго вераломны спадарожнік праехаў шмат міляў.

Калі Лабакан абрабаваў прынца, быў якраз першы дзень святога месяца Рамадана, і ў краўчыка заставалася яшчэ чатыры дні, каб дабрацца да добра вядомага яму слупа Эль-Зэруя. Нягледзячы на тое, што мясцовасць, дзе знаходзіўся слуп, была адсюль за два дзённыя пераходы, ён спяшаўся, баючыся, што сапраўдны прынц яго нагоніць.

У канцы другога дня Лабакан заўважыў слуп Эль-Зэруя. Той стаяў на невялікім узгорку ў шырокай даліне і быў відаць ужо дзве ці тры гадзіны. Сэрца Лабакана забілася мацней. Хаця ў апошнія два дні ў краўчыка было дастаткова часу, каб абду-

маць ролю, якую яму давядзецца граць, нячыстае сумленне зрабіла яго трохкі палахлівым. Аднак думка, што ён нарадзіўся прынцам, падбадзёрвала, і ён, супакоены, ішоў да сваёй мэты.

Мясцовасць вакол слупа Эль-Зэруя была ненаселеная і пустэльная, і новы прынц трапіў бы ў цяжкае становішча, калі б загадзя не паклапаціўся пра харчаванне. Уладкаваўшыся з канём пад пальмамі, ён чакаў свайго лёсу.

У сярэдзіне наступнага дня ён убачыў вялікую чараду з коней і вярблюдаў, якая праз даліну набліжалася да слупа. Чарада спынілася каля падножжа ўзгорка, на якім стаяў слуп, і там паўсталі прыгожыя шатры. Усё гэта выглядала як падарожжа багатага пашы ці шэйха. Лабакан здагадваўся, што ўсе гэтыя людзі з'явіліся сюды дзеля яго, і ўжо сёння ахвотна паказаў бы ім іх будучага ўладара. Але ён стрымаў жаданне адразу ж прадставіцца прынцам, бо, каб яго самыя смелыя жаданні здзейсніліся, трэба было дачакацца наступнага дня.

Ранішняе сонца абудзіла найшчаслівейшага краўца ў найважнейшае імгненне жыцця, якое ператворыць яго, нічога не вартага невядомага смяротнага, у сына высакароднага бацькі. Калі ён цугляў каня, каб пад'ехаць да слупа, яму, напэўна, прыйшла ў галаву думка, што ягоны намер несправядлівы: ён успомніў пра боль падманутага ў найлепшых спадзяваннях сына ўладара. Але жэрабя было кінутае: ён не мог выправіць тое, што адбылося, да таго ж сябелюбства нашэптвала, што ён выглядае дастаткова прыстойна, каб пра-

панаваць сябе наймагутнейшаму валадару ў якасці сына. Падбздзёраны такімі думкамі, ён сеў на свайго скакуна, набраўся мужнасці, каб пусціць яго ўпэўненым галопам, і меней чым праз чвэрць гадзіны дасягнуў падножжа ўзгорка. Ён злез з каня і прывязаў яго да куста, якіх там расло шмат, выцягнуў кінжал Амара і падняўся на ўзгорак. Каля слупа стаялі шэсць чалавек вакол высокага і велічнага старога. Раскошны каптан з залатой тканіны, белы кашаміравы шаль, белы турбан, упрыгожаны бліскучымі каштоўнымі камянямі, выдавалі ў ім чалавека багатага і годнага.

Лабакан падняўся да яго, глыбока пакланіўся і, аддаючы кінжал, прамовіў:

— Вось я, той, каго вы шукаеце!

— Няхай шануецца Прарок, што збярог цябе! — адказаў стары са слязьмі радасці на вачах. — Абдымі свайго старога бацьку, мой улюбёны сын Амар!

Добры па натуре, кравец быў вельмі ўзрушаны гэтымі ўрачыстымі словамі і з радасцю і сорамам кінуўся ў абдымкі старога ўладара.

Але толькі імгненне ён мог бестурботна цешыцца сваім новым становішчам. Як толькі Лабакан вызваліўся з абдымкаў высакароднага старога, ён заўважыў вершніка, які спяшаўся на пагорак. Вершнік і ягоны скакун уяўлялі дзіўнае відовішча: стомлены конь, здавалася, упарта не хацеў ісці наперад, спатыкаўся, цягнуўся ці то крокам, ці то рысцю, а вершнік рукамі і нагамі яго падганяў. Лабакан хутка пазнаў свайго каня Мурву і сапраўднага прынца Амара, але злы дух хлусні ўжо пасяліўся

ў ім, і ён вырашыў усё адно адстойваць свае самавольна прысвоеныя правы.

Ужо здалёк было бачна, што вершнік падае нейкія знакі. Цяпер, нягледзячы на кепскую рысь Мурвы, ён дасягнуў падножжа ўзгорка, саскочыў з каня і кінуўся ўгору.

— Спыніцеся! — крычаў ён. — Хто б вы ні былі, спыніцеся і не дайце гнюснаму ашуканцу сябе падмануць! Мяне завуць Амар, і крый Божа якога смяротнага скарыстацца маім імем!

Такі паварот глыбока здзівіў прысутных. Асабліва збянтэжана выглядаў стары, які запытальна пазіраў то на аднаго, то на другога. Лабакан з цяжкасцю авалодаў сабой і спакойна прамовіў:

— Міласцівы гаспадар і бацька, не дайце сябе збіць з панталыку гэтаму чалавеку! Ён, наколькі я ведаю, звар'яцелы краўчык з Александрыі па імені Лабакан, які больш заслугоўвае нашага спачування, чым гневу.

Гэтыя словы раз'юшылі прынца: у шаленстве ён паспрабаваў дабрацца да Лабакана, але прысутныя сталі паміж імі і схапілі яго, а ўладар сказаў:

— Сапраўды, мой любы сыне, бедны чалавек ашалеў. Яго звяжуць і пасадзяць на аднаго з нашых драмадэраў¹, магчыма, мы зможам дапамагчы няшчаснаму.

Раз'юшанасць прынца ўлеглася, і ён з плачам звярнуўся да ўладара:

— Маё сэрца кажа мне, што вы мой бацька. Дзеля маёй маці заклінаю вас, выслухайце мяне!

---

¹ Драмадэр — аднагорбы вярблюд.

— Не, Божа барані нас! — адказаў той. — Ён ізноў пачынае несці бязглуздзіцу! І як толькі чалавеку могуць прыйсці ў галаву такія вар'яцкія думкі?

З гэтымі словамі ён абапёрся на руку Лабакана і спусціўся з пагорка. Абодва селі на прыгожых, пакрытых шыкоўнымі гунькамі коней і паехалі ў галаве працэсіі па даліне. Няшчаснаму ж прынцу скавалі рукі і прывязалі да спіны драмадэра, а побач увесь час ехалі коннікі, якія пільна сачылі за кожным ягоным рухам.

Высакародны стары быў Сауд, султан вахабітаў. У яго доўга не было дзяцей, і ўрэшце нарадзіўся сын, якога ён так даўно жадаў. Але зведары, у якіх ён спытаў пра знакі для хлопчыка, прадказалі, што «яму да дваццаць другога года будзе пагражаць небяспека: яго можа падмяніць вораг». А таму, каб гэтага не адбылося, султан аддаў прынца даўняму выпрабаванаму сябру Эльфі-бэю на выхаванне і дваццаць два балючыя гады пакутаваў у разлуцы з сынам.

Усё гэта султан апавёў свайму несапраўднаму сыну, ухваліўшы потым ягоны выгляд і годныя паводзіны.

Калі яны прыбылі ў краіну султана, жыхары сустрэлі іх воклічамі радасці, бо чуткі пра прыезд прынца разнесліся па гарадах і вёсках нібы пажар. На вуліцах, якімі яны праязджалі, былі ўзведзеныя аркі з кветак і галінак, бліскучыя дываны ўсіх колераў упрыгожвалі дамы, а народ славіў Бога і ягонага Прарока, які паслаў ім такога цудоўнага прынца. Усё гэта напаўняла ганарлівае

сэрца краўца асалодай, і тым болей няшчасным пачуваўся сапраўдны Амар, які, усё яшчэ звязаны, у ціхім адчаі ехаў у канцы працэсіі. Ніхто не цікавіўся ім падчас агульнага лікавання, якое мусіла прызначацца яму. Тысячы і тысячы галасоў зноў і зноў выгуквалі імя Амара, але таго, каму яно сапраўды належала, не заўважаў ніхто. Часам толькі нехта пытаўся, каго гэта вязуць так моцна звязаным, і гучаў невыносны для вуха прынца адказ вартавога, што гэта звар'яцелы кравец.

Нарэшце працэсія прыбыла ў сталіцу султана, дзе быў падрыхтаваны яшчэ больш бліскучы прыём, чым у іншых гарадах. Жонка султана, пажылая паважная жанчына, чакала яго разам з усім дваром у самай раскошнай зале замка, дзе на падлозе ляжаў велізарны дыван, а на сценах на срэбных круках вісела блакітная тканіна з залатымі кутасамі і аборкамі.

Калі прыбыла працэсія, ужо сцямнела, таму ў зале запалілі шматлікія круглыя каляровыя лампы, якія ператварылі ноч у дзень. Найбольш ярка і страката яны свяцілі ў глыбіні залы, дзе на троне сядзела жонка султана. Трон высіўся на чатырох прыступках і быў выкладзены чыстым золатам і вялікімі аметыстамі. Чатыры знатныя эміры трымалі над яе галавой балдахін з чырвонага шоўку, а шэйх Медыны абвейваў яе махалам з паўлінавага пер'я.

Так жонка султана чакала мужа і сына, якога яна таксама не бачыла ад самага нараджэння. Горача жаданы сын з'яўляўся ёй у прарочых снах, і яна пазнала б яго сярод тысяч. Пачуўся шум

блізкай працэсіі, гукі труб і барабанаў змяшаліся з вітальнымі воклічамі натоўпу, цокат конскіх капытоў данёсся з двара палаца, усё бліжэй і бліжэй былі чуваць крокі тых, хто ўваходзіў, вось дзверы залы расчыніліся, і праз шэрагі служак, што падалі ніцма, да трона маці імкліва прайшоў султан, трымаючы за руку сына.

— Вось, — сказаў ён, — я прывёў табе таго, па кім ты так доўга сумавала!

Аднак жонка перапыніла яго:

— Гэта не мой сын! Гэта не тыя рысы, якія мне паказваў Прарок у сне!

Султан хацеў папракнуць яе за такія забабонны, але ў гэты момант дзверы ў залу расчыніліся. У сярэдзіну ўварваўся прынц Амар, пераследаваны сваімі вартаўнікамі, ад якіх ён велізарнымі намаганнямі вызваліўся, і, ледзь жывы, паваліўся перад тронам:

— Тут я хачу памерці, загадай забіць мяне, бязлітасны бацька, бо такога сораму я больш не вытрымаю!

Усе былі агаломшаныя такімі словамі і стоўпіліся вакол няшчаснага. Прыбегла варта, паспрабавала яго схапіць і звязаць, але жонка султана, якая са знямелым здзіўленнем назірала за ўсім гэтым, ускочыла з трона.

— Спыніцеся! — усклікнула яна. — Ён і ніхто іншы — сапраўдны прынц, ён той, каго мае вочы ніколі не бачылі, але каго маё сэрца заўсёды ведала!

Вартавыя міжволі адпусцілі Амара, але султан у шалёным гневе загадаў ім звязаць вар'ята.

— Тут вырашаю я, — уладна вымавіў ён, — і тут не падпарадкоўваюцца жаночым снам, а кіруюцца беспамылковымі знакамі. Вось гэты (ён паказаў на Лабакана) — мой сын, бо з ім была адзнака майго сябра Эльфі, кінжал.

— Ён яго скраў! — закрычаў Амар. — Ён выкарыстаў мой прастадушны давер дзеля здрады!

Але султан не чуў голасу сына, бо прызвычаўся ва ўсіх справах кіравацца толькі сваім меркаваннем, і таму загадаў гвалтам вывесці няшчаснага Амара з залы. Сам жа ён разам з Лабаканам рушыў у свае пакоі, раззлаваны на жонку, з якой ён дваццаць пяць гадоў пражыў у міры і спакоі.

Але тая вельмі засмуцілася. Яна была перакананая, што сэрцам султана завалодаў ашуканец, бо ў прарочых снах яна столькі разоў бачыла таго няшчаснага сваім сынам.

Як толькі боль трошкі суцішыўся, яна задумалася, як можна пераканаць сужэнца ў тым, што ён памыляецца. У любым выпадку гэта было цяжка, бо той, хто выдаваў сябе за яе сына, прынёс распазнавальны знак, кінжал, і, як яна даведалася, Амар так шмат расказаў ашуканцу пра сваё ранейшае жыццё, што той граў ролю, не выдаючы сябе.

Яна запрасілася сябелюдзей, якія суправаджалі султана да слупа Эль-Зэруя, каб яны ёй дакладна ўсё расказалі, а затым параілася са сваімі самымі даверанымі рабынямі. Яны прапаноўвалі і адкідалі розныя сродкі, але нарэшце загаварыла Мелехсала, старая разумная чаркешанка:

— Калі я правільна пачула, шаноўная ўладарыня, той, хто перадаў кінжал, назваў таго,

каго вы лічыце сваім сынам, звар'яцелым краўцом Лабаканам?

— Гэта так, — адказала жонка султана, — але што з таго?

— А ці не думаеце вы, — працягнула рабыня, — што ашуканец назваў вашага сына сваім імем? Калі гэта так, ёсць цудоўная магчымасць злавіць падманшчыка, але пра яе я магу расказаць вам толькі таемна.

Гаспадыня падставіла рабыні вуха, і тая ціха прашаптала сваю парадку, якая так прыйшлася да спадабы жонцы султана, што яна неадкладна сабралася ісці да мужа.

Жонка султана была разумная жанчына, якая добра ведала слабыя бакі свайго сужэнца і ўмела імі карыстацца. Таму яна зрабіла выгляд, што пайшла на саступкі і хоча прызнаць сына, але перад тым папрасіла выканаць усяго адну ўмову. Султан, які шкадаваў пра сварку з жонкай, пагадзіўся, і яна сказала:

— Я жадаю выпрабаваць іх майстэрства. Нехта, магчыма, загадаў бы ім скакаць на кані, фехтаваць ці кідаць коп'і, але такія рэчы можа рабіць кожны. Не, я хачу, каб яны зрабілі тое, для чаго патрэбная кемлівасць! Хай кожны з іх вырабіць каптан і шаравары, і тады мы ўбачым, у каго яны атрымаюцца лепшыя!

Султан засмяяўся і адказаў:

— Вось ужо прыдумала дык прыдумала! Мой сын мусіць спаборнічаць з тваім шалёным краўцом? Не, гэта лухта.

Але жонка султана нагадала яму, што ён наперад пагадзіўся з умовай, і султан, які быў чалавекам слова, нарэшце паддаўся, але пры гэ-

тым пакляўся, што нават калі звар'яцелы кравец вырабіць такі ж прыгожы каптан, ён не прызнае яго за сына.

Султан сам пайшоў да сына і папрасіў яго саступіць дзівацтву маці, якой раптам захацелася пабачыць каптан, абавязкова пашыты ягонай рукой. Добры Лабакан вельмі ўзрадаваўся. «Калі справа толькі ў гэтым, — падумаў ён, — хутка я змагу парадаваць уладарыню».

Падрыхтавалі два пакоі — адзін для прынца, другі для краўца, — дзе яны павінныя былі выправаваць сваё майстэрства. Супернікам не выдалі нічога, апроч нажніцаў, іголки, нітак і дастатковай колькасці шаўковай тканіны.

Султану было вельмі цікава, які ж каптан пашые ягоны сын, а ў ягонай жонкі неспакойна білася сэрца: удасца хітрасць або не? Абодвум далі на ўсю справу два дні. На трэці дзень султан загадаў паклікаць жонку і, калі яна з'явілася, паслаў па каптаны і майстроў. Лабакан трыюмфальна ўвайшоў у залу і пад здзіўленым позіркам султана разаслаў свой каптан.

— Паглядзі, бацька, — сказаў ён, — паглядзі на яго, шануюная маці — ці ж мой каптан не твор сапраўднага ўмельца? Магу пайсці ў заклад з самым спрытным прыдворным краўцом, што ў яго такога не атрымаецца.

Жонка султана ўсміхнулася і звярнулася да Амара:

— А што выйшла ў цябе, сын мой?

Той незадаволена кінуў на падлогу шаўковую тканіну і нажніцы:

— Мяне вучылі ўтаймоўваць скакуна і трымаць у руцэ шаблю, маё кап'ё трапляе ў цэль з шасцідзесяці крокаў, але мастацтва іголка мне незнаёмае, яно не вартае выхаванца Эльфі-бэя, уладара Каіра.

— О, ты сапраўдны сын майго гаспадара! — усклікнула жонка султана. — Як мне хочацца абняць цябе, назваць цябе сынам! Прабачце мне, мой муж і ўладар, — працягнула яна, звярнуўшыся да султана, — што я выкарыстала гэтую хітрасць. Ці ж вы не бачыце, хто з іх прынц, а хто кравец? Сапраўды, каптан, які вырабіў ваш сын, выдатны, і мне хацелася б спытаць, у якога майстра ён вучыўся.

Султан сядзеў у глыбокай задумлівасці, недаверліва пазіраючы то на сваю жонку, то на Лабакана, які дарэмна спрабаваў схаваць пачырванелы твар і сваю збянтэжанасць тым, што ён так падурному сябе выдаў.

— Гэтага доказу таксама недастаткова, — вымавіў султан, — але, дзякуй Алаху, я ведаю сродак высветліць, падманулі мяне ці не.

Ён загадаў прывесці самага хуткага каня, ускочыў на яго і паскакаў у лес, які пачынаўся недалёка ад горада. Там, згодна са старым паданнем, жыла добрая фея па імені Адальзаіда, якая ўжо шмат разоў дапамагала ўладарам ягонага роду ў цяжкую гадзіну. Туды паспяшаўся султан.

Пасярод лесу была паляна, абкружаная высокімі кедрамі. Там, паводле падання, жыла фея, і мала хто са смяротных прыходзіў туды, таму што са старых часоў страх перад гэтым месцам перадаваўся ад бацькі да сына.

Па прыездзе султан сышоў з каня, прывязаў яго да дрэва, выйшаў на сярэдзіну паляны і выкрыкнуў гучным голасам:

— Калі гэта праўда, што ты добрымі парадамі дапамагала маім продкам у цяжкія часы, дык не пагрэбуй просьбай іхнага нашчадка ў справе, дзеля якой чалавечы розум занадта слабы!

Ледзь паспеў ён вымавіць апошнія словы, як адзін з кедраў раскрыўся, і з яго выйшла жанчына ў чадры, захутаная ў доўгі белы строй.

— Я ведаю, чаму ты прыйшоў да мяне, султан Сауд, тваё жаданне справядлівае, таму я дапамагу табе. Вазьмі дзве гэтыя шкатулкі і дай на выбар кожнаму з тых, што хочуць быць тваім сынам! Я ведаю, што сапраўдны прынец не памыліцца.

Так сказала жанчына з-пад чадры і падала султану дзве маленькія шкатулкі са слановай косці, багата аздобленыя золатам і жэмчугам. На вечках, якія Сауд дарэмна спрабаваў адчыніць, дыямен-тамі былі выкладзеныя надпісы.

На зваротным шляху султан так і гэтак прыкідваў, што ж можа быць у шкатулках, якія ён ніякімі намаганнямі не мог адчыніць. Надпісы справы таксама не прасвятлялі. На адной было пазначана «Гонар і слава», на другой — «Шчасце і багацце». Султан падумаў, што нават для яго гэта быў бы цяжкі выбар, бо абодва надпісы былі аднолькава прывабнымі і прыцягальнымі.

Вярнуўшыся ў палац, ён паклікаў жонку і расказаў ёй пра параду феі. Жанчыну ахашла радасная надзея, што той, хто пасяліўся ў яе сэр-

цы, выбера шкатулку, якая засведчыць ягонае каралеўскае паходжанне.

Да трона прынеслі два сталы, на іх султан паставіў абедзве шкатулкі, узышоў на трон і даў аднаму з рабоў знак адкрыць браму. Праз яе ў залу бліскучым натоўпам рушылі пашы і эміры краіны, якіх склікаў султан. Яны паселі на раскладзеныя ўздоўж сценаў раскошныя падушкі.

Як толькі яны расселіся, уладар падаў другі знак, і прывялі Лабакана. Ганарыстымі крокамі ён прайшоў праз залу, паў ніцма перад тронам і прамовіў:

— Што загадае мой бацька і гаспадар?

Султан узняўся з трона і сказаў:

— Сын мой! Узніклі сумненні ў справядлівасці твайго права называцца прынцам. Адна з гэтых шкатулак змяшчае пацверджанне твайго паходжання. Выбірай! Я веру, што ты зробіш правільны выбар.

Лабакан падняўся і падышоў да шкатулак, доўга ўзважваў, якую лепш выбраць, і ўрэшце сказаў:

— Шаноўны бацька! Што можа быць вышэйшым за шчасце называцца тваім сынам, што высакароднейшае за багацце тваёй літасці? Я абіраю шкатулку з надпісам «Шчасце і багацце».

— Пазней мы даведаемся, ці правільны выбар ты зрабіў, а пакуль што садзіся на падушку побач з пашой Медыны, — сказаў султан і кінуў рабу.

Прывялі Амара. Ягоны позірк быў змрочны, выраз твару сумны, а выгляд выклікаў агульнае спачуванне прысутных. Ён паў ніцма перад тронам і спытаў пра волю султана.

Султан растлумачыў, што ён можа выбраць адну са шкатулак. Амар устаў, падышоў да стала, уважліва прачытаў абодва надпісы і прамовіў:

— Апошнія дні давялі мне, якое ненадзейнае шчасце, якое недаўгавечнае багацце. Таксама яны навучылі мяне таму, што ў грудзях мужага жыве непарушны здабытак — гонар, і яшчэ таму, што зіхоткая зорка славы не згасее разам са шчасцем. І няхай я страчу карону, жэрабя кінутае — гонар і слава, я выбіраю вас!

Ён паклаў руку на абраную шкатулку, але султан загадаў яму спыніцца. Ён падаў знак Лабакану, каб той падышоў да свайго стала і таксама палажыў руку на шкатулку.

Тады султан загадаў прынесці чашу вады са святога калодзежа Земзем у Мецы, памыў рукі для малітвы, павярнуўся тварам на ўсход, паў ніцма і пачаў маліцца: «Бог маіх бацькоў, які стагоддзямі захоўваў наш род чыстым і непарыўным, не дазволь нявартаму зняславіць імя Абасідаў¹, абарані майго сапраўднага сына ў гэтым выпрабаванні!»

Султан узняўся і вярнуўся на трон, прысутныя знерухомелі ў чаканні, не наважваючыся нават дыхаць. У такой цішыні ў зале незаўважаным не прабегла б нават мышаня, бо ўсе засяродзіліся на шкатулках і стаілі дыханне. У задніх шэрагах павыцягвалі шыі, каб убачыць усё з-за тых, хто стаяў наперадзе. Нарэшце султан сказаў:

— Адчыніце шкатулкі.

---

¹ Абасіды — другая дынастыя арабскіх каліфаў (750–1258).

І тыя адчыніліся самі, хаця да гэтага не падаваліся нават сіле.

У шкатулцы, якую выбраў Амар, на аксамітнай падушачцы ляжалі маленькія залатыя карона і скіпетр. У шкатулцы Лабакана — вялікая іголка і кавалак ніткі! Султан загадаў абодвум паднесці шкатулкі. Ён узяў з падушачкі маленькую карону і са здзіўленнем назіраў, як яна пачала расці ў ягонай руцэ, пакуль не павялічылася да памеру сапраўднай. Ён усклаў карону на галаву Амара, які стаў перад ім на калені, пацалаваў сына ў лоб і загадаў сесці па правую руку. Да Лабакана ж ён звярнуўся з наступнымі словамі:

— Ёсць старая прыказка: не сунь носа не ў сваё проса. Падобна да таго, што табе давядзецца застацца са сваёй іголкай. І хаця ты не заслужыў маёй літасці, я захавваю табе тваё нікчэмнае жыццё, таму што за цябе папрасіў нехта, каму я сёння не магу ні ў чым адмовіць. Але я дам табе добрую параду: паспяшайся пакінуць маю краіну!

Зняслаўлены, знішчаны краўчык не здолеў нічога адказаць, а толькі кінуўся ў ногі прынцу, і слёзы паліліся з ягоных вачэй:

— Ці можаце вы мне прабачыць, прынц? — спытаў ён.

— Вернасцю сябрам, велікадушнасцю да ворагаў ганарацца Абасіды, — адказаў прынц, падымаючы яго з падлогі, — ідзі з мірам!

— О! Ты мой сапраўдны сын! — усхвалявана ўсклікнуў стары султан і прыпаў да грудзей сына, а эміры, пашы і ўсе знатныя людзі краіны паўскоквалі з месцаў і закрывалі:

— Няхай жыве новы сын валадара!

Пад гукі агульнага лікавання Лабакан са шкатулкай пад пахай выслізуў з залы.

Ён спуціўся ў стайню султана, зацугляў Мурву і паехаў да брамы, у бок Александрыі. Ягонае жыццё ў якасці прынца падавалася яму сном, і толькі раскошная шкатулка, багата аздобленая жэмчугам і дыямантамі, падказвала яму, што гэта быў не сон.

Па вяртанні ў Александрыю ён пад'ехаў да дома старога майстра, спешыўся, прывязаў свайго каняжку да дзвярэй і ўвайшоў у майстэрню. Майстар яго адразу не пазнаў і лісліва спытаў, чым яму дапамагчы. Але калі ён прыгледзеўся да госця, то ўбачыў Лабакана і паклікаў вучняў і падмайстраў, а яны накінуліся на беднага госця, не гатовага да такога прыёму. Яны штурхалі і білі яго прасам і аршынам, калолі іголкамі, шчыкалі вострымі нажніцамі, пакуль ён, ледзь жывы, не паваліўся на кучу старой адзежы.

Калі ён там ляжаў, майстар выгаворваў яму за скрадзеную вопратку. Дарма Лабакан запэўніваў, што ён вярнуўся толькі дзеля таго, каб усё аплаціць, дарма прапаноўваў пакрыць страты у трайным памеры. Майстар разам з вучнямі ізноў напалі на яго, грунтоўна збілі і выкінулі за дзверы. Знясілены і змардаваны, ён залез на Мурву і паехаў у караван-сарай. Там ён прытуліў сваю стомленую пабітую галаву і надоўга задумаўся пра зямныя пакуты, пра непрызнаныя заслугі і пра нікчэмнасць ды недаўгавечнасць усіх дабротаў. Засынаючы, ён вырашыў адмовіцца ад усяго вялікага і стаць добрасумленным грамадзянінам.

На наступны дзень ён не раскаяўся ў гэтым рашэнні: выглядала на тое, што цяжкія рукі майстра і ягоных вучняў выбілі з яго ўсю ганарыстасць.

Ён прадаў ювеліру шкатулку за вялікія грошы, набыў дом і адкрыў кравецкую майстэрню. Усё абсталяваўшы і павесіўшы перад акном шыльду з надпісам «Лабакан, кравец», ён сеў і пачаў знойдзенымі ў шкатулцы іголкай і ніткай цыраваць каптан, які яму так бязлітасна разадраў майстар. Тут яго нехта паклікаў, а калі ён вярнуўся і хацеў прадоўжыць працу, якое незвычайнае відовішча адкрылася яму! Іголка працягвала рупліва шыць, хаця ёю ніхто не кіраваў. Яна рабіла такія дробныя, тонкія шыўкі, якія не атрымліваліся ў Лабакана нават у час натхнення!

Сапраўды, нават самы нязначны падарунак добрай феі вельмі карысны і мае вялікую каштоўнасць. Падарунак быў цэнны яшчэ наступным: кавалак ніткі ніколі не заканчваўся, як бы старанна ні працавала іголка.

У Лабакана з'явілася шмат замоўцаў, і неўзабаве ён стаў найзнакаміцейшым краўцом. Ён кроіў вопратку, рабіў іголкай першы шывок — і тая імгненна працягвала працу і працавала без перапынку, пакуль вопратка не была гатовая. Хутка ўвесь горад пачаў рабіць заказы ў майстра Лабакана, таму што ён працаваў добра і незвычайна танна. І толькі адно не давала спакою людзям Александрыі, а менавіта тое, што ён працаваў без падмайстраў і за зачыненымі дзвярыма.

Так ён атрымаў паабяцаныя шкатулкай шчасце і багацце. Яны суправаджалі Лабакана ў жыцці,

хай сабе і былі даволі сціплыя. І калі ён чуў пра славу юнага прынца Амара, імя якога не сыходзіла з вуснаў, калі чуў, што гэты смяльчак — улюбёнец і гонар народа і жах для ворагаў, былы прынец думаў: «Усё ж добра, што я застаўся краўцом, бо гонар і слава — гэта вельмі небяспечна». Так жыву Лабакан у міры з самім сабой і шанаваны сваімі суграмадзянамі, і калі іголка яшчэ не страціла сваёй сілы, яна дагэтуль працягвае шыць вечнай ніткай добрай феі Адальзаіды.

З узыходам сонца караван пусціўся ў дарогу і дасягнуў Біркет-эль-Гада, ці Калодзежа пілігрымаў, ад якога заставалася ўсяго тры гадзіны язды да Каіра. Караван ужо чакалі, і хутка купцы з прыемнасцю ўбачылі сяброў з Каіра, якія выйшлі ім насустрэч. Яны ўвайшлі ў горад праз браму Бель Фальх: па вяртанні з Меккі гэта лічылася шчаслівай прыкметай, бо праз яе праходзіў Прарок.

На рынку чатыры турэцкія купцы развіталіся з чужаком і грэцкім купцом Цалёйкасам і пайшлі з сябрамі дадому. Цалёйкас жа паказаў чужаку добры караван-сарай і запрасіў на абед. Чужак пагадзіўся і паабяцаў прыйсці, як толькі зменіць вопратку.

Грэк падрыхтаваў усё неабходнае, каб добра пачаставаць чужака, якога ён палюбіў падчас падарожжа. Калі ежа і піццё былі належна расстаўленыя, ён усеўся чакаць госця.

У праходзе, які вёў да ягонага пакоя, пачуліся павольныя цяжкія крокі. Ён узняўся, каб гасцінна сустрэць і павітаць госця на парозе, але адхіснуўся

ў жаху, як толькі адчыніў дзверы. Не было ніякай памылкі: насустрач яму ішоў той самы чалавек у чырвоным плашчы, гэта была тая ж высокая ўладарная постаць: маска, з-пад якой блішчэлі цёмныя вочы, і чырвоны плашч з залатой вышыўкай былі вельмі добра вядомыя яму з найстрашнейшых часоў ягонага жыцця.

Супярэчлівыя пачуцці перапоўнілі грудзі Цалёйкаса. Ён даўно прымірыўся з гэтым вобразам са сваіх успамінаў і ўсё прабачыў, і ўсё ж гэтая постаць наноў развярэдзіла раны. Усе тыя гадзіны страху смерці, той сум, той яд, што атруціў кветку ягонага жыцця, у адно імгненне сталі перад яго вачыма.

— Што табе патрэбна, жахлівы чалавеча? — выгукнуў грэк, пакуль здань усё яшчэ нерухома стаяла на парозе. — Знікні, каб я цябе не пракляў!

— Цалёйкас! — вымавіў знаёмы голас пад маскай. — Цалёйкас, так ты прымаеш гасцей?

Ён зняў маску і адкінуў плашч: гэта быў чужак, Селім Барух.

Цалёйкас усё ніяк не мог супакоіцца і жахаўся чужака, таму што пазнаў у ім незнаёмца з Понтэ Вэк'ё, але стары звычай гасціннасці перамог, і гаспадар моўчкі даў чужаку знак сесці за стол.

— Я здагадваюся, пра што ты думаеш, — пачаў чужак, — у тваіх вачах чытаецца пытанне. Я мог бы маўчаць і ніколі не паказвацца табе, але мушу ўсё расказаць і таму наважыўся з'явіцца перад табой у сваім былым абліччы, нягледзячы на тое, што ты можаш мяне праклясці. Адночы ты сказаў, што знайшоў суцяшэнне ў веры сваіх

дзядоў, якая вучыць нас любіць ворагаў нашых, а да таго ж твой вораг можа быць сапраўды больш няшчасны, чым ты. Павер, што гэта так, мой сябра, і выслухай маё апраўданне!

Я мушу пачаць здалёк, каб ты мог мяне зразумець. Я нарадзіўся ў Александрыі ў хрысціянскай сям'і. Мой бацька, малодшы сын аднаго старадаўняга вядомага франкскага роду, быў консулам сваёй краіны ў Александрыі. З дзесяці гадоў я выхоўваўся ў Франкістане ў аднаго з братоў маёй маці і пакінуў радзіму толькі праз некалькі гадоў пасля пачатку рэвалюцыі, каб разам з дзядзькам, які больш не пачуваўся бяспечна ў краіне сваіх продкаў, адшукаць прытулак у маіх бацькоў за морам. З надзеяй знайсці ў бацькоўскім доме снакой і мір, якіх нас пазбавіў паўсталы франкскі народ, мы прыбылі на месца. Але, на жаль, у доме майго бацькі не ўсё было ў парадку. Буры неспакойнага часу яшчэ не дабраліся сюды, і тым больш нечаканым было няшчасце, якое пракралася ў самае сэрца маёй сям'і. Мой брат, поўны надзеяў малады чалавек, першы сакратар майго бацькі, нядаўна ажаніўся з юнай дзяўчынай, дачкой аднаго фларэнтыйскага двараніна, які жыў у суседстве з намі. За два дні да нашага прыезду яна раптоўна знікла, і ні наша сям'я, ні яе бацька не змаглі напасці хоць на які след. Урэшце вырашылі, што падчас прагулкі яна зайшла занадта далёка і трапіла ў рукі рабаўнікоў. Але ў параўнанні з праўдай, якую мы хутка даведаліся, гэтая думка падалася амаль сучасальнай. Здрадніца села на карабель з маладым неапазітанцам, з якім пазнаёмілася ў доме

бацькі. Мой брат, надзвычай абураны такім учынкам, зрабіў усё магчымае, каб пакараць вінаватую. Але дарэмна: ягонья спробы былі заўважаныя ў Неапалі і Фларэнцыі і толькі павялічылі нашае гора. Фларэнтыйскі дваранін вярнуўся на радзіму нібыта з намерам абараняць правы майго брата, у сапраўднасці ж — каб загубіць нас. Ён спыніў пошукі, распачатыя маім братам, і выкарыстаў увесь свой уплыў, каб мае бацька і брат выклікалі падазрэнне ва ўрад, былі ганебна затрыманыя, перапраўленыя ў Франкістан і забітыя сякерай ката. Мая бедная маці страціла розум, праз дзесяць доўгіх месяцаў смерць вызваліла яе з гэтага жудаснага стану. Апрытомнела яна толькі ў апошнія дні. Так я застаўся на свеце зусім самотны, і толькі адна думка займала мяне, толькі адна думка дазваляла забыцца на жалобу: гэта было магучае полымя, якое распаліла ўва мне маці ў сваю апошнюю гадзіну.

Тады, як я ўжо казаў, свядомасць вярнулася да яе. Яна загадала паклікаць мяне і спакойна гаварыла пра наш лёс і сваю смерць. Але потым загадала ўсім выйсці з пакоя, з урачыстым тварам прыўзнялася на сваёй убогай пасцелі і сказала, што я атрымаю яе блаславенне, калі паклянуся выканаць яе волю. Узрушаныя словамі маці, я даў клятву зрабіць тое, што яна мне скажа. Яна пракляла фларэнтыйца і ягоную дачку, а мне, пагражаючы жудасным пакараннем, загадала адпомсціць за нашу няшчасную сям'ю. Яна памерла на маіх руках. Думка пра помсту ўжо даўно драмала ў маёй душы, цяпер жа зноў прачнулася. Я сабраў рэшткі

бацькоўскай спадчыны і пакляўся зрабіць усё дзе-ля помсты ці памерці.

Неўзабаве я быў у Фларэнцыі, дзе жыў так таемна, як гэта было магчыма. Здзейсніць намер мне перашкаджала высокае становішча маіх ворагаў. Стары фларэнтыец стаў губернатарам і таму мог загубіць мяне пры найменшым падазрэнні. На дапамогу мне прыйшоў выпадак. Аднаго вечару я сустрэў на вуліцы чалавека ў знаёмай ліўрэі. Па няўпэўненай хадзе, панурым поглядае і «*Santo sacramento*»¹ ды «*Maledetto diavolo*»², што прамаўляліся на паўголасу, я пазнаў слугу фларэнтыйца, старога П'етра, якога ведаў яшчэ з Александрыі. Не было сумневу, што ён злуецца на свайго гаспадара, і я вырашыў скарыстацца ягоным настроем. Ён быў вельмі здзіўлены, убачыўшы мяне тут, і паскардзіўся на гаспадара, які, зрабіўшыся губернатарам, стаў зусім невыносным. Маё золата, падмацаванае ягонай злосцю, хутка перацягнула яго на мой бок. Галоўная перашкода была знішчаная: я знайшоў чалавека, які ў любы час адчыніць мне дзверы ў дом ворага, і неўзабаве ў мяне з'явіўся план помсты. Жыццё старога фларэнтыйца ў параўнанні з гібеллю майго роду каштавала няшмат. Ён павінны быў перажыць смерць самага блізкага чалавека, якім была Б'янка, ягоная дачка. Усё ж гэта яна так агідна зграшыла перад маім братам, гэта яна была сапраўднай прычынай нашага няшчасця. Маё прагнае помсты сэрца амаль з палёгкай успрыняло вестку пра тое,

¹ Святое прычасце (*ит.*).

² Чорт пабяры (*ит.*).

што Б'янка тым часам вырашыла пабрацца шлю-
 бам другі раз. Справа была вырашаная, яна мусіла
 памерці! Але сам я жахаўся такога, ды і П'етра
 не быў здатны на забойства, таму мы паўсюль
 расшуквалі чалавека, які мог бы выканаць задума-
 нае. Я не спадзяваўся завербаваць кагосьці сярод
 фларэнтыйцаў, бо ніхто не наважыўся б учыніць
 нешта такое супраць губернатара. Але П'етра
 прыйшоў да галавы план, які я потым здзейсніў.
 Тады ж ён прапанаваў цябе як найбольш прыдат-
 нага дзеля гэтай справы, бо ты чужаземец і доктар.
 Як разгортваліся падзеі, ты ведаеш. Аднак праз
 тваю асцярожнасць і сумленнасць справа ледзь не
 правалілася, адсюль гісторыя з плашчом.

П'етра адкрыў нам брамку да палаца губер-
 натара, і калі б мы ў жаху не выбеглі, спалоханыя
 відовішчам, якое адкрылася нам праз дзвярны пра-
 ём, ён вывеў бы нас такім жа таемным чынам. Пе-
 раследаваны страхам і раскаяннем, я прабег больш
 за дзвесце крокаў, пакуль не ўпаў на прыступкі
 нейкай царквы. Толькі там я прыйшоў у сябе,
 і мая першая думка была пра твай жудасны лёс,
 калі цябе заспеюць у доме. Я пракраўся да палаца,
 але не было і следу ні П'етра, ні цябе. Брамка бы-
 ла адчыненая, таму я мог прынамсі спадзявацца,
 што ты скарыстаўся магчымасцю ўцячы.

Аднак як толькі пачаўся дзень, праз страх
 быць раскрытым і непазбежнае раскаянне я падаўся
 за сцены Фларэнцыі і паспяшаўся ў Рым. Уяві са-
 бе маё ўзрушэнне, калі праз некалькі дзён усюды
 расказвалі гэтую гісторыю, дадаючы, што забойцу,
 грэцкага доктара, схапілі. У жудаснай трывозе я

вярнуўся ў Фларэнцыю. Такая помста мне і раней здавалася празмернай, цяпер жа я яе праклінаў, бо тваё жыццё было б занадта дарагой цаной за яе. Я прыехаў у той самы дзень, калі ты страціў руку. Мне лепш прамаўчаць пра пачуцці, якія мяне ахапілі, калі ты ўзышоў на эшафот і гераічна перанёс пакуту. Менавіта тады, калі я ўбачыў струмені тваёй крыві, я вырашыў падсаладзіць рэшту тваіх дзён. Што адбылося далей, ты ведаеш. Мне засталося толькі патлумачыць, чаму я пусціўся з табой у гэтае падарожжа.

Невыносным цяжарам легла на мяне думка пра тое, што ты мне не дараваў, таму я вырашыў пражыць побач з табой шмат дзён і ўрэшце расказаць аб тым, што я табе ўчыніў.

Грэк моўчкі выслухаў свайго госця. Ён лагодна паглядзеў на яго і, калі той скончыў расказ, падаў яму правую руку.

— Я здагадваўся, што ты няшчаснейшы за мяне, бо той бесчалавечны ўчынак, як цёмная хмара, будзе вечна азмрочваць твае дні. Я дарую табе ад усяго сэрца. Але дазволь мне яшчэ адно пытанне: як трапіў ты ў пустэльную ў такім абліччы? Чым ты заняўся пасля таго, як набыў мне дом у Канстанцінопалі?

— Я вярнуўся ў Александрыю, — адказаў той. — У маіх грудзях віравала нянавісьць да людзей, пякуючая нянавісьць, асабліва да тых народаў, якія называюць адукаванымі. Павер, сярод мусульманаў я пачуваўся лепш! Не паспеў я прабыць у Александрыі некалькі месяцаў, як мае суайчыннікі ўварваліся туды.

Я бачыў у іх толькі катаў майго бацькі і брата, таму сабраў сярод знаёмых некалькі маладых аднадумцаў і далучыўся да мужных мамелюкоў, якія часта наганялі жах на франкскую армію. Калі кампанія скончылася, я вырашыў не вяртацца да мірных рамёстваў. Разам з невялікай колькасцю падобных да мяне сяброў я жыў няпэўным бадзяжным жыццём, прысвечаным барацьбе і паляванню. Я рады быць сярод гэтых людзей, якія шануюць мяне, нібы князя, бо мае азіаты, няхай і не такія адукаваныя, як вашыя еўрапейцы, усё ж далёкія ад зайздрасці і паклёпніцтва, ад сябелюбства і пыхлівасці.

Цалейкас падзякаваў чужаку за адказ і прызнаўся, што лічыць больш слушным, каб чалавек ягонага становішча і адукацыі жыў і працаваў у еўрапейскіх краінах. Ён узяў гасця за руку і прапанаваў паехаць з ім і да канца сваіх дзён жыць у яго.

Той расчулена паглядзеў на Цалейкаса.

— Цяпер я ведаю, — сказаў ён, — што ты мне цалкам прабачыў, што ты любіш мяне. Прымі за гэта маю самую шчырую ўдзячнасць!

Ён ускочыў з месца і выцягнуўся на ўвесь рост перад грэкам, які амаль спалохаўся ваяўнічага выгляду, цёмных бліскучых вачэй, глыбокага голасу гасця.

— Прапанова цудоўная, — працягнуў той, — каго іншага яна спакусіла б, але я не магу ёй скарыстацца. Конь ужо зацугляны, слугі зачкакаліся, бывай, Цалейкас!

Сябры, якіх лёс так дзіўна звёў разам, абняліся на развітанне.

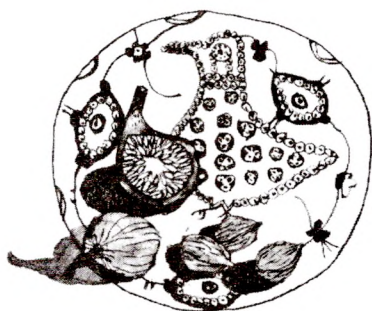
— Але як мне называць цябе? Як клічуць майго госця, які вечна будзе жыць у маіх успамінах? — спытаў грэк.

Чужак паглядзеў на яго доўгім позіркам, яшчэ раз паціснуў руку і прамовіў:

— Мяне называюць гаспадаром пустэльні, я разбойнік Арбазан.

Пераклаў Ігар Крэбс

З АЛЬМАНАХА КАЗАК НА 1827 ГОД
ДЛЯ СЫНОУ І ДАЧОК
ЗНАТНЫХ САСЛОУЯЎ

АЛЕКСАНДРЫЙСКИ
ШЭЙХ
І ЯГО НЯВОЛЬНІКІ

Александрыйскі шэйх Алі Бану быў дзіўны чалавек. Калі ён раніцою праходзіў па вуліцах горада — у турбане з найкаштоўнейшага кашміру, у святочнай вопратцы з багатым поясам цаной у пяцьдзясят вярблюдаў, калі павольна ступаў паважнымі крокамі, пахмурна зморшчыўшы лоб, насупіўшы бровы, з засмучанымі вачыма, кожныя пяць крокаў задумліва пагладжваючы сваю доўгую чорную бараду, калі ішоў у мячэць, каб, як патрабаваў ягоны сан, расказваць вернікам пра Каран, людзі на вуліцы спыняліся, глядзелі яму ўслед і казалі адно аднаму:

— Вось ідзе важны, самавіты чалавек, і ён зможны, багаты ўладар.

А нехта дадаваў:

— Вельмі багаты. Гэта ён мае палац у стамбульскай гавані? Гэта ў яго маёнткі, і палі, і тысячы галоваў быдла, і шматлікія рабы?

— Так, — казаў трэці, — а мне расказваў татарын, якога прыслаў яму днямі са Стамбула сам султан, няхай блаславіць яго Прарок, што нашага шэйха вельмі паважаюць рэйс-эфендзі¹, капіджы-паша² — усе, нават сам султан.

---

¹ Рэйс-эфендзі — (ад араб. *reis, rees* — галава, і тур. *efendi* — тытул дзяржаўнага чыноўніка і навукоўца) — адказны за замежную палітыку краіны, міністр замежных справаў.

² Капіджы-паша — начальнік аховы сераля (перс.).

— Так, — усклікаў чацверты, — дарога яго бласлаўеная, ён багаты, знатны ўладар, але... але вы ведаеце, што я маю на ўвазе!

— Так-так, — мармыталі астатнія, — гэта праўда, доля яго цяжкая, і мы не хацелі б памяншэння з ім месцамі. Ён багаты, знатны ўладар, але, але...

У Алі Бану быў цудоўны дом у найпрыгажэйшым месцы Александрыі, з шырокай тэрасай, абнесенай мармуровай агароджай і зацэненай пальмамі. Там ён часта сядзеў вечарамі і курыў кальян. На пачцівай адлегласці дванаццаць багата апранутых нявольнікаў нецярпліва чакалі ягонага знаку: адзін трымаў бетэль¹, другі — парасон, трэці — залатыя пасудзіны са смачным шарбетам, чацверты — махала з паўлінавага пер'я, каб адганяць мух ад гаспадара. А музыкі стаялі з лютнямі і духавымі інструментамі, каб па першым слове ўладара пацешыць яго музыкай, а самы вучоны слуга трымаў некалькі скруткаў, каб чытаць яму.

Але дарэмна чакалі яны ягонага знаку: ён не патрабаваў ні музыкі, ні спеваў, не жадаў слухаць вершы ці мудрыя выслоўі старадаўніх паэтаў, яму не хацелася піць шарбет ці жаваць бетэль. Нават той, што быў з махалам, рабіў сваю працу дарэмна, бо гаспадар зусім не звяртаў увагі на мух, якія з гудзеннем раіліся вакол яго. Падарожныя часта спыняліся, дзівячыся прыгажосці дома, багата апранутым нявольнікам і ўтульнасці, якая панавала навокал. Але, зірнуўшы на шэйха, які панура

---

¹ Бетэль — тапізавальная жавальная сумесь з лісця аднайменнай расліны.

й змрочна сядзеў пад пальмамі і не бачыў нічога, акрамя блакітнаватых воблачкаў ад кальяна, яны хіталі галовамі і казалі:

— Сапраўды, багаты чалавек — бедны чалавек. Ён мае шмат, але ён бяднейшы за таго, хто не мае нічога, бо Прарок не даў яму розуму, каб радавацца свайму багаццю.

Так казалі людзі, смяяліся з яго ды ішлі далей.

Аднаго вечару шэйх, як заўсёды, сядзеў перад дзвярыма свайго дома, аточаны ўсім бляскам гэтага свету, і сумна курыў кальян. А непадалёк стаялі некалькі маладзёнаў, назіралі за ім і смяяліся.

— Дальбог, — сказаў адзін, — гэты чалавек, шэйх Алі Бану, не мае розуму. Калі б у мяне былі ягоныя скарбы, я скарыстаў бы іх інакш. Кожны дзень бавіў бы я ў раскошы і радасці, мае сябры елі б у вялікіх пакоях гэтага дома, весялосць і смех напаўнялі б яго панылыя залы.

— Так, — адказаў іншы. — Гэта было б някепска, але шматлікія сябры змарнуюць дабро, нават калі яно такое ж вялікае, як у султана, няхай блаславіць яго Прарок. Вось калі б я сядзеў тут вечарам пад пальмамі ў такім прыгожым месцы, я б загадаў рабам граць і спяваць, прыйшлі б мае танцоўшчыкі, якія б танцавалі, і скакалі, і паказвалі розныя цудоўныя штукі. А я б важна курыў кальян, піў смачны шарбет і цешыўся з усяго гэтага, як валадар Багдада.

— Шэйх, як кажуць, — прамовіў трэці маладзён, які быў пісарам, — адукаваны чалавек, надзелены вялікім розумам. Сапраўды, ягоныя разважанні пра Каран сведчаць пра абазнанасць у паэзіі і му-

дрых творах, але ці вядзе ён жыццё разумнага чалавека? Вунь стаіць раб з ахапкам скруткаў, і я б аддаў сваю святочную вопратку за дазвол прачытаць хаця б адзін з іх, бо гэта сапраўдныя рэдкасці. А што ён? Ён сядзіць, курыць і не зважае на кнігі. На кнігі! Калі б я быў шэйхам Алі Бану, слуга чытаў бы мне, пакуль у яго не перахапіла б дыханне ці пакуль не настала б ноч. Але нават тады ён мусіў бы мне чытаць, пакуль я не засну.

— Ха! Вы добра ведаеце, як зрабіць жыццё салодкім, — рассмяўся чацверты. — Есці і піць, спяваць ды танчыць, чытаць выслоўі ды слухаць вершы мізэрных паэтаў! Не, я зрабіў бы іначай. У яго ёсць найцудоўнейшыя коні і вярблюды і безліч грошай. Я б на ягоным месцы выправіўся ў вандроўку да краю свету, нават да маскавітаў, нават да франкаў. Ніводная дарога не здалася б мне задоўгай, каб пабачыць хараство свету. Я зрабіў бы так, калі б быў чалавекам, што сядзіць там.

— Маладосць — гэта прыўкрасны час, поўны радасці, — сказаў стары несамавіты чалавек, які стаяў побач і чуў іх размову, — але дазвольце мне сказаць, што маладосць яшчэ і неразумная, яна тут і там менціць языком, не ўсведамляючы, што робіць.

— Гэй, стары, што вы хочаце гэтым сказаць? — здзіўлена спыталі маладыя людзі. — Гэта вы пра нас? Якая вам справа да таго, што мы асуджаем жыццё шэйха?

— Калі нехта штосьці ведае лепш за іншага, то няхай выправіць ягоную памылку, як таго жадае Прарок, — адказаў стары. — Шэйх і праўда

адораны багаццем і мае ўсё, чаго пажадае сэрца, але ў яго ёсць прычына быць змрочным і сумным. Ці вы думаеце, што ён заўсёды быў такі? Не, я бачыў яго пятнаццаць гадоў таму: тады ён быў бадзёры і жвавы, як газель, жыў весела і радаваўся жыццю. Тады ў яго быў сын, уцеха ягоных дзён, прыўкрасны і адукаваны, і той, хто бачыў яго і чуў, мусіў зайздросціць шэйху менавіта праз гэты скарб, бо хлопчык ужо ў дзесяць гадоў быў такі вучоны, якім іншы не бывае і ў васьмнаццаць.

— І ён памёр? Бедны шэйх! — усклікнуў малады пісар.

— Для шэйха было б суцяшэннем даведацца, што сын адышоў у жылло Прарока, дзе ён пачуваўся б лепш, чым тут, у Александрыі. Але зазнаў ён нашмат горшае. Гэта здарылася, калі франкі, нібыта галодныя ваўкі, уварваліся ў нашу краіну і распачалі супраць нас вайну. Захапіўшы Александрыю, яны ішлі ўсё далей і далей і вялі вайну супраць мамелюкоў. Шэйх быў разумны чалавек і ўмеў з імі ладзіць, але, магчыма, праз тое, што яны прагнулі ягонага багацця, ці таму, што ён дапамагаў сваім братам па веры (дакладна я не ведаю), яны прыйшлі у ягоны дом і абвінавацілі яго, што ён таемна падтрымлівае мамелюкоў зброяй, коньмі і ежай. Ён мог колькі заўгодна даводзіць сваю невінаватасць, але гэта не дапамагло, таму што франкі — грубы і бязлітасны народ, калі справа даходзіць да вымагання грошай. Таму яны ўзялі ягонага юнага сына, якога звалі Кайрамам, закладнікам у свой лагер. Шэйх прапанаваў ім шмат грошай за сына, але яны яго не адпускалі

і змушалі падвысіць выкуп. Тут ад іх пашы — ці хто ён там быў — прыйшоў загад грузіцца на караблі. Ніхто ў Александрыі пра гэта не ведаў, і яны нечакана выйшлі ў адкрытае мора, а маленькага Кайрама, сына Алі Бану, відаць, пацягнулі за сабой, таму што ніхто больш пра яго ніколі не чуў.

— О, бедны чалавек! Як яго пакараў Алах! — у адзін голас усклікнулі маладыя людзі і са спачуваннем паглядзелі на шэйха, які ў журбе і самоце сядзеў пад пальмамі ў раскошы.

— Ягоная жонка, якую ён вельмі кахаў, памерла ад тугі па сыне. Шэйх жа купіў карабель, аснасіў яго і пераканаў франкскага лекара, які жыў унізе каля калодзежа, выправіцца ў Франкістан, каб адшукаць страчанага сына. Яны ўзышлі на карабель, доўга плылі па моры і нарэшце прыбылі ў краіну тых гяураў¹, тых няверных, што былі ў Александрыі. Але там, кажуць, якраз адбывалася нешта жажлівае. Яны забілі свайго султана, а пашы, багацеі ды бяднота секлі адно аднаму галовы, і ў краіне не было ніякага парадку. Дарэмна шукалі яны ў кожным горадзе маленькага Кайрама — ніхто пра яго не чуў, і франкскі лекар урэшце параіў шэйху вярнуцца на карабель, каб самім не пазбавіцца галоваў.

Яны вярнуліся назад, і з таго часу шэйх так і жыве, смуткуючы па сыне, — і ён мае права на гэты сум. Хіба не павінны ён думаць, калі есць і п'е: «Магчыма, мой бедны Кайрам цяпер галадае і смагне?»

---

¹ Гяур — пагардлівая мянушка тых, хто не спавядае іслам (тур., перс.).

А калі ён збіраецца апрануцца ў багатыя шалі і святочнае ўбранне, як гэта належыць яго-наму сану і становішчу, хіба не павінны ён думаць: «Магчыма, яму няма чым прыкрыць сваю галізну»? І хіба не думае ён, аточаны сваімі рабамі — спевакамі і танцоўшчыкамі: «Магчыма, мой бедны сын вымушаны цяпер скакаць і граць перад сваім франкскім гаспадаром, ледзь той паждае»? Але найбольш смуткуе шэйх, калі думае, што ўдалечыні ад краіны сваіх бацькоў, сярод няверных, што насміхаюцца з яго, маленькі Кайрам адмовіцца ад бацькоўскай веры, і бацька не зможа абняць сына ў райскіх садах.

Ён таму такі ласкавы з нявольнікамі і дае вялікія грошы на бедных, што думае, быццам Алах узнагародзіць яго за гэта і кране сэрца франкскага гаспадара, каб той лагодней абыходзіўся з ягоным сынам. Акрамя таго, штогод, у дзень расстання з сынам, шэйх вызваляе дванаццаць нявольнікаў.

— Гэта я таксама чуў, — адказаў пісар, — усе прыгожа пра гэта апавядаюць, але ягонага сына ніхто не згадвае. Затое гавораць, што шэйх — дзіўны чалавек і надзвычай ласы да аповедаў. Кажуць, ён кожны год праводзіць спаборніцтвы сярод сваіх рабоў і вызваляе таго, хто раскажа найлепшую гісторыю.

— Не верце пагалосцы, — прамовіў стары. — Усё так, як я кажу, я ведаю гэта дакладна. Магчыма, ён і ў гэты цяжкі дзень захоча забавіцца і загадае расказваць гісторыі, але вызваляе рабоў ён дзеля свайго сына. Аднак вечарэе і робіцца прахалодна, мне трэба ісці далей. Салам алейкум, мір

вам, маладыя спадары, і ў будучыні думайце лепш пра добрага шэйха!

Маладыя людзі падзякавалі старому за тлумачэнні, яшчэ раз паглядзелі на сумнага бацьку і пайшлі ўніз па вуліцы, кажучы адзін аднаму: «Усё ж я не хацеў бы быць шэйхам Алі Бану».

Неўзабаве пасля той размовы здарылася так, што маладыя людзі ізноў ішлі той жа вуліцай пасля ранішняй малітвы. Яны прыпомнілі старога чалавека і ягоны аповед, разам пашкадавалі шэйха і зірнулі на ягоны дом. І як жа яны ўразіліся, калі ўбачылі, як раскошна там усё ўпрыгожана! На даху, дзе гулялі разадзетыя нявольніцы, рэялі флажкі і сцягі, зала была засланыя дарагімі дыванамі, побач з якімі на шырокіх прыступках ляжала шаўковая тканіна, і нават на вуліцы расклалі прыўкраснае тонкае сукно, якое хтосьці іншы мог бы пажадаць сабе на святочную вопратку ці пакрывала для ног.

— Як змяніўся шэйх за некалькі дзён! — сказаў малады пісар. — Ён хоча зладзіць свята? Ён хоча замарыць спевакоў і танцоўшчыкаў? Паглядзіце на гэтыя дываны! Ці знойдзеце вы такія ж прыгожыя ва ўсёй Александрыі? А гэтае сукно, што ляжыць проста на зямлі, — яго папраўдзе шкада!

— Ведаеце, што я думаю? — сказаў іншы. — Ніякакш ён сустракае высокага госця, бо так рыхтуюцца, калі дом бласлаўляе сваім візітам уладар вялікай краіны ці эфендзі султана. Хто ж сёння збіраецца тут з'явіцца?

— Паглядзіце туды: ці не наш нядаўні стары там ідзе? О, ён жа ўсё ведае і ўсё зможа патлумачыць. Гэй, шануюны спадар, ці не падыдзеце вы да нас?

Так яны пракрычалі, стары заўважыў іхныя знакі і падышоў да іх, бо пазнаў маладых людзей, з якімі размаўляў некалькі дзён таму. Яны звярнулі ягоную ўвагу на прыгатаванні ў доме шэйха і запыталіся, ці не ведае ён, якога высокага госця тут чакаюць.

— Вы, мусіць, думаеце, — адказаў ён, — што Алі Бану сёння ладзіць вялікае радаснае свята ці ягоны дом ганаруе візітам пачэсны госць? Гэта не так, але сёння, як вы ведаеце, дванаццаты дзень Рамадана, а ў гэты дзень ягонага сына павялі ў лагер.

— Клянуся барадой Прарока! — усклікнуў адзін з маладых людзей. — Выглядае як вяселле ці нейкая ўрачыстасць, а ўсе ж ведаюць, што гэта жалобны дзень. Як вы гэта патлумачыце? Згадзіцеся, шэйх усё-такі трошкі звар'яцеў.

— Вы ўсё яшчэ робіце паспешлівыя высновы, мой юны сябар? — з усмешкай спытаў стары. — І гэтым разам вашая страла канечне была вострай і пякучай, цеціва вашага лука — напятаю, і тым не менш вы патрапілі далёка ад цэлі. Ведайце ж: сёння шэйх чакае свайго сына.

— Дык ён знайшоўся? — радасна ўсклікнулі маладзёны.

— Не, і ён пэўна доўга не знойдзецца, аднак ведайце: восем ці дзесяць гадоў таму, калі шэйх адзначаў гэты дзень смуткам і нараканнямі і таксама вызваляў рабоў, карміў і паіў бедных, здарылася так, што ён загадаў паднесці ежы і пітва аднаму дэрвішу, які, стомлены і аслабелы, ляжаў ў цені дома. А дэрвіш быў святым чалавекам, дасведчаным

у тлумачэнні зор і прадказаннях. Падмацаваўшыся з ласкі шэйха, ён падышоў да яго і прамовіў: «Я ведаю прычыну твайго смутку, сёння ж дваццаты дзень Рамадана, і ты ў гэты дзень страціў свайго сына. Але сучасся: дзень смутку ператворыцца ў святочны, бо аднойчы ў гэты дзень твой сын вернецца!» Так сказаў дэрвіш. Для кожнага мусульманіна было б грахом сумнявацца ў словах такога чалавека. Гора Алі не сунялося, але ў гэты дзень ён заўсёды з нецярплівасцю чакае вяртання сына і ўпрыгожвае дом, і залу, і лесвіцы, быццам той можа з'явіцца ў любы момант.

— Цудоўна! — адказаў пісар. — Але мне хацелася б паглядзець, як хораша тут усё падрыхтавана, як ён смуткуе пасярод гэтай прыгажосці, а галоўнае — я б хацеў паслухаць, аповеды рабоў.

— Няма нічога лягчэйшага! — адказаў стары. — Наглядчык рабоў у гэтым доме — мой даўні сябар, і ў такі дзень ён заўсёды знаходзіць для мяне месцейка ў зале, дзе ў натоўпе слуг і сяброў шэйха ніхто не заўважыць лішняга чалавека. Я пагавару з ім, каб ён вас пусціў, мусіць атрымацца — вас жа ўсяго чацвёрка. Прыходзьце а дзвянтай гадзіне сюды, на плошчу, і я дам вам адказ.

Так сказаў стары. Маладыя людзі падзякавалі і пайшлі, прагнучы ўбачыць, як усё адбываецца.

У прызначаны час яны прыйшлі на плошчу перад домам шэйха і сустрэліся са старым, які сказаў, што наглядчык дазволіў іх прывесці. Ён пайшоў наперадзе, але не багата ўбранымі

лесвіцамі і не праз браму, а праз бакавыя веснічкі, якія старанна за імі замкнуў. Потым правёў іх праз некалькі калідораў, пакуль яны не ўвайшлі у прасторную залу. Там панаваў вялікі тлум, стаялі багата апранутыя людзі, паважаныя гаспадары горада і сябры шэйха, якія прыйшлі, каб суцішыць ягоны боль. Там былі самыя розныя нявольнікі многіх нацыянальнасцяў. Але ўсе яны выглядалі засмучанымі, таму што любілі свайго гаспадара і гаравалі разам з ім. У канцы залы на шыкоўнай сафе сядзелі самыя знатныя сябры Алі, якіх абслугоўвалі рабы. На падлозе побач сядзеў шэйх, таму што ягоны смутак па сыне не дазваляў яму сядзець на кіліме радасці. Ён падпёр галаву рукой і, здавалася, амаль не чуў суцяшэнняў, якія шапталі яму сябры. На супраць сядзелі старыя і маладыя мужчыны ў нявольніцкай вопратцы. Стары растлумачыў, што гэта рабы, якіх Алі Бану будзе сёння вызваляць. Сярод іх было некалькі франкаў, і стары звярнуў на аднаго з іх асаблівую ўвагу: ён быў дасканала прыгожы і зусім яшчэ юны. Шэйх набыў яго за вялікія грошы ўсяго некалькі дзён таму ў гандляра рабамі з Туніса і тым не менш ужо вызваляў, таму што верыў, што чым больш франкаў ён верне на радзіму, тым хутчэй Прарок вызваліць яго сына.

Пасля таго як усім падалі халодныя напоі, шэйх зрабіў наглядчыку рабоў знак. Той устаў, і ў зале ўсталявалася цішыня. Ён наблізіўся да нявольнікаў, якіх сёння збіраліся вызваліць, і выразна прамовіў:

— Вы, тыя, хто сённа атрымае волю з ласкі майго гаспадара Алі Бану, шэйха Александрыі, пачынайце расказваць згодна з традыцыяй яго дому!

Нявольнікі пашапталіся паміж сабой. Пасля гэтага слова ўзяў стары раб і пачаў расказваць.

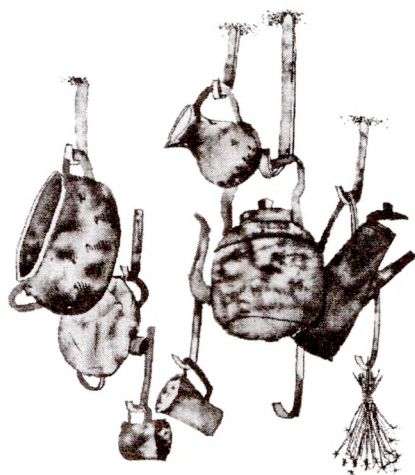
Пераклаў Ігар Крэбс

КАРАИК НОС

У адным даволі буйным горадзе Германіі шмат гадоў таму сціпла і мірна жыў-пажываў шавец са сваёй жонкай. Днём ён сядзеў на рагу вуліцы і латаў туфлі ды чаравікі, а, даводзілася, шыў і новыя, калі хтосьці давяраў яму такую справу, але тады яму трэба было спачатку купляць скуру, таму што ён быў бедны і ніякіх запасаў не меў. Яго жонка прадавала гародніну і садавіну з маленькага гародчыка перад варотамі, і людзі ахвотна куплялі ў яе, таму што яна была чыста і акуратна апранутая, да таго ж умела прыгожа раскласці і прапанаваць свой тавар.

У гэтых людцаў рос прыгожы хлопчык, прыемны з твару, зграбны і ўжо ладны ростам для сваіх дванаццаці гадоў. Ён звычайна сядзеў каля маці на гароднінным рынку, часам дапамагаў служанкам ці кухарам, якія купілі штось у шаўчыхі, данесці частку купленага дадому, і рэдка вяртаўся з такога паходу без прыгожай кветкі, нейкай дробязі альбо пірага: гаспадарам кухараў падабалася, калі тыя прыводзілі дадому гэтага прыгожага хлопчыка, і яны заўсёды шчодро абдорвалі яго.

Аднойчы шаўчыха, як звычайна, сядзела на рынку. Перад ёй стаяла некалькі кашоў з капустай і іншай гароднінай, усялякімі травам і насеннем, а ў маленькім кошыку месціліся раннія грушы, яблыкі і абрыкосы. Малы Якаб (так звалі хлопчыка) сядзеў каля яе і звонкім голасам хваліў тавары:

— Сюды, панове, паглядзіце, якая цудоўная капуста, які прыемны водар у гэтых траваў! Раннія грушы, раннія яблыкі і абрыкосы, купляйце, жанчынкі! Мая маці аддасць нядорага!

Так выкрыкваў хлопчык.

У гэты час праз рынак ішла старая кабета, што мела выгляд недагледжанай абадранкі. У яе быў маленькі, востранькі, па-старэчы зморшчаны тварык, чырвоныя вочы, востры кручкваты нос, які амаль даходзіў да падбароддзя. Яна абапіралася на доўгую кульбу, і ўсё ж нельга было сказаць, што яна ідзе, бо яна кульгала, і спатыкалася, і хістлася. Здавалася, яе ногі на шарнірах і яна ў любы момант можа перакуліцца і бразнуцца вострым носам аб брук.

Шаўчыха ўважліва прыгледзелася да жанчыны. Ужо добрых шаснаццаць гадоў яна штодня сядзела на рынку і ніколі раней не бачыла гэтай дзіўнай асобы. Яна міжволі спужалася, калі старая закульгала да яе і спынілася каля яе кашоў.

— Вы гандлярка гароднінай Ханна? — спытала старая непрыемным голасам, падобным да каркання, бесперапынна матляючы галавой туды-сюды.

— Так, гэта я, — адказала шаўчыха. — Жадаеце нешта?

— Паглядзім-паглядзім! На травы зірнем, на травы зірнем, ці ёсць у цябе тое, што мне трэба, — адказала старая, нахілілася і запусціла агідныя рукі ў кошык з травамі, схапіла некалькі травак, якія так прыгожа і фацэтна былі ўкладзеныя, сваімі павучынымі пальцамі, потым адну за адной пачала

падносіць іх да доўгага носа і абнюхваць з усіх бакоў. У шаўчыхі ледзь не зайшлося сэрца, калі яна ўбачыла, як абыходзіцца старая з яе рэдкімі травамі, але яна не адважвалася сказаць што-небудзь, бо пакупнік меў права праверыць тавар, а акрамя таго, яна адчула незвычайны жах перад жанчынай. Тая ж, абследаваўшы ўвесь кошык, прабурчала:

— Дрэнь, дрэнная трава, нічога з таго, што я хачу, пяцьдзясят гадоў таму было нашмат лепш. Дрэнь, дрэнь!

Такія словы раззлавалі малога Якаба.

— Слухай, ты, старая бессаромніца! — крыкнуў ён незадаволенна. — Спачатку ты запускаеш свае паскудныя рудыя пальцы ў цудоўныя травы, камечыш іх, потым падносіш да свайго доўгага носа. Іх жа ніхто, хто гэта бачыў, не захоча купляць, а цяпер ты яшчэ называеш наш тавар дрэнню, а ў нас жа ўсё купляе нават кухар герцага!

Старая скоса зірнула на мужанага хлопчыка, агідна засмяялася і хрыпатым голасам сказала:

— Сыноч, сыноч! Табе не падабаецца мой нос, мой цудоўны доўгі нос? Будзе і ў цябе такі, пасярэдзіне твару будзе звісаць аж да падбароддзя.

І яна падкацілася да другога кошыка, у якім была ўкладзеная капуста. Яна брала ў рукі найпрыгажэйшыя белыя качаны, сціскала іх так, што яны аж рыпелі, шпурляла іх нядбайна ў кошык, а потым прамовіла:

— Дрэньны тавар, дрэнная капуста!

— Не матляй так агідна туды-сюды галавой! — са страхам закрычаў малы. — Твая шыя тонкая,

як капусная храпка, якая лёгка ломіцца, так і твая галава можа лёгка ўпасці ў кош — хто тады захоча тут купляць?

— Табе не падабаюцца тонкія шыі? — прамармытала старая ўсміхаючыся. — Няхай жа ў цябе ніякай не будзе, няхай галава расце з плячэй, каб не ўпасці з маленькага тулава!

— Не балбачыце абы-што малому, — нарэшце сказала шаўчыха, незадаволеная працяглымі мацаннем, аглядам і абнюхваннем. — Калі вы штосьці хочаце купіць, то рабіце гэта хутчэй, вы ж распужаеце мне ўсіх пакупнікоў.

— Добра, няхай будзе як ты кажаш! — усклікнула старая, злосна зірнуўшы. — Я куплю ў цябе гэтыя шэсць качаноў. Але ў мяне кій, я не магу нічога несці. Дазволь свайму сынку данесці мае тавары дадому, я аддзячу.

Хлопчык не хацеў ісці з ёй і плакаў, бо агідная жанчына выклікала ў яго жах, але маці строга загадала яму, бо лічыла за грэх узваліць на слабую жанчыну ўвесь гэты цяжар. У слязах ён выканаў што было загадана, сабраў качаны і пайшоў за старой жанчынай праз рынак.

Яна рухалася няхутка — амаль тры чвэрці гадзіны прайшло, пакуль яна дайшла да аддаленай часткі горада і нарэшце спынілася перад маленькай разваленай хацінкай. Старая выцягнула з кішэні заіржавелы кручок, спрытна ўставіла яго ў маленькую адтулінку ў дзвярах, і раптам тыя з шумам адчыніліся. Як жа здзівіўся малы Якаб, калі ўвайшоў! Усярэдзіне хата была шыкоўна абстаўленая. Столь і сцены былі мармуровыя,

мэбля — з найцудоўнейшага эбенавага дрэва, інкруставанага золатам і адшліфаванымі камянямі, а падлога была са шкла і такая гладкая, што хлопчык некалькі разоў паслізнуўся і ўпаў. А старая дастала з кішэні срэбную дудачку і засвістала на ёй мелодыю, якая разнеслася па ўсім доме. Тады па лесвіцы спусцілася некалькі марскіх свінак. Якабу здалося вельмі дзіўным, што яны ішлі на задніх ножках, на якіх замест абутку былі арэхаваыя шкарлупіны. Самі ж яны былі апранутыя ў чалавечую вопратку, нават у капелюшах самай новай моды.

— Куды вы падзелі мае пантофлі, паганы зброд? — закрычала старая і пачала біць іх палкай, так што яны з віскатам падскоквалі. — Колькі мне яшчэ стаяць так?

Яны хутка з падскокам пабеглі ўверх па лесвіцы і вярнуліся з парай шкарлупін какосавага арэха, падбітых скурай, якія спрытна насунулі ёй на ногі.

Цяпер старая не кульгала і не спатыкалася. Яна адкінула кульбу і з вялікай хуткасцю каўзавалася па шкляной падлозе, пацягнуўшы за руку малога Якаба. Нарэшце яна спынілася ў пакоі, які, упрыгожаны ўсялякімі аздобамі, быў вельмі падобны да кухні, хаця сталы з чырвонага дрэва і канапы, абвешаныя багатымі дыванамі, больш пасавалі да шыкоўнай гасцёўні.

— Сядай, сыноч, — сказала старая даволі прыязна, усаджваючы яго ў кут канапы і паставіўшы перад ім стол так, каб ён не мог выкараскацца. — Сядай, цяжка табе было, чалавечыя галовы не такія лёгкія, не такія лёгкія.

— Спадарыня, што за дзівосы вы кажаце?! — усклікнуў хлапчук. — Я і праўда замарыўся, але ж я нёс качаны. Вы купілі іх у маёй маці.

— Памыляешся, — засмяялася жанчына, падняла века кошыка і выцягнула чалавечую галаву, ухапіўшы яе за чупрыну. Малы ад страху ледзь не страціў прытомнасць. Ён не мог зразумець, як гэта здарылася, і ўвесь час думаў пра сваю маці: калі хто-небудзь даведаецца пра гэтыя чалавечыя галовы, думаў ён, то напэўна абвінавацяць маці.

— Трэба ж табе аддзячыць як-небудзь за тое, што ты такі паслухмяны, — прабурчала старая. — Пачакай хвілінку, я прыгатую табе супчык, які ты запомніш на ўсё жыццё.

Пасля гэтых словаў яна зноў свіснула. Спачатку з'явілася шмат марскіх свінак у чалавечым адзенні. На іх былі кухарскія фартухі, за паясамі апалонікі і вялікія кухонныя нажы. Потым прыскакала мноства вавёрак. Яны былі апранутыя ў шырокія турэцкія шаравары, ішлі на задніх ножках, а на галовах мелі зялёныя шапачкі з аксаміту. Гэта, відаць, былі кухцікі, таму што яны з вялікай хуткасцю лазілі ўверх і ўніз па сценах, прыносілі зверху патэльні і міскі, яйкі і масла, прыправы і муку і падавалі гэта ўсё да пліты, за якой старая ў сваім абутку ўвесь час каталася туды-сюды, і хлопчык зразумеў, што ёй вельмі хочацца прыгатаваць яму штосьці смачнае. Цяпер агонь, патрэскаваючы, шугануў вышэй, на патэльні закурылася і закіпела, па пакоі паплыў прыемны пах, старая ж бегала туды-сюды, а вавёрачкі і марскія свінкі — за ёй. І калі яна прабягала міма

пліты, то, даўганосая, зазірала ў гаршчок. Нарэшце ўсё забулькатала і зашыпела, з гаршчка ўзнялася пара, пена выбегла на агонь. Тады старая зняла гаршчок, наліла адтуль у срэбны спод і паставіла перад Якабам.

— Вось, сыноч, вось, — гаварыла яна, — толькі з'еш гэты супчык, тады ў цябе будзе ўсё, што табе спадабалася ўва мне. Табе варта яшчэ стаць добрым кухарам, каб ты штосьці значыў, але траўка... не, траўкі табе ніколі не знайсці. Чаму ў тваёй маці ў кошыку яе не было?

Хлопчык не зусім разумеў, што яна кажа, і тым большую ўвагу надаваў супу, які яму вельмі падабаўся. Яго маці гатавала часам даволі смачныя стравы, але такой смакаты ён яшчэ не спрабаваў. Водар пахучых траваў і вострых прыправаў падымаўся з супу, які быў адначасова салодкі і кіславаты і вельмі моцны. Калі ён дапіваў апошнія кроплі непараўнальна смачнага супу, марскія свінкі запалілі арабскі фіміям, дым якога расплыўся па пакоях, клубы рабіліся ўсё гусцейшымі і гусцейшымі і асядалі ўніз, пах фіміяму дзейнічаў на малога, дурманячы яму розум, ён крычаў і крычаў, што мусіць вярнуцца да маці, а калі знемагаўся, то зноў упадаў у дрымоту, пакуль нарэшце не заснуў на канапе старой жанчыны.

Ён убачыў дзіўныя сны. Яму саснілася, быццам старая сцягвае з яго старое адзенне і ўхутвае ў скурку вавёркі. Цяпер ён мог скакаць і лазіць як вавёрка: ён бавіў час з астатнімі вавёркамі і марскімі свінкамі — вельмі прыстойным, вы-

хаваным народам, ён разам з імі служыў старой даме. Спачатку яму давяралі толькі чысціць абутак — ён павінны быў націраць алеем і шараваць да бляску какосавыя шкарлупіны, якія жанчына насіла замест пантофляў. Гэта давалася яму лёгка, бо і ў бацькоўскім доме ён часта такое рабіў. Яму снілася, што прыкладна праз год яму даручылі больш тонкі занятак: ён разам з яшчэ некалькімі вавёркамі мусіў лавіць пылінкі з сонечных промняў, і калі іх набіралася дастаткова, прасяваць праз вельмі густое валасяное сіта. Старая лічыла сонечныя пылінкі самай вытанчанай ежай, і ад таго, што не мела ўжо ніводнага зуба, ёй пяклі з іх хлеб. А яшчэ праз год ён быў пераведзены да слуг, якія збіралі пітнюю ваду для старой. Для гэтага не трэба было ўкопваць цыстэрну ці ставіць у двары бочку, каб збіраць туды дажджавую ваду, — усё рабілася нашмат танчэй: вавёркі, а з імі і Якаб, мусілі шкарлупінамі лясных арэхаў чэрпаць расу з ружаў, і гэтую ваду старая піла. Піла яна шмат, і праца ваданосаў была вельмі цяжкаю.

Праз год яго прызначылі на службу ў самім доме. Яго абавязкам было трымаць у чысціні падлогу. Але ад таго, што яна была са шкла, на якім заўважаўся нават след ад дыхання, гэта была нялёгкая праца. Служкі мусілі падмятаць шчоткай, прымацоўваць да падэшваў старыя анучкі і на іх рухацца па пакоі.

На чацверты год ён нарэшце быў пераведзены ў кухню. Гэта была ганаровая пасада, на якую можна было трапіць толькі пасля працяглых выпрабаванняў. Якаб там узняўся па служ-

бовай лесвіцы ад кухціка да майстра па паштэтах і дасягнуў такога ўмельства і досведу ў справе гатавання, што сам дзівіўся. Самыя складаныя стравы, паштэты з двухсот розных складнікаў, супы з зеляніны, прыгатаваныя з усімі траўкамі зямлі, — ён усяму навучыўся, усё ўмеў рабіць хутка і ўпэўнена.

Так прайшло сем гадоў на службе ў старой жанчыны, і аднойчы яна, зняўшы з ног арэжавыя шкарлупіны і ўзяўшы ў рукі кошык і кульбу, каб кудысьці пайсці, загадала яму абскубці кураня, нафаршыраваць яго травамі і, пакуль яна вернецца, прыгожа яго засмажыць, да рудавата-жоўтага колеру.

Ён выканаў усё па правілах кухарскага мастацтва: скруціў кураняці шыю, акуратненька абскуб з яго пер'е, абварыў, вышараваў скуру, каб яна зрабілася гладкай і прыгожай, і выпатрашыў. Пасля гэтага ён пачаў збіраць травы, каб фаршыраваць кураня. У кладоўцы для траваў ён заўважыў насценную шафку, якой дагэтуль ніколі не бачыў. Дзверкі яе былі прачыненыя. Ён з цікаўнасцю падышоў бліжэй, каб паглядзець, што там, і — о дзіва! — там стаяла шмат кошычкаў, ад якіх плыў моцны прыемны пах. Ён адкрыў адзін з гэтых кошычкаў і знайшоў там траўкі асаблівай формы і колеру. Сцяблінкі і лісточкі былі светла-зялёныя, а наверху сядзела маленькая кветачка, апушаная зіхоткай залацістай чырванню. У задуменні ён пачаў разглядаць яе, панюхаў, і ад яе пайшоў такі ж моцны пах, як калісьці ад супу, які яму прыгатавала старая. Але пах быў такі моцны, што

ён пачаў чхаць, чхаў усё мацней, мацней і... нарэшце прачнуўся.

Ён ляжаў на канапе старой жанчыны і здзіўлена азіраўся. «Як можна бачыць такія жывыя сны? — гаварыў ён сам сабе. — Я магу паклясціся, што насамрэч стаў вартай жалю вавёркай, таварышам марскіх свінак і іншай драбязы, а яшчэ і вялікім кухарам. Як будзе смяяцца маці, калі я ўсё гэта ёй раскажу! Але ж яна можа насварыцца, што я заснуў у чужым доме, замест таго каб дапамагаць ёй на рынку!»

З гэтымі думкамі ён падхапіўся, каб пайсці адсюль. Усё яго цела знімела ад сну, асабліва патыліца, і ён не мог як след паварочваць галаву туды-сюды. Ён нават заўсміхаўся з самога сябе, што ён такі заспаны, бо ўвесь час, не паспяваючы і азірнуцца, стукаўся носам аб шафу, сцягнуці шкло.

Вавёркі і марскія свінкі з віскатам бегалі вакол яго, быццам хацелі праводзіць. Ён запрасіў іх, ужо ступіўшы на парог, пайсці разам, бо гэта былі сімпатычныя звяркі, але яны каўзануліся на сваіх арэхавах шкарлупінах назад у дом, і ён толькі здалёк чуў, як яны скавычуць.

Гэта была даволі аддаленая частка горада, і ён з цяжкасцю выблытваўся з вузкіх завулкаў і іх штурханіны. Там, як яму здалося, паблізу з'явіўся нейкі карлік, бо паўсюль можна было пачуць воклічы: «Гэй, зірніце на агіднага карліка! Адкуль тут з'явіўся карлік? Ай, які ў яго доўгі нос і як прырасла яго галава да плячэй, а рудыя агідныя рукі!» Іншым часам ён таксама, магчыма,

пабег бы за карлікам, бо больш за ўсё ў жыцці любіў глядзець на волатаў, карлікаў ці на дзіўнае незнаёмае адзенне, але трэба было спяшацца да маці.

Калі ён прыйшоў на рынак, яго апанаваў вялікі страх. Маці сядзела на сваім месцы, і ў яе кошыках было яшчэ даволі шмат гародніны (ён, відаць, спаў нядоўга), але ўжо здалёк яму здалося, што яна вельмі сумная, бо не заклікала пакупнікоў, а сядзела, абапёршыся галавой на рукі, а калі ён падышоў бліжэй, яму здалося, што яна цяпер бляднейшая, чым звычайна. Ён памарудзіў, не ведаючы, што рабіць. Нарэшце набраўся мужнасці, ціха падышоў да яе ззаду, пяшчотна паклаў далонь на яе руку і прамовіў:

— Мамачка, што з табой? Ты злуешся на мяне?

Жанчына павярнулася да яго, але з крыкам адхіснулася, жажнуўшыся:

— Што табе трэба ад мяне, агідны карлік? — закрычала яна. — Прэч, прэч! Я не трываю такіх жартаў!

— Што ты, мама, што з табой? — пытаўся спалоханы Якаб. — Табе, відаць, нездаровіцца, чаму ты адганяеш ад сябе свайго сына?

— Я ўжо табе сказала, ідзі куды ішоў! — злосна адказала фраў Ханна. — У мяне ты нічога не заробіш сваім фіглярствам, агідны вырадак.

«Дапраўды, Бог замуціў ёй розум! — заклапочана падумаў малы. — Што ж мне цяпер рабіць, як не завесці яе дадому?»

— Любая мамачка, апамятайся, — сказаў ён. — Паглядзі на мяне як след: я ж твой сын, твой Якаб.

— Не, гэта ўжо занадта бессаромны жарт! — крыкнула Ханна сваёй суседцы. — Толькі гляньце на гэтага агіднага карліка: вась ён стаіць тут, разганяе ўсіх пакупнікоў ды яшчэ адважваецца смяяцца з майго няшчасця. Кажа мне: я ж твой сын, твой Якаб. Нягоднік!

Суседкі паўставалі са сваіх месцаў і пачалі сварыцца, злосна, як толькі маглі — а рыначныя гандляркі гэта добра ўмеюць. Яны лялі яго, што ён насміхаецца з няшчасця беднай Ханны, у якой сем гадоў таму скралі прыгожага, як карцінка, хлопчыка. Жанчыны прыгразілі разам накінуцца і падрапаць яго, калі ён зараз жа не пойдзе адсюль.

Бедны Якаб не ведаў, што яму думаць. Ён жа, як яму ўяўлялася, сёння раніцай, як звычайна, пайшоў з маці на рынак, дапамог ёй раскласці тавар, пасля гэтага прыйшоў са старой кабетай у яе дом, з'еў смачны супчык, крышку паспаў, а цяпер зноў вярнуўся. А маці і суседкі чамусьці кажуць пра сем гадоў! І называюць яго агідным карлікам! Дык што ж з ім адбылося?

Калі ён убачыў, што маці нічога не хоча слухаць, у яго на вачах выступілі слёзы, і ён у смутку пайшоў уніз па вуліцы да будкі, дзе яго бацька шыў боты. «Цікава, — думаў ён — бацька таксама не захоча прызнаць мяне? Я стану пад дзвярыма і паразмаўляю з ім».

Падышоўшы да будкі шаўца, ён стаў каля дзвярэй і зазірнуў усярэдзіну. Майстра так быў заняты сваёй працай, што не ўбачыў яго. Калі ж ён выпадкова кінуў позірк на дзверы, туфлі, драг-

ва і шыла вываліся ў яго з рук на зямлю, і ён крыкнуў у адчаі:

— Божа мой, што гэта, што гэта?!

— Добры вечар, майстра, — загаварыў малы, зайшоўшы нарэшце ў будку, — як вашыя справы?

— Дрэнна, дрэнна, малады пане! — адказаў бацька на вялікае здзіўленне Якаба, бо, здавалася, таксама яго не пазнаў. — Мая справа зусім не ідзе на лад. Цяпер я адзін і ўжо старэю, а трымаць падручнага мне не па кішэні.

— А ці няма ў вас сынка, які мог бы дапамагаць вам у працы? — працягваў дапытвацца малы.

— Быў у мяне быў сыноч, яго звалі Якаб, і цяпер ён быў бы стройным, спрытным дваццацігадовым хлапцом, які мог бы дапамагаць мне. Ха! Вось было б жыццё! Яшчэ калі яму было дванаццаць, ён быў кемлівым і спрытным і ўжо тое-сёе разумеў у рамястве, акрамя таго, быў сімпатычны і прыемны. Ён бы прывабліваў мне кліентаў, так што я неўзабаве больш не цыраваў бы, а шыў бы толькі новае! Але так ужо ўладкаваны свет...

— А дзе ж ваш сын? — спытаў дрыготкім голасам Якаб.

— Бог ведае, — адказаў бацька. — Сем гадоў таму, так, сем гадоў ужо, як яго скралі ў нас на рынку.

— Сем гадоў?! — з жахам усклікнуў Якаб.

— Так, панок, сем гадоў. Я памятаю яшчэ як сёння, як мая жонка прыйшла дадому з плачам і крыкам, што дзень прайшоў, а дзіця не вярнулася. Яна ўсюды распытвала і шукала і не знайшла яго. Я заўсёды думаў і казаў, што так атры-

маецца: Якаб быў прыгожы хлопчык, гэта трэба падкрэсліць, таму мая жонка заўсёды ганарылася ім, і ёй падабалася, калі людзі хвалілі яго, і пасылала яго часта з гароднінай ці чым яшчэ ў знатныя дамы. І гэта было правільна: яго заўсёды шчодро абдорвалі. Але я казаў: «Прыглядай за Якабам! Горад вялікі, у ім жыве шмат блікіх людзей, прыглядай жа за Якабам!» Так і здарылася, як я казаў. Прыходзіць аднойчы на рынак старая агідная баба, таргуе садавіну і гародніну і нарэшце купляе столькі, колькі сама данесці не можа. Мая жонка, добрая душа, пасылае з ёй хлопчыка, і... з таго часу мы больш яго не бачылі.

— Вы кажаце, прайшло ўжо сем гадоў?

— Сем гадоў будзе вясной. Мы клікалі яго, мы хадзілі ад дома да дома і пыталіся. Некаторыя людзі ведалі і любілі Якаба і шукалі яго разам з намі, але дарэмна. Ніхто і не бачыў ніколі жанчыны, што купляла тады гародніну. Але адна старэнькая бабуля, якая пражыла ўжо дзевяноста гадоў, сказала, што гэта можа быць злая фея Кройтэрвайс, якая раз на пяцьдзясят гадоў выходзіць у горад, каб накупіць сабе ўсяго.

Так гаварыў бацька Якаба і пры гэтым біў па абутку малатком і дзвюма рукамі працягваў дратву. Малы ж паступова разумеў, што з ім здарылася: значыць, ён не трызніў, а сапраўды сем гадоў быў вавёркай-служкам у старой феі. Злосць і сум так напоўнілі яго сэрца, што яно ледзь не разарвалася. Старая скрала ў яго сем маладых гадоў, а што ён атрымаў наўзамен? Магчымасць націраць да бляску пантофлі з какосавых арэхаў, глядзець за тым, каб

пакой са шкляной падлогай заўсёды быў чысты? Навучыўся ў марскіх свінак усім таямніцам кухні?

Нейкі час ён проста стаяў і раздумваў пра свой лёс. Нарэшце бацька спытаў:

— Магчыма, вам нешта падабаецца з маіх вырабаў, юны пан? Напрыклад, пара новых пантофляў ці, — дадаў ён усміхаючыся, — можа, футарал для вашага носа?

— Што вы прычапіліся да майго носа? — сказаў Якаб. — Навошта яму футарал?

— Ну, — адказаў шавец, — каму што падабаецца. Але вось што я мушу вам сказаць: калі б у мяне быў такі жудасны нос, я заказаў бы на яго футарал з ружовай лакіраванай скуры. Глянцце, у мяне пад рукой якраз цудоўная скура, праўда, для гэтага спатрэбіцца не менш за паўметра. Але як цудоўна вы былі б забяспечаны, панок. А то ж натыкаецца на кожнае шую, на кожную падводу, ад якой хочаце ўхіліцца.

Малы стаяў анямелы ад жаху. Ён абмацаў свой нос, які быў тоўсты і даўжынёй ці не ў дзве далоні! Значыць, старая змяніла і яго выгляд! Вось чаму яго не пазнавала маці, вось чаму яго абзывалі агідным карлікам!

— Майстра, — звярнуўся ён ледзь не са слязьмі да шаўца, — ці няма ў вас пад рукой люстэрка, каб мне паглядзецца?

— Панок, — сур'ёзна адказаў бацька, — Бог вам не даў такога выгляду, якім можна было б фарсіць, і ў вас няма прычыны кожную гадзіну пазіраць у люстэрка. Кіньце гэтую звычку, для вас яна асабліва смешная.

— Ну дазвольце мне зірнуць на сябе! — усклікнуў малы. — Я ж не з форсу!

— Дайце спакою, у мяне свайго люстэрка няма. У жонкі ёсць маленькае, але я не ведаю, дзе яна яго хавае. Але калі вам так закарцела паглядзеца, дык праз вуліцу жыве Урбан, цырульнік, у яго ёсць люстэрка, у два разы большае за вашу галаву. Паглядзіцеся ў яго, а пакуль да пабачэння!

З гэтымі словамі бацька мякка выштурхнуў Якаба з будкі, зачыніў за ім дзверы і зноў сеў за працу. А малы, вельмі засмучаны, пайшоў праз вуліцу да Урбана, цырульніка, якога ён добра ведаў яшчэ з былых часоў.

— Добрай раніцы, Урбан, — звярнуўся ён да таго, — будзьце ласкавы, дазвольце мне паглядзеца ў вашае люстэрка.

— Ды калі ласка, вунь яно стаіць, — са смехам усклікнуў цырульнік, а з ім гучна засмяліся і яго кліенты, якім ён стрыг бароды.

— Вы сімпатычны хлапчук, стройны і вытанчаны, шыйка лебядзіная, ручкі каралевы і кірпаты носік, прыгажэйшага не знойдзеш. Таму і форс у вас ёсць, гэта праўда. Але глядзіцеся колькі вам захочацца, нельга, каб пра мяне казалі, што я ад зайздрасці не даў вам паглядзеца ў маё люстэрка.

Так прамовіў цырульнік, і цырульня напоўнілася рогатам, падобным да іржання. А малы падышоў да люстэрка і паглядзеўся. Слёзы выступілі ў яго на вачах. «Ну пэўна ж, у такім выглядзе ты, любая мамачка, не магла пазнаць свайго Якаба, — сказаў ён сам сабе. — Ён не так выглядаў

у радасныя дні, калі ты ганарылася ім перад людзьмі!»

Яго вочы зрабіліся маленькімі, як у свінні, яго нос стаў жахлівы і навісаў над ротам і ба-радой, шыі, здавалася, зусім не было, бо гала-ва тырчала, нібы ўрослая ў плечы, і ён толькі з найвялікшым бодем мог паварочваць яе нале-ва-направа. Ён быў таго ж росту, што і сем гадоў таму, калі яму было дванаццаць, але калі іншыя з дванаццаці да дваццаці растуць уверх, дык ён рос ушыркі — спіна і грудзі выпіралі і глядзеліся як маленькі, але поўны пад завязку мех. Гэтае тоўстае тулава трымалася на маленькіх слабых ножках, якія не адпавядалі гэтаму цяжару, затое рукі былі доўгія і звісалі ўздоўж цела. Іх даўжыня прызнача-лася высокаму чалавеку, яго ж далоні былі грубыя і рудавата-жоўтыя, яго пальцы — доўгія і падоб-ныя да павукоў, а калі ён іх добра выпростаў, то мог даставаць да зямлі не нахіляючыся. Так ён выглядаў, маларослы Якаб. Ён ператварыўся ў выродлівага карліка.

Цяпер ён прыпомніў тую раніцу, калі старая кабета падышла да кошыкаў яго маці. Усё, што ён тады ганьбіў у ёй — доўгі нос, агідныя пальцы, — усім яна ўзнагародзіла яго, і толькі доўгую дрыгот-кую шыю прыбрала зусім.

— Ну, ці нагледзеліся вы цяпер на сябе, мой прынец? — спытаў цырульнік, падышоўшы бліжэй і разглядаючы Якаба. — Сапраўды, такі смех і сасніць нават цяжка. Але я хачу зрабіць вам прапанову, малы. Хоць маёй цырульні і хапае наведнікаў, апошнім часам іх не заўсёды столькі,

колькі я хацеў бы. Рэч у тым, што мой сусед, цырульнік Шаўм, недзе здабыў сабе волата, які прываблівае кліентаў у яго дом. Ну, вырасці волатам — не фокус, але такі чалавечак, як вы, — гэта ўжо іншая справа. Паступайце да мяне на службу, маларослік, у вас будзе жытло, ежа, пітво, адзенне — усё ў вас будзе. А вы за гэта будзеце станавіцца кожную раніцу каля маіх дзвярэй і запрашаць людзей, узбіваць мыльную пену, падаваць кліенту ручнік. І будзьце ўпэўнены: нам абодвум ад гэтага будзе карысць: да мяне пойдзе больш кліентаў, чым да таго з волатам, а вам кожны ахвотна падасць яшчэ і на кішэнныя выдаткі.

Малы ў душы быў абураны прапановай службыць прынадай для кліентаў цырульніка, але цяпліва стрываў гэтую ганьбу. Ён вельмі спакойна сказаў цырульніку, што ў яго на такую службу няма часу, і пайшоў.

Калі злосная старая сапсавала яго выгляд, то з яго розумам яна зрабіць нічога не змагла, гэта ён добра адчуваў, бо цяпер думаў ужо не так, як сем гадоў таму. За гэты час ён, здавалася, зрабіўся мудрэйшым і разумнейшым. Ён сумаваў не па сваёй страчанай прыгажосці, не праз гэты брыдкі выгляд, а толькі таму, што родны бацька праганяе яго, як сабаку, за дзверы. Вось чаму ён вырашыў яшчэ раз паспрабаваць пагаварыць з маці.

Ён падышоў да яе на рынку і папрасіў спакойна выслухаць яго. Ён напамніў ёй пра дзень, у які пайшоў са старой, згадаў асобныя падзеі свайго дзяцінства, потым расказаў, як сем гадоў служыў вавёркай у феі і як тая яго ператварыла ў карліка

за тое, што ён ганьбіў яе тады, пры першай сустрэчы. Шаўчыха не ведала, што ёй і думаць. Усё, што ён расказваў пра сваё дзяцінства, супадала, але калі ён сказаў, што сем гадоў прабыў вавёркай, яна запырэчыла: «Гэта немагчыма, бо феяў не бывае». Калі яна пазірала на яго, у яе з'яўлялася агіда да брыдкага карліка, і яна не магла паверыць, што гэта яе сын. Нарэшце яна палічыла за лепшае пагаварыць з мужам. Яна сабрала ўсе свае кошыкі і сказала Якабу ісці з ёй. І вось яны прыйшлі да будкі шаўца.

— Ты паглядзі, — сказала яна мужу, — гэты чалавек сцвярджае, што ён наш страчаны Якаб. Ён мне раскажаў, як яго скралі сем гадоў таму і як ён быў зачараваны феяй.

— Вось як! — злосна перабіў яе шавец. — Ён табе так наплёў? Пачакай жа, ты, прайдзісвет! Я яму ўсё раскажаў яшчэ гадзіну таму, а цяпер ён ідзе да цябе і дурыць! Ты быў зачараваны, сыночак? Пачакай жа, я цябе адчарую!

З гэтымі словамі ён узяў нарэзаны пук рамянёў, падскочыў да малога і пачаў лупцаваць яго па гарбатай спіне і доўгіх руках, так, што той закрычаў ад болю і ўцёк з плачам.

У тым горадзе, як і ўсюды, мала ёсць месцаў, дзе паспачуваюць і падтрымаюць няшчаснага, які да таго ж нечым выклікае смех. Вось чаму так атрымалася, што няшчасны карлік увесь дзень не еў, не піў, а вечарам вымушаны быў выбраць сабе для начлегу цвінтар, хоць той і быў мулкі і халодны.

Калі ж наступнай раніцай яго разбудзілі першыя промні сонца, ён пачаў сур'ёзна думаць, як жа

жыць далей, калі бацька і маці адштурхнулі яго. Гонар не дазваляў службыць шыльдай цырульніка, ён не хацеў наймацца ў якасці блазна, каб людзі за грошы дзівіліся з яго. Што ж было рабіць? Тут ён раптам прыпомніў, што, калі быў вавёркай, дамогся вялікіх поспехаў у кулінарыі. І з'явілася ў яго — і небеспадстаўна — перакананне, што ён можа ўцерці нос любому кухару. Якаб вырашыў выкарыстаць сваё ўменне.

Як толькі вуліцы ажывіліся і канчаткова наступіў ранак, ён зайшоў найперш у царкву і памаліўся там. Затым выправіўся ў дарогу. Герцаг, уладар краю, быў вядомы гуляка і ласун, які любіў багаты стол і вышукваў сабе кухараў у розных краінах свету. Да яго палаца і падаўся малы.

Калі Якаб падышоў да варотаў, брамнікі спыталі, чаго ён хоча. Ён запатрабаваў сустрэчы з галоўным кухарам. Яны засмяяліся і павялі яго праз прыэднія двары, і ўсюды, дзе ён з'яўляўся, слугі спынялі свой занятак, разглядалі яго, гучна смяяліся і далучаліся да астатніх, так што паступова ўверх па лесвіцы палаца рухалася незвычайнае шэсце служак розных відаў. Конюхі кідалі свае скрабніцы, пасыльныя бегалі колькі было сілы, расцілальнікі дываноў забываліся выбіваць дываны, усе тоўпіліся і збягаліся, утварыўся натоўп, быццам вораг стаяў перад варотамі. Крык «Карлік, карлік! Вы бачылі карліка?» стаяў у паветры.

Тут у дзвярах з'явіўся наглядчык палаца са злосным тварам, з жудасным бізуном у руцэ.

— Святы Божа! Чаго вы тут узнялі вэрхал, сабакі? Ці вы не ведаеце, што пан яшчэ спіць?

Ён замахаў плёткай і ўдарыў па спінах нека-
торых конюхаў і вартаўнікоў.

— О, пане! — усклікнулі яны, — паглядзіце,
мы прывялі карліка, карліка, якога вы яшчэ ў жыц-
ці не бачылі.

Наглядчык палаца з цяжкасцю стрымаўся,
каб не зарагатаць, калі ўбачыў малога: баяўся сме-
хам пашкодзіць сваёй годнасці. Таму ён бізуном
прагнаў усіх, завёў Якаба ў дом і спытаўся, чаго
той хоча. Калі ж пачуў, што той хоча трапіць да
кухара, то адказаў:

— Ты памыляешся, сыноч! Ты хочаш трапіць
да мяне, наглядчыка дома. Хочаш быць асабістым
карлікам у герцага, так?

— Не, пане! — адказаў карлік. — Я выдат-
ны кухар і маю досвед у прыгатаванні ўсялякіх
рэдкіх страваў. Адвядзіце мяне, калі ласка, да га-
лоўнага кухара, магчыма, яму спатрэбіцца маё
ўмельства.

— Як пажадаеш, хлопча. Між іншым, ты ўсё ж
неабачлівы дзяцюк. Ты хочаш на кухню? У якасці
прыдворнага карліка ў цябе не было б ніякай пра-
цы, а ежы і пітва — хоць заліся і прыгожае адзен-
не. Што ж, паглядзім. Тваё кухарскае ўмельства,
пэўна ж, не таго ўзроўню, каб быць асабістым ку-
харам уладара, а кухціка ты перарос.

З гэтымі словамі наглядчык узяў яго за руку
і завёў у пакоі галоўнага кухара.

— Літасцівы пан, — загаварыў карлік і па-
кланіўся так нізка, што носам аж дакрануўся да
дывана на падлозе, — ці не патрэбны вам умелы
кухар?

Галоўны кухар агледзеў яго з галавы да ног, зарагатаў і ўскрыкнуў:

— Што? Ты — кухар? Ты думаеш, што нашыя пліты такія нізкія, што ты можаш паглядзець на адну з іх, калі станеш на дыбачкі і як след выцягнеш галаву з плячэй? О, мілы маляўка! Той, хто паслаў цябе наймацца кухарам, проста пакпіў з цябе.

Так сказаў галоўны кухар і весела засмяўся, а з ім засмяяліся наглядчык палаца і ўсе слугі, што былі ў пакоі.

Але карлік не даў збіць сябе з панталыку.

— Не пашкадуйце яйка ці двух, крышку сіропу і віна, мукі і прыправы. У вас жа ўсяго гэтага хапае, — прамовіў ён. — Дайце мне прыгатаваць найсмачнейшую страву, выдзеліце мне патрэбнае, яна будзе прыгатаваная на вашых вачах, і тады вы скажаце: ён сапраўдны кухар.

Так гаварыў малы, і было дзіўна бачыць, як палалі пры гэтым яго маленькія вочкі, як выгінаўся туды-сюды яго доўгі нос і як тонкія пальчыкі рухаліся ў такт гаворцы.

— Добра! — усклікнуў майстра-кулінар і ўзяў пад руку наглядчыка палаца, — добра, няхай сабе — дзеля смеху. Хадзем на кухню.

Яны мінулі некалькі залаў і калідораў і нарэшце прыйшлі на кухню. Гэта было вялікае прасторнае памяшканне, цудоўна абстаўленае. У дваццаці плітах увесь час гарэла полымя: чыстая вада, якая адначасова служыла садком для рыб, цякла пасярод іх, у шафах з мармуру і шыкоўнай драўніны былі выстаўленыя запасы, якія мусілі быць заўсёды пад

рукой, а злева і справа месцілася дзесяць залаў, у якіх утрымліваліся ўсе ласункі, якія толькі былі напрыдуманя ў заходніх і ўсходніх землях для ўлагоджання апетыту. Кухцікі рознага прызначэння бегалі, бразгалі і ўпраўляліся з саганамі і патэльнямі, відэльцамі і апалонікамі. Але калі галоўны кухар увайшоў, яны ўсе спыніліся як укапаня, і толькі было чуваць, як патрэсквае агонь і шуміць ручаёк.

— Што сёння замовіў уладар на сняданак? — спытаў майстра адказнага за сняданкі старога кухара.

— Ён зрабіў ласку замовіць дацкі суп і чырвоныя гамбургскія клёцкі, пане.

— Добра, — адказаў кухар. — Ты чуў, чаго жадае ўладар? Ты возьмешся прыгатаваць гэтыя найскладанейшыя стравы? З клёцкамі табе ніяк не справіцца, гэта сакрэт.

— Няма нічога лягчэйшага, — адказаў, здзівіўшы ўсіх, карлік, бо ён такія стравы часта гатаваў, калі быў вавёркай. — Дайце мне для супу такія-сякія травы, тыя-гэтыя прыправы, сала дзіка, карэнні і яйкі. А для клёцак, — прамовіў ён цішэй, каб пачуць маглі толькі майстар кухні і адказны за сняданкі, — для клёцак мне патрэбнае рознае мяса, крышку віна, качыны тлушч, імбір і адна траўка, якая называецца «радасць жывата».

— Клянуся святым Бенедыктам! У якога чараўніка ты вучыўся? — крыкнуў кухар у здзіўленні. — Усё да кропелькі ты пералічыў, а траўка «радасць жывата» нам самім невядомая — пэўна, з ёй будзе яшчэ смачней. О, цуда-кухар!

— Вось ніколі б не падумаў, — сказаў галоўны кухар. — Але няхай зробіць на спробу. Дайце яму ўсё, што ён патрабуе, посуд і астатняе, і няхай прыгатуе сняданак.

Так і зрабілі і наладзілі ўсё на пліце. Але выявілася, што карлік да пліты ледзь дастае носам. Таму паставілі побач пару крэслаў, на іх паклалі мармуровую пліту і запрасілі малога цудатворца паказаць сваё ўмельства. Шырокім колам яго абступілі кухары, кухаркі, кухцікі, слугі і іншы народ, назіралі і здзіўляліся, як спрытна ў яго атрымліваецца ўсё, як чыста і прыгожа ён гатуе. Калі ён скончыў справу, то загадаў паставіць гаршчкі на агонь і кіпяціць да таго часу, пакуль ён не скажа. Потым пачаў лічыць: «адзін», «два», «тры» і гэтак далей, а калі далічыў да пяцісот, то крыкнуў: «Стоп!» Гаршчкі знялі, і малы запрасіў кухара пакаштаваць.

Прыдворны кухар загадаў кухціку падаць яму залатую лыжку, абмыў яе ў ручаі і перадаў галоўнаму кухару: той з урачыстай мінай падышоў да пліты, зачарпнуў стравы, пакаштаваў, заплюшчыў вочы, цмокнуў ад задавальнення языком, а потым сказаў:

— Цудоўна! Клянуся жыццём герцага, цудоўна! Ці не пакаштуеце вы лыжачку, наглядчык палаца?

Той пакланіўся, узяў лыжку, паспрабаваў і быў не ў сабе ад захаплення і радасці.

— Хвала вашаму ўмельству, шануюны адказны за сняданкі, вы дасведчаны кухар, але так цудоўна вы яшчэ ніколі не гатавалі ні супу, ні гамбургскіх клёцак!

Кухар таксама пакаштаваў, потым пачціва паціснуў руку карліку і сказаў:

— Хлопчык! Ты сапраўдны майстра-ўмелец, так, траўка «радасць жывата» надае ўсяму сваю прынаднасць.

У гэты час у кухню прыйшоў камердынер герцага і паведаміў, што ўладар патрабуе падаць сняданак. Стравы тут жа былі раскладзеныя на срэбны посуд і адасланыя герцагу. Галоўны кухар забраў малога ў свой пакой і пачаў размаўляць з ім. Аднак яны не прабылі там і палову часу, які патрэбны, каб прачытаць «Ойча наш», як з'явіўся пасыльны і паклікаў галоўнага кухара да ўладара. Той хутка апрануўся ў святочнае адзенне і пайшоў за пасыльным.

Герцаг меў вельмі задаволены выгляд. Усё, што было на срэбных талерках, ён з'еў, і калі да яго прыйшоў галоўны кухар, якраз выціраў бараду.

— Паслухай, майстра-кухар, — сказаў ён, — я і раней быў заўсёды вельмі задаволены тваімі ўмельцамі, але скажы мне, хто сёння гатаваў мне сняданак? Такого вытанчанага смаку яшчэ не было з часу, як я сяджу на троне маіх бацькоў. Скажы мне, як зваць таго кухара, каб мы паслалі яму ў падарунак некалькі дукатаў.

— Васпане! Гэта дзіўная гісторыя, — адказаў галоўны кухар і сказаў, як да яго сёння раніцай прывялі карліка, які абавязкова хацеў стаць кухарам і як гэта ўсё атрымалася. Герцаг здзівіўся неймаверна, загадаў паклікаць карліка і распытаў яго, хто ён такі і адкуль з'явіўся. Праўда, у беднага Якаба не хапіла сілы сказаць, што ён зача-

раваны і раней служыў у вобразе вавёркі. Але ён і не зманіў, расказаўшы, што застаўся без бацькі і маці, а гатаваць навучыўся ў адной старой. Герцаг больш не распытваў, а падзівіўся з незвычайнага выгляду свайго новага кухара.

— Калі захочаш застацца ў мяне, — сказаў ён, — я дам табе пяцьдзясят дукатаў у год, святочнае адзенне і да таго ж дзве пары штаноў. Але за гэта ты павінны кожны дзень сам гатаваць мне сняданак, даваць указанні, як варыць абед, і ўвогуле прыняць маю кухню. У маім палацы кожны атрымлівае сваё імя ад мяне. Дык ты будзеш звацца Носам і мець званне малодшага кухара.

Карлік Нос упаў на зямлю перад магутным герцагам, цалаваў яму ногі і паабяцаў верна службыць яму.

Вось так малы на першы час быў забяспечаны, і ён не зганьбіў сваёй пасады. Бо варта сказаць, што як толькі карлік Нос пасяліўся ў доме герцага, той зрабіўся зусім іншым чалавекам. Раней ён меў звычку кідаць талеркі ці падносы, якія ставілі на стол, кухарам у галаву. Так-так, нават самому старшаму кухару ён шпурнуў у злосці запечаную цялячую галёнку, якая аказалася недастаткова мяккай, у лоб, ды так моцна, што той упаў і тры дні мусіў праляжаць у ложку. Праўда, герцаг выпраўляў зробленае ў злосці некалькімі жменямі дукатаў, але ніводзін кухар без дрыжыкаў і страху не заходзіў да яго са стравамі. Калі ў доме з'явіўся карлік, усё, здавалася, чароўна перамянілася. Уладар цяпер еў не тры разы ў дзень, а пяць, каб атрымаць сапраўдную асалоду ад умельства свайго са-

мага маленькага служкі, і ні разу не пакрывіўся ад незадавальнення. Не, ён лічыў усё новым, трапным, быў ветлівы і прыемны і дзень пры дні тлусцеў.

Часта, сілкуючыся, ён клікаў майстра-кухара і карліка Носа, усаджваў аднаго справа, другога злева ад сябе і пальцамі запіхваў ім найсмачнейшыя кавалкі ў рот — прыхільнасць, якую яны абодва ўмелі высока цаніць.

Карлік быў цудам горада. Людзі напамілы бог выпрошвалі ў галоўнага кухара дазволу паназіраць, як гатуе карлік, і той-сёй з самых знатных нават дамогся ў герцага таго, каб іх слугі атрымалі ў карліка кулінарныя ўрокі, што каштавала немалых грошай: кожны плаціў за дзень палову дуката. І каб не сапсаваць настрой іншых кухараў і не выклікаць зайздрасці да сябе, Нос аддаваў ім грошы, заплачаныя панамі за навучанне іх кухараў.

І жыў-пажываў Нос амаль два гады, заможны і ў пашане, але думка пра бацькоў засмучала яго. І тут здарыўся наступны выпадак.

Карлік Нос у пакупках быў спрытны і ўдачлівы. Таму ён сам хадзіў, наколькі яму дазваляў час, на рынак, каб купіць птушку і садавіну. Адноўчы раніцай ён пайшоў на гусіны рынак і пачаў выбіраць цяжкіх тлустых гусак, якіх любіў уладар. Ён ужо некалькі разоў прайшоў туды-сюды, прыглядаючыся. Яго выгляд больш не выклікаў смеху і кпінаў, а ўнушаў пачцінасць. Бо яго пазнавалі як славутага герцагскага прыдворнага кухара, і любая гандлярка гусямі адчувала сябе шчаслівай, калі ён паварочваў да яе свой нос.

І тут ён заўважыў, што ў канцы гандлёвага раду ў кутку сядзіць жанчына, якая таксама прапануе гусак, але не хваліць, як іншыя, свой тавар і не зазвае пакупнікоў. Ён падышоў да яе, памераў вокам і ўзважыў яе гусак. Гэта было тое, што трэба, і ён купіў тры гусі разам з клеткай, падняў яе на свае шырокія плечы і скіраваўся назад у палац. Тут яму здалося dziўным, што толькі дзве з трох гагаталі і крычалі, як гэта робяць усе гусі, а трэцяя паводзіла сябе зусім ціха і, занураная ў сябе, уздыхала і стагнала, як чалавек.

— Яна хворая, — сказаў ён сам сабе, — трэба паспяшацца, каб паспець яе засекчы і прыгатаваць.

Але гусь адказала выразна і гучна:

Не сячы мяне, прашу,
 Бо смяротна я ўкушу.
 Шыю не звярні, не рэж,
 Бо тады і сам памрэш.

Вельмі напужаўшыся, карлік Нос паставіў клетку на зямлю, а гуска паглядзела на яго прыгожымі разумнымі вачыма і ўздыхнула.

— Вось табе й маеш! — усклікнуў Нос. — Вы ўмеце размаўляць, паненка гуска? Пра гэта я і падумаць не мог. Ну, не бойцеся. Навучаны жыццём не будзе шкодзіць такой рэдкай птушцы. Але іду ў заклад, што вы не ад нараджэння адзетыя ў пер'е. Я і сам калісьці быў затурканай вавёркай.

— Твая праўда, — адказала гуска, — я не нарадзілася ў гэтай вартай жалю абалонцы. Ах, ля маёй

калыскі мне не спявалі, што Мімі, дачка вялікага Ветэрбока, будзе забітая на кухні герцага.

— Супакойцеся ж, любая паненка Мімі, — суцяшаў яе карлік. — Пакуль я сумленны хлопец і малодшы кухар яго светласці, ніхто не дакранецца да вашай шыі. Я адвяду вам у сваім пакоі закутак, вы будзеце мець дастаткова корму, у свой вольны час я буду забаўляць вас, а астатнім кухонным работнікам скажу, што адкормліваю гуску ўсялякімі асаблівымі травамі для герцага, і як толькі выпадзе магчымасць, я выпушчу вас на волю.

Гуска падзякавала яму са слязьмі на вачах, а карлік зрабіў усё як абяцаў: засек дзвюх гусак, а для Мімі пабудаваў закутак, сказаўшы, што хоча выкарміць яе для герцага. Ён карміў яе не звычайным гусіным кормам, а забяспечваў печывам і салодкімі стравамі. Як толькі ў яго быў вольны час, ён ішоў паразмаўляць з ёй і суцешыць. Яны расказалі адно аднаму пра свае прыгоды, і Нос даведаўся, што гуска была дачкой чараўніка Ветэрбока, які жыве на востраве Готланд. Калісьці ён пасварыўся з адной старой феяй, якая ўзяла верх над ім дзякуючы інтрыгам і хітрасці, а з помсты ператварыла дачку ў гуску і пераправіла яе далёка-далёка, аж сюды. Калі карлік Нос таксама апавёў сваю гісторыю, яна сказала:

— Я крыху знаюся ў такіх справах. Мой бацька расказваў мне пра гэта, наколькі ён мог дзяліцца ведамі. Гісторыя са сваркай каля каша з гароднінай, тваё раптоўнае пераўвасабленне, калі ты панюхаў траўку, а таксама сямія-такія словы старой, якія ты мне пераказаў, — доказ таго, што

ты зачараваны з дапамогай травы, і калі знойдзеш патрэбную траву, ты зможаш вызваліцца.

Гэта было для малога невялікім суцяшэннем, бо дзе знайсці тую траву? Аднак ён падзякаваў гусцы, і ў яго з'явілася кропля надзеі.

У гэты час да герцага заявіўся ў гасці суседкнязь, яго сябра. Герцаг паклікаў карліка Носа і звярнуўся да яго:

— Цяпер надышоў час паказаць, ці верна ты служыш мне і ці майстра ты сваёй справы. Гэты князь, які гасцюе ў мяне, харчуецца, як вядома, лепш за ўсіх, за выключэннем мяне. Ён вялікі знаўца вытанчанай кухні, а ў дадатак мудры чалавек. Паклапаціся ж пра тое, каб мой стол кожны дзень быў сервіраваны так, каб князь не пераставаў здзіўляцца. Пры гэтым, каб не трапіць да мяне ў няміласць, ты не павінны, пакуль ён тут, гатаваць адну і тую ж страву двойчы. Для гэтага можаш атрымаць усё неабходнае ў майго скарбніка. І нават калі табе давядзецца запыкаць грошы і дыяменты ў сале, запыкай. Бо я лепш збяднею, чым буду чырванець перад ім.

Так сказаў герцаг. А карлік прамовіў, пакорна пакланіўшыся:

— Няхай будзе як вы кажаце, васпане! Калі гэтага хоча Бог, я зраблю ўсё, каб ласунак спадабаўся князю.

Малы кухар паклікаў на дапамогу ўсё сваё майстэрства. Ён не шкадаваў прыпасаў гаспадара і яшчэ менш — самога сябе. Яго бачылі ўсяго ў воблаках дыму і агню, яго голас гучаў увесь час пад скляпеннямі кухні — ён распараджаўся кухцікамі і падкухарамі.

Прыезджы князь ужо чатырнаццаць дзён бавіўся ў герцага і жыў цудоўна і радасна. Яны сілкаваліся не менш за пяць разоў на дзень, і герцаг быў задаволены майстэрствам карліка, бо бачыў задаволенасць і на твары свайго госця. На пятнаццаты дзень герцаг паклікаў карліка да стала, прадставіў князю і спытаў, ці задаволены ён карлікам.

— О, ты цудоўны кухар, — адказаў прыезджы князь, — і ведаеш, што значыць прыстойна пад'есці. За ўвесь час, пакуль я тут быў, ты не паўтарыў ніводнай стравы і гатаваў усё выдатна. Але ўсё ж скажы мне, чаму ты так доўга не падносиш караля ўсіх страваў — паштэт «Сюзэрэн»?

Кухар вельмі спужаўся, бо ніколі не чуў пра гэтага караля паштэтаў, але ўзяў сябе ў рукі і адказаў:

— О пане! Яшчэ доўга, думалася мне, ваяшая прысутнасць будзе радаваць гэты двор, таму я не спяшаўся. Бо чым можа парадаваць цябе кухар у дзень развітання, як не каралём паштэтаў!

— Вось як! — сказаў герцаг са смехам. — А як жа я? Ты, мусіць, хацеў дачакацца маёй смерці, каб потым парадаваць мяне? Бо і мне ты ніколі не падаваў гэтага паштэту. Але падумай пра іншае развітанне, бо заўтра ты мусіш паставіць паштэт на стол.

— Няхай будзе як ты кажаш, пане! — адказаў карлік і пайшоў. Але пайшоў без радасці. Таму што настаў дзень яго ганьбы і яго няшчасця. Ён не ведаў, як робіцца той паштэт. Забіўшыся ў каморку, ён заплакаў над сваім лёсам. Тут прыйш-

ла да яго гусь Мімі, якой было дазволена хадзіць у яго пакоі, і спытала, чаму ён так горка плача.

— Вытры слёзы, — адказала яна, пачуўшы пра паштэт, — гэтая страва часта з'яўлялася на стале майго бацькі, і я прыблізна ведаю, што патрэбна для яе прыгатавання. Ты возьмеш тое і сёе, столькі і столькі, і калі там нечага не будзе ставаць, то ў паноў, напэўна, не такі тонкі смак, каб заўважыць.

Так сказала Мімі. А карлік падскочыў ад радасці, блаславіў дзень, у які ён купіў гуску, і ўзяўся гатаваць караля паштэтаў. Спачатку ён зрабіў маленькі на спробу, і, на дзіва, смак быў выдатны, а галоўны кухар, якому ён таксама даў пакаштаваць, зноў пахваліў яго высокае майстэрства.

На наступны дзень ён прыгатаваў паштэт большага памеру і адправіў яго, цёплы, толькі што з печы, упрыгожаны вяночкамі кветак, на стол. А сам апрануў сваё найлепшае святочнае адзенне і пайшоў у сталовую залу. Калі ён увайшоў, старшы прыслужнік ля стала якраз разразаў паштэт і на срэбным шуфліку падаваў герцагу і яго госцю. Герцаг адкусіў добры кус, узяў вочы ў неба і сказаў, праглынуўшы:

— Ах, ах, ах! Нездарма яго называюць каралём паштэтаў. Але ж і мой кухар — таксама кароль усіх кухараў, ці не так, любы сябра?

Госць адкусіў некалькі маленькіх кавалачкаў, пакаштаваў, крыху патрымаў у роце, а потым засмяяўся здзекліва і таямніча.

— Штуковіна зробленая даволі ўмела, — заўважыў ён, адсоўваючы ад сябе талерку, — і ўсётакі гэта не сапраўдны «Сюзэрэн». Я так і думаю.

Герцаг незадаволена зморшчыў лоб і зачырванеўся ад сораму.

— Сабака, а не карлік! — закрычаў ён. — Як ты адважыўся рабіць такое свайму гаспадару? Ці не загадаць адсекчы табе галаву ў кару за дрэннае кухарства?

— Ах, васпане! Клянуся небам, я гатаваў па ўсіх правілах майстэрства, не можа быць, каб нечага не хапала, — прамовіў карлік дрыжучы.

— Гэта хлусня, хлопча! — запырэчыў герцаг і нагой адпіхнуў яго ад сябе. — Мой госць не будзе ні з таго ні з сяго казаць, што нечага не хапае. Я цябе самога пасяку і загадаю засмажыць у паштэце!

— Злітуйцеся! — крыкнуў малы і на каленях папоўз да госця, абхапіўшы яго ногі. — Скажыце ж, чаго не хапае ў гэтай страве, што яна вам не да смаку? Не дайце мне памерці за каліва мяса і мукі!

— Табе гэта мала дапаможа, мой любы Нос, — адказаў смеючыся прыезджы. — Я яшчэ ўчора падумаў, што ты не прыгатуеш гэтай стравы так, як робіць мой кухар. Ведай жа, тут не хапае траўкі, якой у гэтым краі ўвогуле не ведаюць, — траўкі «чхай на здароўе». Без яе паштэт не набудзе свайго смаку, і твайму пану ніколі не пакаштаваць таго, што ем я.

Тут герцаг раз'юшыўся.

— Я буду есці яго! — усклікнуў ён так, што вочы пырснулі іскрамі. — Клянуся сваім гонарам: або я пакажу вам заўтра раніцай паштэт, які вы патрабуеце, або галаву гэтага дзецюка, насаджаную на піку на варотах майго палаца. Ідзі, сабака, даю табе дваццаць чатыры гадзіны.

Так усклікнуў герцаг, а карлік зноў у слязах пайшоў у каморку і паскардзіўся гусі на свой лёс, на тое, што яго чакае смерць. Ён жа ніколі нічога не чуў пра тую траўку.

— Калі толькі гэта, — сказала яна, — то я магу дапамагчы. Мой бацька вучыў мяне, каб я ведала ўсе травы. Магчыма, іншым часам цябе і напаткала б смерць, але, на шчасце, цяпер якраз маладзік, а ў гэты час тая траўка цвіце. Але скажы мне, ці ёсць паблізу палаца каштаны?

— Ёсць! — адказаў Нос, узрадаваўшыся. — Каля возера, за дзве сотні крокаў ад дома, расце цэлая купка. Але навошта?

— Толькі пад шатамі старых каштанаў цвіце гэтая траўка, — сказала Мімі. — Бяры мяне на рукі і высадзі на волі, я пашукаю.

Ён зрабіў так, як яна сказала, і панёс яе да варотаў палаца. Але там брамнік наставіў на яго зброю і сказаў:

— Мой любы Нос, твой час прайшоў, табе нельга выходзіць з палаца, у мяне наконт гэтага строгі загад.

— Але ж у сад мне, пэўна, можна пайсці? — адказаў карлік. — Май ласку, пашлі аднаго з тваіх памочнікаў да наглядчыка палаца і спытай, ці можна мне пайсці ў сад пашукаць траўку.

Брамнік так і зрабіў, і дазвол быў атрыманы. Сад быў аточаны высокім мурам, так што пра ўцёкі адтуль і думаць было не варта.

А калі Нос з гускай Мімі апынуліся на волі, ён асцярожна пасадзіў яе на зямлю, і яна хутка пайшла перад ім да возера, дзе раслі каштаны.

Ён крочыў за ёй з цяжкім сэрцам, бо гэта была яго апошняя, адзіная надзея. Ён цвёрда вырашыў, што калі не знойдзе траўкі, то лепш утопіцца ў возеры, чым дасць адсекчы сабе галаву. А гусь шукала дарэмна: яна хадзіла пад усімі каштанамі, дзюбай варушыла кожную травінку, але нічога не знаходзілася, і яна ад спачування і страху пачала плакаць, бо надыходзіў вечаровы змрок, ужо амаль нічога нельга было ўбачыць.

Тут карлік зірнуў на той бок возера і раптам закрычаў:

— Зірні, зірні, там над возерам стаіць яшчэ адно высокае старое дрэва, хадзем туды і пашукаем, можа, там мы знойдзем кветку шчасця!

Гусь падскочыла і паляцела, а ён пабег за ёй так хутка, як толькі панеслі ногі. Каштанавое дрэва кідала вялікі цень, а вакол было цёмна, і нельга было заўважыць амаль нічога. Тут раптам гусь спынілася, узмахнула ад радасці крыламі, хуценька торкнулася галавой у высокую траву, нешта сарвала, асцярожна перадаўшы гэта здзіўленаму Носу, і сказала:

— Вось тая траўка, тут яе процьма расце, так што ў цябе ніколі не будзе недахопу ў ёй.

Карлік задуменна разглядаў траву. Салодкі водар даў яму ў нос, і ён міжволі прыпомніў сцэну свайго ператварэння. Сцябліны і лісточкі былі блакітна-зялёныя, над імі ўзвышалася палымяна-чырвоная кветка з жоўтымі краямі.

— Дзякаваць Богу! — нарэшце ўсклікнуў ён. — Які цуд! Слухай, мне здаецца, гэта тая самая трава, якая ператварыла мяне з вавёркі ў гэтую ганебную выроду. Ці не паспрабаваць мне яе?

— Пакуль што не трэба, — папрасіла гусь. — Вазьмі з сабой жменю гэтай траўкі, пойдзем у твой пакой, забярэм грошы і ўсё, што ты маеш, а потым паспытаеш.

Яны вярнуліся ў яго каморку, і ад напружанага чакання было чутна, як калоціцца яго сэрца. Калі Якаб завязаў у клунак пяцьдзясят ці шэсцьдзясят дукатаў, якія ён назапасіў, адзенне і абутак, то сказаў:

— З Боскай дапамогай я вызвалюся ад гэтай навалы!

Ён уторкнуў нос глыбока ў траву і ўдыхнуў яе водар.

Тут усё яго цела выцягнулася і зарыпела, ён адчуў, як галава быццам адрываецца ад плячэй, зірнуў збоку на свой нос і ўбачыў, як той усё меншае і меншае, спіна і грудзі пачалі выроўнівацца, а ногі падаўжэлі.

Гусь у здзіўленні назірала за ўсім гэтым.

— Ах, які ты гонкі! Які прыгожы! — усклікнула яна. — Дзякаваць Богу, у табе не засталася нічога ад твайго былога выгляду!

Якаб вельмі ўзрадаваўся, падняў рукі і пачаў маліцца. Але ў радасці ён не забыў, чым абавязаны Мімі. Хаця сэрца і прасіла яго ісці да бацькоў, удзячнасць перасіліла гэтае жаданне, і ён сказаў:

— Каму ж іншаму, як не табе, я мушу дзякаваць, што вернуты сабе самому? Без цябе я ніколі не знайшоў бы гэтай травы і навек заставаўся б у тым абліччы альбо нават загінуў бы ад сякеры ката. Я хачу табе аддзячыць. Я правяду цябе да

твайго бацькі. Ён такі магутны чараўнік, што лёгка адчаруе цябе.

Гусь залілася слязьмі і прыняла яго прапано-ву. Якаб, нікім не пазнаны, разам з гускай пакінуў палац і выправіўся ў дарогу да ўзбярэжжа, радзімы Мімі.

Яны шчасліва здзейснілі сваё падарожжа, Ветэрбок адчараваў сваю дачку і шчодро ўзнагародзіў Якаба. Калі ён вярнуўся ў свой родны горад, яго бацькі ў прыгожым юнаку з радасцю пазналі свайго страчанага сына. З падарункаў, якія ён атрымаў ад Ветэрбока, ён купіў сабе лаўку і зрабіўся багатым і шчаслівым.

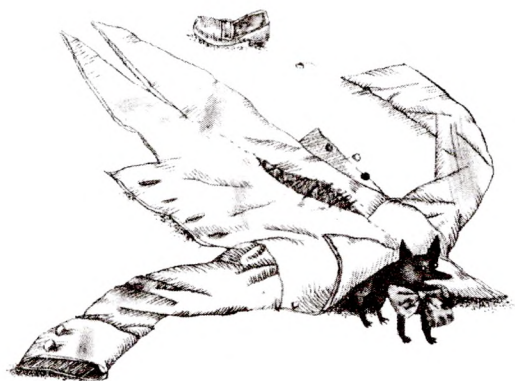
Пасля знікнення Якаба з герцагавага палаца там узняўся вялікі пярэпалах. Калі на наступны дзень герцаг хацеў выканаць сваю клятву і загадаць адсекчы галаву карліку за тое, што той не знайшоў травы, выявілася, што малы знік. Князь жа сцвярджаў, што герцаг таемна дапамог яму ўцячы, каб не страціць свайго найлепшага кухара, і абвінавачваў яго ў вераломнасці. З гэтай прычыны паміж двума князямі ўспыхнула вялікая вайна, якая ў гісторыі стала добра вядомая як «травяная вайна». Адбылося некалькі бітваў, але нарэшце быў заключаны мір, які называюць «паштэтным мірам», таму што на ўрачыстасці прымірэння кухарам князя быў прыгатаваны «Сюзэрэн», кароль паштэтаў, які сваім смакам вельмі дагадзіў пану герцагу.

Пераклаў Уладзімір Папковіч

МАЛАДЫ
АНГЛІЧАНІН

У паўднёвай частцы Германіі знаходзіцца гарадок Грунвізэль, звычайны, як і ўсе: у цэнтры — маленькая рыначная плошча з фантанам, збоку — маленькая старая ратуша, вакол рынка — дом міравога судзі і самых паважаных купцоў, а на некалькіх вузкіх вулачках жывуць астатнія насельнікі. Усе ведаюць адно аднаго, кожнаму вядома, што дзе адбываецца, а калі ў пастара, бургамістра ці доктара на стале з'явіцца дадатковая страва, то ўжо ў полудзень пагалоска пойдзе па ўсім горадзе. Пад вечар жанчыны выправяцца адна да адной з візітамі, як гэта тут называецца, абмяркуюць за кубачкам моцнай кавы і салодкім пірагом гэтае здарэнне, робячы выснову, што пастар, магчыма, удзельнічаў у латарэі і выйграў не па-хрысціянску вялікую суму, што бургамістра «падмазалі», а доктар атрымаў ад аптэкара некалькі залатых за выпіску даволі дарагіх рэцэптаў.

Для такога ўпарадкаванага гарадка, як Грунвізэль, відаць, непрыемнай нечаканасцю стаў прыезд чалавека, пра якога не ведалі, адкуль ён, што яму тут трэба і з чаго ён жыве. Хаця бургамістр і праверыў яго пашпарт і за кавай у сям'і доктара выказаў думку, што хоць пашпарт правільна завізаваны ад Берліна да Грунвізэля, усё ж тут штосьці не тое, бо мужчына выглядае неяк падазрона. Бургамістр карыстаўся ў горадзе самым вялікім аўтарытэтам, і не дзіва, што з гэтага ча-

су на прыезджага глядзелі з падазронасцю. А яго жыццёвыя звычкі не давалі грунвізэльцам прычыны пазбавіцца гэтай думкі.

Прыезджы за некалькі залатых арандаваў сабе цэлы дом, які дагэтуль пуставаў, прывёз туды цэлую падводу дзіўных рэчаў, напрыклад, печавы, плітаў, вялікіх тыгляў і шмат іншага, і з таго часу жыў самотна. Ён нават гатаваў сам, і ніводная душа не заходзіла ў яго дом, акрамя грунвізэльскага старога, які забяспечваў яго хлебам, мясам і гароднінай. Але і ён не ступаў далей за перадпакой. Там чужынец забіраў купленае.

Ён не хадзіў папаўдні, як іншыя мужчыны, на кегельбан, не заглядаў вечарам у шынок, каб, як іншыя, пагутарыць, дымячы люлькай, пра газетныя навіны. Дарма яго запрашалі па чарзе бургамістр, доктар і пастар на абед альбо каву, ён заўсёды выбачаўся, што не можа. Таму адны лічылі яго вар'ятам, другія — габрэем, а трэція ўпарта і ўпэўнена сцвярджалі, што ён чараўнік ці нячысік.

Але аднойчы ў горад прыехалі людзі з экзатычнымі звярамі. Гэта быў звычайны бадзяжны люд з вярблюдам, які ўмее кланяцца, мядзведзем, які танцуе, некалькімі сабакамі і малпамі, якія ў чалавечым адзенні маюць даволі камічны выгляд і вырабляюць усялякія штукі. Такія людзі звычайна ездзяць па горадзе, спыняюцца на скрыжаваннях, ствараюць з дапамогай маленькага барабана і трубы несусветны шум, удзельнікі трупы танцуюць і скачуць і такім чынам атрымліваюць з тутэйшых жыхароў грошы. Але трупа, якая гэтым разам прыбыла ў Грунвізэль, адрознівалася ад

іншых тым, што мела жудаснага арангутана амаль чалавечага росту, які хадзіў на дзвюх нагах і ўмеў вырабляць усялякія штукі.

Камедыянты з сабакамі і малпамі падышлі і да дома прыезджага. Як толькі пачуліся гукі барабана і трубы, ён з'явіўся, незадаволена пазіраючы спачатку ў цёмныя, памутнелыя ад старасці вокны. Але неўзабаве зрабіўся больш прыязным, на ўсеагульнае здзіўленне, паказаўся ў акне і сардэчна засмяяўся з выбрыкаў арангутана. Ён нават даў за гэтую забаву так шмат залатых, што ўвесь горад загаварыў пра тое.

Наступнай раніцай трупа са звярамі рушыла далей. Вярблюда нагрузілі кашамі, у якіх утульна сядзелі сабакі і малпы, а пагоншчык і арангутан ішлі за вярблюдам. Але не прайшло і некалькі гадзін пасля іх выезду за вароты, як той прыезджы пан заспяшаўся на пошту, на вялікае здзіўленне паштмайстра, запатрабаваў карэту і свежых коней і выехаў у тыя ж вароты і па той самай дарозе, якой выправіліся звяры. Увесь гарадок быў незадаволены, што не даведаўся, куды чужак падаўся.

Ужо была ноч, калі чужынец зноў з'явіўся перад варотамі. Але ў карэце сядзела яшчэ адна асоба — у капелюшы, які закрываў твар, а шаўковая хустка была завязаная на рот і вушы. Брамнік палічыў за свой абавязак звярнуцца да другога незнаёмца і папрасіць пашпарт, але той адказаў вельмі груба, прамармытаўшы штосьці на незразумелай мове.

— Гэта мой пляменнік, — прызна сказаў прыезджы брамніку, кладучы яму ў руку некалькі

срэбных манет. — Мой пляменнік, і ён пакуль што дрэнна ведае нямецкую мову. Ён толькі што вылаяўся на сваім дыялекце на тое, што нас затрымліваюць.

— А, калі гэта ваш пляменнік, — адказаў брамнік, — тады яму можна ўязджаць і без пашпарту. Ён жа, напэўна, будзе жыць у вас?

— Безумоўна, — сказаў прыезджы, — і, магчыма прабудзе доўга.

У брамніка больш не было ніякіх пытанняў, і прыезджы пан і яго пляменнік заехалі ў гарадок. Бургамістр і ўвесь горад былі, між іншым, не вельмі задаволеныя брамнікам. Яму варта было б запомніць хоць некалькі словаў з адказу пляменніка. Тады лёгка можна было б вызначыць, з якой зямлі з'явіліся тут ён і яго дзядзька. Але брамнік запэўніў, што мова была не французская і не італьянская, па вымаўленні ж, здаецца, ангельская, і калі ён не памыляецца, малады пан прамовіў «*God dam!*» Вось так брамнік неяк выкруціўся сам і праславіў юнака, бо цяпер уся гаворка ў гарадку была толькі пра маладога англічаніна.

Але і малады англічанін не паказваўся на людзях — ні на кегельбане, ні ў шынку. Затое ён ствараў праблемы іншым чынам... А вось як: часта здаралася так, што са звычайна ціхага дома прыезджага чуліся жудасныя крыкі і шум, так што народ тоўпіўся перад домам, гледзячы на вокны. Там можна было ўбачыць маладога англічаніна, апранутага ў чырвоны фрак і зялёныя штаны, з ускудлачанымі валасамі і жудаснай грымасай, які неверагодна хутка прабягаў каля вокнаў ту-

ды-сюды па ўсіх пакоях. Стары пан ганяўся за ім у чырвоным халаце з бізуном у руцэ, махаў ім, часта прамахваўся, але часцяком, здавалася натоўпу, бізун усё-такі наганяў юнака, і да людзей даляталі пужліва-жаласныя ўскрыкі і хвосткія ўдары бізуна. Такое жорсткае стаўленне да невядомага маладога чалавека так балюча закранула жанчын гарадка, што яны нарэшце прымусілі бургамістра ўмяшацца ў гэтую справу. Ён напісаў прыезджаму пану запіску, у якой у даволі рэзкіх выразях вінаваціў яго ў недапушчальным абыходжанні з пляменнікам і пагражаў яму, што калі такія сцэны паўторацца, ён возьме маладога чалавека пад сваю апеку.

Але якім жа вялікім было здзіўленне бургамістра, калі да яго ўпершыню за дзесяць гадоў прыезджы заявіўся сам! Стары пан патлумачыў свае паводзіны асаблівым даручэннем бацькоў хлапца, якія аддалі яму яго на выхаванне. Паводле словаў пана, гэта ўвогуле разумны, прыстойны хлапец, але яму вельмі цяжка даецца мова. Ён жа хоча навучыць свайго пляменніка бегла размаўляць панямецку, каб той адчуваў сябе вольна і быў потым прыняты ў грамадстве, ды мова даецца таму з такой цяжкасцю, што часта без добрай лупцоўкі бізуном ніяк не абысціся.

Бургамістр такім тлумачэннем застаўся цалкам задаволены, параіў старому ведаць меру, а вечарам у шынку апавёў, што рэдка сустракаў такога дасведчанага, прыстойнага чалавека, як гэты прыезджы:

— Шкада толькі, — дадаў ён, — што ён так мала бывае на публіцы. Але я думаю, што калі

яго пляменнік крышку загаворыць па-нямецку, ён будзе ў мяне больш частым госцем.

І гэты адзіны выпадак цалкам змяніў погляды гарадка. Прыезджага пачалі ўважаць за прыстойнага мужчыну, прагна жадалі больш блізкага знаёмства з ім і лічылі абсалютна нармальным, што тады-сяды ў гэтым пустэльным доме ўсчынаўся страшэнны крык. «Ён дае свайму пляменніку ўрок нямецкай мовы», — гаварылі грунвізэльцы і больш не запыняліся каля дома.

Недзе праз тры месяцы ўрокі нямецкай мовы, мусіць, скончыліся, і стары прасунуўся наперад яшчэ на адзін крок. У гарадку жывуць нямоглы стары француз, які вучыў тутэйшую моладзь танцам. Яго запрасіў да сябе прыезджы і сказаў, што хоча навучыць свайго пляменніка танцаваць. Ён сцвярджаў, што пляменнік вельмі здольны, але што да танцаў, то крыху наравісты; ён, праўда, ужо вучыўся танцам у іншага настаўніка і авалодаў такімі турамі, што выступаць з імі на людзях нават неяк няёмка. Пляменнік жа лічыць сябе менавіта з гэтай прычыны выдатным танцорам, хаця яго танцы не маюць нічога агульнага з вальсам ці галопам і нават зусім не падобныя да экасэза ці франсэза. Ён, між іншым, паабяцаў плаціць адзін талер за гадзіну, і танцмайстар з радасцю згадзіўся вучыць наравістага выхаванца.

У час гэтых урокаў, як пад сакрэтам сцвярджаў француз, здараліся дзівосы, якіх свет не бачыў. Пляменнік, даволі высокі, гонкі, але з караткаватымі нагамі малады чалавек, выходзіў у чырвоным фраку, прыгожа паголены ды пастрыжаны,

у шырокіх зялёных штанах і глянцавых пальчатках. Ён размаўляў мала і з іншаземным акцэнтам, спачатку быў даволі паслухмяны і прыстойны. Але затым ён пачынаў скакаць з дзікімі грывасамі на твары, рабіў самыя смелыя антраша, ды так, што танцмайстар аж траціў мову і здольнасць бачыць. Калі ж ён спрабаваў ушчуваць вучня, той сцягваў з ног шыкоўныя балеткі, шпурляў імі, цэлячыся ў галаву французу, і гойсаў па пакоі на карачках. Пачуўшы такі шум, стары пан раптам выбягаў у чорным шлафроку і каўпаку з залацістай паперы на галаве са свайго пакоя і пачынаў бязлітасна лупцаваць пляменніка бізуном па спіне. Тады пляменнік жудасна ўзвываў, ускокваў на сталы і высокія камоды, нават на аконныя карнізы, і штосьці гаварыў на невядомай дзіўнай мове. Але стары не даваў яму паслаблення, хапаў за нагу, сцягваў уніз, дубасіў як след і з дапамогай спражкі заціскаў яму шчыльней хустку на шыі, пасля чаго той рабіўся зноў прыстойным і паслухмяным, а ўрок танцаў праходзіў далей без перашкод.

Калі ж танцмайстар давёў свайго навучэнца да таго ўзроўню, калі на ўроку можна было ўжо выкарыстоўваць музыку, пляменніка як падмянілі. Нанялі гарадскога музыку, які мусіў сядзець на сталым залы ў пустэльным доме. Танцмайстар тады павінны быў граць ролю дамы, для чаго стары пан адзяваў яго ў шаўковую спадніцу і ахінаў усходнеіндыіскім шалем. Пляменнік запрашаў яго на танец, і яны пачыналі вальсаваць, але гэта быў нястомны, нібы апантаны танцор: ён не выпускаў танцмайстра са сваіх доўгіх рук. Той мог стагнаць

і крычаць, але ўсё роўна мусіў танчыць, пакуль не валіўся зняможаны альбо пакуль у музыкі не дранцвела рука ад ігры на скрыпцы. Старога танцамайстра гэтыя ўрокі ледзь не даводзілі да магілы, але талер, які выплачваўся яму кожны раз, добрае віно, якім частаваў стары, рабілі сваю справу, і ён зноў і зноў прыходзіў, нават калі напярэдадні цвёрда вырашаў не ступаць больш на парог таго пустэльнага дома.

Насельнікі ж Грунвізэля, у адрозненне ад француза, глядзелі на справу зусім інакш. Яны лічылі, што ў маладога чалавека ёсць схільнасць да грамадскага жыцця, таму жанчыны гарадка радаваліся — улічваючы вялікі недахоп мужчынскага полу, — што да наступнай зімы яны прыдбаюць спрытнага танцора.

Аднойчы раніцай служанкі, што вярталіся з рынка, паведамілі сваім гаспадарам пра дзіўнае здарэнне. Перад пустэльным домам быццам бы стаяла шыкоўная карэта са шкла, запражаная цудоўнымі коньмі, а служба ў багатай ліўрэі трымаў дзверкі. Тут адчыніліся дзверы пустэльнага дома, і з іх выйшлі два цудоўна апранутыя пані: адзін з іх быў стары прыезджы, а другі — мусіць, малады пан, які з такой цяжкасцю вывучаў нямецкую мову і так шалёна танчыў. Абодва селі ў карэту, слуга ўскочыў на запятакі, і карэта — уявіце сабе! — скіравалася проста да дома бургамістра.

Калі жанчыны пачулі такое, яны паспешліва знялі з сябе фартухі і не зусім чыстыя чэпчыкі і апрануліся ў святочнае. «Няма ніякага сумне-

ву, — гаварылі яны сваім блізкім, калі ўсе заняліся прыборкай гасцёўні, што звычайна служыла для розных патрэб, — няма ніякага сумневу, што прыезджы выведзе свайго пляменніка ў свет. Стары дурань за дзесяць гадоў не дадумаўся нагой ступіць у наш дом, але даруем яму гэта дзеля пляменніка, пэўна ж, вельмі чароўнага маладога чалавека».

Так яны гаварылі і наказвалі сваім сынам і дочкам не горбіцца і вымаўляць словы лепш, чым звычайна.

І разумныя жанчыны гарадка не памыліліся, бо стары пан з пляменнікам па чарзе аб'язджалі сем'і, каб здабыць іх ласку.

Усе былі проста зачараваныя абодвума прыезджымі і шкадавалі, што раней не мелі шчасця пазнаёміцца з імі. Стары пан паказаў сябе годным, вельмі разважлівым чалавекам, які, праўда, што б ні гаварыў, лёгка пасміхаўся, так што не было ўпэўненасці, сур'ёзна ён гаворыць ці не. Але яго размовы пра надвор'е, пра мясцовасць, пра летнія забавы ў склепе пад гарой былі такія разумныя і прадуманыя, што ўсе былі ў захапленні.

А пляменнік! Ён зачараваў усіх, ён паланіў усе сэрцы! Праўда, што да выгляду, то яго твар нельга было назваць прыгожым: яго ніжняя частка, асабліва сківіца, надта ўжо выпірала ўперад, а скура была вельмі рудая, ён часам курчыў усялякія дзіўныя грывасы, заплюшчваў вочы і выскаляў зубы, але ўвогуле рысы яго твару ўсе палічылі надзвычай цікавымі. Яго рухомая спрытная фігура не ведала сабе роўных. Адзенне, праўда, крышку

нехайна звісала з яго тулава, але ўсё яму цудоўна пасавала. Ён вельмі жыва рухаўся па пакоі і валіўся то на канапу, то ў крэсла, выцягваючы ногі перад сабой. Але тое, што ў іншага маладога чалавека палічылі б за грубасць і непрыстойнасць, у пляменніка ішло за геніяльнасць.

— Ён жа англічанін, — было чуваць то тут, то там, — яны ўсе такія. Англічанін можа разлегчыся на канапе і заснуць у той час, калі дзесяць дамаў шукаюць месца сесці. На англічаніна за такое нельга крыўдзіцца.

Са старым панам, сваім дзядзькам, ён быў вельмі паслухмяны, а калі пачынаў на карачках скакаць па пакоі, ці, як яму падабалася, усаджвацца на крэсла з нагамі, то дастаткова было аднаго позірку, каб заклікаць яго да парадку. Ды і як было крыўдзіцца на яго, калі дзядзька ў кожным доме гаварыў гаспадыні: «Мой пляменнік яшчэ крыху неабчасаны і неадукаваны, але я ўскладаю вялікія надзеі на грамадства, яно яго выправіць і адукуе, і я рэкамендую яго вам ад шчырага сэрца».

Такім чынам пляменнік быў уведзены ў свет, а ўвесь Грунвізэль толькі і гаварыў у той і ў наступныя дні пра гэтую падзею. Але стары пан на тым не спыніўся — здавалася, ён цалкам змяніў свой склад думак і лад жыцця. Папаўдні ён пайшоў з пляменнікам у шынок пад гарой, дзе паважаныя паны Грунвізэля пілі піва і забаўляліся гульнёй у кеглі. Там пляменнік выявіў сябе спрытным гульцом: ён ніколі не выбіваў менш за пяць-шэсць. Час ад часу, праўда, на яго находзіла штосьці дзіўнае: раптам ні з таго ні з сяго ён з шарам у ру-

ках стралой зрываўся з месца і пачынаў вырабляць з кеглямі чорт ведае што, альбо, калі выбіваў вянок ці караля, раптам становіўся на прыгожа прычасаную і дагледжаную галаву дагары нагамі. Калі ж міма праязджала карэта, ён аказваўся ў адно імгненне на яе даху і адтуль курчыў грымасы. Так ён праязджаў нейкую адлегласць, а потым саскокваў і зноў прыблягаў да кампаніі.

Стары пан пасля такіх сцэн звычайна прасіў прабачэння ў бургамістра і іншых паноў за нявыхаванасць свайго пляменніка, але яны смяліся, прыпісвалі ўсё яго маладосці, сцвярджалі, што ў такім узросце яны і самі былі безразважнымі, і вельмі любілі маладога ветрагона, як яны яго называлі.

Але здараліся і часы, калі яны злаваліся даволі моцна, але не адважваліся нічога сказаць, таму што малады англічанін лічыўся ўзорам адукаванасці і розуму. А яшчэ стары пан меў звычку хадзіць вечарам з пляменнікам у гарадскую карчму «Залаты алень». Хаця пляменнік быў яшчэ зусім юны, ён паводзіўся як стары — садзіўся з чаркай, надзяваў жахлівыя акуляры, даставаў вялізную люльку, прыпальваў яе і дыміў больш за ўсіх. Калі ж пачыналася размова пра газеты, пра вайну і мір, калі доктар выказваў адно меркаванне, бургамістр — іншае, а астатнія ўдзельнікі вельмі здзіўляліся з іх глыбокіх ведаў, пляменніку раптам прыходзіла ў галаву выказаць зусім іншае меркаванне. Тады ён стукаў кулаком па сталае, зняўшы пальчаткі, даваў бургамістру і доктару выразна зразумець, што яны пра ўсё гэта нават прыблізнага ўяўлення

не маюць, што ён пра гэтыя з’явы чуў зусім іншае і мае больш глыбокае разуменне. Потым ён на ла-манай нямецкай мове выказваў сваё меркаванне, якое ўсе, акрамя бургамістра, лічылі вельмі трапным — ён жа англічанін, пэўна ж, ведае лепш.

Калі ж бургамістр і доктар, раззлаваўшыся, садзіліся згуляць партыю ў шахматы, пляменнік аказваўся тут як тут, пазіраў у свае вялікія акуляры праз плячо бургамістра і ганьбаваў той ці іншы ход, падказваў доктару, што трэба хадзіць так і так, у выніку чаго абодва гульцы ў душы вельмі злаваліся. Калі ж незадаволены бургамістр прапаноўваў яму партыю, каб упэўнена паставіць мат, бо лічыў сябе другім Філідорам¹, стары пан мацней зацягваў хустку на шыі пляменніка, пасля чаго той рабіўся паслухмяным і прыстойным і ставіў бургамістру мат.

Да таго часу ў Грунвізэлі амаль кожны вечар гулялі ў карты, дзе стаўка складала палову кройцара. Для пляменніка гэта выглядала нікчэмна, ён ставіў каралеўскія талеры і дукаты, сцвярджаючы, што ніхто ў свеце не гуляе так, як ён, і звычайна ўлагоджваў пакрыўджаных паноў тым, што прайграваў ім велізарныя сумы. Яны не адчувалі згрызотаў сумлення, забіраючы ў яго даволі шмат грошай. «Ён жа англічанін і ад нараджэння багаты», — гаварылі яны і хавалі дукаты ў кішэні.

Так пляменнік прыезджага пана за кароткі час заваяваў наймаверную павагу ў горадзе і на-

¹ Франсуа-Андрэ Філідор — кампазітар і знакаміты шахматыст (1726–1795).

ваколлі. Людзі не маглі прыпомніць на сваім веку ў Грунвізэлі такога маладога чалавека. Гэта была самая незвычайная з’ява ў жыцці горада. Нельга было сказаць, што пляменнік акрамя танцаў нечаму вучыўся. Лаціна і грэцкая мова былі для яго, як кажуць, цёмны лес. У час адной гульні ў доме бургамістра яму давялося штосьці пісаць, і выявілася, што ён не ўмее напісаць нават свайго імені. У геаграфіі ён рабіў найневерагоднейшыя ляпсусы — з неймавернай лёгкасцю пераносіў нямецкі горад у Францыю ці дацкі — у Польшчу. Ён нічога не чытаў, нічога глыбока не вывучаў, і пастар часта задумліва хітаў галавой, разумеючы цёмнае невуцтва маладога чалавека. Тым не менш, што б ён ні рабіў, што б ні гаварыў — усё лічылася трапным. Ён жа быў такі бессаромны, што заўсёды настойваў на слухнасці сваіх словаў і кожны раз у канцы казаў: «Я гэта разумею лепш!»

Вось так прыйшла зіма, і цяпер пляменнік праяўляў сябе яшчэ больш бліскуча. Кожная кампанія, у якой яго не было, здавалася сумнай. Калі разумны чалавек пачынаў гаворку, пазяхалі. Калі ж пляменнік на благой нямецкай мове прамаўляў свае дурноты, усе натапырвалі вушы. Цяпер выявілася, што гэты выдатны малады чалавек — яшчэ і паэт: вечар быў не вечар, калі ён не выцягваў з кішэні паперку і не чытаў перад кампаніяй некалькі санетаў. Праўда, сустракаліся людзі, якія сцвярджалі, што некаторыя вершы дрэнныя і не маюць ніякага сэнсу, іншыя ж настойвалі, што ўжо недзе чыталі іх. Але пляменнік не даваў збіць сябе з панталыку — ён чытаў і чытаў, потым

звяртаў увагу на прыгажосць сваіх вершаў, і кожны раз гучалі апладысменты.

Ягоным трыюмфам сталі грунвізэльскія балі. Ніхто не мог танчыць нястрымней і хутчэй за яго, ніхто не рабіў такіх смелых і незвычайна прыгожых падскокаў, як ён. Дзядзька апранаў яго найшыкоўнейшым чынам па самай новай моде, і хаця вопратка не хацела як след сядзець на гэтым тулаве, усё роўна лічылася, што ўсё пасуе яму як найлепш. Мужчыны адчувалі сябе крыху пакрыўджанымі яго новымі паводзінамі ў час такіх танцаў. Раней бургамістр сам адкрываў баль, а самыя знатныя людзі мелі права танчыць па заведзеным парадку, але з часу, як тут з'явіўся малады пан, усё змянілася. Без лішніх пытанняў ён браў першую-лепшую даму за руку, становіўся з ёй наперадзе, вытвараў усё, што яму хацелася, і рабіўся гаспадаром, майстрам і каралём балю. А раз дамы лічылі гэтыя манеры выдатнымі і прыемнымі, мужчыны не маглі пярэчыць, і пляменнік так і заставаўся самавыбранай ганаровай асобай.

Здавалася, што найбольшую асалоду такі баль прыносіць старому пану: ён вачэй не спускаў з пляменніка, сам сабе пасміхаўся, і калі ўся свецкая публіка цягнулася да яго, каб выказаць пахвалу за прыстойнага, выхаванага юнака, ён не мог стрымаць радасці, пачынаў весела рагатаць і паводзіў сябе дзівакавата. Грунвізэльцы прыпісвалі гэтыя выбухі радасці яго вялікай любові да пляменніка і лічылі нармальнымі. Але час ад часу яму даводзілася праяўляць у дачыненні да пляменніка свой бацькоўскі аўтарытэт, бо пасярод самых пры-

гожых танцаў таму магло прыйсці ў галаву нахабна ўскочыць на памост, дзе сядзелі гарадскія музыкі, вырваць з рук аднаго з іх кантрабас і дзіка запілікаць на ім. Ці раптам мяняў позу і пачынаў танчыць на руках, дагары нагамі. Тады дзядзька звычайна адводзіў яго ўбок, сур'ёзна ўшчуваў, падцягваў мацней хустку на шыі, і пляменнік зноў паводзіў сябе прыстойна.

Вось так было на людзях і балях. Але так заўсёды бывае з норавамі — дрэнныя пашыраюцца лягчэй, чым добрыя. Новая чужая мода, нават калі яна надзвычай недарэчная, заражае маладых людзей, якія яшчэ ніколі не задумваліся пра саміх сябе ў свеце. Так здарылася і ў Грунвізэлі з пляменнікам і яго незвычайнымі звычкамі. Як толькі маладое пакаленне ўбачыла, што яго неабчасанасць, недарэчны смех і балбатню, грубыя адказы старэйшыя не ганьбяць, а нават падтрымліваюць, што ўсё гэта лічыцца нават вельмі дасціпным, то шмат хто падумаў сабе: «І я ж магу лёгка стаць такім дасціпным жартаўніком». Увогуле, раней гэта былі старанныя, умелыя маладыя людзі. Цяпер яны думалі: «Навошта тая адукаванасць, калі невукі лягчэй прабіваюцца ў жыцці?» Яны закінулі кніжкі і толькі гойсалі па вуліцах і плошчах. Раней яны былі паслухмяныя і ветлівыя з кожным, мелі звычку пачакаць, пакуль іх спытаюць, а адказвалі прыстойна і сціпла; цяпер яны далучаліся да мужчын, устаўлялі свае тры грошы, выказвалі свае меркаванні і нават смяяліся ў вочы бургамістру, калі ён нешта казаў, сцвярджаючы, што ведаюць усё нашмат лепш.

Раней грунвізэльцы з агідай ставіліся да нахабнай неабчасанасці, цяпер жа спявалі ўсялякія непрыстойныя песні, палілі табаку ў неймаверных люльках і бавіліся ў шынках самага нізкага кшталту. Яны, і так прыгожыя, куплялі сабе вялікія акуляры, насаджвалі іх на нос і думалі, што робяць уражанне, бо выглядаюць як славуты пляменнік. Дома альбо ў гасцях яны ўкладваліся ў ботах і шпорах на канапу, гайдаліся на крэсле ў прыстойным таварыстве і падпіралі шчокі кулакамі, паставіўшы локці на стол, на што глядзець без раздражнення было нельга.

Дарэмна гаварылі ім маці і сябры, як гэта ўсё неразумна, як непрыстойна. Яны ж спасылаліся на бліскучы прыклад пляменніка. Дарэмна іх пераконвалі, што пляменніку як маладому англічаніну даруецца нацыянальная рыса — неабчасанасць. Маладыя грунвізэльцы сцвярджалі, што маюць такое ж права, як і любы англічанін, дасціпна паказваць сваю нявыхаванасць. Карацей, была проста бяда, як з адмоўнага прыкладу пляменніка ў Грунвізэлі цалкам гінулі добрыя норавы і звычкі.

Але радасць маладых людзей ад грубага неўтаймоўнага жыцця цягнулася нядоўга. Адзін выпадак раптам змяніў сітуацыю.

На завяршэнне зімніх забаваў рыхтаваўся канцэрт, удзельнікамі якога былі не толькі прафесійныя гарадскія музыкі, але і найлепшыя грунвізэльскія аматары. Бургамістр граў на віяланчэлі, доктар цудоўна валодаў фаготам, аптэкар, хоць і не меў добрых здольнасцяў, дзьмуў у флейту, некалькі грунвізэльскіх паненак развучвалі арыі з операў.

Усё было падрыхтавана як мае быць. Тут стары прыезджы выказаў думку, што канцэрт будзе выдатным, але ў ім не хапае дуэту, а без дуэтаў прыстойных канцэртаў увогуле не бывае. Гэтае меркаванне выклікала лёгкую разгубленасць: хоць дачка бургамістра і спявала як салавей, але дзе ўзяць вартага такой дамы спевака? Ужо хацелі спыніцца на арганісце, які калісьці цудоўна спяваў басам, але прыезджы сцвярджаў, што гэта лішняе, бо яго пляменнік спявае непараўнальна.

Паведамленне пра выдатную здольнасць маладога прыезджага выклікала немалое здзіўленне. Яго запрасілі на рэпетыцыю, і, нягледзячы на незвычайныя манеры, тыповыя для англічаніна, ён праспяваў як анёл. Хуценька пачалі рыхтаваць дуэт, і нарэшце надышоў вечар, калі вушы грунвізэльцаў мусілі спазнаць сапраўдную асалоду.

Стары прыезджы, на жаль, не мог прысутнічаць на трыюмфе свайго пляменніка, таму што захварэў. Але ён даў бургамістру, які наведваў яго, такія-сякія парады наконт пляменніка.

— Мой пляменнік — добрая душа, — сказаў ён, — але час ад часу яго апаноўваюць здзіўныя ідэі, і ён пачынае выдурняцца. Мне вельмі шкада, што я сам не магу прысутнічаць на канцэрце, бо пры мне ён стрымліваецца як толькі можа, добра ведаючы, што будзе! Між іншым, у абарону ягонага гонару магу сказаць, што гэта ўсё не душэўныя парыў, а больш ідзе ад фізічных уласцівасцяў, гэта ўсё закладзена ў яго прыродзе. Ці не зробіце вы, пан бургамістр, ласку, калі яму раптам прыйдзе ў галаву ўскочыць на шопітр, паграць на кантрабасе ці яшчэ

нешта такое... ці не будзеце вы ласкавы толькі крыху паслабіць яму завязаную на шыі хустку або, калі і гэта не дапаможа, зусім зняць яе? Тады вы пабачыце, якім паслухмяным і выхаваным ён зробіцца.

Бургамістр падзякаваў хвораму за давер і паабяцаў, калі з'явіцца такая патрэба, зрабіць усё так, як той сказаў.

Канцэртная зала была паўнютка: сюды набіўся ўвесь Грунвізэль разам з наваколлем. Усе паляўнічыя, святары, чыноўны люд, сяляне і астатнія насельнікі, калі нават дабірацца давялося гадзіны тры, сабраліся тут з усімі сямейнікамі, каб падзяліць з грунвізэльцамі рэдкую асалоду. Гарадскія музыкі паказалі сябе выдатнымі майстрамі. За імі выступіў бургамістр на віяланчэлі ў суправаджэнні флейты, на якой граў аптэкар. Пасля арганіст праспяваў басовую арыю, атрымаўшы бурныя воплескі. Доктар таксама не быў абдзелены апладысмантамі пасля ігры на фагоце.

Першае аддзяленне канцэрта скончылася, і ўсе з нецярплівацю чакалі другога, у якім малады прыезджы з дачкой бургамістра мусілі праспяваць дуэтам. Пляменнік з'явіўся ў шыкоўным касцюме і ўжо даўно забраў увагу прысутных. Ён без лішніх словаў разваліўся ў фатэлі, зарэзерваваным для графіні з суседняга маёнтка, выцягнуў ногі перад сабой, разглядаў усіх праз жудасную падзорную трубу, якой ён карыстаўся, хаця быў у акулерах, і забаўляўся з вялізным сабакам, якога прывёў нягледзячы на забарону.

З'явілася графіня, для якой прызначаўся мяккі фатэль, але пляменнік і вухам не павёў,

каб вызваліць ёй месца: наадварот, усеўся яшчэ ўтульней, і ніхто не адважыўся сказаць яму што-небудзь. Паважаная дама мусіла сесці на простае саламянае крэсла ў асяродку астатніх жанчын гарадка і, канечне ж, разлавалася.

Падчас цудоўнай ігры бургамістра, падчас выдатнай басавай арыі арганіста і нават калі доктар імправізаваў на фагоце, пляменнік загадваў свайму сабаку прынесці кінутую насоўку ці гучна балбатаў са сваімі суседзямі, так што ўсе, хто яго не ведаў, вельмі здзіўляліся незвычайным паводзінам маладога пана. Таму не дзіва, што ўсе прагна чакалі, як ён будзе выконваць дуэт.

Пачалося другое аддзяленне; гарадскія музыкі сыгралі штосьці кароткае, і вось бургамістр падыходзіць з дачкой да маладога чалавека, падае яму ноты і кажа: «Мсье, ці не зробіце вы ласку праспяваць дуэт?»

Малады чалавек засмяўся, выскаліў зубы, падскочыў і ў суправаджэнні іх дваіх падышоў да пюпітра. Публіка стаіла дыханне, чакаючы. Арганіст адбіў такт і зрабіў пляменніку знак пачынаць. Пляменнік прыгледзеўся праз вялізныя акулеры да нотаў і выдаў жудасныя агідныя гукі. Арганіст закрычаў яму: «На два тоны ніжэй, спявайце «до»!»

Але замест таго каб спяваць «до», пляменнік сцягнуў з ног абутак і шпурнуў ім у галаву арганіста, так што з яе пудра пасыпалася. Ubачыўшы гэта, бургамістр падумаў: «Ага! Цяпер ён выяўляе сваю прыроду», падскочыў да яго, схаліў за шыю і паслабіў хустку.

Але ад гэтага малады чалавек здурнеў яшчэ больш. Цяпер ён загаварыў не па-нямецку, а на нейкай дзіўнай мове, якой ніхто не разумеў, і заскакаў як ашалелы.

Такая непрыемнасць прывяла бургамістра ў адчай, таму ён вырашыў зусім зняць хустку з маладога чалавека, з якім, мусіць, здарылася штосьці надзвычайнае. Але як толькі ён зрабіў гэта, то адразу аслупянеў ад жаху. На шыі маладога чалавека замест чалавечай скуры была рудая поўсць, яго скачкі і выбрыкі зрабіліся яшчэ больш высокімі і дзіўнымі, ён учапіўся глянцавымі пальчаткамі сабе ў валасы, сарваў іх, і — о цуд! — гэтыя прыгожыя валасы аказаліся парыком, які ён шпурнуў у твар бургамістру. Яго галава была ў такой жа рудой поўсці.

Ён як ашалелы скакаў праз сталы і лаўкі, пераварочваў пюпітры, таптаў скрыпкі і кларнеты. «Лавіце яго, лавіце! — як без памяці крычаў бургамістр. — Ён вар'ят, хапайце яго!»

Але гэта было нялёгка, бо пляменнік зняў пальчаткі, і на руках аказаліся вялікія пазногці, якімі ён упіваўся ў твары людзей і жудасна драпаў іх. Нарэшце нейкаму мужнаму паляўнічаму ўдалося адолець яго: ён закруціў яму доўгія рукі за спіну, так што той мог толькі дрыгаць нагамі, рагатаць і крычаць.

Людзі атачылі іх і разглядалі дзіўнага юнака, які цяпер быў зусім не падобны да чалавека. Нейкі вучоны пан, які жыў непадалёк і меў вялікую калекцыю прыродных з'яваў і мноства ўсялякіх жывёльных чучалаў, уважліва разгледзеў яго і ўсклікнуў у вялікім здзіўленні:

— Божа мой, шаноўныя паны і пані, як вы маглі прыняць гэтую жывёліну ў высокае грамадства? Гэта ж малпа, *Homo Troglodytes Linnaei*, даю на месцы за яе шэсць талераў, навошта яна вам? Я аблуплю яе і зраблю чучала для свайго кабінета!

Хто апіша здзіўленне грунвізэльцаў, калі яны пачулі такое! «Што? Малпа, арангутан у нашым грамадстве? Малады прыезджы — звычайная малпа?» — крычалі яны і глядзелі адно на аднаго, трацячы розум ад здзіўлення. Як можна было такое ўявіць? Яны не верылі сваім вушам, мужчыны больш уважліва абследавалі жывёліну, але, як ні круці, гэта была самая натуральная малпа.

— Ды як жа такое магчыма? — усклікнула жонка бургамістра. — Ці ж не ён мне часта чытаў свае вершы? Ці ж не ён, як звычайны чалавек, палуднаваў у мяне?

— Як? — гарачылася жонка доктара. — Няўжо? Ці ж не ён у мяне часта піў каву, веў з маім мужам вучоныя размовы і паліў тытунь?

— Няўжо? Як так магло стацца?! — крычалі мужчыны. — Ці ж не ён гуляў у склепе ў кеглі і спрачаўся пра палітыку нароўні з намі?

— Як жа так? — скардзіліся ўсе. — Ці не ён танчыў наперадзе ўсіх на нашых балях? Малпа! Гэта ж цуд, гэта чараўніцтва!

— Так, гэта чараўніцтва і д'ябальскія штучкі, — гаварыў бургамістр, паказваючы нашыйную хустку пляменніка-малпы. — Глядзіце! У гэтай хустцы — усе чары, якія рабілі яго добрапрыстойным у нашых вачах. Тут ёсць шырокая стужка з эластычнага пергаменту, распісаная ўсялякімі дзівоснымі

знакамі. Мне нават здаецца, што гэта лаціна. Хто-небудзь можа прачытаць?

Пастар, адукаваны чалавек, які часта прайграваў малпе ў шахматы, падышоў бліжэй, добра разгледзеў пергамент і сказаў:

— Нічога асаблівага! Тут толькі лацінскія літары, а напісана вось што:

ДУРЭ. МАЛПА. АЖНО. СМЕХ. БЯРЭ.
КАЛІ. ЯНА. САЛОДКАЕ. ЖАРЭ.

— Так-так, гэта д'ябальскі падман, свайго роду чараўніцтва, — працягваў ён, — і за гэта трэба ўзорна пакараць.

Бургамістр трымаўся такой самай думкі і адразу ж скіраваўся да прыезджага, які, напэўна, быў чараўніком, а шэсць паліцэйскіх неслі малпу, бо чужынцу належала тут жа зладзіць допыт.

Яны падышлі ў атачэнні шматлікага натоўпу да пустэльнага дома — кожнаму ж хацелася пабачыць, што будзе далей. Пастукалі ў дзверы, пазванілі ў званочак, але дарма — ніхто не паказваўся. Тады бургамістр загадаў узламаць дзверы і накіраваўся ў пакоі прыезджага. Але там таксама нічога і нікога не было, акрамя старых хатніх рэчаў. Прыезджы знік. Толькі на яго пісьмовым стала ляжаў вялікі запячатаны канверт, адрасаваны бургамістру, які тут жа і разарваў яго. І прачытаў:

Мае дарагія грунвізэльцы!

Калі вы гэта прачытаеце, мяне ўжо ў горадзе не будзе. Вы, пэўна, ужо даведаліся, якога

роду і племені мой пляменнік. Прыміце ж мой жарт, які я дазволіў сабе ў дачыненні да вас як добры ўрок: ніколі не зацягвайце незнаёмца, які хоча жыць сам па сабе, у сваю кампанію. Я адчуваю сябе вышэйшым за тое, каб падзяляць з вамі вашу балбатню, вашыя дрэнныя звычкі і вашае жалю вартае існаванне. Таму я выхаваў арангутана, якога вы так ветліва прынялі за майго пляменніка. Бывайце і па магчымасці скарыстайце гэты ўрок.

Грунвізэльцам было вельмі сорамна перад усім краем. Адзіным суцяшэннем было тое, што гэтаму дапамагалі звышнатуральныя сілы. Але больш за ўсё было сорамна грунвізэльскім маладым людзям — за тое, што яны пераймалі дрэнныя звычкі і норавы малпы. Яны больш не гайдаліся на крэсле, не абпіраліся локцямі на стол, маўчалі, калі ў іх не пыталіся, знялі недарэчныя акуляры, паводзілі сябе ветліва і прыстойна, як і раней, і калі хто-небудзь зноў выяўляў дрэнныя, вартыя смеху звычкі, то грунвізэльцы казалі: «Во якая малпа».

А малпа, якая так доўга грала ролю маладога пана, была перададзеная вучонаму ў яго калекцыю прыродных з'яваў. Той дазваляе ёй хадзіць па двары, корміць яе і паказвае як рэдкасць кожнаму прыезджаму. Там яе можна ўбачыць і сёння.

Пераклаў Уладзімір Папковіч

ГІСТОРЫЯ
АЛЬМАНСОРА

О гаспадару! Людзі да мяне расказвалі дзівосныя гісторыі, якія чулі ў чужых краінах, я ж мушу з сорамам прызнацца, што не ведаю нічога вартага вашай увагі. Аднак калі гэта вас не знудзіць, я апаваю вам пра незвычайны лёс аднаго з маіх сяброў.

На караблі алжырскіх піратаў, з якога вы літасціва мяне вызвалілі, быў юнак майго ўзросту, які, як мне здавалася, нарадзіўся не дзеля нявольніцкай вопраткі. Астатнія няшчасныя на караблі былі людзьмі грубымі, жыць побач з імі было непрыемна, мовы іншых я не разумеў, таму кожную вольную хвіліну, калі яна надаралася, праводзіў з тым юнаком. Ён называў сябе Альмансорам, і вымаўленне выдавала ў ім егіпцяніна. Мы бавіліся прыемнымі размовамі і аднойчы вырашылі расказаць адзін аднаму свае гісторыі. Як высветлілася, гісторыя майго сябра яшчэ неверагоднейшая за маю.

Бацька Альмансора быў высакародным чалавекам і жыў у егіпецкім горадзе, якога мой спадарожнік не назваў. Дні дзяцінства Альмансор пражыў у радасці і шчасці, акружаны ўсім бляскам і ўсімі прыемнасцямі, што ёсць у свеце. Пестуном ён, аднак, не быў і адукацыю атрымаў рана: бацька, чалавек мудры, прывучаў сына да дабрадзеінасці і запрасіў яму ў настаўнікі знакамітага вучонага, які даў юнаку ўсё, што мусіць ведаць малады чала-

век. Альмансору было каля дзесяці, калі ў краіну з-за мора прыйшлі франкі і пачалі супраць ягонага народа вайну.

Бацька хлопчыка, напэўна, чымсьці франкам не дагадзіў, бо аднаго дня, калі ён збіраўся на ранішняю малітву, яны прыйшлі да яго і запатрабавалі ягоную жонку ў залог адданасці франкскому народу, а калі той адмовіўся, гвалтам забралі да сябе ў лагер ягонага сына.

На гэтых словах шэйх раптам закрыў твар, і ў зале незадаволенна загаманілі.

— Як, — крычалі сябры шэйха, — як насмеліўся гэты юнак так безразважна развярэджваць раны Алі Бану замест таго, каб загойваць іх? Як можа ён распальваць ягоны боль замест таго, каб суцішваць?

Наглядчык рабоў таксама разгневаўся на бессаромнага юнака і загадаў яму маўчаць.

Юны нявольнік вельмі здзівіўся і запытаўся ў шэйха, што ў ягоным аповедзе выклікала незадаволенасць гаспадара. Шэйх падняў галаву і прамовіў:

— Супакойцеся, сябры. Адкуль ён можа ведаць пра мой сумны лёс, не прабыўшы пад гэтым дахам і трох дзён? Няўжо сярод ліхадзейства, што чынілі тыя франкі, нехта не мог зазнаць такой жа долі, што і я? Магчыма, той Альмансор... але лепш, мой сябра, раскажвай далей!

Малады нявольнік пакланіўся і працягнуў:

— Значыць, Альмансора адвялі ў лагер франкаў. Пачуваўся ён там збольшага добра. Адзін з военачальнікаў паклікаў хлопчыка ў намёт і забаўляўся яго адказамі, якія яму перакладаў тлумач.

Военачальнік сачыў, каб Альмансору не бракавала ежы і вопраткі, але туга па бацьку і маці рабіла хлопчыка вельмі няшчасным. Ён праплакаў шмат дзён, аднак слёзы яго тых людзей не краналі. Калі лагер знялі, Альмансор думаў, што яму дазваляць вярнуцца дадому, але марна: войска перамяшчалася, ваявала з мамелюкамі, і юны Альмансор быў вымушаны ўвесь час цягацца з франкамі. Калі ж ён маліў палкаводцаў і военачальнікаў адпусціць яго дадому, тыя адмаўляліся і казалі, што ён мусіць заставацца закладам вернасці свайго бацькі. Так ён правёў у паходзе нямала дзён.

Аднойчы хлопчык заўважыў, што ў войску пачаліся хваляванні: казалі пра зборы, адступленне, пагрузку на караблі. Альмансор бязмерна радаваўся, што зараз, калі франкі выправяцца да сябе, яго вызваляць. Войска разам з коньмі і фурманкамі пацягнулася назад да мора, і нарэшце паказаліся караблі, што стаялі на якары. Салдаты пачалі грузіцца на судны, але настала ноч, і на караблі паспела трапіць толькі невялікая частка. Альмансор кожную хвіліну чакаў, што яго вызваляць, і не хацеў засынаць, аднак урэшце глыбокі сон адолеў яго. Ён думае, што франкі падмяшалі яму нешта ў вадку. Прачнуўшыся, ён убачыў, што ў яго маленькі пакойчык зазірае светлы дзень — але ж засынаў ён у іншым месцы. Хлопчык саскочыў з ложка, але ўпаў, бо падлога гайдалася: здавалася, усё рухаецца і танчыць вакол яго. Ён сабраўся з духам і, трымаючыся за сцены, выбраўся з пакоя.

На яго абрынуўся незвычайны шум і святло: ён ніколі не бачыў і не чуў нічога такога, а та-

му не ведаў, спіць ён ці не. Нарэшце ён знайшоў невялікую лесвіцу, з цяжкасцю праціснуўся наверх — і які ж яго ахапіў жах! Вакол не было нічога, акрамя неба і мора: ён быў на караблі! Хлопчык пачаў енчыць, хацеў, каб яго вярнулі назад, ледзь не скочыў у мора, каб плыць на радзіму. Аднак франкі яго ўтрымалі, а адзін камандзір паклікаў да сябе, паабяцаў, што калі Альмансор будзе паслухмяны, то хутка вернецца на радзіму, і растлумачыў, што даставіць яго дадому было нельга і пакінуць самога — таксама, бо тады б ён мог памерці.

Аднак слова свайго франкі не датрымалі: карабель плыў шмат дзён і калі нарэшце прыстаў да берага, то гэта быў не Егіпет, а Франкістан! Падчас доўгага плавання і яшчэ ў лагеры Альмансор трошкі навучыўся разумець мову франкаў і размаўляць на ёй, і гэта вельмі прыдалося яму ў краіне, дзе ягонай мовы ніхто не ведаў. Яго доўга везлі ўглыб краіны, і паўсюль народ збягаўся паглядзець, бо салдаты казалі, што гэта сын егіпецкага караля, якога той адправіў у Франкістан вучыцца.

Але казалі гэта салдаты толькі дзеля таго, каб народ паверыў, што яны перамаглі Егіпет і заключылі з ім надзейны мір. Пасля шматдзённага падарожжа па краіне яны прыбылі ў вялікі горад, які і быў іх мэтай. Там юнака перадалі доктару, што ўзяў яго да сябе і пачаў вучыць усім традыцыям і звычаям Франкістана.

Перадусім Альмансор мусіў нацягнуць франкскую вопратку, вельмі вузкую, нязручную і зусім не такую прыгожую, як ягоная егіпецкая. Потым яму забаранілі рабіць паклоны скрыжаваўшы рукі,

а калі ён хацеў выказаць камусьці павагу, трэба было адной рукой зняць пачварны чорны фетравы капялюш, які насілі ўсе мужчыны і які надзелі і на яго, а другую адвесці ўбок і шоргнуць правай нагой. Акрамя таго, яму забаранілі сядзець скрыжаваўшы ногі згодна з прыемным усходнім звычаем, і ён быў вымушаны сядзець на высокія крэслы ды звешваць ногі ўніз. Ежа таксама прынесла яму нямала цяжкасцяў: усё, што ён хацеў данесці да рота, цяпер даводзілася спачатку праколваць жалезным відэльцам.

Доктар быў чалавекам лютым і суровым і ўвесь час хлопчыка мучыў. Калі той, напрыклад, забываўся і казаў наведніку «салам алейкум», доктар біў хлопца палкай, бо казаць трэба было «*Votre serviteur!*»¹ Яму таксама не дазвалялася думаць, размаўляць ці пісаць на сваёй мове, заставаўся на ёй хіба што марыць. Магчыма, Альмансор зусім бы яе забыў, калі б у горадзе не жыў чалавек, які яму дапамог.

Гэты быў стары, але вельмі вучоны чалавек, які разумеў шмат усходніх моваў: арабскую, персідскую, копцкую, нават кітайскую — усяго патрошку. Ён лічыўся ў той краіне цудам вучонасці, і яму плацілі вялікія грошы, каб ён вучыў мовам іншых. Гэты чалавек некалькі разоў на тыдзень клікаў да сябе маладога Альмансора, частаваў рэдкай садавіной і іншымі прысмакамі, і юнаку здавалася, што ён дома. Стары быў вельмі незвычайны. Ён замовіў для Альмансора вопратку, якую ў Егіпценосяць высакародныя людзі, і захоўваў яе

¹ Да вашых паслугаў (фр.).

ў сябе ў асобным пакоі. Калі Альмансор прыходзіў, стары пасылаў аднаго з прыслужнікаў па ўбранне і загадваў юнаку апранацца згодна з традыцыямі сваёй краіны. Пасля яны пераходзілі ў «маленькую Аравію», як называлася адна з залаў у доме вучонага.

Зала была ўпрыгожаная штучна выгадаванымі пальмамі, бамбукамі, маладымі кедрамі ды кветкамі, што сустракаюцца толькі на Усходзе. Персідскія дываны высцілалі падлогу, пры сценах ляжалі падушкі, і нідзе не было ніводнага франкскага крэсла ці стала. На адной з падушак сядзеў стары вучоны, але выглядаў ён зусім не так, як звычайна: на галаве — турбан з тонкага турэцкага шаліка, сівая прычэпленая барада звисала да пояса і выглядала як годная натуральная барада паважнага чалавека. Апроч таго, на ім была мантыя, пашытая з парчовага хатняга халата, шырокія турэцкія шаравары, жоўтыя пантофлі, і, хаця звычайна ён падаваўся чалавекам міралюбным, у такія дні ён вешаў на сябе турэцкую шаблю, а за пояс засоўваў кінжал са штучнымі каштоўнымі камянямі. Яшчэ ён курыў люльку ў два локці даўжынёй, і яму прыслужвалі апранутыя ва ўсё персідскае людзі, твары і рукі ў паловы з якіх былі пафарбаваныя ў чорнае.

Спачатку ўсё гэта падавалася юнаму Альмансору вельмі дзіўным, але хутка ён заўважыў, што гадзіны, у якія даводзілася падладжвацца пад прыдумкі настаўніка, былі карыснымі для яго самога. Калі ў доктара нельга было вымавіць і аднаго егіпецкага слова, тут строга забаранялася мова

франкская. На ўваходзе Альмансор мусіў павітацца, стары «перс» яму вельмі ўрачыста адказваў, потым падаваў знак сесці побач і пачынаў размову на сумесі персідскай, арабскай, копцкай і ўсіх астатніх моваў. Гэта называлася вучонай усходняй гутаркай. Побач з ім стаяў прыслужнік, ці «раб», як ён называўся ў такія дні, і трымаў вялікую кнігу. Кніга гэтая была слоўнікам, і калі старому не хапала словаў, ён ківаў рабу, імгненна знаходзіў у слоўніку тое, што трэба, і вяртаўся да размовы.

Рабы прыносілі ў турэцкім посудзе шарбет ды іншыя ласункі, і калі Альмансор хацеў зрабіць старому прыемнасць, дастаткова было сказаць, што ў таго ўсё ўладкавана як на Усходзе. Альмансор вельмі добра чытаў па-персідску, і для старога гэта было галоўнай перавагай. Ён меў шмат персідскіх рукапісаў, якія даваў чытаць юнаку, уважліва паўтараў за ім услед і такім чынам вучыўся правільнаму вымаўленню.

Для няшчаснага Альмансора гэта былі радасныя дні: стары настаўнік ніколі не адпускаў яго без падарунка, часта вельмі каштоўнага, і хлопец ішоў дадому з грашыма, ільняной тканінай ці іншымі неабходнымі рэчамі, якіх доктар не хацеў яму даваць. Так хлопец пражыў у краіне франкаў некалькі гадоў, але ягоная туга па радзіме ніколі не сцішвалася. Калі яму споўнілася пятнаццаць, здарылася тое, што моцна паўплывала на ягоны лёс.

Сваім каралём і ўладаром франкі выбралі галоўнага палкаводца, таго самага, што шмат разоў размаўляў з Альмансорам у Егіпце. Юнак пра гэта не ведаў, але па ўрачыстасцях, што шырока

ладзіліся ў вялікім горадзе, здагадаўся, што адбы-
ваецца нешта важнае. Аднак ён і ўявіць не мог,
што кароль — гэта той самы военачальнік, якога ён
бачыў у Егіпце, бо той быў яшчэ зусім малады. Ад-
нойчы Альмансор ішоў адным з мастоў цераз шы-
рокую раку, што цякла праз горад, і заўважыў ча-
лавека ў прастай салдацкай вопратцы, які нахіліўся
над парэнчамі і назіраў за хвалямі. Аблічча чала-
века падалося яму знаёмым. Альмансор хутка пра-
бегся па пакоях сваіх успамінаў і як толькі адчыніў
браму ў егіпецкую палату, то раптам успомніў,
што гэта той самы палкаводзец, з якім ён часта
размаўляў у лагеры і які заўсёды добразычліва
пра яго клапаціўся. Сапраўднага імені палкаводца
ён не ведаў, а таму набраўся смеласці, падышоў
да яго і назваў так, як таго называлі паміж са-
бой салдаты. Скрыжаваўшы рукі на грудзях згодна
са звычаямі свае краіны, ён прамовіў:

— Салам алейкум, *Petit Caporal!*¹

Военачальнік здзіўлена павярнуўся, востра
зірнуў на юнака, падумаў і адказаў:

— Святыя нябёсы, ці магчыма гэта? Ты тут,
Альмансор? Як пачуваецца твой бацька? Як спра-
вы ў Егіпце? Што прывяло цябе сюды?

Не вытрымаўшы, Альмансор горка заплакаў
і прамовіў:

— Дык ты не ведаеш, што зрабілі са мной
гэтыя сабакі, твае суайчыннікі, *Petit Caporal?*
Ты не ведаеш, што я ўжо шмат гадоў не бачыў
краіны сваіх продкаў?

¹ Маленькі капрал (*фр.*). Мянуська Напалеона I.

— Не магу паверыць, — сказаў той, і ягоны твар спахмурнеў. — Не магу паверыць, што яны пацягнулі цябе з сабой.

— Ах, дзіва што, — адказаў Альмансор. — У той дзень, калі вашыя салдаты грузіліся на караблі, я бачыў айчыну апошні раз. Яны забралі мяне з сабой, і капітан, якога расчуліла мая бяда, плаціць за мой пражытак ненавіснаму доктару, што б'е мяне і морыць голадам. Але слухай, Petit Sarogal, — даверліва працягваў ён, — гэта добра, што я цябе сустрэў, бо ты можаш мне дапамагчы.

Чалавек, да якога ён звяртаўся, усміхнуўся і спытаў, як жа ён можа дапамагчы.

— Ведаеш, — сказаў Альмансор, — было б несумленна нечага ў цябе прасіць — раней ты ставіўся да мяне вельмі добрачыліва, але я ведаю, што ты — чалавек бедны, бо нават калі ты быў военачальнікам, то ніколі не апрацаўся так прыгожа, як іншыя. Цяпер у цябе, калі меркаваць з мундзіра і капелюша, таксама не найлепшыя часы. Але нядаўна франкі выбралі сабе султана, і ты, без сумневаў, ведаеш набліжаных да яго людзей, можа, якога янычара-агу, ці рэйс-эфендзі, ці капудан-пашу, праўда ж?

— Але, — адказаў яго суразмоўца. — І што далей?

— Ты мог бы закінуць за мяне слоўца, Petit Sarogal, каб яны папрасілі султана франкаў мяне вызваліць. Тады мне спатрэбіцца толькі трошкі грошай на падарожжа праз мора. Але ты мусіш мне паабяцаць не казаць нічога ні доктару, ні арабскаму прафесару.

— А што за арабскі прафесар? — спытаў той.

— Ах, гэта незвычайны чалавек, пра яго я раскажу табе іншым разам. Калі яны нешта пачуюць, я з Франкістана не з'еду. Дык ты згодны закінуць за мяне слоўца агу? Скажы шчыра!

— Хадзем са мной, — сказаў чалавек, — магчыма, я змагу табе дапамагчы ўжо цяпер.

— Цяпер? — выгукнуў у страху юнак. — Нізашто, інакш доктар мяне паб'е! Трэба спяшацца дадому.

— Што ў тваім кошыку? — спытаў военачальнік, затрымліваючы яго.

Альмансор пачырванеў і спачатку не хацеў паказваць, але ўрэшце сказаў:

— Бачыш, *Petit Caporal*, тут я павінны рабіць працу, якую робіць апошні раб майго бацькі. Доктар — скупы чалавек, кожны дзень ён пасылае мяне на рынак па агародніну і рыбу, і я мушу купляць гэта ў брудных рынкавых жанчын, бо там на некалькі медзякоў танней, чым у нашай частцы горада. Зірні, я кожны дзень павінны ісці дзве гадзіны па гэты кепскі селядзец, па гэты пук салаты, па гэты кавалачак масла. Ах, ведаў бы пра гэта мой бацька!

Суразмоўцу бяда хлопчыка ўсхвалявала, і ён адказаў:

— Хадзем са мной — і сучешся! Доктар не зробіць табе шкоды, нават калі не пад'есць селядца ды салаты! Супакойся і пайшли!

З гэтымі словамі ён узяў Альмансора за руку і павёў за сабой. І столькі ў яго паводзінах было ўпэўненасці, што хлопец падпарадкаваўся, хаця

ад думкі пра доктара ў яго калацілася сэрца. Так ён і ішоў з салдатам шматлікімі вуліцамі, трымаючы ў руцэ кошык, і дзівіўся, што ўсе людзі здымалі перад імі капелюшы, спыняліся і глядзелі ім услед. Ён расказаў пра сваё здзіўленне спадарожніку, аднак той засмяяўся і нічога не патлумачыў.

Нарэшце яны дайшлі да шыкоўнага палаца, да якога і скіраваўся военачальнік.

— Ты жывеш тут, Petit Caporal? — спытаў Альмансор.

— Так, — адказаў той, — і я хачу правесці цябе да свае жонкі.

— Ах, ты хораша жывеш! — зазначыў Альмансор. — Напэўна, султан даў табе тут бясплатныя пакоі?

— Маеш рацыю, гэтае жытло ў мяне ад імператара, — адказаў спадарожнік і павёў яго ў палац.

Яны падняліся шырокай лесвіцай. У гожай зале военачальнік загадаў Альмансору пакінуць кошык, і яны ўвайшлі ў шыкоўны пакой, дзе сядзела на канапе жанчына. Чалавек загаварыў з ёй на нейкай замежнай мове, пасля чаго яны разам доўга смяяліся, і жанчына задала Альмансору шмат пытанняў пра Егіпет па-франкску. Нарэшце Petit Caporal сказаў юнаку:

— Ведаеш, што мы зробім? Я хачу зараз жа адвесці цябе да імператара і пагаварыць з ім на твой конт.

Альмансор вельмі спалохаўся, але падумаў пра свой гаротны стан і пра сваю радзіму.

— Няшчасным, — сказаў ён, — Алах дае вялікую мужнасць у гадзіну бяды, і ён не пакіне мяне,

беднага хлопчыка. Так, я хачу пайсці да імператара. Але скажы, Sarogal, ці мушу я ўпасці перад ім ніцма? Ці мушу крануцца ілбом зямлі? Што мне рабіць?

Абое ізноў засмяліся і запэўнілі, што гэтага рабіць не трэба.

— Ён жахлівы і велічны? — пытаўся юнак далей. — У яго доўгая барада? Агністы позірк? Скажы, як ён выглядае.

Ягоны праваднік зноўку засмяўся і адказаў:

— Лепш я ўвогуле не буду яго апісваць, Альмансор, каб ты сам яго пазнаў. Падкажу табе толькі адну прыкмету: калі ён з'явіцца ў імператарскай зале, усе паважліва здымуць капелюшы. Той, хто ў капелюшы застанецца, і ёсць імператар.

З гэтымі словамі ён узяў хлопчыка за руку і рушыў з ім да імператарскай залы. Чым далей Альмансор ішоў, тым гучней калацілася ягонае сэрца, а калі яны наблізіліся да дзвярэй, у хлопца задрыжалі калені. Слуга адчыніў дзверы, за якімі стаяла паўколам каля трыццаці мужчынаў, усе багата апранутыя, з золатам і зоркамі — так у краіне франкаў звычайна апраналіся самыя знатныя агі і пашы пры каралях, і Альмансор падумаў, што яго несамавіта апрануты праваднік — мабыць, самы нязначны сярод іх. Усе агалілі галовы, і Альмансор пачаў шукаць таго, хто не зняў капелюша. Але дарэмна. Усе трымалі капелюшы ў руках, значыць, імператара сярод іх не было. Тады позірк юнака выпадкова ўпаў на правадніка — у таго капялюш быў на галаве!

Юнак быў вельмі ўражаны і збянтэжаны. Ён доўга ўглядаўся ў свайго суразмоўцу і, здымаючы капялюш, сказаў:

— Салам алейкум, Petit Caporal! Наколькі я ведаю, я не султан франкаў, а значыць, мне мець на галаве капялюш не належыць. Але ў капелюшы застаўся толькі ты, Petit Caporal. Дык няўжо ты імператар?

— Ты адгадаў, — прамовіў той, — і акрамя таго я твой сябар. Сваё няшчасце прыпісвай не мне, а няўдаламу збегу абставінаў, і будзь упэўнены, што з першым жа караблём ты паплывеш на радзіму. Зараз жа вяртайся да маёй жонкі, раскажы ёй пра арабскага прафесара і пра ўсё, што ты ведаеш. Селядцы і салату я адпраўлю доктару, а ты да ад'езду застанешся у маім палацы.

Так сказаў чалавек, які быў імператарам. Альмансор упаў перад ім ніцма, пацалаваў ягоную руку і папрасіў прабачэння, што не пазнаў яго, бо той імператарам дакладна не выглядаў.

— Маеш рацыю, — адказаў той з усмешкай і даў знак ісці, — калі ты ўсяго некалькі дзён імператар, на ілбе гэта не напісана.

З таго дня Альмансор жыў радасна і шчасліва.

Ён яшчэ некалькі разоў наведаў арабскага прафесара, пра якога расказваў імператару, але доктара ўжо больш не бачыў. Праз некалькі тыдняў імператар паклікаў хлопца да сябе і паведаміў, што карабель, на якім ён хоча адправіць яго ў Егіпет, гатовы зняцца з якара. Альмансор не памятаў сябе ад радасці. Яму хапіла некалькі дзён, каб падрыхтавацца да падарожжа, і з сэрцам, поўным удзячнасці, багата нагружаны скарбамі і падарункамі, юнак выправіўся да мора і сеў на карабель.

Аднак Алах пажадаў працягнуць выпрабаванне, загартаваўшы ягоную мужнасць няшчасцем, і не дазволіў хлопцу ўбачыць родны бераг. Іншы франкскі народ — ангельцы — вёў у той час вайну на моры супраць імператара. Яны захоплівалі ўсе караблі, якія маглі перамагчы, і здарылася так, што на шосты дзень плавання карабель, на якім знаходзіўся Альмансор, быў акружаны і абстраляны ангельскімі суднамі. Давялося здацца, і каманду перасадзілі на маленькі карабель, што паплыў разам з іншымі далей. Але на моры гэтак жа неспакойна, як у пустэльні, дзе разбойнікі нападаюць на караваны, рабуюць і забіваюць. Туніскі капер напаў на маленькае судна, калі падчас шторму тое адстала ад вялікіх караблёў, захапіў яго і адправіў усю каманду на рынак рабоў у Алжыры.

Альмансор трапіў не ў такое жорсткае рабства, як хрысціяне, бо быў прававерным мусульманінам, але любая надзея пабачыць радзіму і бацьку цяпер знікла. Пяць гадоў ён пражыў у нейкага багацея, вымушаны паліваць кветкі і даглядаць сад. Калі той памёр, не пакінуўшы спадчыннікаў, ягоную маёмасць расцягнулі, слугаў падзялілі, і Альмансор трапіў у рукі гандляра рабамі. Гандляр акурат тады рыхтаваў карабель, каб у іншым месцы прадаць тавар даражэй. Лёс пажадаў, каб я сам быў рабом гэтага гандляра і трапіў на той жа карабель, што і Альмансор. Там мы пазнаёміліся, і ён расказаў мне сваю дзівосную гісторыю. Аднак калі мы прычалілі, я стаўся сведкам выканання волі Алаха: мы высадзіліся на беразе ягонай айчыны, і рынак, дзе нас публічна выставілі на продаж, быў

рынкам у яго родным горадзе! О, гаспадару, скажу пра гэта каротка — яго набыў ягоны дарагі бацька!

Шэйх Алі Бану задумаўся над гісторыяй, якая яго мімаволі захапіла: ягоныя грудзі ўздымаліся, вочы палалі. Часам ён ледзь не перапыняў юнага нявольніка, але канец аповеду яго, падалося, не задаволіў.

— Цяпер яму, кажаш, быў бы дваццаць адзін год? — пачаў ён распытваць апавядальніка.

— Ён майго ўзросту, гаспадару, дваццаць адзін ці дваццаць два.

— І які горад ён назваў месцам свайго нараджэння? Ты пра гэта нічога не казаў.

— Калі я не памыляюся, — быў адказ, — гэта Александрыя.

— Александрыя! — усклікнуў шэйх. — Гэта мой сын! Дзе ён?! Ты хіба не казаў, што яго клічуць Кайрам? У яго карыя вочы і цёмныя валасы?

— Так і ёсць! У моманты шчырасці ён называў сябе не Альмансорам, а Кайрамам!

— Але скажы мне нарэшце дзеля Алаха... ягоны бацька купіў яго на тваіх вачах, так, як ты раскажаў? Ён назваў пакупніка бацькам? Значыць, гэта ўсё ж не мой сын!

— Ён сказаў мне: «Няхай будзе бласлаўлены Алах пасля такіх доўгіх няшчасцяў — гэта рынкавая плошча майго роднага горада». Праз пэўны час з-за рогу з'явіўся знатны чалавек, і тады Альмансор усклікнуў: «О, які каштоўны падарунак нябёсаў — вочы! Я яшчэ раз убачыў майго шаноўнага бацьку!» Чалавек той падышоў да нас, агледзеў усіх і ўрэшце купіў героя маёй гісторыі. Тады той

звярнуўся да Алаха з малітвай падзякі і прашаптаў мне: «Зараз я вяртаюся ў палаты шчасця, бо мяне купіў мой уласны бацька».

— Значыць, гэта не мой сын, не мой Кайрам! — з бодем прамовіў шэйх.

Тут юнак не вытрымаў — з ягоных вачэй паліліся слёзы радасці, ён упаў ніцма перад шэйхам і ўсклікнуў:

— І ўсё ж гэта ваш сын, Кайрам, Альмансор, бо яго купілі менавіта вы!

— Алах, Алах! Цуд, які вялікі цуд! — усклікнулі прысутныя і праціснуліся бліжэй.

Шэйх жа знямела глядзеў на юнака, які падняў да яго прыгожы твар.

— Мой сябар Мустафа! — звярнуўся шэйх да старога дэрвіша. — Мае вочы заслалі слёзы, і я не бачу, ці захаваліся на гэтым твары рысы маці, да якой падобны мой Кайрам. Падыдзі бліжэй і паглядзі на яго!

Стары падышоў, доўга глядзеў на юнака, потым паклаў руку яму на лоб і сказаў:

— Кайрам! Як гучала выслоўе, якое ты атрымаў ад мяне і забраў з сабой у лагер франкаў у той нешчаслівы дзень?

— Мой дарагі настаўнік! — адказаў юнак, кранаючыся вуснамі рукі старога. — Яно гучала так: «Хто любіць Алаха і мае чыстае сумленне, той і ў пустэльні няшчасця не самотны, бо мае двух спадарожнікаў, якія яго сцешаць і падтрымаюць».

Стары ўдзячна падняў вочы да неба, прыціснуў юнака да грудзей, перадаў яго шэйху і сказаў:

— Вазьмі яго! Як дакладна вядома, што ты дзесяць гадоў па ім смуткаваў, так дакладна і тое, што гэта твой сын Кайрам.

Ад радасці і шчасця шэйх не помніў сябе. Ён бесперапынна ўглядаўся ў рысы юнака, у якіх, без сумневаў, пазнаваў вобраз страчанага сына. Усе прысутныя раздзялілі ягоную радасць, бо любілі шэйха, і кожны пачуваўся так, нібыта сёння яму самому быў падораны сын.

Спевы і весялосць напоўнілі залу, як у дні радасці і шчасця. Юнак мусіў яшчэ раз, больш падрабязна, расказаць сваю гісторыю, і ўсе ўзнеслі хвалу арабскаму прафесару і імператару, як і ўсім астатнім, хто клапаціўся пра Кайрама. Госці пачалі разыходзіцца толькі ноччу, і кожнага шэйх шчодро абдарыў на памяць пра гэты радасны дзень.

Шэйх прадставіў свайму сыну чатырох маладых людзей і запрасіў іх часта яго наведваць. Было вырашана, што з пісарам юнак будзе чытаць, з мастаком — выбірацца ў невялікія падарожжы, з купцом — спяваць і танчыць, а чацверты будзе ладзіць пры двары забавы. Іх таксама шчодро абдарылі, і яны, шчаслівыя, пакінулі дом шэйха.

— Каму мы павінныя за ўсё гэта дзякаваць? — гаварылі яны паміж сабой. — Каму яшчэ, як не старому? Хто мог такое ўявіць, калі мы стаялі перад гэтым домам і гаманілі пра шэйха?

— А мы ж маглі не прыслухацца да павучанняў старога, — сказаў другі, — ці наогул выставіць яго на смех. На ім была ірваная бедная вопратка — хто б мог падумаць, што гэта мудры Мустафа?

— Дык цудоўна! Хіба не тут мы гучна абмяркоўвалі свае жаданні? — прамовіў пісар. — Адзін з нас хацеў вандраваць, другі — спяваць і танчыць, трэці — бавіць час у добрай кампаніі, а я — чытаць і слухаць гісторыі. Хіба не ўсе нашыя мары здзейсніліся? Я магу чытаць усе кнігі шэйха і набываць любыя, якія захачу.

— А мне дазволена ўпрыгожваць ягоны стол, ладзіць ягоныя найлепшыя забавы і самому ў іх удзельнічаць, — сказаў другі.

— А я ў любы момант, як з'явіцца ў мяне такое жаданне, магу паслухаць спевы і ігру на струнных альбо паглядзець на танец, пайсці да шэйха і папрасіць у яго рабоў.

— А я? — усклікнуў мастак. — Да гэтага дня я быў бедны і не мог нават выйсці з горада, а зараз змагу падарожнічаць куды захачу.

— Так, — прамовілі яны разам, — добра, што мы паслухаліся старога, а інакш хто ведае, што з намі сталася б!

І сказаўшы так, яны шчаслівыя пайшлі дадому.

Пераклад Ігар Крэбс

З АЛЬМАНАХА КАЗАК НА 1828 ГОД
ДЛЯ СЫНОЎ І ДАЧОК
ЗНАТНЫХ САСЛОЎЯЎ

ХАЛОДНАЕ СЭРЦА

Той, хто вандруе па Швабіі, абавязкова павінны хаця б на нейкі час наведаць Шварцвальд. Не толькі дзеля тамтэйшых высачэзных дрэваў, хаця зусім не паўсюль знойдзеш такое незлічонае мноства велічных ялінаў, але найперш дзеля людзей, якія там жывуць. О, гэта даволі дзіўныя людзі. Нават памерам кожны з іх большы за звычайнага чалавека. Сапраўдны шварцвальдзец высокі, шыракаплечы, мае моцныя рукі і ногі, і наогул можна падумаць, быццам той водар, што ідзе ўранні ад ялінаў, дае ім з маленства вальнейшы ад нашага подых, яснейшыя ад нашых вочы і тую суворую мужнасць, якой бракуе жыхарам далінаў. Ды не толькі паставаю і ростам яны так выразна адрозніваюцца ад тых, хто жыве па-за лесам, але і сваімі звычаямі і выглядам. Прыгажэй за ўсіх апранаюцца жыхары горнага, бадэнскага Шварцвальда. Мужчыны адпускаюць бароды, іхныя чорныя курткі, іхныя велізарныя зборчатыя нагавіцы, іхныя чырвоныя панчохі і востраканечныя капелюшы надаюць абліччу гэтых шварцвальдцаў нешта вельмі нязвычайнае, але разам з тым саліднае і поўнае годнасці. Людзі там збольшага гутнікі, але апрача таго робяць цудоўныя гадзіннікі, якімі карыстаецца паўсвету.

На другім баку лесу жыве частка таго самага народу, але там людзі занятыя ўжо іншым, чым гутнікі, таму і звычаі ў іх не такія. Іхная праца

звязаная з лесам, яны валяць дрэвы, абчэсваюць іх і сплаўляюць па Нэкары да Рэйна і далей, аж-но да Галандыі — там, на моры, добра ведаюць шварцвальдцаў і іх доўгія платы. Яны спыняюцца ў кожным горадзе, які ляжыць уніз па рацэ, і горда чакаюць, пакуль знойдуцца пакупнікі на іх бяровенне і дошкі. Але свой найлепшы тавар яны прадаюць галандцам, якія потым будуць са шварцвальдскага лесу свае знакамітыя караблі. Такім чынам, гэтая частка шварцвальдцаў — людзі, звыклыя да вандроўнага, поўнага нягодаў жыцця. Яны шчаслівыя толькі тады, калі выходзяць на сваіх платах на рачную плынь; калі ж надыходзіць час вярнуцца на сушу, яны сумуюць. Таму іхная вопратка не такая, як у гутнікаў. Яны носяць камзолы з цёмнага палатна, скураныя штаны на шырокіх зялёных шлейках, і з кішэняў гэтых штаноў заўжды тырчаць, бы ганаровыя знакі іх рамяства, медныя лінейкі. Аднак сапраўднай іх гордасцю ёсць боты, большыя за любы абутак на свеце — яны на некалькі сантыметраў вышэйшыя за калена, і гэ-та дазваляе платагонам спакойна хадзіць па вадзе і ніколі не намочваць ног.

Яшчэ зусім нядаўна жыхары Шварцвальда верылі ў існаванне лясных зданяў, і толькі найноўшыя часы пазбавілі іх гэтых смешных прымхаў. Але вось што цікава: лясныя здані падзяляліся ў свядомасці насельнікаў лесу гэтаксама, як і ўласна шварцвальдцы. Вядома, што так званы Шкляны Чалавечак, добры дух ростам з малое дзіця, носіць востраканечны капялюш, зборчатыя нагавіцы, чырвоныя панчохі і куртку. А вось

Галандзец Міхель, які жыве на тым баку лесу, — гэта высокі шыракаплечы чалавек у адзенні плятагона, і тыя, хто яго бачыў, казалі, што цялячай скуры, якая пайшла на боты для Галандца Міхеля, хапіла б, каб абуць дзесяцярых. «Ён такі аграмадны, што звычайны чалавек ледзь дастане яму да шыі», — казалі людзі і прысягаліся, што не перабольшваюць.

З гэтымі ляснымі зданямі і сутыкнуўся адзін малады шварцвальдзец, гісторыю якога я збіраюся расказаць. У Шварцвальдзе жыла ўдава, спадарыня Барбара Мунк, яе муж быў вугляр. Пасля ягонай смерці жанчына засталася з шаснаццацігадовым сынам, якому было наканавана займацца тым самым, што і бацька.

Звалі юнака Петэр Мунк. Разумны хлопец, ён быў вымушаны мірыцца са сваёй працай — як і ягонаму бацьку, яму даводзілася цяпер сядзець увесь тыдзень ля вугальнай ямы або ездзіць у горад прадаваць свой тавар людзям, якія не вельмі любяць чорных, брудных, задымленых вугляроў. Але затое вугляры маюць досыць часу для роздуму пра сябе і іншых, і калі Петэр Мунк сядзеў каля свайго агню ў лясной цішы і адзіным, што ён чуў, быў пошум цёмных дрэваў, душу ягоную працінала незразумелая туга, а на вочы наварочваліся слёзы. Нешта гняло яго, нешта раздражняла, ён сам не ведаў, што менавіта. Урэшце ён зразумеў, што яго дратуе — ягонае становішча. «Брудны самотны вугляр, — сказаў ён сабе. — Убогае жыццё. Як цудоўна выглядаюць у нядзелю ўвечары гутнікі, і майстры, якія робяць гадзіннікі, і нават музыканты! А калі

прыходзіць Петэр Мунк, чыста вымыты і прычасаны, у парадным бацькавым камзоле са срэбранымі гузікамі, у новых, як з голкі знятых чырвоных панчохах, усе пытаюцца за ягонай спінай: хто гэты ладны прыгожы маладзён? А, ды ніхто, гэта ж усяго толькі вугляр Мунк!»

Плытнікам з таго боку лесу ён таксама зайздросціў. Калі прыходзілі гэтыя асілкі ў багатых куртках, на якіх было добрыя паўцэнтнера срэбра, калі яны, расставіўшы ногі і напусціўшы важнасці на твары, назіралі за танцамі, калі яны, бы сапраўдныя галандцы, раскурвалі свае выкшталцоныя кельнскія піпкі — у такія моманты Петэру Мунку здавалася, што перад ім жывы прыклад паспяховага жыцця. І калі гэтыя шчасліўцы, гуляючы ў косці, вымалі са сваіх кішэняў цэлыя жмені талераў і кідалі іх на стол, Петэр адчуваў, што страчвае розум, і ўцякаў у сваю халупу. Бывалі нядзельныя вечары, калі гэтыя плытнікі прайгравалі больш, чым бедны Петэр мог зарабіць за цэлы год. Сярод іх асабліва вылучаліся трое, і Петэр не ведаў, кім з гэтых трох ён захапляецца больш. Адзін быў тоўсты, буйны чалавек з чырвоным тварам, яго лічылі за сталом самым багатым. Звалі яго Тоўсты Эцэхіль. Двойчы на год ён вазіў драўніну ў Амстэрдам, і яму заўжды шэнціла прадаць там свой тавар нашмат даражэй за іншых плытнікаў, так што калі ўсе вярталіся з гэтага падарожжа на сваіх дваіх, то Эцэхіль прыязджаў дамоў хутка і з камфортам. Другі быў самы доўгі і худы чалавек ва ўсім Шварцвальдзе, і ўсе называлі яго Бамбіза Шлюркер. Петэр зайздросціў найперш

яго смеласці — калі Бамбіза Шлюркер садзіўся за стол, ён рассоўваў астатніх і займаў месца за чацвярых, раскладваючы свае тонкія ногі і рукі па лаўцы і сталае так, каб яму было зручна, і ніхто не наважваўся яму запырэчыць, бо грошай у Шлюркера было як у чорта. Трэці быў прыгожы малады чалавек, які танчыў лепш за ўсіх у Шварцвальдзе, і таму яго называлі Кароль Танцораў. Калісьці ён не меў нічога, прыслужваў аднаму гандляру лесам і раптам ні стуль ні ссюль шалёна разбагацеў. Адны казалі, ён знайшоў скарб пад елкай, іншыя чулі, што маладзён вылавіў у Рэйне мех золата, калі рыбачыў з плытнікамі, а золата гэтае належала калісьці самім Нібелунгам. Карацей, аднойчы хлопец стаў страшэнна багаты, і цяпер і стары і малады глядзелі на яго як на прынца.

Пра гэтых трох і думаў часту вугляр Петэр, калі сядзеў каля свайго вогнішча ў лесе. Што праўда, іх шмат хто ненавідзеў: за нечалавечую сквапнасць, за бязлітаснасць да даўжнікоў і бедных, бо шварцвальдцы ўсё ж дабрадушны народ. Але ж вядома, як яно бывае з такім: з аднаго боку, іх ненавідзелі, а з другога — толькі на іх і глядзелі, з павагай і зайздрасцю, бо як яшчэ глядзець на людзей, з якіх талеры сыплюцца, нібы іголки з яліны.

«Далей так працягвацца не можа, — сказаў аднойчы Петэр самому сабе са смуткам. Было свята, і ўсе пайшлі ў карчму. — Калі мне зараз жа не пашанцуе, я накладу на сябе рукі. Каб жа я быў такі багаты і паважаны, як Тоўсты Эцэхіль, ці такі смелы і ўладны, як Бамбіза Шлюркер, ці такі знакаміты, як Кароль Танцораў, які можа кідаць музыкантам

талеры замест кройцараў! І адкуль толькі ў гэтага хлопца такія грошы?» Ён пачаў перабіраць у галаве спосабы разбагацець, але ніводны яму не быў даспадобы. Нарэшце яму прыгадаліся старыя казкі пра людзей, якія разбагацелі дзякуючы лясным духам, Шклянному Чалавечку і Галандцу Міхелю. Калі бацька яшчэ быў жывы, да іх у хату часта заходзілі іншыя небаракі, і пачыналіся бясконцыя размовы пра багатых людзей, як хто з іх разбагацеў. Часта размаўлялі пра Шклянога Чалавечка. Калі добра падумаць, можна было нават успомніць вершык: таму, хто хацеў пагаварыць з чалавечкам, трэба было прыйсці ў самую непрылазную частку лесу і прамовіць:

Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў...

Але як ні напружваў Петэр памяць, ён ніяк не мог прыгадаць працяг вершыка. Часта ён падумваў пра тое, ці не запытацца ў якога старога, які, мусіць, ведае, што там далей — аднак шторазу яго стрымлівалі сорам і страх сябе выкрыць. Да таго ж, відаць, няшмат людзей ведала гэты вершык цалкам, бо інакш чаму багатых у Шварцвальдзе было так мала і чаму ягоны бацька і такія, як ён, ніколі не спрабавалі шчасця са Шкляным Чалавечкам? Урэшце ён усё ж спытаў у маці, ці не ведае яна працягу, але яна таксама памятала адно першыя радкі. Апрача таго, маці расказала Петэру, што нават калі ведаць усе словы вершыка, Шкляны Чалавечак наўрад ці з'явіцца — ён вядзе гаворку толькі

з тымі, хто нарадзіўся ў нядзелю ад адзінаццатай да другой гадзіны дня. Петэр Мунк спытаўся, калі нарадзіўся ён. «Акурат а дванаццатай, — уздыхнула маці. — І, памятаю, гэта сапраўды была нядзеля». Ведаць бы яшчэ, што там далей у вершыку.

Вядома ж, калі Петэр Мунк пачуў усё гэта, ён страшэнна ўзрадаваўся і нецярпліва пачаў чакаць, калі ж ён зможа ажыццявіць задуманае. Яму здавалася, што гэтага цалкам дастаткова, каб пабачыць Шклянога Чалавечка: быць народжаным у нядзелю і ведаць хаця б некалькі радкоў з вершыка. І вось аднойчы, прадаўшы свой вугаль, ён не стаў запальваць новае вогнішча, а нацягнуў бацькаў парадны камзол і новыя чырвоныя панчохі, насунуў на галаву найлепшы капялюш, узяў кій і сказаў маці: «Мне трэба ў горад, матухна, там якраз будуць кідаць жэрабя, каму ісці ў рэкруты, і я хачу нагадаць начальнікам, што ты ўдава, а я твой адзіны сын». Маці ўхваліла ягонае рашэнне. Аднак Петэр Мунк рушыў не да горада — ён выправіўся ў лес, у самы гушчар, на самую высокую з шварцвальдскіх гор. Мясціны, праз якія неўзабаве ішоў Петэр, у тых часы выглядалі зусім інакш: чым далей угару, тым радзей сустракалася жылло, тут можна было ісці некалькі гадзінаў і не сустрэць ніводнага чалавека. Прымхлівыя шварцвальдцы называлі гэтае месца «ненадзейным», і небеспастаўна. Дрывасекі, якія прыходзілі сюды, прывабленыя высачэзнымі раскідзістымі ялінамі, дужа рызыкавалі: неаднакроць здаралася, што сякера нават у руках самага ўмелага майстра раптам саскоквала і біла таго па назе, адсякаючы

яе да калена, ці якое-небудзь толькі трохі падсечанае дрэва знянацку падала так хутка, што абавязкова калечыла або забівала тых, хто стаяў пад ім. Нават самыя прыгожыя яліны, ссечаныя тут, прыдатныя былі хіба што на дровы — бо плытнікі адмаўляліся браць драўніну з «ненадзейнага месца», яна танула, як толькі апыналася ў вадзе. Урэшце дрывасекі перасталі сюды наведвацца, і дрэвы там, куды прыйшоў Петэр, былі настолькі высокія і раслі настолькі шчыльна, што нават удзень тут было цёмна бы ўначы. Петэр прабіраўся праз гушчар усё далей і далей, і яму было нікавата ў тым вусцішным месцы: нідзе не было чуваць ні галасоў, ні грукату сякераў, ні крокаў; нават птушкі, здавалася, пакінулі гэты лес.

Нарэшце Петэр Мунк дайшоў да нейкае паляны і спыніўся перад ялінай такой неймавернай таўшчыні, што любы галандскі карабельнік аддаў бы за яе цэлую кучу гульдэнаў. «Тут, — падумаў Петэр Мунк, — я ўпэўнены, што тут ён і жыве, гэты Шкляны Чалавечак». Ён зняў свой нядзельны капялюш, нізка пакланіўся, адкашляўся і дрыготкім голасам прамовіў:

— Добрага вам вечара, спадар Шкляны Чалавек.

Але ніякага адказу на гэта не было, навокал стаяла такая ж цішыня, як і раней. «Напэўна, трэба ўсё ж расказаць вершык», — падумаў ён і прамармытаў:

Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў...

Як толькі ён прамовіў гэта, то пабачыў з жахам, што з-за тоўстае яліны выглядвае нейкая дзіўная маленькая істота — не істота нават, а хіба што яе бляклыя абрысы: і ўсё ж Петэр здолеў, як яму падалося, разгледзець чорную куртачку, чырвоныя панчошкі, капялюшык і тварык, хаця й маленькі, але разумны і зусім не брыдкі. Але ж наколькі раптоўна і хутка чалавечак з'явіўся, настолькі ж імкліва і знік!

— Спадар Шкляны Чалавек! — крыкнуў пасля непрацяглага роздуму Петэр. — Зрабіце ласку, пакажыцеся, і не трымайце мяне за дурня. Спадар Шкляны Чалавек, калі вы думаеце, што я вас не заўважыў, то памыляецеся, я бачыў, як вы выглядвалі з-за дрэва.

Але ніхто не адказваў. Праўда, потым Петэру здалося, што за дрэвам нехта ціхенька пасмейваецца. Урэшце нецярпліваць Петэра Мунка перамагла ягоны страх, і ён сказаў: «Ну пачакай, маленькі хітрун, я да цябе дабяруся». Петэр у адзін момант падскочыў да дрэва і зазірнуў за яго — але там не было ніякага ўладара скарбаў, толькі вавёрка спрытна караскалася ўверх па камлі.

Петэр Мунк пахітаў галавой. Галоўнае, што заклён дзейнічае, вугляру не хапала толькі нейкае рыфмы, нейкага аднаго радка, каб вымусіць Шклянога Чалавечка выйсці. Але ён думаў, думаў, ды так нічога і не прыдумаў. На ніжнім галлі яліны з'явілася вавёрка, яна глядзела на Петэра і нібы падбадзёрвала яго, а можа, і здзекавалася з хлопца. Яна пачысціла лапкамі поўсць, Петэру раптам стала страшна, бо на нейкае імгненне яму пада-

лося, быццам на вавёрцы надзеты востраканечны капялюш. Прайшло яшчэ трохі часу, і капялюш знік, затое цяпер на звярку былі чырвоныя панчохі і чорныя боцікі. Неўзабаве гэта зноў была пацешная вавёрка, але Петэр Мунк ужо быў апанаваны сумневамі на гэты конт, бо падумаў, што нічому тут нельга даваць веры.

Шпаркім крокам, такім жа, якім і прыйшоў сюды, Петэр рушыў назад. Цемра яловага лесу здавалася ўсё чарнейшай, дрэвы абступалі ўсё шчыльней, і яго ахапіла такая жуда, што ён пусціўся трушком. Толькі калі ўдалечыні пачуўся сабачы брэх і між дрэвамі з'явіўся дым нейкага коміна, Петэр трохі супакоіўся. Аднак калі ён выйшаў з гушчару, пабачыў хату, двор і прыгледзеўся да людзей, то зразумеў, што з перапуду пераблытаў кірунак — і замест таго каб вярнуцца да гутнікаў, трапіў да дрывасекаў. Людзі, якія жылі ў той хаце, і праўда былі лесарубамі: стары, ягоны сын, які і быў тут гаспадаром, і некалькі дарослых ужо ўнукаў старога. Яны добра прынялі Петэра, які папрасіўся ў іх пераначаваць, не пытаўся ні ягонага імя, ні пра тое, адкуль ён, пачаставалі яго яблычным шнапсам, а ўвечары ў гонар Петэра быў прыгатаваны глушэц — адмысловая страва шварцвальдцаў.

Пасля вячэры гаспадыня і яе дочкі селі з шытвом вакол вялікага агмяню, агонь у якім падтрымлівалі з дапамогай яловай смалы. Дзед, гаспадар і госць курылі піпкі і назіралі, як шыюць жанчыны. Наймалодшым было даручана выразаць з дрэва відэльцы і лыжкі. Звонку ў лесе завывала бура, трашчалі дрэвы, там і сям быў чуён вельмі моц-

ны грукат, і здавалася, што гэтыя цэлыя векавыя яліны нахіляюцца да зямлі і ломяцца ўшчэнт ад ветру. Унукі, каб паказаць сваю смеласць, хацелі выйсці з дому і пагуляць па лесе, паглядзець на гэты жудасна-прыгожы спектакль, але дзед строгім позіркам вярнуў іх назад і сказаў:

— Я б нікому не раіў зараз выходзіць за дзверы. Сёння Галандзец Міхель ладзіць Ноч новага бервяна ў лесе.

Наймалодшыя здзівіліся. Ім хацелася, каб дзед раскажаў пра Міхеля, дый госць, які, жывучы на тым баку, меў пра Галандца даволі цьмянае ўяўленне, падтрымаў іх і запытаўся ў старога, што гэта за Міхель і дзе ён жыве.

— Ён гаспадар гэтага лесу, — адказаў стары, — І калі вы ў вашым веку гэтага не ведаеце, то лепш вам сядзець дома ці, прынамсі, не заходзіць глыбока ў лясны гушчар. Добра, я раскажу вам пра Галандца Міхеля — тое, што ведаю сам, і тое, што кажа пра яго легенда. Сто гадоў таму не было на свеце народу больш сумленнага за шварцвальдцаў. Цяпер, калі ў нашым краі так шмат грошай, людзі сталі дрэннымі і не трымаюць слова. Моладзь танчыць і гарланіць у нядзелі, ёй і не ў галаве, што яна паводзіць сябе брыдка. І няхай зараз сам Галандзец зірне ў нашае акно, я ўсё адно скажу, што гэта ён і толькі ён вінаваты ў тым, што ўсё так сапсавалася.

У тую пару, сто гадоў таму, жыў адзін багаты гандляр драўнінай. Ён меў шмат слуг і сплаўляў свае дрэвы далёка па Рэйне, ягоная справа квітнела, бо ён быў разважлівы і разумны спадар. Аднаго ве-

чару да яго прыйшоў чалавек, якога гандляр ніколі да таго не бачыў. Чалавек быў апрануты як звычайны шварцвальдзец, але быў больш чым на галаву вышэйшы за любога з іх. Ніхто нават уявіць сабе не мог, што бываюць такія высачэзныя людзі. Незнаёмы папрасіў плытніка ўзяць яго на працу, і калі гаспадар пабачыў, якога моцнага працаўніка ён можа прыдбаць, то, вядома ж, пагадзіўся. Яны дамовіліся наконт заробку, і, трэба сказаць, гаспадар не быў расчараваны ў навічку. На валцы лесу Міхель — так звалі асілка — працаваў за траіх. Ён мог адзін падняць дрэва, якое іншыя здолелі б толькі ўшасцярых. Праз паўгода Міхель прыйшоў да гаспадара і сказаў:

— Я паўгода валіў лес, а зараз хачу паглядзець, куды ён пасля гэтага адпраўляецца — што калі мне папрацаваць плытнікам?

Гаспадар адказаў яму так:

— Мне патрэбныя моцныя людзі тут, каб валіць дрэвы, і я не хачу цябе адпускаяць, бо ты можаш не вярнуцца і знайсці сабе працу ў іншым месцы, але ж няхай гэтым разам будзе па-твойму.

Плыт, на якім мусіў выправіцца ў дарогу Міхель, меў восем частак, і ў апошняй былі самыя вялікія бэлькі. Але што адбылося? За дзень да адплыцця Міхель прыцягнуў яшчэ восем бэлек, такіх вялікіх і тоўстых, што ніхто не ведаў і дагэтуль не ведае, дзе ён іх узяў. Прычым прынёс ён іх сам, на плячо, нібыта яны былі зусім лёгкімі кіёчкамі. Гандляра ўсё гэта дужа цешыла, бо ён адразу ж палічыў, за колькі можна прадаць такія бярэны. Але Міхель сказаў:

— Гэтыя бэлькі патрэбныя мне для плавання, на малых я далёка не даеду.

Гаспадар хацеў падарыць Міхелю боты, якіяносяць усе плытнікі, але асілак не ўзяў іх, а прыцягнуў свае ўласныя — ніхто яшчэ не бачыў такіх вялікіх ботаў: мой дзед казаў, яны важылі сто пфунтаў і былі пяць пфутаў вышынёй.

Плыт выправіўся ў дарогу, і гэтаксама, як калісьці дрывасекаў, Міхель здзіўляў цяпер плытнікаў. Здавалася б, праз велізарныя бэлькі плыт мусіў бы рухацца паволі — але не, ён ляцеў наперад па Нэкары, як страла. Калі ж рака рабіла паварот і плытнікі з усяе моцы імкнуліся ўтрымаць плыт на сярэдзіне, каб плынь не выкінула яго на пясок або мель, Міхель шторазу саскокваў у ваду і адным намаганнем накіроўваў плыт направа або налева, туды, куды было трэба, так што ён слізгаў далей па рачной роўнядзі без усялякае рызыкі. Калі ж плыт зноў апынаўся на простым адрэзку ракі, Міхель бег на пярэдняю частку плыта, дадаваў туды бярэнаў, утыркаў адну са сваіх агромністых жардзінаў у жвір, адштурхоўваўся — і ад аднаго ягонага руху плыт ляцеў далей з такой хуткасцю, што берагі з іхнымі дрэвамі і вёскамі, здавалася, проста прабягаюць міма. Нічога дзіўнага, што яны дабраліся да Кельна, патраціўшы толькі палову часу, які зазвычай ідзе на такое падарожжа. У Кельне яны меліся прадаць свой груз, але тут Міхель заявіў:

— Вы ўсе сапраўдныя гандляры і разумеце, што такое камерцыя. Думаеце, жыхары гэтага горада купляюць усю нашу драўніну для саміх сябе?

Не, яны набываюць яе ў нас за паўцаны, а потым прадаюць галандцам за значна большыя грошы. Давайце прадамо ў Кельне самыя малыя бэлькі, а з астатнім таварам паплывем далей, у Галандыю, і ўжо там зробім усё з сапраўднай выгадай. Што атрымаем звыш звычайнай цаны, зможам забраць сабе.

Так сказаў падступны Міхель, і ўсе плытагоны пагадзіліся з ягонай прапановай. Адны — таму што ім хацелася паглядзець на Галандыю, іншыя — дзеля грошай. Яны паплылі далей па Рэйне, Міхель кіраваў плытом і хутка прывёў яго ў Ротэрдам. Там за іхны груз прапанавалі ў чатыры разы больш, чым у Кельне, а асабліва шмат грошай галандцы аддалі за агромністыя бэлькі Міхеля. Калі шварцвальдцы пабачылі столькі манетаў, яны ледзь не страцілі розум ад радасці. Міхель падзяліў здабычу: адна чвэрць ад прыбытку — гаспадару, усё астатняе плытнікам. Цяпер людзі Міхеля сядзелі па корчмах і тавернах з матросамі і іншай басотай, прапівалі і прайгравалі заробленае ў косці і карты. З таго часу Галандыя стала для шварцвальдскіх хлопчаў чымсьці падобным да раю, а Галандзец Міхель, як яго сталі называць, — іхным каралём. Гандляры лесам доўгі час нічога не ведалі пра тое, як насамрэч адбываецца продаж іхнага тавару, і ў Шварцвальд непрыкметна прыйшлі з Галандыі няправедныя грошы, брыдкае ляянка, кепскія звычкі, п'янства і азартныя гульні.

Галандца Міхеля, праўда, ніхто з таго часу не бачыў, але ён не памёр. Вось ужо сто гадоў ён шуміць і балюе ў лесе, і кажуць, што ён шмат каму з тае пары дапамог стаць багатым — але ж не

проста так, а ў абмен на тое, што чалавек аддае яму сваю душу. Больш я нічога не магу расказаць, але цалкам магчыма, што ён і дагэтуль ходзіць па тым гушчары, дзе нельга секчы дрэвы, вышукваючы самыя прыгожыя і высокія яліны і валячы іх. Мой бацька некалі сам бачыў, як Міхель знайшоў такую, у чатыры абхопы, і зламаў яе лёгка, бы гэта быў трыснёг. У чые плыты ідуць потым гэтыя дрэвы, я не ведаю. Але ж калі б я быў галандскім каралём — я б загадаў сустракаць Міхеля карцеччу: бо кожнаму караблю, пабудаванаму з купленай у Міхеля драўніны, наканавана пайсці на дно. Вось мяркуйце самі: мы шмат чуем пра тое, як тонуць караблі. Ну як жа можа вялікі, бы царква, карабель, без дай прычыны пайсці на дно разам з усёй камандай і грузам? А вінаватыя тут бэлькі Міхеля, якія, варта ім апынуцца на вялікай вадзе, выскакваюць, і карабель дае непапраўную цечу. Такая вось існуе легенда пра Галандца Міхеля, і гэта чыстая праўда, што ўсё зло ў Шварцвальдзе прыйшло ад яго. О, ён любога можа зрабіць багатым, але я не хацеў бы ад яго дапамогі! Не хацеў бы я ўлезці ў шкуру Тоўстага Эцэхіля і Бамбізы Шлюркера, ды і Караля Танцораў таксама!

Пакуль стары апавядаў гэтую гісторыю, бура сціхла. Жанчыны запалілі лямпы і выйшлі, мужчыны далі Петэру Мунку, які збіраўся начаваць на лаўцы, набіты лісцем мех, каб ён мог падкласці яго сабе пад галаву як падушку, пажадалі яму добрай ночы і таксама разышліся па пакоях.

Ніколі яшчэ ў Петэра не было такіх цяжкіх сноў, як у тую ноч. Яму сніўся вялізны, змрочны

Галандзец Міхель, які падае яму праз акно набіты грашыма кашалёк, і залатыя манеты ў ім звінелі так соладка... Потым ён пабачыў Шклянога Чалавечка, які сядзеў на вялізнай зялёнай бутэльцы, і Петэр выразна чуў той самы, ужо знаёмы яму смех, які даносіўся тады, у гушчары, з-за яліны. І раптам аднекуль збоку акурат у самае вуха Петэра грывнула грубая песня:

Слаўны горад Ротэрдам!
Да халеры грошай там!..

Тады ён зноўку пачуў у правым вуху вершык пра ўладара незлічоных скарбаў у яловым лесе, і ціхі, ласкавы голас зашаптаў яму: «Дурань ты, дурань, Петэр-вугляр, не можаш знайсці такой простаі рыфмы на слова «гадоў»! Ты ж нарадзіўся ў нядзелю, а дванаццатай! Рыфмуй жа, Петэр, рыфмуй!»

Ён крактаў, ён стагнаў у сне, ён намагаўся знайсці гэтую рыфму, але ж ніколі ў жыцці яму не даводзілася займацца такой справай, таму ўсё было марна. Калі ён прачнуўся на самым досвітку, сон падаўся яму дзіўным. Ён сеў за стол, скрыжаваў рукі і пачаў думаць пра тое на-шэптванне, якое ўсё яшчэ стаяла ў ягоных вушах. «Рыфмуй, дурань, рыфмуй!» — казаў ён самому сабе і шчоўкаў пальцам па ілбе, аднак ніводная рыфма так і не з'явілася. Ён усё яшчэ сядзеў пры сталі і шукаў рыфму, калі вуліцай міма дома прайшлі тры хлопцы і адзін з іх блазнавата праспяваў:

Каб заслужыць тваю любоў,
 Я зорку з неба
 Дастаць гатоў,
 Каб заслужыць тваю любоў,
 Я ў гэты край прыйшо-о-оў!

Як бліскавіца, нешта пранеслася ў галаве беднага вугляра. Ён падхапіўся, выбег з дома і кінуўся ўслед за хлопцамі. На жаль, ён не запомніў словы гэтай дурнаватай песні. Петэр падскочыў да спевака і грубавата схапіў яго за руку.

— Пачакай, прыяцель, — сказаў Петэр. — Зрабі мне ласку, праспявай яшчэ раз тое, што я толькі што чуў.

— А табе што з гэтага, хлопча? — адказаў шварцвальдзец. — Я спяваю што хачу, і адпусці маю руку, а то...

— Не, ты мусіш мне праспяваць! — крыкнуў Петэр, разлаваўшыся, і схапіў спевака яшчэ мацней. Але двое другіх не сталі доўга думаць, а накінуліся на Петэра з кулакамі і збілі яго на горкі яблык, так што ён паваліўся на калені.

— Вось цяпер ты атрымаў сваё, — сказалі яны смеючыся. — І запомні, хлопча: ніколі не стой на дарозе ў такіх, як мы.

— Я запамню гэта, — адказаў з уздыхам Петэр, — але ўжо зараз будзьце так ласкавыя, праспявайце мне тое, што я прасіў.

Хлопцы зноў пачалі кпіць з яго і здэкавацца, але той, які спяваў, усё ж з ухмылкай паўтарыў Петэру словы. Смеючыся і гарланячы, кампанія рушыла далей.

— Прыйшоў! Цябе пабачыць я прыйшоў! — радасна прамовіў Петэр, спрабуючы прывесці сябе ў нармальны выгляд. Цяпер яму ўсё стала ясна. — Ну, Шкляны Чалавечак, мы з табой яшчэ пагаворым!

Ён вярнуўся да гаспадароў, забраў капялюш і кій, развітаўся з усімі і зноў рушыў у лес. Ён ішоў павольна і намагаўся прыгадаць увесь вершык: усё складвалася цяпер проста цудоўна, і Петэр ажно падскочыў ад радасці. Ён ужо амаль дайшоў да таго самага заповітнага гушчару, яліны рабіліся ўсё вышэйшыя, лес абступаў Петэра ўсё шчыльней. Нечакана з-за ялін выйшаў агромністага росту чалавек у адзенні плытніка, на плячы ў яго была бэлька, доўгая, бы карабельная мачта. У Петэра Мунка падкасіліся калені, калі ён пабачыў, што чалавек паволі падыходзіць да яго. «Гэта не хто іншы, як Галандзец Міхель», — падумаў ён. Жахлівая постаць моўчкі абышла вакол яго, і Петэр спалохана касавурыўся на асілка. Той быў на галаву вышэйшы за самага высокага чалавека, якога даводзілася бачыць Петэру, яго твар быў не тое каб малады, але і не стары, і ўвесь у зморшчынах і складках. На Галандцу Міхелю была палатняя куртка і агромністыя боты, нацягнутыя на скураныя порткі, — тыя самыя, пра якія расказваў учора стары.

— Петэр Мунк, што ты робіш тут, у гушчары? — спытаў нарэшце гаспадар лесу нізкім грозным голасам.

— Добрага вам дня, зямляча, — сказаў Петэр Мунк, намагаючыся не выглядаць занадта напало-

ханым, але пры гэтым увесь дрыжэў. — Я вяртаюся праз лес дамоў.

— Петэр Мунк, — прамовіў Міхель і кінуў востры, страшны позірк на вугляра. — Дарога да твайго дому не ідзе праз гэты ельнік.

— Уласна, так, — сказаў Петэр. — Але сёння спёка, і я падумаў, што ісці праз ельнік будзе прыемней.

— Ты хлусіш мне, вугляр Мунк! — прагрымеў Міхель. — Ты хочаш, відаць, каб я выцяў цябе гэтай бэлькай! Думаеш, я не ведаю, што ты марыш пабачыць гэтага курдупеля! — дадаў ён ужо мякчэй. — Ну ідзі, ідзі, гэта было поўнае глупства з твайго боку, добра, што ты не ведаў вершыка, ён сквапны, гэты курдупель, і дае чалавеку няшмат, а каму дае, той жыве нявесела. Петэр, ты бедны дурань, і гэта мяне засмучае. Такі бадзёры, файны хлопец, толькі пачынаеш жыць — і вымушаны паліць вогнішчы, каб прадаваць вугаль! Тым часам як іншыя вытрасаюць з рукавоў талеры і дукаты, ты не можаш паставіць і пары пятакоў! Гэта ўбогае жыццё.

— Гэта праўда, — сказаў Петэр. — Убогае.

— Ну, мне гэта не даспадобы, — працягваў жудасны Міхель. — Я ўжо дапамог некаторым хлопцам вырвацца з нядолі, так што ты не першы, каму я падаю руку. Скажы, колькі сотняў талераў табе трэба для пачатку?

Галандзец патрос манетамі ў сваіх безразмерных кішэнях, і іхны звон гучаў гэтаксама, як сёння ўначы ў Петэравым сне. Але сэрца Петэра загрузкала спалохана і балюча ад гэтых словаў, яму зрабілася блага: Галандзец Міхель не выглядаў

на чалавека, які можа даць камусьці грошай проста так, з чыстага спачування, не запатрабаваўшы чагосьці наўзамен. Яму прыгадаліся загадкавыя словы старога пра багатых людзей, і, апанаваны няясным страхам і трывогай, ён усклікнуў:

— Вялікі дзякуй, спадару! Але я не хачу мець з вамі ніякіх справаў, мне шмат пра вас расказвалі!

І пабег адтуль што было моцы. Але Галандзец ішоў побач з ім, робячы велізарныя крокі, і, цяжка дыхаючы, казаў пагрозліва:

— Ты яшчэ вернешся, Петэр, ты прыйдзеш да мяне, гэта напісана на тваім ілбе, у тваіх вачах, ты нікуды не падзенешся. Не бяжы так хутка, тут ужо мяжа маіх уладанняў.

Але калі Петэр пачуў гэта і пабачыў недалёка раўчук, ён пабег яшчэ шпарчэй, так што і Міхель быў вымушаны паскорыць хаду, асыпаючы Петэра пагрозамі і пракляццямі. Тут вугляр заўважыў перад сабой раўчук і пераскочыў праз яго. Міхель кінуў у хлопца сваю бэльку, ды тая нібыта трапіла ў нябачны мур, раскалолася ў паветры, і доўгі яе абломак упаў да ног Петэра.

Трыюмфальна ён падняў яго, каб кінуць у Міхеля, які застаўся на тым баку, але бэлька ў ягонай руцэ ў момант зварухнулася і ператварылася ў змяю, якая, высунуўшы джала і пабліскваючы вачыма, абвілася вакол цела Петэра. Яму ўдалося яе скінуць, аднак яна павісла на ягонай руцэ, пагойдваючыся, і яе галава набліжалася да твару Петэра. І тут нечакана і невядома адкуль з'явіўся глушэц, які схпіў галаву змяі ў дзюбу, адарваў яе і ўзняўся ў паветра. Галандзец Міхель, які назіраў

за ўсім з таго боку раўчука, злосна залямантаваў, калі пабачыў, як мёртвая змяя падае долу.

Дрыжучы, знясілены Петэр пайшоў далей. Сцежка рабілася ўсё вузейшай, лес наўкола — дзічэйшым, і неўзабаве хлопец выйшаў да агромністае яліны. Зноў, як і ўчора, ён нізка пакланіўся нябачнаму Шклянному Чалавечку і звярнуўся да яго:

Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў,
Цябе пабачыць я прыйшоў.

— Не зусім правільна, вугляр Петэр, — пачуўся мяккі, прыемны голас, — але калі ўжо гэта ты, дык трэба выходзіць.

Хлопец здзіўлена агледзеўся: пад самай ялінай сядзеў маленькі стары чалавечак, адзеты ў чорны камзол і чырвоныя панчохі, з вялікім капелюшом на галаве. У яго быў адкрыты, добразычлівы твар, а валоссе барады тонкае, бы павуцінне. Дзіўным было і тое, што чалавечак курыў піпку з сіняга шкла. Калі Петэр падышоў бліжэй, то пабачыў, што адзенне, абутак і капялюшык чалавечка таксама шклянныя — пры кожным руху яны пераліваліся, нібы былі яшчэ гарачыя.

— Ты спаткаў гэтага хама, Галандца Міхеля? — спытаў чалавечак, дзіўна пакашліваючы пры кожным слове. — Ён хацеў цябе напалохаць, але я прагнаў ягоныя злыя чары, больш яны не вернуцца.

— Так, спадар Лясны Скарбнік, — адказаў Петэр з нізкім паклонам. — Мне сапраўды было жудасна. Але вы ператварыліся ў глушца, які адкусіў змяі галаву, і я дужа вам удзячны. Аднак я прыйшоў сюды, каб папрасіць у вас парады. Мне жывецца кепска і цяжка, праца вугляра не дае мне нічога, а я... я ж яшчэ малады і вось падумаў, можа, з мяне магло б атрымацца нешта лепшае. Я часта бачу, чаго дасягнулі за кароткі час іншыя... Напрыклад, Эцэхіль або Кароль Танцораў — у іх грошай больш, чым яловых іголак у лесе.

— Петэр, — сказаў чалавечак вельмі сур'ёзна і выпусціў воблачка дыму з сваёй піпкі, — Петэр, не кажы ні слова пра гэтых людзей. Яны здаюцца шчаслівымі, а насамрэч што ні год усё няшчаснейшыя. Ты не мусіш пагарджаць сваёй працаю. Твой дзед і твой бацька былі вартыя пашаны людзі і таксама займаліся вугалем, Петэр Мунк! Я спадзяюся, што зусім не любоў да марнавання часу прывяла цябе сюды да мяне.

Петэра напалохала сур'ёзнасць Шклянога Чалавечка, і ён пачырванеў:

— Не, марнатраўнасць і лянота заслугоўваюць толькі асуджэння, спадар Лясны Скарбнік, але ж не асуджайце мяне толькі за тое, што мне хочацца чагосьці лепшага. Быць вугляром — гэта зусім нікчэмна, іншая справа гутнікі, плитнікі, гандляры лесам, майстры гадзіннікаў, іх усе паважаюць.

— Пыха і ганарыстасць нікога не даводзяць да добра, — адказаў на гэта Шкляны Чалавечак ужо больш лагодна. — Дзіўны вы народ, людзі! Рэдка хто з вас задаволены тым, з чым ён нарадзіўся

і ў чым выхаваны. Ну быў бы ты шкляром — дык цябе пацягне стаць гандляром лесам, а станеш гандляром — захочаш быць на дзяржаўнай службе. Але згода, хай сабе: калі ты паабяцаеш сумленна працаваць, я дапамагу табе. Я клапацуся пра тых, хто нарадзіўся ў нядзелю... вядома ж, калі яны здольныя адшукаць мяне. Можаш загадаць тры жаданні, я іх выканаю, першыя два няхай будуць любыя, а трэцяе я магу аспрэчыць, калі яно будзе бязглуздым. Пажадай жа што-небудзь, Петэр, але прашу цябе: што-небудзь добрае і сапраўды карыснае.

— Ура! Вы сапраўдны Шкляны Чалавек, і нездарма вас называюць скарбнікам, вы ж ведаеце пра ўсе скарбы лесу! Ну, маё першае жаданне будзе... Гэта будзе тое, чаго так прагне маё сэрца: хачу танчыць лепш за Караля Танцораў і мець заўжды ў карчме столькі грошай, колькі Тоўсты Эцэхіль!

— Ты дурны пень! — сказаў Шкляны Чалавечак абурана. — Што за ідыёткае жаданне: умець добра танчыць і мець грошы, каб прасаджваць іх за картамі! Табе не сорамна, Петэр Мунк, так марнаваць удачу, якая цябе напаткала? Што дасць табе і тваёй беднай маці тое, што ты будзеш добра танчыць? Нашто табе грошы, калі ты збіраешся раскідвацца імі ў карчме, як гэта робіць Кароль Танцораў? У цябе ж потым зноў нічога не будзе ўвесь тыдзень! Ну добра, яшчэ адно жаданне я выканаю, але ж глядзі: пажадай штосьці больш разумнае.

Петэр пачырванеў да самых вушэй і, трохкі падумаўшы, сказаў:

— Ну, я хачу яшчэ мець самую прыгожую і багатую гуту ва ўсім Шварцвальдзе, з усім абсталяваннем, і грошы, каб яе ўтрымліваць.

— Больш нічога? — запытаўся Шкляны Чалавечак з заклапочаным тварам. — Больш нічога, Петэр?

— Ну, яшчэ б добрага коніка... І павозку...

— О, бязглузды вугляр Петэр! — закрычаў Шкляны Чалавечак і ў шаленстве так кінуў сваю піпку ў камель яліны, што яна раскалолася на сто аскепкаў. — Розуму, здравага чалавечага розуму і разважлівасці ты мусіш пажадаць сабе, Петэр! Розуму і разважлівасці, а не конікаў і каламажак! Ну добра, не сумуй так. Урэшце, мець гуту — нядрэннае жаданне, добрая гута, калі ёй правільна кіраваць, корміць людзей: і гаспадара, і працаўнікоў. Маючы сваю гуту, ты можаш стаць і разумным, і разважлівым, а конь і павозка ў такім выпадку з'явяцца ў цябе самі.

— Але ж, спадар Скарбнік, — заўважыў Петэр, — я ж маю яшчэ адно жаданне, вось і хацеў папрасіць наастанчу розуму і разважлівасці, калі вы кажаце, што яны мне так патрэбныя.

— Не, хопіць, — сказаў Шкляны Чалавечак. — Няхай у цябе застанеца адно жаданне. Ты можаш трапіць калісьці ў такое становішча, калі будзеш вельмі рады магчымасці яго загадаць. А цяпер ідзі дадому, — дадаў лясны дух. — Вось тут, — і ён выцягнуў з кішэні мяшэчак, — дзве тысячы гульдэнаў, табе хопіць, і не прыходзь больш да мяне па грошы, інакш я павешу цябе на самай высокай яліне, зразумеў? Тры дні таму памёр ста-

ры Вінкфрыц, у якога найлепшая гута ў Шварцвальдзе. Пойдзеш заўтра раніцай у ягоны дом і скажаш, што хочаш набыць яе. Паводзь сябе добра, працуй старанна, а я неўзабаве наведаю цябе, пагляджу, як ідуць твае справы, і дапамагу добрай парадай, калі розуму табе хапаць не будзе. Але я сур'ёзна кажу табе, Петэр: тваё першае жаданне было памылкай. Трымайся далей ад карчмы і яе заўсёднакаў, такія месцы і такія людзі яшчэ нікога не даводзілі да добра.

Кажучы ўсё гэта, Шкляны Чалавечак дастаў новую шкляную піпку, набіў яе ігліцай і сунуў у свой маленькі бяззубы рот. Потым дастаў павелічальнае шкельца, падставіў яго пад сонечны прамень і закурыў. Падаўшы Петэру руку і падарыўшы яму на развітанне яшчэ некалькі добрых парадаў, Шкляны Чалавечак пачаў курыць усё хутчэй, зацягвацца ўсё мацней, усё большыя клубы дыму ахутвалі яго — пакуль ён раптам не знік у воблачках, што пахлі сапраўдным галандскім тунём і ўздымаліся да самых вершалінаў дрэваў.

Калі Петэр Мунк вярнуўся дахаты, ён знайшоў сваю маці ў вялікім горы: яна была ўпэўненая, што Петэра забралі ў салдаты. Ён радасна расказаў ёй, што сустрэў у лесе старога сябра, які пазычыў яму грошай, каб Петэр мог кінуць сваю справу з вугалем і пачаць нешта больш выгаднае. Хаця ягоная маці ўжо трыццаць гадоў жыла ў хаце вугляра і звывклася з такім існаваннем, яна таксама была зусім не супраць усё змяніць, і калі Петэр падзяліўся з ёй сваімі бліскучымі планами, то сказала:

— Што ж, як маці чалавека, які валодае цэлай гутай, я буду нечым іншым, чым проста суседкай Грэты і Бэты, буду сядзець у царкве падчас імшы на прыэдняй лаўцы, дзе сядзяць самыя паважаныя людзі.

Неўзабаве яе сын залагодзіў усе справы з набыццём гуты, наняў папярэдне знойдзеных ім работнікаў і стаў ад відна да відна займацца шклом. Спачатку яму падабалася гэтае рамяство, ён рупліва кіраваў гутай, горда заходзіў туды, засунуўшы рукі ў кішэні, хадзіў туды-сюды, зазіраў у кожны куток, казаў з важным выглядам што-небудзь, з чаго рабочыя ўпотаі смяяліся, а ягонай найвялікшай радасцю было назіраць, як выдзімаюць шкло. Почасту ён і сам наважваўся паспрабаваць і выдзімаў з яшчэ мяккай масы дзіўныя фігуры. Аднак хутка яму надакучыла гэтая праца, і ён прыходзіў у гуту толькі на гадзінку, потым стаў з'яўляцца там раз на два дні і ўрэшце пачаў наведваць сваё прадпрыемства толькі раз на тыдзень, а нанятых ім рабочыя рабілі там што хацелі. Прычынай усяго гэтага была карчма. У першую ж нядзелю пасля таго як Петэр вярнуўся з лесу, ён выправіўся ў карчму: Кароль Танцораў ужо скакаў у зале для танцаў, а тоўсты Эцэхіль сядзеў і гуляў у косці на адзін кронэнталер. Петэр палез у кішэні, каб паглядзець, ці трымае Шкляны Чалавечак сваё слова, і пабачыў, што кішэні ажно пухнуць ад золата і срэбра. Ногі Петэра гарэлі так, як гэта бывае, калі хочацца патанчыць, і калі першы танец скончыўся, Петэр запрасіў нейкую дзяўчыну і пачаў кружляць з ёй каля Караля Танцораў. Там, дзе Кароль Танцораў

рабіў тры скокі, Петэр рабіў усе чатыры, прытым крокі ягонья былі такія цудоўныя і грацыёзныя, а нагамі ён круціў так мудрагеліста і прыгожа, што ўсе глядачы былі ў захапленні. Калі ж у зале пайшла чутка, што Петэр не так даўно набыў гуту, калі ўсе пабачылі, як ён кідае музыкантам падчас танцаў зэксібэцнеры, здзіўленню у карчме не было межаў. Адны вырашылі, што ён знайшоў у лесе скарб, іншыя — што ён атрымаў добрую спадчыну, але ўсе цяпер паважалі яго і лічыліся з ім — толькі таму, што ён меў грошы. У той самы вечар ён прайграў дваццаць гульдэнаў, і штораду, калі ён лез у кішэні, знаходзіў там яшчэ сто талераў. Як толькі Петэр пабачыў, як яго ўсе шануюць, ён апынуўся на сёмым небе ад радасці і гордасці. Ён кідаў грошы жменямі і казаў беднаму люду, што ён, Петэр Мунк, добра ведае, што такое жыць у бядоце, бо яго самога яна таксама калісьці душыла. Мастацтва Караля Танцораў у момант паблякла перад мастацтвам Петэра, і Петэру прысвоілі тытул Імператара Танцаў. Самыя прадпрымальныя і азартныя гульцы не ставілі на кон столькі, колькі Петэр, але ж яны і не прайгравалі столькі ж, колькі ён. І чым больш ён прайграваў, тым больш выйграваў. Усё было менавіта так, як і пажадаў Петэр у дамове са Шклянным Чалавечкам: ён хацеў, каб грошай у яго кішэнях заўжды было столькі ж, колькі ў Тоўстага Эцэхіля, і якраз Тоўсты Эцэхіль быў тым, каму Петэр штораду прайграваў. Калі Петэр прайграваў дваццаць, трыццаць гульдэнаў, то роўна на столькі ж папаўняўся капітал у ягоных кішэнях. Усё больш і больш часу бавіў Петэр

у гульні, не раўнуючы самы вялікі марнатраўца ў Шварцвальдзе, і хутка яго часцей сталі называць Петэр-Гулец, чым Імператар Танцаў — бо ён гуляў сем дзён на тыдзень. Праз гэта ягоная гута прыйшла ў поўны заняпад, і вінаватая ў тым была толькі Петэрава дурасць. Шкла гута вырабляла столькі ж, колькі заўжды, але набыўшы яе, Петэр забыў набыць веданне таго, што трэба рабіць з таварам. Таму ён проста прадаваў яго за паўцаны гандлярам — абы расплаціцца з рабочымі.

Аднойчы ўвечары ён, як звычайна, ішоў з карчмы дадому і, нягледзячы на ўсё віно, якое выпіў, каб павесялець, думаў з жахам і сорамам пра занядбанасць сваёй гуты. Раптам ён заўважыў, што нехта ідзе з ім поруч: гэта быў Шкляны Чалавечак. Петэра апанавала злосць: ён вырашыў, што гэта лясны курдупель вінаваты ва ўсім.

— Што там конік, што павозка? — закрычаў ён. — Што дае мне гэтая гута і ўсё маё шкло? Калі я быў бедным вугляром, я пачуваўся значна лепш, чым цяпер, і не меў такіх турботаў. Цяпер я вымушаны са страхам думаць, калі прыйдзе чыноўнік і ацэніць маю маёмасць, каб аддаць яе крэдыторам, а мяне адправіць у астрог!

— Вось як? — адказаў Шкляны Чалавечак. — Я вінаваты ў тым, што ты няшчасны? І гэта падзяка за маю дабрыню? Хто ж прымусіў цябе загадаць такое бязглуздае жаданне? Ты захацеў стаць гутнікам, не ведаючы, куды будзеш прадаваць шкло? Хіба я не казаў табе, што ты мусіш быць асцярожны з жаданнямі? Розуму, Петэр, розуму і разважлівасці — вось чаго табе не хапала.

— Што розум, што разважлівасць! — усклікнуў Петэр. — Я такі ж разумны, як і іншыя. І зараз я табе гэта дакажу.

З гэтымі словамі ён схапіў Шклянога Чалавечка за руку і закрычаў:

— Цяпер ты мой, уладар скарбаў! І я хачу, каб ты выканаў маё трэцяе жаданне, тое, якое ў мяне яшчэ захавалася. Зараз жа, на гэтым самым месцы, гані сюды дзвесце тысяч талераў цвёрдай манетай, а яшчэ дом і — а-а!!! — закрычаў ён і затрос рукой, бо Шкляны Чалавечак ператварыўся ў зіхатлівае гарачае шкло і апёк ягоную руку бы полымя. А самога Шклянога Чалавечка ён больш не бачыў.

Яшчэ шмат дзён пасля гэтага здарэння апечаная рука нагадвала Петэру пра ягоную няўдзячнасць і бязглуздасць. Потым, аднак, яму ўдалося заглушыць голас сумлення, і ён запытаўся самога сябе: «Калі я прадам гуту і ўсё астатняе, мне застанецца яшчэ тоўсты Эцэхіль: пакуль у яго ў нядзелю ёсць грошы, я таксама іх маю!»

Так, Петэр! Але калі б у Эцэхіля яны раптам зніклі? Так і адбылося аднойчы, і гэта быў вялікі пралік Петэра. Была нядзеля, Петэр выправіўся ў карчму. Людзі, якія сядзелі там, павысоўвалі галовы ў акно. «Петэр-Гулец прыехаў», — сказаў адзін. «Так, Імператар Танцораў, багаты гутнік», — сказаў другі. А трэці пакачаў галавой і прамовіў: «З такім багаццем можна шмат сабе дазволіць, ды толькі ходзяць чуткі пра ягоныя даўгі, а ў горадзе я чуў, што чыноўнікі больш не збіраюцца марудзіць з ацэнкай ягонай гуты». Тым часам Пе-

тэр важна павітаўся з наведнікамі, вылез з павозкі і крыкнуў:

— Гэй, гаспадар, добры вечар, а тоўсты Эцэхіль ужо тут?

Нізкі голас адказаў яму:

— Давай заходзь, Петэр, мы ўжо тут, пры картах, і занялі табе месца.

Петэр увайшоў, сунуў руку ў кішэню: відаць, Эцэхіль сёння быў багаты, бо кішэні аказаліся даверху напоўненыя манетамі.

Ён сеў за стол да астатніх, пачаў гульнію, то прайграваў, то выйграваў, і так яны гулялі, пакуль грамада ў карчме не пачала пакрысе збірацца дамоў — тады запалілі святло, і гульня працягвалася. Нарэшце двое іншых гульцоў сказалі, што на сёння ўжо хопіць і ім час ісці да жонак і дзяцей. Петэр-Гулец угаворваў Эцэхіля застацца, той доўга не пагаджаўся, але ўрэшце прамовіў:

— Ну так і быць! Я зараз палічу свае грошы, і тады мы кінем косці, стаўка пяць гульдэнаў, ніжэй не ставім, бо гэта несур'ёзна.

Ён дастаў кашалёк і знайшоў там сто гульдэнаў, так што і Петэр ведаў цяпер, якая сума ў ягоным распараджэнні. Але ўдача адварнула ад Эцэхіля, ён прайграваў стаўку за стаўкай, і колькі б ён ні выкідваў, у Петэра штораду выходзіла на два ачкі болей. Нарэшце Эцэхіль паклаў на стол апошнія пяць гульдэнаў і сказаў:

— Яшчэ адзін раз, а калі я і зараз прайграю, то ты, Петэр, пазычыш мне са свайго выйгрышу — сумленныя хлопцы павінныя выручаць іншых, ці не праўда?

— Ды колькі хочаш, — сказаў Петэр, задаволены тым, што фартуна сёння на ягоным баку. — Хоць сотню гульдэнаў!

Тоўсты Эцэхіль патрос косці і выкінуў пятаццаць.

— Ну, зараз пабачым! — крыкнуў ён.

Петэр, аднак, выкінуў васямнаццаць!

— Вось і канец, — прагрымеў за ягонай спінай нейкі дзіўна знаёмы голас.

Петэр азірнуўся. Агромністы і страшны, ззаду стаяў не хто іншы, як Галандзец Міхель. З перапуду Петэр выпусціў з рук выйграныя грошы, і яны ўпалі на падлогу. Але Тоўсты Эцэхіль не бачыў Галандца і гучна запатрабаваў, каб Петэр пазычыў яму дзесяць гульдэнаў на працяг гульні. Як у сне, Петэр палез у кішэню, але нічога там не знайшоў, палез у другую, але і тая была пустая. Ён праверыў у куртцы, ды і там не было ні гроша. Толькі цяпер ён прыгадаў сапраўдны сэнс уласнага жадання: заўжды мець столькі грошай, колькі мае пры сабе Эцэхіль. Усё знікла як дым.

Гаспадар і Тоўсты Эцэхіль здзіўлена назіралі, як Петэр усё шукае і шукае грошы і нічога не знаходзіць. Яны, вядома ж, не паверылі, што Петэр не мае пры сабе ні гелера, і толькі калі самі абшукалі яго, пераканаліся, што гэта насамрэч так. Тады, раз'юшыўшыся, яны пачалі абвінавачваць Петэра ў тым, што ён папросту вядзьмак і выйграныя грошы даўно ляжаць у яго дома. Петэр абараняўся як мог, аднак марна: Эцэхіль паабяцаў расказаць усім у Шварцвальдзе, што за асоба Петэр Мунк. А карчмар сказаў, што заўтра ж уранні пойдзе ў горад

і падасць заяву пра выпадак чараўніцтва — і тады, дадаў ён, Петэра спаліць на вогнішчы. Потым абодва накінуліся на Петэра, сарвалі з яго куртку і выкінулі з карчмы.

Ніводнае зоркі не было ў небе, калі прыгнечаны Петэр вяртаўся дамоў, але ён здолеў усё ж пазнаць постаць, якая раптам з'явілася поруч і прамовіла:

— Вось і ўсё, Петэр Мунк. Твайму багаццю і тваёй самавітасці прыйшоў канец. А я ж папярэджаў цябе яшчэ тады, калі ты нічога не захацеў слухаць і ўцёк ад мяне да гэтага шклянога курдупелья. Цяпер ты бачыш, што значыць напляваць на руку, якая хоча табе дапамагчы. Але ў цябе ёсць шанец паспрабаваць наноў, бо я спачуваю тваёй цяжкай долі. Яшчэ ніхто не пашкадаваў, што звярнуўся да мяне, і калі ты не забыў дарогу, то заўтра зможаш пагаварыць са мной у тым самым гушчары. Табе застаецца толькі прыйсці туды і паклікаць мяне!

Петэр зразумеў, хто з ім гаворыць, але гэтым разам не адчуў жаху. Моўчкі ён пакрочыў дамоў.

Калі раніцай у панядзелак Петэр прыйшоў на сваю гуту, там былі не толькі ягонья работнікі, але і іншыя людзі, з якімі ні ў кога няма асаблівай ахвоты сутыкацца: чыноўнік і тры судовыя выканаўцы. Чыноўнік пажадаў Петэру добрага ранку, ветліва спытаў, ці добра ён спаў, а потым выцягнуў доўгі рэгістр, у якім былі пазначаныя ўсе Петэравы крэдыторы.

— Вы можаце з імі разлічыцца ці не? — спытаў чыноўнік і строга зірнуў на Петэра. — І думайце

хутчэй, бо ў мяне мала часу, а ў турме вы будзеце мець добрыя тры гадзіны.

Петэр зажурыўся, прызнаўся, што не мае больш нічога, і дазволіў чыноўніку ацаніць ягоныя дом і двор, гуту і хлеў, павозку і коней. Пакуль чыноўнік і выканаўцы хадзілі вакол, правяралі ўсё і ацэньвалі, ён думаў: «Да яловага гушчару недалёка, не дапамог мне маленькі, дык чаму б не паспрабаваць шчасця з вялікім».

Ён пабег да дубровы, ды так шпарка, быццам судовыя выканаўцы гналіся за ім на конях. Прабягаючы міма месца, дзе ўпершыню размаўляў з Шкляным Чалавечкам, ён адчуў, нібыта яму на плячо легла нябачная рука, але вырваўся і пабег далей, на мяжу, месцазнаходжанне якой ён добра запомніў. І як толькі пракрычаў, амаль задыхнуўшыся: «Галандзец Міхель, Галандзец Міхель!» — перад ім ужо стаяў асілак-плытнік са сваёй бэлькаю на плячы.

— Прыйшоў? — прамовіў Міхель са смяхам. — Яны што, здерлі з цябе скуру і хочуць прадаць яе тваім крэдыторам? Ну, супакойся, усё тваё гора, як я ўжо казаў, ад гэтае шкляное дурылкі, ад гэтага крывадушніка. Калі дорыш нешта, трэба сапраўды дарыць, а не дурыць людзям галовы, як гэты жмінда. Хадзем, — сказаў Міхель і павёў яго праз лес. — Хадзем да мяне, там паглядзім, ці зможам мы аб нечым дамовіцца.

«Дамовіцца? — падумаў Петэр. — Што яму ад мяне трэба і што я здолею з яго вытаргаваць? Ён хоча, каб я паслужыў яму ці што?»

Яны прайшлі спачатку па стромай лясной сцяжыне і адразу ж апынуліся ў цёмнай, глыбо-

кай, абрывістай цясніне. Галандзец Міхель скакаў па скалах, нібы яны былі проста прыступкамі мармуровае лесвіцы, а Петэр страціў бы прытомнасць, калі б падчас спуску Міхель не стаў раптам вялізным, бы вежа, і не падаў яму руку — доўгую, як мачта, з далонню велічынёй са стол у карчме, ды не крыкнуў голасам, страшным нібы званы смерці: «Сядай сюды і трымайся за пальцы, тады не ўпадзеш!» Петэр, дрыжучы, сеў як яму было загадана і ўхапіўся за вялікі палец асілка.

Яны ішлі ўсё далей, усё глыбей, але, насуперак чаканням Петэра, цямней не рабілася, наадварот, дзённае святло ярчэла, і хутка Петэр ужо не мог яго трываць. А Галандзец Міхель, чым далей нёс Петэра, зноў пачаў меншаць — і вось ужо ён стаяў, таго самага памеру, як і раней, перад домам, такім жа простым і ладным, як у багатых сялянаў у Шварцвальдзе. Пакой, у які Галандзец увёў Петэра, нічым не адрозніваўся ад пакояў іншых людзей, хіба што адзінотай, якая ў ім панавала.

Драўляны гадзіннік на сцяне, вялізная кафляная печ, шырокія лаўкі, посуд былі тут такія самыя, як і паўсюль. Міхель паказаў Петэру на месца за сталом, потым выйшаў і вярнуўся са збанам віна і шклянкамі. Ён наліў — і вось яны ўжо размаўлялі пра тое і пра сёе, і Галандзец расказваў Петэру пра радасці свету, пра чужыя далёкія краіны, пра прыгожыя гарады і рэкі, і Петэр, які пад канец зноўку замаркоціўся, таксама падзяліўся з Галандцам сваімі думкамі.

— Калі ты маеш ва ўсім сваім целе смеласць і моц нешта зрабіць, нейкія два ўдары сэрца мо-

гуць прымусіць цябе задрыжэць і адступіць, а тады бывай гонар, — сказаў на гэта Галандзец Міхель. — Прыкра, што разумны хлопец мусіць турбавацца пра такую нікчэмную рэч, як грукат сэрца. Хіба ты галавой адчуваеш, калі нехта назаве цябе хлусам або нягоднікам? Або, можа, гэта страўнік баліць, калі, скажам, чыноўнік выкідае цябе з твайго ўласнага дома? А што ж? Скажы, Петэр, дзе ты адчуваеш боль у такіх выпадках?

— У сэрцы, — адказаў Петэр і прыціснуў руку да грудзей, пад якімі калацілася, нібы спалохаўшыся чагосьці, ягонае сэрца.

— Не крыўдуй, але ты выкінуў шмат сотняў гульдэнаў на розных жабракоў і іншы зброд. Навошта, якая карысць табе з гэтага? Яны жадалі шчасця тваёй душы і здароўя твайму целу. Дык хіба ж ты стаў ад гэтага здаравейшы? Лепш бы ты аддаў палову тых грошай лекару. А шчасце? Добрае гэта шчасце, калі цябе выганяюць і забіраюць тваю маёмасць! І што ж прымушала цябе лезці ў кішэні па манету кожны раз, калі жабрак падаваў табе свой падраны капялюш? Тваё сэрца, сэрца, зноў гэтае сэрца, не вочы, не язык, не рукі і не ногі — сэрца! Ты, як кажучь, шмат бярэш блізка да сэрца.

— Але ж як можна прымусіць яго не балець? Я штораду стараюся зрабіць так, каб яно маўчала, а яно ўсё адно грукае і робіць мне балюча.

— Дурнічка! — усклікнуў Міхель і засмяўся. — Вядома, ты, небарака, нічога не можаш зрабіць з ім. Але аддай мне гэтую грукатлівую штуку, і пабачыш тады, як добра без яе живеца.

— Маё сэрца — аддаць вам? — ускрыкнуў Петэр з жахам. — Ды я памру тады на месцы! Ніколі гэтаму не бываць!

— Так, калі ты даверыш такую аперацыю спадару хірургу, то сапраўды памрэш. Аднак у мяне ўсё інакш. Хадзі сюды і пераканайся сам.

Сказаўшы гэта, Міхель падняўся, адчыніў дзверы ў іншы пакой і запрасіў Петэра ўвайсці. Сэрца вугляра сутаргава сціснулася, калі ён пераступіў парог, але ён не звярнуў на гэта ўвагі, бо дзіўны выгляд пакоя моцна яго ўразіў. Драўляныя паліцы былі застаўленыя шклянкамі, напоўненымі празрыстай вадкасцю, і ў кожнай з гэтых шклянак ляжала сэрца. На некаторых былі прыклееныя цэтлікі, а на цэтліках напісаныя імёны — Петэр з цікавасцю стаў чытаць і жахнуўся: ён пабачыў імя чыноўніка, які прыходзіў ацэньваць яго маёмасць, імёны Гоўстага Эцэхіля і Караля Танцораў, імя вярхоўнага суддзі... Тут былі сэрцы шасці ліхвяроў, васьмі афіцэраў, тры сэрцы біржавых маклераў... Карацей, цэлая калекцыя сэрцаў найпаважанейшых людзей з усяго наваколля.

— Глядзі! — прамовіў Галандзец Міхель. — Усе гэтыя людзі пазбавіліся страху і клопатаў, ніводнае з гэтых сэрцаў не б'ецца больш баязліва і ўсхвалявана, і кожны з іх былых уладальнікаў рады, што выгнаў са свайго дома такога неспакойнага госця.

— Але што яны носяць у грудзях замест сэрцаў? — спытаў Петэр, у якога ад усяго, што ён убачыў, закружылася галава.

— А вось гэта, — адказаў Міхель і паказаў Петэру нешта, што ён выдастаў толькі што з шуфляды. Каменнае сэрца.

— Як гэта? — сказаў Петэр, не ведаючы, куды яму падзецца ад позірку, які поўзаў па ягоных грудзёх. — Сэрца з мармуру? Але паслухайце, спадару Міхель, гэта ж мусіць быць дужа халоднае сэрца.

— Вядома, але гэта прыемная прахалода. Чаму гэта сэрца абавязкова мусіць быць цёплым? Зімой ягонае цяпло табе нічога не дасць, узімку лепш выпіць добрае вішнёўкі, каб сагрэцца. А ўлетку, калі задуха і спёка — о, ты не ведаеш, як прыемна мець летам у сваім нутры халоднае сэрца. І, як я ўжо казаў, ні страху, ні жаху, ні дурнога спачування, ні іншага глупства — нічога не грукае ў грудзёх.

— І гэта ўсё, што вы мне можаце прапанаваць? — спытаў нясмела Петэр. — Я спадзяваўся атрымаць грошы, а вы даяце мне камень.

— Ну, я мяркую, што ста тысяч гультэнаў табе на першы раз хопіць. Калі будзеш абачліва іх траціць, то неўзабаве станеш мільянерам!

— Сто тысяч? — усклікнуў Петэр радасна. — У маіх грудзёх грукае ўжо зусім моцна, але неўзабаве мы скончым з гэтым. Добра, Міхель, давай мне грошы і свой камень, і можаш забраць дурную трывогу з яе нары.

— Я ведаў, што ты разумны хлопец! — прамовіў Міхель, па-сяброўску ўсміхаючыся. — Хадзем, нальем сабе яшчэ, і я адлічу табе твае грошы.

Яны зноў селі за стол і пілі, пакуль Петэра не адолеў глыбокі сон.

...Петэр Мунк прачнуўся ад гуку паштовага ражка і ўбачыў, што ён сядзіць у прыгожай карэце і едзе па шырокай дарозе. Калі ён высунуўся з акна, то зразумеў, што Шварцвальд ляжыць у блакітнай смуге далёка за ягонай спінай. Спачатку ён не даваў веры таму, што гэта сапраўды ён, Петэр Мунк, сядзіць у гэтай прыгожай карэце. Ды і вопратка ягоная была зусім іншай, чым тая, у якой ён быў учора, але ён памятаў усё, што з ім адбылося, так ясна, што адкінуў прэч сумневы і ўсклікнуў: «Ды не, гэта я, Петэр Мунк, і ніхто іншы!» Уласны выгляд прыводзіў яго ў захапленне, ён ганарыўся, што не адчувае ніякае тугі, пакідаючы ўпершыню ў жыцці сваю радзіму, ласы, дзе ён так доўга пражыў, дзе гадаваўся. Нават сляза не выкацілася з ягоных вачэй, калі ён падумаў пра маці, якая заставалася жыць у нядолі і без ніякае падтрымкі, нават уздыху не вырвалася з ягоных грудзей. Яму было ўсё адно. «Ах, ну так, — сказаў ён тады. — Слёзы і ўздыхі, настальгія і туга ідуць з сэрца, і дзякуй Галандцу Міхелю: маё, на шчасце, халоднае і зробленае з каменю».

Ён паклаў руку на грудзі. Там было ціха і нічога не варушылася. «Калі ён трымае слова з грашыма гэтаксама, як з сэрцам, то я вельмі ўсцешуся!» — прамовіў Петэр і пачаў даследаваць карэту. Ён знайшоў шмат адзення самага рознага фасону і кшталту, але грошай не было. Нарэшце пачаў шукаць па кішэнях і адшукаў шмат тысяч талераў у манетах і банкнотах, якія прымалі ва ўсіх вялікіх гарадах. «Цяпер усё так, як я хацеў», —

падумаў ён і ўсеўся зручней у куце карэты, якая везла яго ў далёкае падарожжа.

Два гады ён катаўся па свеце, глядзеў у вокны сваёй карэты на дамы абапал вуліцаў, а калі яны спыняліся, то ён бачыў адно шылду свайго гатэля. Ён загадваў вазіць сябе па горадзе, паказваць мясцовыя слаўтасці, але што гэта?.. Нічога не радала яго: ні карціны, ні прыгожыя будынкi, ні музыка, ні танцы, ягонае сэрца нічога не кранала, і вочы і вушы Петэра былі як анямелыя перад любой пекнатой. Нічога не выклікала ў ім водгуку, у жыцці ягоным былі толькі ежа, напоі і сон. Так і вандраваў ён без мэты па свеце, набіваў сабе бруха ласункамі і спаў. Праўда, часам ён прыгадваў, што быў больш шчаслівы і вясёлы, калі быў бедны і працаваў, каб зарабіць сабе на хлеб. Тады, даўней, яго кранаў кожны прыгожы від, краналі музыка і танцы, тады ён радалаўся простае ежы, якую маці прыносіла яму да вогнішча. Калі ён думаў пра ўсё сваё мінулае, яго апаноўвала дзіўнае пачуццё, што ён цяпер не здольны смяцца, а раней жа смяўся нават з самых немудрагелістых жартаў. Цяпер, калі іншыя смяліся, ён толькі і мог, што ветліва расцягнуць вусны, але яго сэрца — яно не смялася разам з ім. Ён адчуваў, што стаў надзвычай спакойным, але задаволеным не пачуваўся. У яго не было настальгіі па доме або смутку — але былі спустошанасць, перасыць, бязрадаснае жыццё, што і прымусіла яго ўрэшце вярнуцца.

Калі ён праехаў Штрасбург і пабачыў цёмныя лясы сваёй радзімы, калі змог зірнуць на

моцныя постаці і дабрадушныя, верныя твары шварцвальдцаў, калі пачуў адрывістую, суворую, але мілагучную родную гаворку, то нібыта зноў адчуў унутры сваё сэрца, бо кроў яго заструменіла па жылах хутчэй — і тут ён мусіў заплакаць ад радасці, але не, як ён мог марыць пра гэта, ён жа меў каменнае сэрца, а камень, як вядома, мёртвы і не можа ні плакаць, ні смяцца.

Першы свой візіт ён зрабіў да Галандца Міхеля, які прыняў яго з той жа гасціннасцю.

— Міхель, — сказаў яму Петэр, — я шмат вандраваў па свеце і пабачыў усё што можна, але ўсё гэта лухта, я адчуваў толькі сум. Увогуле, ваша каменная штука, якую я нашу ў грудзёх, ахоўвае мяне ад многіх пошасцяў: я ніколі не злуюся, ніколі не бываю ў журбе, але я ніколі і не радуюся і быццам жыву толькі напалову. Не маглі б вы зрабіць каменнае сэрца больш адчувальным, а лепш за ўсё аддайце мне маё старое, я звывся з ім за дваццаць пяць гадоў, і калі яно часам і робіць дурноцце, гэта ўсё ж бадзёрае і радаснае сэрца.

Лясны прывід змрочна і горка засмяўся:

— Калі ты аднойчы памрэш, Петэр Мунк, — адказаў ён, — тады не трэба будзе па ім сумаваць, тады ты зможаш атрымаць назад сваё мяккае, чуллівае сэрца і зможаш адчуць, што яно прыносіць: радасць ці боль. Але тут, у гэтым жыцці, яно ўжо не можа быць тваім! Так, Петэр, ты шмат павандраваў, ды з такім падыходам, як у цябе, табе ніколі не атрымаць карысці ад падарожжаў. Пасяліся дзе-небудзь у лесе, пабудуй дом, ажаніся, вядзі гаспадарку. Табе не хапае працы, бо калі ты

не працуеш, табе, бач ты, сумна, і ты валіш усё на ні ў чым не вінаваты каменны орган.

Петэр пабачыў, што Міхель мае рацыю, што яго, Петэра, проста гняце марнатраўнае жыццё, і вырашыў стаць самым багатым чалавекам у краіне. Міхель уручыў яму яшчэ сто тысяч гульдэнаў і развітаўся як са старым сябрам.

Неўзабаве па Шварцвальдзе папаўзлі чуткі, што вугляр Петэр, ці Петэр-Гулец, зноў з'явіўся і што стаў яшчэ багацейшы, чым быў. Усё пайшло па-старому: калі ён быў жабраком, усе яго зракліся, а цяпер, калі ён аднойчы вечарам у нядзелю прыехаў у карчму, кожны лічыў сваім абавязкам парукацца з ім, пахваліць ягонага каня, распытаць пра ягоныя падарожжы. А калі ён сеў гуляць з Тоўстым Эцэхілем, усе за сталом паставіліся да ягонай персоны з такой самай павагай, як і раней. Цяпер ён больш не займаўся шклом, а распачаў гандаль лесам, але гэта было толькі для выгляду. Ягонымі асноўнымі заняткамі сталі ліхварства і продаж збожжа. Палова Шварцвальда залезла да яго ў пазыку, але ён пазычаў толькі пад дзесяць працэнтаў. Збожжа Петэр прадаваў бедным, тым, хто не здольны быў заплаціць адразу, — але прадаваў па цане, утрая вышэйшай. З чыноўнікам яны сталі добрымі сябрамі, і калі спадару Мунку нехта не мог заплаціць у прызначаны дзень, чыноўнік ехаў са сваімі людзьмі ў дом небаракі, ацэньваў дом і маёмасць, а сям'ю выганяў у лес. Спачатку гэта ўсё трохі непакоіла Петэра: натоўпы бедных стаялі пад ягонымі дзвярмі, мужчыны малілі Петэра даць ім адтэрміноўку, жанчыны

спрабавалі хоць неяк змякчыць каменнае сэрца, дзеці з плачам прасілі кавалачак хлеба. Але калі Петэр завёў пару аўчарак, гэтая кашэчая музыка, як ён называў мальбы няшчасных, умомант сціхла: варта было яму свіснуць сваім сабакам, жабракі адразу ж з крыкамі разбягаліся. Але больш за ўсё праблемаў стварала яму адна «старая баба». Гэта была не хто іншая, як фраў Мунк, маці Петэра. Яна жыла ў вялікай бядоце з таго часу як іхны дом і двор пайшлі з малатка, а яе сын, калі вярнуўся з-за мяжы багатым чалавекам, не хацеў на яе нават глядзець. Часам яна прыходзіла, абапіраючыся на драўляны кій, старая, слабая і згорбленая, да Петэравага дома. Увайсці яна не наважвалася — аднойчы ён яе ўжо прагнаў, але ёй было балюча жыць на міласціну ад чужых людзей, калі ўласны сын мог ёй забяспечыць спакойную, бязбедную старасць. Але каменнае сэрца Петэра ні разу не зварухнулася ад погляду на бледны, з маленства знаёмы твар, на ўмольныя вочы, на сухія зморшчаныя рукі, на знясіленае цела. Калі аднойчы ў суботу яна зноў пагрукала ў дзверы, ён з бурчаннем дастаў зэксібэцнер, загарнуў яго ў паперу і перадаў ёй праз слугу. Ён чуў яе дрыготкі голас за дзвярыма, чуў, як яна дзякавала і зычыла яму ўсяго найлепшага ў гэтым жыцці, чуў, падкраўшыся да дзвярэй, як жахліва яна кашляе, але думаў толькі пра тое, што змарнаваў цэлы зэксібэцнер.

Нарэшце Петэр надумаў ажаніцца. Ён ведаў, што любы бацька ў Шварцвальдзе ахвотна аддасць за яго сваю дачку, але яму было цяжка зрабіць выбар, бо ён ведаў, што на шалях ягоная ўдача і яго-

ны розум. Таму ён аб'ездзіў на кані ўсё наваколле, выглядаючы сабе нявесту, і ніводная шварцвальдка не падалася яму дастаткова прыгожай. Урэшце, наведаўшы ўсе залы для танцаў ва ўсіх корчмах, ён пачуў, што найпрыгажэйшая і найпрыстойнейшая ва ўсім лесе дзяўчына — дачка аднаго беднага дрывасека.

Яна жыла ціха і сціпла, рупліва даглядала бацькоўскі дом і ніколі не паказвалася на танцах, нават на сёмуху і храмавае свята. Калі Петэр даведаўся пра гэты цуд Шварцвальда, ён вырашыў прапанаваць ёй руку, распытаў, дзе яна жыве, і паехаў да яе дома. Бацька прыгажуні Лізбэт вельмі здзівіўся госцю, але ён быў проста агаломшаны, калі пачуў, што госць — багач Петэр Мунк, які хоча стаць яму зяцем. Ён не раздумваў доўга, бо меркаваў, што цяпер беднасці і турботам прыйдзе канец. Нават не спытаўшы дачку, ён пагадзіўся на прапанову Петэра — і добрая дзяўчына без прырэчання стала неўзабаве жонкай спадара Мунка.

Але ўсё пайшло не зусім так, як яна марыла. Яна добра спраўлялася са сваімі хатнімі абавязкамі, аднак не магла дагадзіць спадару Петэру: Лізбэт спачувала бедным людзям, і паколькі яе муж быў багаты, маладая жанчына не лічыла за грэх даць жабрачцы пфеніг або наліць чарачку старому. Аднак калі спадар Петэр аднойчы заўважыў гэта, то зірнуў на яе сувора і груба сказаў:

— Чаму гэта ты марнуеш маю маёмасць на жабракоў і абадранцаў? Хіба ты прынесла нешта ў гэты дом, каб раздаваць падарункі направа і на-

лева? З тваім бацькам ты не мела нават гарачага супу, а тут раскідваешся грашыма, як княжна. Яшчэ раз зробіш гэта — паспытаеш майго кулака!

Пасля такіх словаў прыгажуні Лізбэт нічога не засталася, як толькі плакаць у сваім пакоі над жорсткасцю мужа. Ёй усё часцей хацелася вярнуцца ў бедны дом свайго бацькі, гэта было лепш, чым жыць з багатым, але сквапным і бессардэчным Петэрам. Ах, ведала б яна, што ягонае сэрца з мармуру і што ён няздольны пакахаць ні яе, ні кагосьці іншага з людзей! Тады б яна не дзівілася ягонай жорсткасці. І калі яна сядзела цяпер перад дзвярыма, а ў гэты час да яе падыходзіў жабрак і, зняўшы капялюш, прасіў міласціну, яна толькі заплюшчвала вочы, каб не бачыць чалавечае нядолі, і сціскала рукі, каб не дастаць міжволі з кішэні кройцар і не аддаць яму. У выніку сталася так, што па лесе пайшла пагалоска: жонка Мунка яшчэ больш сквапная за свайго мужа. Адноўчы фраў Мунк сядзела ля брамы і ціхенька спявала нейкую песеньку. Было пагодна, і яе муж якраз паехаў у поле. На вуліцы з’явіўся стары чалавек зусім малога росту, які цягнуў вялікі стары мех, і Лізбэт здалёк пачула, як ён стомлена крэкча. Яна са спачуваннем паглядзела на старога і падумала, што нельга так нагружаць чалавека такога веку.

Тым часам стары падышоў бліжэй і калі апынуўся насупраць фраў Мунк, то ледзь не паваліўся пад цяжарам меха.

— Будзьце літасцівыя, добрая фраў, — сказаў ён, — дайце старому чалавеку глыток вады, я памаю і не магу ісці далей.

— Але вам не варта ў вашым веку цягаць такія цяжэзныя рэчы, — сказала Лізбэт.

— Я працую насільшчыкам, каб не памерці з голаду, — адказаў стары. — Але адкуль такой багатай жанчыне, як вы, ведаць, якой балючай можа быць беднасць і як цудоўна асвяжае глыток звычайнай вады ў такую спёку.

Калі Лізбэт пачула гэта, яна паспешліва кінулася ў дом, узяла з паліцы збан і напоўніла яго вадой. Але калі яна вярнулася і ўжо збіралася даць старому напіцца, то ўбачыла, як ён, зняможаны, сядзіць на сваім меху — і сэрца яе перапоўнілася шкадаваннем: яна падумала, што муж нічога не даведаецца, паставіла збан, узяла кубак, напоўніла яго віном, паклала зверху лусту хлеба і падала ўсё гэта насільшчыку.

— Вось, я думаю, віно будзе вам больш да смаку, — сказала яна. — Але піце не так хутка і ешце хлеб.

Стары глядзеў на яе з вялікім здзіўленнем, ажно пакуль у вачах ягоных не з'явіліся слёзы. Ён выпіў віно і прамовіў:

— Я зусім стары, але бачыў за сваё жыццё мала людзей, якія былі б такімі добрымі да бедных і ахвяравалі б свае дарункі так сардэчна і высакародна, як вы, фраў Лізбэт. Пэўне ж, вам аддзячыцца на гэтай зямлі, такое сэрца не павіннае застацца без узнагароды.

— Узнагароду яна атрымае зараз жа, — пачуўся жаклівы голас, і калі яны азірнуліся, то пабачылі спадара Петэра, твар якога быў пунсовы ад злосці.

— Ты наліваеш маё добрае віно жабракам і даеш усялякім абадранцам піць з кубка, з якога п'ю я? На, атрымай сваю ўзнагароду!

Фраў Лізбэт упала да яго ног і прасіла дараваць ёй, але каменнае сэрца было няздольнае дараваць, Петэр развярнуў пугу, якую трымаў у руцэ, і выцяў жонку драўлянай ручкай па прыгожым ілбе, ды так, што яна непрытомная ўпала на рукі старога. Калі Петэр пабачыў гэта, то быццам схамянуўся з таго, што зрабіў. Ён нахіліўся паглядзець, ці жывая яшчэ Лізбэт, але стары прамовіў падазрона знаёмым голасам:

— Не турбуйся, вугляр Петэр, яна была самай прыгожай і любімай кветкай ва ўсім Шварцвальдзе, але ты знішчыў яе, і яна ўжо ніколі не расцвіце!

Шчокі Петэра збялелі і ён сказаў:

— Дык гэта вы, спадар Скарбнік? Ну, што здарылася, тое здарылася, нічога не папішаш. Я спадзяюся, вы не заявіце на мяне ў суд як на забойцу.

— Няшчасны! — адказаў Шкляны Чалавечак. — Думаеш, я буду задаволены, калі адпраўлю тваю смяротную абалонку на шыбеніцу? Не зямнога суду ты мусіш баяцца, але іншага, значна больш строгага. Бо ты прадаў сваю душу д'яблу.

— І сэрца прадаў таксама! — закрычаў Петэр. — Дык ніхто не вінаваты ў гэтым, апрача цябе і тваіх фальшывых багаццяў! Ты, ашуканец, увёў мяне ў зман, ты змусіў мяне шукаць шчасця ў іншых, і на табе ляжыць уся адказнасць!

Ледзь ён паспеў вымавіць гэта, Шкляны Чалавечак пачаў расці і надзімацца і хутка зрабіўся

высокім і шыракаплечым. Вочы яго сталі памерам з талеркі, а рот — як печ, і ў ім бліснула полымя. Петэр кінуўся на калені, і нават каменнае сэрца не магло перашкодзіць таму, што цела яго задрыжэла, бы асіна. Лясны дух усадзіў свае вострыя, як у каршука, кіпці ў карак Петэра, закружыў яго, быццам віхор сухую лістоту, і кінуў на зямлю, так што ў Петэра затрашчалі рэбры.

— Чарвяк! — усклікнуў лясны дух грамавым голасам. — Я мог бы расплюшчыць цябе, калі б захацеў, бо ты наважыўся блюзнерыць перад самім гаспадаром лесу. Але дзякуй гэтай мёртвай жанчыне, чарвяк, дзякуй ёй — я даю табе восем дзён часу: калі ты не выправішся, я вярнуся, раскрышу твае косткі — і ты пойдзеш проста ў пекла з усімі тваімі грахамі!

Быў ужо вечар, калі некалькі мужчын, што праходзілі міма, заўважылі Петэра Мунка, які ляжаў на зямлі. Яны агледзелі яго, праверылі, ці дышае, але доўга не маглі зразумець, жывы Петэр ці не. Урэшце яны занеслі яго ў дом і апырскалі халоднай вадой. Толькі тады Петэр зноў задыхаў, застагнаў і расплюшчыў вочы, агледзеўся вакол і спытаў, дзе яго жонка Лізбэт, але ніхто яе не бачыў. Ён падзякаваў мужчынам за дапамогу і пачаў шукаць па ўсім доме, але Лізбэт не было ні ў склепе, ні на гарышчы, і значыць, тое, што здавалася Петэру жудасным сном, было насамрэч горкай праўдай. Як толькі ён застаўся адзін, яго пачалі наведваць дзіўныя думкі. Ён нічога не баяўся, бо сэрца ў яго было халоднае, але калі думаў пра смерць жонкі, то ўяўляў сабе ўласную смерць, уяўляў, як адыдзе

ў пекла, маючы пры сабе такі цяжар: слёзы бедных людзей, тысячы іх маленняў, якія не маглі змякчыць яго халоднае сэрца, крыкі жабракоў, на якіх ён спускаў сабакаў, ціхая распач яго маці, кроў добрай Лізбэт. Ён не мог даць адказ яе бацьку, калі той прыйдзе і спытае: «Дзе мая дачка, твая жонка?» Як хацелася яму, каб на гэтае пытанне адказаў нехта іншы — той, каму належаць усе лясы, азёры, горы і чалавечыя жыцці!

Гэта дратавала яго і ўначы. Прачнуўшыся, ён пачуў салодкі голас, які казаў яму:

— Петэр, тваё сэрца мусіць быць цяплейшым!

Петэр адразу ж зноў заплюшчыў вочы, бо гэты голас належаў Лізбэт, яго жонцы, якая такім чынам папярэджвала яго. На наступны дзень ён прыйшоў у карчму, каб адагнаць сумныя думкі, і сустрэў там тоўстага Эцэхіля. Ён падсеў да яго, яны пагаварылі пра тое і пра сёе, пра добрае надвор'е, пра вайну, пра падаткі і нарэшце завялі гаворку пра смерць, пра тое, як хутка паміраюць людзі. Тады Петэр спытаў Эцэхіля, што такое, на яго думку, смерць і што бывае пасля яе. Эцэхіль адказаў, што цела, вядома ж, хаваюць у зямлю, а душа, як заведзена, трапляе на неба ці ў пекла.

— Дык сэрца хаваюць таксама? — спытаў Петэр усхвалявана.

— Ну натуральна, і яго таксама.

— А калі ў кагосьці яго няма? — працягваў пытацца Петэр.

Пачуўшы гэта, Эцэхіль спалохана зірнуў на яго:

— Што ты хочаш гэтым сказаць? Ты мяне што, дурыш? Думаеш, я не маю сэрца?

— Ды не, маеш, — адказаў Петэр. — Цвёрдае як камень.

Эцэхіль паглядзеў на яго здзіўлена, азірнуўся, ці няма каго паблізу, і спытаў, панізіўшы голас:

— Адкуль ты ведаеш? Ці, можа, тваё таксама больш не б'ецца?

— Больш не б'ецца. Прынамсі тут, у маіх грудзях, — адказаў Петэр. — Але скажы мне, ты ж разумееш, пра што я: як думаеш, што будзе з нашымі сэрцамі?

— Пра што ты хвалюешся, хлопча! — засмяўся Эцэхіль. — Жывеш сабе паўнакроўным жыццём — і хопіць! У тым і зручнасць каменнага сэрца, што яно пазбаўляе нас страху перад такімі дурнымі думкамі.

— Твая праўда. Але ж неяк думаеш пра гэта, нават калі і не баішся. Бо я, напрыклад, памятаю, як яшчэ нявінным дзіцем баяўся пекла.

— Ну, добра нам там не будзе, — сказаў Эцэхіль. — Я спытаў пра гэта аднаго настаўніка, і ён патлумачыў, што пасля смерці нашыя сэрцы будуць важаць адпаведна нашым грахам. Лёгка падымуцца ўверх, цяжкія праваляцца праз зямлю, і я мяркую, нашыя будуць мець немалую вагу.

— Так і ёсць, — адказаў Петэр, — і мне часта робіцца няўтульна ад таго, што маё сэрца нячулае і абьякавае, калі я думаю пра такое.

На тым і скончылася размова. Але наступнай ноччу Петэр пяць ці шэсць разоў чуў, як знаёмы голас шэпча яму ў вуха: «Петэр, вярні сабе цёплае сэрца!» Ён не адчуваў раскаяння за тое, што забіў

Лізбэт, але калі ён казаў слугам, што гаспадыня паехала ў падарожжа, то кожны раз думаў: куды б яна хацела паехаць, калі б магла? Ён пражыў так шэсць дзён, і штоночы чуў голас, і штодзень думаў пра ляснога духа і ягоную пагрозу. А на сёмы дзень ускочыў з ложка і ўсклікнуў:

— Ну ўсё, я хачу паглядзець, ці здолею я вярнуць сабе цёплае сэрца! Каменнае робіць маё жыццё пустэльным і сумным!

Ён адзеў сваю нядзельную вопратку, сеў на каня і паехаў да яловага гушчару.

У гушчары, дзе дрэвы стаялі так шчыльна, ён злез з каня, прывязаў яго і пайшоў хуткім крокам да вяршыні ўзгорка, а калі знайшоў тоўстую яліну, прамовіў:

Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў,
Цябе пабачыць я прыйшоў.

З'явіўся Шкляны Чалавечак, але твар у яго быў зусім не добрабычлівы і шчыры, як раней, а змрочны і маркотны. На ім была чорная куртка з чорнага шкла, а на капелюшы такая самая жалобная стужка, і Петэр ведаў, па кім ён смуткуе.

— Што ты хочаш ад мяне, Петэр Мунк? — спытаў чалавечак глухім голасам.

— Я маю яшчэ адно жаданне, спадар Скарбнік, — адказаў Петэр, апусціўшы вочы.

— Каменныя сэрцы могуць хацець яшчэ чагосьці? — спытаў Шкляны Чалавечак. — Ты маеш

усё, што трэба тваёй сапсаванай душы, і наўрад ці я магу выканаць тваё жаданне.

— Але ж вы абяцалі мне тры жаданні, і адно засталася!

— І я магу яго скасаваць, калі яно дурное, — сказаў Шкляны Чалавечак. — Але добра, скажы, што ты хочаш.

— Дастаньце з мяне каменнае сэрца і вярніце маё жывое, — сказаў Петэр.

— Хіба я заключаў з табой дамову? — спытаў Шкляны Чалавечак. — Хіба я Галандзец Міхель, які раздае багацці і сэрцы? Ідзі да яго, там і шукай.

— Ах, ён ніколі не аддасць яго мне, — сказаў Петэр.

— Мне шкада, што ў цябе ўсё так дрэнна, — прамовіў Чалавечак пасля роздуму. — Але тваё жаданне зусім не бязглуздае, і я не супраць табе трохі дапамагчы. Слухай. Сілай ты сваё сэрца не вернеш, але хітрасцю можаш, і гэта не так ужо й цяжка. Бо Міхель — гэта ўсяго толькі дурны Міхель, якога б разумніка ён з сябе ні строіў. Ідзі зараз жа да яго і рабі тое, што я табе скажу.

І Чалавечак сказаў яму, што трэба рабіць, і даў крыжык з чыстага шкла.

— Міхель не забярэ твайго жыцця і адпусціць цябе, калі ты будзеш трымаць крыжык перад ім і маліцца. А калі атрымаеш што хочаш, прыходзь да мяне на гэтае самае месца.

Петэр Мунк узяў крыжык, пастараўся запомніць усе заветы Чалавечка і пайшоў туды, дзе жыў Галандзец. Ён тройчы пракрычаў імя асілка, і той умомант вырас перад Петэрам.

— Ты прыбіў сваю бабу? — спытаў Галандзец са смехам. — Я б таксама гэта зрабіў, яна ж марнавала твае грошы на розны зброд. Але ты хочаш на пэўны час знікнуць з краіны, бо падымецца шум, тваю жонку будуць шукаць, — і ты прыйшоў папрасіць у мяне грошай?

— Ты ўгадаў, — сказаў Петэр. — І гэтым разам прасіць буду шмат, бо Амерыка далёка.

Міхель павёў яго да свайго жытла. Там ён адчыніў куфар, дзе ляжала яго багацце, і дастаў адтуль некалькі вялікіх скруткаў з манетамі. Пакуль Галандзец лічыў іх, расклаўшы на стале, Петэр нібы незнарок сказаў:

— А ты вялікі махляр, Міхель! Спрытна ты мяне падмануў: сказаў, што ў мяне ў грудзях каменнае сэрца, а маё цяпер у цябе!

— Хіба гэта не так? — спытаў Міхель здзіўлена. — Ты што, адчуваеш сваё сэрца? Хіба яно не халоднае як лёд? Адчуваеш страх або смутак, раскайваешся у чымсьці?

— Ты толькі спыніў яго, але яно ўсё яшчэ ў грудзях, маё сэрца, і з Эцэхілем тое самае. Ён сказаў мне, што ты падмануў нас. Ты ж не той чалавек, які можа так вось непрыкметна і без усялякай пагрозы для здароўя дастаць з чалавечага цела сэрца. Каб быць здольным на такое, трэба быць чараўніком.

— Але я хачу цябе запэўніць, — усклікнуў Міхель незадаволена, — што і ты, і Эцэхіль, і ўсе зможныя людзі, якія заключылі са мной дамову, маюць такія самыя халодныя сэрцы, як і ты, а вашыя сапраўдныя сэрцы я захоўваю тут, у маёй каморцы.

— Што за мана! — засмяяўся Петэр. — Раскажы гэта каму іншаму. Думаеш, я не бачыў тузіны такіх штукарстваў падчас сваіх падарожжаў? Сэрцы, якія ты трымаеш у каморы, — ты ж проста вылепіў іх з воску! Ты багаты хлопец, гэта я гатовы прызнаць, але чараваць ты не ўмееш.

І тады асілак раззлаваўся і адчыніў дзверы каморы.

— Зайдзі і зірні на цэтлікі: вось сэрца Петэра Мунка, глядзі, як яно б'ецца. Такое, па-твойму, можна зрабіць з воску?

— І ўсё ж яно з воску, — адказаў Петэр. — Сапраўднае сэрца так не б'ецца. Маё ў мяне ў грудзях. Не, чараваць ты не ўмееш!

— Але я табе дакажу! — крыкнуў Міхель злосна. — Ты сам адчуеш, што гэта тваё сэрца!

Ён узяў сэрца Петэра, сарваў з вугляра камзол, дастаў камень з яго грудзей і паказаў яму. Потым зноў схапіў Петэрава сэрца, падзьмуў на яго — і як толькі Галандзец асцярожна вярнуў яго на месца, Петэр адчуў, як яно грукае, і мог зноў гэтаму радавацца.

— Ну як? — спытаў Міхель з усмешкай.

— Сапраўды, ты меў рацыю, — адказаў Петэр, непрыкметна дастаючы з кішэні крыжык. — Ніколі б не паверыў, што такое магчыма!

— Ці не праўда? Цяпер ты бачыш, я ўмею чараваць. Але хадзі сюды, я зноў устаўлю табе камень...

— Спакойна, спадар Міхель! — крыкнуў Петэр, адступіўшы на крок назад і выставіўшы перад сабой крыжык. — На сала ловяць мышэй, вось і цябе абдурылі! — і ён пачаў маліцца.

Міхель рабіўся ўсё меншы і меншы, упаў, закруціўся, як чарвяк. Ён крактаў і стагнаў, і ўсе сэрцы вакол пачалі грукаць і біцца, быццам усё адбывалася ў гадзіннікавай майстэрні. Петэр спалохаўся, выскачыў з каморы, адчыніў дзверы і пабег. Гнаны страхам, ён пачаў караскацца па скале. Ён чуў, як Міхель спахапіўся і рушыў за ім, як ён цяжка ступае і ў шаленстве выкрыквае страшныя праклёны. Калі Петэр апынуўся наверху, ён памчаўся да яловага гушчару. Надвор'е стала проста жахлівым, маланкі білі ў зямлю то справа, то злева ад Петэра і разбівалі ў ашмоцце дрэвы, але Петэр шчасліва абмінуў іх і дабраўся да ўладанняў Шклянога Чалавечка.

Яго сэрца радасна грукала і рабіла гэта толькі з адной прычыны — бо зноў грукала. Петэр з жахам азірнуўся на сваё жыццё — як на буру, якая толькі што ламала дрэвы. Ён падумаў пра сваю жонку, прыгажуню Лізбэт, якую ён забіў са сквапнасці, і падаўся сам сабе нейкім чалавечым адкідам. Калі ён прыйшоў на ўзгорак Шклянога Чалавечка, то горка плакаў.

Скарбнік ужо сядзеў пад ялінай і курьў маленькую піпку. Выглядаў ён весялейшым, чым тады, калі Петэр бачыў яго апошні раз.

— Чаму ты плачаш, вугляр Петэр? — спытаў ён. — Ты не атрымаў назад сваё сэрца? У тваіх грудзях усё яшчэ тое, халоднае?

— Ах, спадару Скарбнік! — уздыхнуў Петэр. — Калі б я ўсё яшчэ насіў у грудзях камень, я б не плакаў і вочы мае былі б сухія, як зямля ў ліпені. Але цяпер мне разбівае сэрца тое, што я нарабіў! Маіх даўжнікоў я давёў да жабрацтва,

спускаў сабакаў на бедных людзей, і... Ну, ды вы самі ведаеце, што зрабіў я сваёй пугай!

— Петэр! Ты быў вялікім грэшнікам! — сказаў Шкляны Чалавечак. — Groшы і марнатраўства сапсавалі цябе настолькі, што тваё сэрца ператварылася ў камень і не ведала больш ні радасці, ні пакуты, ні раскаяння, ні спачування. Але раскаянне ачышчае, і калі б я толькі ведаў, што ты і праўда адчуваеш згрызоты сумлення за тое, што зрабіў, то мог бы табе ў нечым дапамагчы.

— Не хачу больш нічога, — адказаў Петэр і схіліў галаву. — Са мной усё скончана, як я магу жыць і цешыцца пражытым дням, што я буду рабіць зусім адзін на свеце? Мая маці ніколі не даруе мне таго, што я ёй зрабіў, — мажліва, я давёў яе да труны, я мязотнік! А Лізбэт, мая жонка! Лепш забіце мяне, спадар Скарбнік, тады маё праклятае жыццё скончыцца.

— Добра, — сказаў Шкляны Чалавечак. — Калі ты больш нічога не хочаш, то можаш атрымаць тое, пра што папрасіў. Я якраз прыхапіў сякеру.

Ён дастаў з рота піпку, выбіў яе і зноў набіў. Затым паволі падняўся і сышоў за яліны. Петэр жа сядзеў, плачучы, у траве, жыццё страціла для яго сэнс, і ён цярпліва чакаў смяротнага ўдару. Праз нейкі час ён пачуў ззаду ціхі крокі і падумаў: «Ну вось і ўсё».

— Азірніся, Петэр Мунк! — крыкнуў Шкляны Чалавечак.

Петэр выцер слёзы з вачэй, азірнуўся — і пачуў сваю маці і з ёй Лізбэт: яны ласкава глядзелі на яго. Ён ускочыў на ногі:

— Ты жывая, Лізбэт? І вы тут, мама, і даравалі мне?

— Яны даравалі табе, — сказаў Шкляны Чалавечак. — Таму што ты адчуваеш сапраўднае раскаянне, і ўсё мусіць быць забытае. Ідзі ў хаціну твайго бацькі і стань зноў вугляром, як раней. Ты добры і сумленны хлопец, дбай старанна пра сваю гаспадарку, і суседзі будуць любіць і паважаць цябе больш, чым калі б ты меў тоны золата!

Так сказаў Шкляны Чалавечак і развітаўся з імі.

Усе трое падзякавалі яму і пайшлі дадому.

Шыкоўнага дома багача Петэра больш не было: маланка трапіла ў яго і спаліла разам з усімі багаццямі, але да бацькоўскай хаты было недалёка. Туды яны і скіраваліся і не засмучаліся з гэтай нагоды.

Але як яны здзівіліся, калі прыйшлі да сваёй хаты! Яна стала прыгожым сялянскім домам, і ўсё ўнутры было простае, але добрае і чыстае.

— Гэта зрабіў Шкляны Чалавечак! — усклікнуў Петэр.

— Як прыгожа, — сказала фраў Лізбэт. — І тут я адчуваю сябе дома — не тое што ў вялікім доме, поўным граху.

З таго часу Петэр зрабіўся руплівым і старанным чалавекам. Ён быў задаволены тым, што меў, нястомна дбаў пра сваю гаспадарку, і так і сталася, што дзякуючы сваёй стараннай працы ён стаў паважаным чалавекам у лесе. Ён ніколі не сварыўся з жонкаю, шанаваў маці і заўжды падаваў бедным, калі яны грукаліся ў дзверы. Калі праз год і адзін

дзень фраў Лізбэт нарадзіла прыгожага хлопчыка, Петэр пайшоў у яловы гушчар і прачытаў той самы вершык. Аднак Шкляны Чалавечак не паказваўся.

— Спадар Скарбнік, — крыкнуў Петэр. — Я не хачу ні пра што прасіць вас — толькі пра тое, каб вы сталі хросным бацькам майго сына!

Але адказу не было. Толькі павеў ветру прайшоў па ялінах, і некаторыя галінкі ўпалі ў траву.

— Вазьму гэта на памяць пра вас, калі вы не хочаце выходзіць, — сказаў Петэр, схаваў лапкі ў кішэню і пайшоў дамоў. Але калі дома ён зняў святочны камзол і яго маці вывернула ў ім кішэні, каб пакласці ў куфар, то знайшла там шмат навюткіх бадэнскіх талераў і сярод іх ніводнага фальшывага. Гэта быў падарунак ад Шклянога Чалавечка малому Петэрхену на хрост.

Так яны і жылі далей спакойна, нястомна працавалі, Петэр Мунк дажыў да сівых валасоў і ніколі не забываў паўтараць:

— Быў я ў сваім жыцці бедны, быў і багаты. І калі быў бедны, то не разумеў, што насамрэч маю багацце, а калі быў багаты — то не ведаў, што я сапраўдны жабрак. Лепш задавольвацца малым, чым мець шмат золата і халоднае сэрца.

Пераклаў Альгерд Бахарэвіч

ЗМЕСТ

Альманах казак на 1826 год для сыноў і дачок знатных саслоўяў

Караван. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	7
Каліф-бусел. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	17
Карабель прывідаў. <i>Пераклаў Альгерд Бахарэвіч</i>	35
Адсечаная рука. <i>Пераклала Наталля Давыдоўская</i>	53
Выратаванне Фацімы. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	79
Маленькі Мук. <i>Пераклаў Аляксей Жбанаў</i>	105
Несапраўдны прынец. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	133

З Альманаха казак на 1827 год для сыноў і дачок знатных саслоўяў

Александрыйскі шэйх і яго нявольнікі. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	167
Карлік Нос. <i>Пераклаў Уладзімір Папковіч</i>	185
Малады англічанін. <i>Пераклаў Уладзімір Папковіч</i>	225
Гісторыя Альмансора. <i>Пераклаў Ігар Крэбс</i>	251

З Альманаха казак на 1828 год для сыноў і дачок знатных саслоўяў

Халоднае сэрца. <i>Пераклаў Альгерд Бахарэвіч</i>	273
---	-----

У Бібліятэцы часопіса “ПрайдзіСвет”
“PostScriptum” раней выйшлі:

Эдгар По. *Маска Чырвонае Смерці*

Злачынства, сэр!
Зборнік дэтэктыўнага апавядання

Вусцішны пакой.
Зборнік містычнага апавядання

Оскар Ёйльд. *Саламея*

Артур Конан Дойл. *Прыгоды Шэрлака Холмса*

Падарунак на Каляды.
Зборнік святочнага апавядання

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»

Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum»

Вільгельм Гаўф

Казкі

Пераклад з нямецкай мовы

Адказы за выпуск Генадзь Вінярскі
Укладальнік Ганна Янкута
Рэдактары Кацярына Маціеўская, Ганна Янкута
Камп'ютарны дызайн, вёрстка Юліі Андрэевай
Ілюстрацыі, дызайн вокладкі Кацярыны Дубовік
Карэктар Кацярына Маціеўская

Падпісана да друку 04.06.2015. Фармат 84x108 ¹/₃₂.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 19,4. Ул.-выд. арк. 9,7.

Наклад 500 асоб. Замова 239.

ПУП «Кнігазбор».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.

Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.

Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.

E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ААТ «Аргбуд».

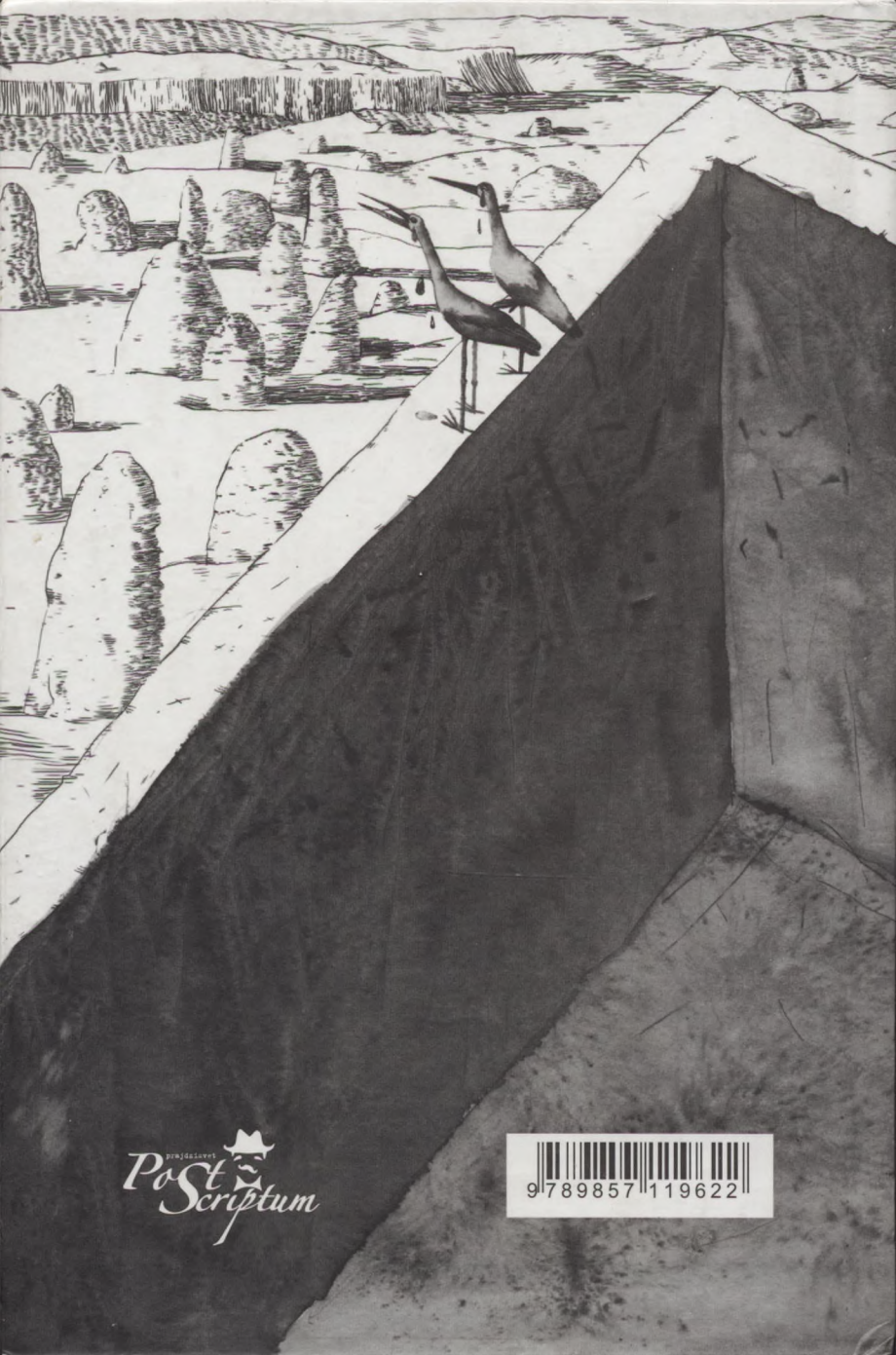
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/167 ад 01.10.2014.

Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мінск.

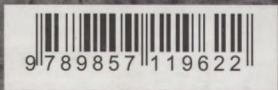

POSTSCRIPTUM
PostScriptum

БІЖЬТЕ ЖЬ МІ
Т а ў ф о

КААЗКИ